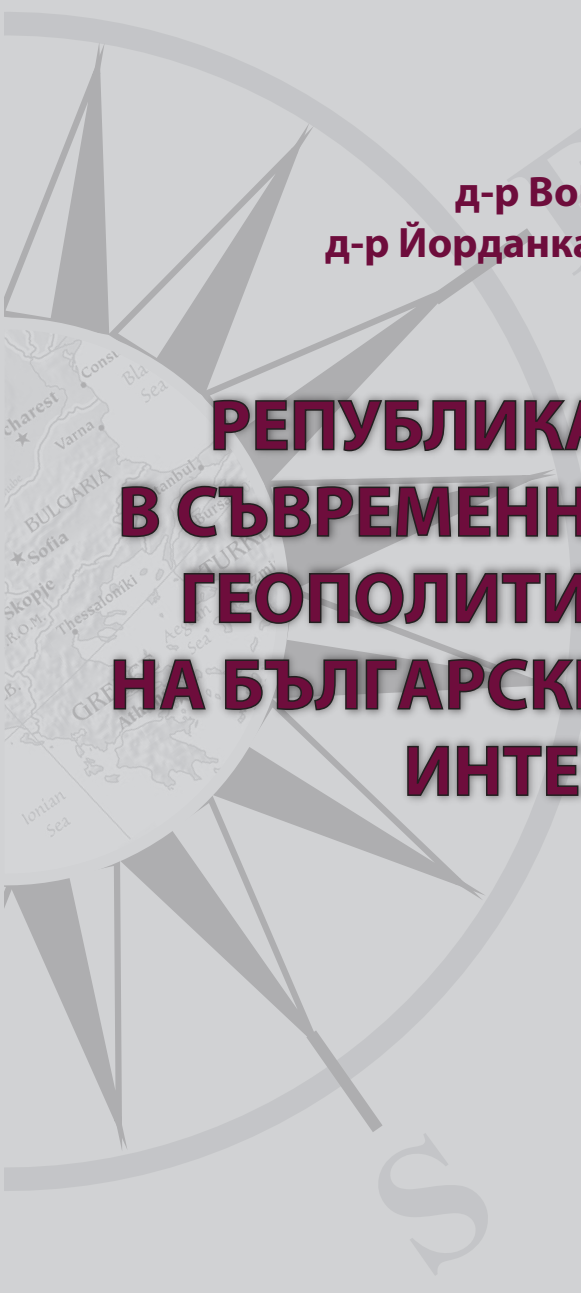

д-р Войн Божинов
д-р Йорданка Стоянова-Тонева

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ
В СЪВРЕМЕННАТА БАЛКАНСКА
ГЕОПОЛИТИКА И МЯСТОТО
НА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН
ИНТЕРЕС ТАМ**

Министерство на външните работи на Република България

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ

**д-р Войн Божинов
д-р Йорданка Стоянова-Тонева**

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ
В СЪВРЕМЕННАТА БАЛКАНСКА
ГЕОПОЛИТИКА И МЯСТОТО
НА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН
ИНТЕРЕС ТАМ**

ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Януари, 2018

10

Съдържание

Въведение	5
Авторски текст на д-р Войн Божинов	7
Встъпителни думи	9
ПЪРВА ГЛАВА	
„Македонската“ държавност в сянката на Тито	17
1. Създаването на „македонската“ държава като съставна част от Титова Югославия	17
2. Народна република Македония/Социалистическа република Македония и съдбата ѝ в социалистическа Югославия	20
3. Пътят към нежеланата независимост	24
ВТОРА ГЛАВА	
Независимост между югосталгизма, „македонския“ национализъм и албанския орел	33
1. Република Македония по трънливия път на самостоятелността	33
2. Гражданската война от 2001 година. Албанците като решаващия фактор за бъдещето на Р Македония	35
3. „Ерата“ на Груевски	39
4. Кризата в Република Македония (2015 - 2017) и албанските претенции. Неясното бъдеще на младата държава	42
5. Възможностите пред Р Македония за бъдещото ѝ държавно развитие	54
ТРЕТА ГЛАВА	
Република Македония в контекста на съвременната геополитика	59
1. Р Македония и Съединените щати	59
2. Р Македония и Руската федерация	65
3. Р Македония и Турция	74
4. Р Македония и Европейският съюз	77
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА	
Република Македония и нейните съседи	82
1. Сърбия	82
2. Гърция	88
3. Албания / Косово	91
ПЕТА ГЛАВА	
България и Република Македония	93
1. Трудното съседство между двете държави	93
2. Отношенията между България и Р Македония – перспективи и бъдеще	98
Използвани източници	104

Авторски текст на д-р Йорданка Ангелова Стоянова-Тонева	107
Списък на по-важните съкращения	109
Въведение	111

ПЪРВА ГЛАВА

Република Македония и геополитическата ситуация на Балканите в края на XX век	114
--	------------

1.1. Създаване на втората македонска държавност (Република Македония / БЮРМ) и нейното утвърждаване като субект на междудържавни отношения	114
1.2. „Мирното излизане“ на Република Македония от югофедерацията	116
1.3. Специфични характеристики и особености на политическата ситуация в Р Македония	119
1.4. Комплексна оценка на системата за сигурност на Република Македония	123
1.5. Албанският фактор в Р Македония – „пълзяща албанизация и деконструкция на държавността“	133
1.6. Ситуацията на Балканите и Република Македония като външнополитически фактор и субект	136
1.6.1. Провъзгласяване на независимостта и проблемът с международното признание на Република Македония	139
1.6.2. Македония и нейните съседи	142
1.6.3. Евроатлантическата интеграция на Република Македония – аспекти, предизвикателства, перспективи	151
1.7. Конфликтната ситуация в Македония - 2001 г. – „Рубикон“ за същността и устройството на македонската държавност	160
1.8. Политическата криза в Р Македония (2014 - 2017 г.) – пълзяща дестабилизация, ескалиращо напрежение, нарастваща изолация	176

ВТОРА ГЛАВА

Отношенията между Р България и Р Македония: интереси, позиции, проблеми и политики	185
---	------------

2.1. Политиката на България към Република Македония. Етапи в развитието на двустранните отношения	185
2.2. Политическата криза в Р Македония (2017 г.)	198
2.3. Тенденции, варианти и перспективи за бъдещето на Република Македония	205
2.4. Препоръки за развитието на отношенията България – Македония	208

Заклучение	211
Използвани източници	216
Приложения	226

Въведение

Научноизследователското направление е съставна част от цялостната дейност на Дипломатическия институт при министъра на външните работи на Република България. Наред с информационно-аналитични материали, изготвяни от служители на Дипломатическия институт, той също така привлича външна експертиза чрез организирането на приложно-изследователски проект на годишна основа. Конкурсното начало е водещо в селекцията на участниците, като тя се извършва на базата на изготвяне на проектна обосновка на подалите заявки за участие в конкурса кандидати. Проектната обосновка включва основните виждания и познания на кандидата по изследваната проблематика, преглед на събраната литература, излагане на методиката и други аспекти на изследването. Дипломатическият институт отпуска и стипендия за целия период на реализацията на проекта.

Целта на изследователския проект е да предостави възможност за професионална изява на одобрените кандидати чрез изготвяне на експертни доклади по актуални за външната политика на България теми (в т.ч. осъвременяване на националната експертиза по тях). Чрез реализацията на проекта Дипломатическият институт също така цели да подпомогне МВНР в процеса на формиране на външната политика на България с алтернативни аналитични разработки, оценки и препоръки, генерирани в средите на българската академична и експертна общност (в т.ч. институтите на Българската академия на науките и другите научноизследователски институти и аналитични центрове в страната).

В края на 2017 г. успешно приключи второто издание на приложно-изследователския проект, организиран под егидата на Дипломатическия институт. Изборът на темата **„Република Македония в съвременната балканска геополитика и мястото на българския национален интерес там“** беше продиктуван не само от неговата медийна и обществено-политическа актуалност в контекста на придалия нов импулс на българо-македонски отношения договор между двете страни, но и от цялостната стратегическа важност на отношенията ни със Скопие в регионален и об-

щоевропейски план.

На критичното внимание на читателите предлагаме резултатите от второто издание на приложно-изследователския проект през експертния и научен поглед на двама изследователи – д-р Войн Божинов, главен асистент в Института за исторически изследвания при БАН, и д-р Йорданка Стоянова-Тонева, преподавател в Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър“. Докладите са изготвени в лично експертно качество и не следва да се асоциират с позициите на Дипломатическия институт.

София, 13 декември 2017 г.

Дипломатически институт

Министерство на външните работи на Република България

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ
В СЪВРЕМЕННАТА БАЛКАНСКА
ГЕОПОЛИТИКА И МЯСТОТО
НА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН
ИНТЕРЕС ТАМ**

Авторски текст на д-р Войн Божинов

ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Януари, 2018

10

Войн Божинов е роден през 1977 г. в град София. Той завършва средното си образование в СОУ „Проф. Васил Златарски“, а през 2001 г. се дипломира в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ като магистър. Защищава дисертация през 2005 г., като от същата година постъпва на работа в Института за исторически изследвания при Българската академия на науките (Секция „История на българския национален въпрос след Берлинския конгрес“).

В центъра на неговите научни интереси са историята на България след Освобождението, македонският въпрос, политическото развитие на балканските страни през ХХ век. Автор е на повече от 40 статии и научни съобщения, публикувани в България и в чужбина (Русия, Сърбия, Турция, Румъния), както и на три отделни книги: „Светът не престава да се върти, ако и ние да спим. Разказ за живота на Андрей Ляпчев“. София, 2005; „Национално могъща и обединена България. Формациите на радикалната десница и националния въпрос“. С., 2014 (в съавторство с Н. Поппетров); „Управлението на деветнадесетомайците 19 май 1934 – 21 януари 1935 година“. С., 2017.

Д-р Войн Божинов

„... и ще познаете истината и истината ще ви направи свободни.“

Йоан 8:32

*„Който търси истината,
Бог вижда, и който
лъже, Бог вижда.“*

Из надписа от Филипи
на кан Персиан (IX век)

*„... ние, българите, спонтанно се
стремим към истината.“*

Из писмо на Димитър Миладинов
до Виктор Григорович (1846 г.)

Встъпителни думи

Македония заема огромно място в българската памет, представяйки от незапомнени времена един от стълбовете на националната ни идентичност. Заселването на Куберовите българи в Керамисийското поле (Прилепско) и край Солун¹, станало почти едновременно с основаването на Аспарухова България; героичната съпротива на цар Самуил² срещу вой-

1 Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. С., 1979, стр. 99.

2 В социалистическа Югославия цар Самуил бива обявен за „македонски“ владетел и съответно държавата, която той управлява, за „македонска“. И до днес, следвайки стария югославски термин, в Република Македония продължава да се насажда разбирането за „македонската“ същност на комитопулитите. На този фон модерната сръбска историческа наука вече признава факта, че цар Самуил е български владетел, ръководил Западното българско царство. Вж. Živković, T. Forging Unity. The South Slavs between East and West 550-1150. Belgrade, 2007, pp. 229-242.

ските на император Василий II Българоубиец; въстанията на Петър Делян и на Георги Войтех, целящи отхвърлянето на византийската власт; борбата за църковна независимост от Цариградската патриаршия; Кресненско-Разложкото и Илинденско-Преображенското въстание, избухнали заради свободата на македонските българи; тежките сражения, водени от българската армия през Първата световна война (от албанските планини до Дойранското езеро) – това са малка част от събитията и процесите, превърнали Македония в историческия сегмент, оформил лицето на българската нация.

Поради различни и сложни причини т.нар. буржоазен елит не съумява да разреши Македонския въпрос съгласно тежненията на българския народ. Двете национални катастрофи, очертани с Букурещкия (1913 г.) и с Ньойския договор (1919 г.), откъсват от снагата на нацията ни Вардарския и Егейския дял на Македония, оставяйки свободен единствено Пиринския край (без Струмишко, отнето от Царство България и предадено на Кралството на сърбите, хърватите и словенците/КСХС, по силата на трактата от Ньой)³, съставляващ едва около 10% (близо 6800 км²) от територията на областта.

След като стават пълни господари във Вардарска и в Егейска Македония, сърбите и гърците започват да провеждат агресивна асимилаторска политика, чрез която те се стремят да постигнат пълното заличаване на българщината по тези краища. Гърция максимално се възползва от статута си на победител в „Голямата война“ и принуждава българите от Егейска Македония да се изселат в България, изоставяйки имоти и покъщнина⁴. След Малоазийската катастрофа (1922 г.) гръцките власти настаняват в областта голямата част от т.нар. смирненски гърци (приблизително 1 500 000 души)⁵, изменили коренно демографската картина в Егейска Македония.

По друг начин действат управляващите в Белград. Посредством жестоки репресии сърбите прогонват българската интелигенция от Вардарска Македония, лишавайки тамошното българско население от естествената му морална опора. Властите в КСХС обявяват християните в региона за „южни/прави сърби“, чието национално съзнание уж било замъглено от „българската пропаганда“, провеждана от Екзархията и от Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Наред с това цялата област бива представяна пред света за люлката на сръбството⁶, което се

3 Генов, Г. П. Източният въпрос. Том II. С., 1926, стр. 594.

4 Димитров, Г. В. Малцинствено-бежанският въпрос в българо-гръцките отношения 1919-1939 г. Благоевград, 1982, стр. 42-54.

5 Петрунина, О. Греческая нация и государство в XVIII-XX вв. Москва, 2010, стр. 516.

6 Михайлов, Ив. Спомени. Том II. С., 1997, стр. 56 и сл.

аргументира с мимолетните сръбски успехи от XIV век, когато сръбските владетели доминират в Европейския югоизток⁷. Съобразно белградските планове Вардарска Македония трябва да бъде сръбизирана за срок от 10 години, а всеки спомен за българското име в нея следва да се унищожи⁸.

Към средата на 30-те години на XX век се появява нов политически момент, изиграл впоследствие решаваща роля за съдбата на Вардарския край. В началото на 1934 г. Балканският лендерсекретариат на Комунистическия интернационал (КИ) оповестява съществуването на самостоятелната „македонска нация“, защото **„Македония се явява едно от огнищата на бъдещата империалистическа война“**⁹, която Съветският съюз счита, че ще бъде насочена срещу него¹⁰. Актът на Коминтерна връща към живота старата сръбска идея за македонизма, лансирана от Белград през втората половина на XIX век. Чрез нейното прилагане сръбската политика се е надявала да откъсне славянското население в Македония от българския му корен, за да се създаде „македонската самостоятелност“¹¹ като преход към пълната му сръбизация. Казано с други думи, решението на КИ напълно обслужва сръбската теза за Македония, заключаваща се във фразата: **„Подобре македонци, отколкото българи“**¹². Затова и след завършека на Втората световна война Белград изцяло се възползва от коминтерновските теории, залагайки ги във фундамента на съвременната „македонска нация“ и на просръбската „македонска“ държавност.

Какви са част от реалностите в Р Македония, видени през обективността на числата? Младата държава се простира върху 25 713 км² площ, административно разделена между 80 общини. Градовете в страната са 34 на брой, а селата са 1733 на брой, т.е. общо в републиката има 1767 населени места (по данни от 2014 г.). Към края на 2015 г. населението на Р Македония възлиза на 2 071 278 души, като се отчита положителен естествен прираст (раждаемостта в страната е 11,1 живородени деца на 1000 жители,

7 През 1346 г. сръбският крал Стефан Душан се коронясва в Скопие за цар на „сърбите и на гърците“, легитимирайки ефимерната „сръбска империя“. Вж. Матанов, Хр. Югозападните български земи през XIV век. С., 1986, стр. 13-16. До ден-днешен много сърби наричат каменния мост, намиращ се в центъра на столицата на Република Македония, „Душановият мост“ в стремежа си да подчертаят неговия сръбски облик. Историческата справка показва, че красивото съоръжение е построено по времето на Османската империя и носи типичните белези на ориенталската архитектура.

8 Македония. История и политическа съдба. Том II. С., 1998, стр. 76.

9 Алманах на българските национални движения след 1878 г. С., 2005, стр. 561.

10 БКП, Коминтернът и македонският въпрос 1917-1946. С., 1999, стр. 881-884.

11 Националноосвободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944 г. Том I. С., 1994, стр. 267-268.

12 Панайотов, Л., К. Палешутски, Д. Мичев. Македонският въпрос и българо-югославските отношения. С., 1991, стр. 72.

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

а смъртността е 9,9 на 1000 жители, което води до нарастване на популацията с 1,3 на 1000 жители). Според други сведения обаче увеличаването на „македонското“ население е, меко казано, спорно. Съгласно данни на Световната банка от обявяването на независимостта на страната до 2010 г. от държавата са емигрирали близо 440 000 души основно заради ниския стандарт на живот по родните им места¹³.

Съотношението между територията и населението придава на югозападната ни съседка облика на сравнително рядко населена държава (само за сравнение – площта на Белгия е 30 528 км², а жителите ѝ са над 11 200 000 души). Най-големият град в Р Македония е столицата Скопие, намираща се в северозападната част на страната, недалеч от границите с Косово и със Сърбия. Преброяването от 2002 г. указва, че в нея живеят малко над половин милион души, като около 100 000 от тях са албанци. Някои неофициални податки сочат, че в главния „македонски“ град живеят (и работят) около 650 000 души, т.е. това е близо една трета от населението на държавата¹⁴. Останалите градове в републиката са под границата от 100 000 души: Битоля (75 000 души), Куманово (70 000 души), Прилеп (70 000 души), Тетово (52 000 души), Велес (43 000 души), Охрид (42 000 души) и т.н.

Изключително сложен е въпросът за етническата принадлежност на населението в страната. Поради политически обструкции преброяването от 2011-2012 г. бе съпътствано от редица манипулации и нарушения, довели до прекъсването му. При липсата на актуална информация в употреба влизат сведенията от преброяването, проведено през 2002 г. То сочи, че жителите на Р Македония, считащи себе си за „македонци“, са приблизително 1 300 000 души или около 64% от гражданите на държавата. Втората по численост националност са албанците, които са малко над 500 000 души, съставлявайки близо 25% от населението. Следват турците (около 77 000 души), циганите (около 54 000 души), сърбите (около 39 000 души) и т.н. Югозападната ни съседка може да се похвали и с екзотични народностни групи – като „старите египтяни“, възприемани от останалите хора за ци-

13 <http://daily.mk/ekonomija/prognozite-mmf-prichina-optimizam>

14 Необходимо е да се упомене, че Скопие е град с потенциал поради стратегическото му разположение. Тук се пресичат паневропейските коридори №10 (той практически функционира чрез жп линията Белград-Ниш-Скопие-Солун и автомагистралата „Александър Велики“, ползваща се годишно от около 900 000 сръбски туристи, пътуващи към слънчевите плажове на Халкидики) и № 8, който остава само на хартия заради спянките от някои държави (Сърбия и Гърция са изключително заинтересувани от неосъществяването на коридора). При евентуалната реализация и на двете оси (север-юг и изток-запад) пред „македонската“ столица ще се разкрият значителни възможности. Ще се оформят големи икономически зони, което ще увеличи притока на инвестиции, чрез които ще се подобри инфраструктурата. Ще се открият нови работни места, ще се подобри стандартът на живот и ще се увеличат възможностите за личната и за фирмената реализация. Това може да превърне Скопие в желано място за живеене.

гани. Техният брой е приблизително 3700 души. Що се отнася до онези, които се определят за българи (това се счита за най-тежко морално прегрешение), то те са 1417 души.

Основните религии, изповядвани от „македонските“ граждани, са две – християнството и ислямът. При християнските конфесии доминира източното православие, припознато от 64% от жителите на страната. Най-мощната духовна институция сред православните е „Македонската“ православна църква – Охридска архиепископия (МПЦ-ОА), оглавена от архиепископ (господин) Стефан. Останалите поместни църкви не признават самостоятелността на МПЦ-ОА, считайки я за част от Сръбската православна църква (СПЦ). Желанието на „македонските“ клирици за автокефалност среща твърдата съпротива на сръбския патриархат, което провокира разкол сред архиепископията. През 2002 г. епископ Йоан Вранишковски мина на страната на СПЦ съгласно указанията, дошли лично от сръбския председател Павле. Оттогава досега между МПЦ-ОА и групата на епископ Йоан се води непрестанна борба, в която биват използвани всякакви средства. „Македонските“ власти водят дела срещу Вранишковски, обвинявайки го в сериозни финансови злоупотреби. В крайна сметка той попадна в затвора в Идризово, откъдето бе освободен **след намесата на СПЦ и на Московската патриаршия, което говори за общите цели, преследвани от сръбските и от руските клирици в Р Македония.**

В югозападната ни съседка съществуват и малки групи католици и протестанти. Последните живеят компактно в района на Струмица и околията. Покойният „македонски“ президент Борис Трайковски (родом именно от този град) бе протестантски проповедник (методист). Неговият по-голям брат носи библейското име Мойсей.

Ислямът в Р Македония е представен най-вече в неговата сунитска същност (ортодоксален ислям), тъй като той бива наложен тук от Османската империя, в която доминират последователите на пророка Мохамед, следващи сунната. Мюсюлмани в югозападната ни съседка са албанците (сред тях се срещат и бекташи, както и християни – католици и православни), турците, торбешите („македонците“ мюсюлмани) и част от циганите или приблизително 33% от населението ѝ. В младата държава съществуват 13 поместни мюфтийства, обхващащи цялата територия на страната. Те се ръководят от т.нар. Ислямска религиозна общност в Р Македония, начело на която стои главният мюфтия (реисът), който е албанецът Сюлейман Реджепи. Той обича да позира пред фотографите със сабя в ръка – твърде знаково поведение.

В заключение следва да се посочи, че към 2014 г. в Р Македония има 1952 църкви и 580 джамии. Един религиозен храм се пада на близо 830 души, докато в Западна Европа един божи дом се грижи за 10 000-12 000 души¹⁵. Казано с други думи, в Р Македония се води борба за религиозно надмощие посредством видимите символи на вярата, каквито са молитвените домове.

За качеството на живота в югозападната ни съседка и за нейното икономическо развитие може да се съди от следните данни. Средната продължителност на живота в Р Македония е 72,7 години (при мъжете тя е 70,4 години, а при жените – 75,1 години). Месечната брутна заплата съставлява близо 33 000 денара (1 евро = 61 денара. В югозападната ни съседка от 1999 г. действа валутен борд, като първоначално денарът е прикрепен към германската марка, а след това – към еврото)¹⁶, а нетната възлиза на около 22 300 денара. Към 2016 г. хората в активна трудова възраст са около 950 000 души, от които близо 220 000 нямат работа, т.е. безработицата държи 23%¹⁷. През 2014 г. брутният продукт на глава от населението е възлизал на 255 206 денара, като същественият дял в него принадлежи на столичния регион (42%). Същевременно брутният външен дълг на Р Македония достига астрономическите за нейните мащаби и за състоянието на икономиката ѝ 7 млрд. и 500 млн. щатски долара, което ясно илюстрира обстоятелството, че държавата живее назаем¹⁸.

Очертаната картина представя югозападната ни съседка като типичния балкански пример след края на Студената война – незадоволителен жизнен стандарт, висока безработица, несъразмерност в броя на работещите и на неработещите, съсредоточаване на човешките и финансовите ресурси в столицата (от което страдат останалите региони), висока външна задлъжнялост и т.н. Положителна остава демографската тенденция (поне според официалната статистика), но за чия сметка се осъществява тя? В последните години албанският прираст търпи спад, но остава голям, давайки увереност на албанците, че държат бъдещето на страната в ръцете си.

В края на този своеобразен увод ще си позволя няколко думи, изказани от първо лице, единствено число. Интересът ми към миналото и нас-

15 Building Democracy in the Yugoslav Successor States. Cambridge University Press, 2017, p. 303.

16 Bideleux, R., I. Jeffries. The Balkans. A Post-Communist History. Routledge, 2007, p. 458.

17 <http://www.dnevnik.mk/?ItemID=27155EA3C90FB148951BCE4E98819FF2>

18 Данните са взети от интернет страницата на Статистическия институт (завод) на Р Македония. Вж. <http://www.stat.gov.mk>

тоящето на Вардарска Македония трае повече от 20 години. През това време съм трупал впечатления и съм се запознавал с различните мнения и становища по Македонския въпрос. Пътуванията ми в югозападната ни съседка, основно в качеството ми на турист (често придружаван от семейството ми), ми дадоха възможността с очите си да възприема действителността в младата държава и ме приучиха на искрена любов към природата на Вардарския край и към хората, съхранили спомена за българския си произход. Те притежават патриархално възпитание, запазило редица добродетели, включително и българщината им въпреки репресиите на Титовия режим и неюгославската (просръбската) пропаганда, която още се шири из пределите на Р Македония. Българската държава остава в дълг към тези наши сънародници, които се нуждаят от помощта на София, за да могат да защитят достойно правото си на национално самоопределение в една държава, зачената в утробата на антибългаризма.

Както всеки текст, и този страда от субективизма на своя автор, тъй като пристрастията са неотменимият спътник на човешката природа. Старал съм се да направя изложението четивно и затова съм използвал няколко глаголни времена. Същевременно съм държал сметка за академичния облик на работата. Всеки основополагащ факт се опира на съответния източник, който е посочен в апарата под линията, конструиран съгласно научните изисквания. За да напиша изследването, съм използвал трудове, съхранявани във фондовете на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, библиотеката на Института за исторически изследвания при Българската академия на науките и тази на Македонския научен институт. Като читател няколко пъти посетих и културния център на Р Македония в София (ул. „Оборище“, № 7), където ползвах литература от „македонски“ и от югославски автори.

В битността си на историк винаги съм се старал да избягвам посочването на интернет ресурсите при реализирането на даден текст. Стъпването върху документи и изследвания, приели формата на книжно тяло, е мой приоритет от времето на студентската скамейка и на докторантурата ми, която бе писана при съвсем различни информационни условия, ограничени единствено до библиотеки и архиви. Настоящата тема обаче обръща внимание на събития, които са току-що произлезли или протичат в момента. Това не дава възможността те да бъдат разгледани в научната литература, тъй като за горното е необходимо историческо „отлежаване“, което предразполага към даването на по-меродавни мнения и оценки. В този случай

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

интернет се явява необходимото, но и задължителното зло, без което тази разработка е невъзможна. Все пак опитал съм се да „филтрирам“ информацията, почерпана от интернет, наблягайки на ресурси с видима достоверност. В този ред на мисли особено ми помогна youtube.com, в който са поместени репортажи, интервюта и документални филми, показващи хода на събитията през безпристрастния обектив на камерата.

В заключение ще отбележа, че думи като „македонска“, „македонски“, „македонско“ и техните производни умишлено съм поставил в кавички, макар и с риск да подразня читателя. Целта ми е да направя разликата между националността „македонец“, появила към края на Втората световна война, и думата (регионима) „македонец“, която винаги е значела „българин от географската област Македония“¹⁹. Изключително много държа на това разграничение.

Искрено се надявам, че работата ми ще даде повод за един по-обширен дебат за настоящето и за бъдещето на Р Македония, както и за българската роля при оформянето на нейните бъднини. Приятно четене!

19 Пандев, К. Националноосвободителното движение в Македония и Одринско. С., 1979, стр. 59.

ПЪРВА ГЛАВА

„Македонската“ държавност в сянката на Тито

1. Създаването на „македонската“ държава като съставна част от Титова Югославия

Директива № 25, издадена от Адолф Хитлер на 27 март 1941 г., пред-решава съдбата на Кралство Югославия, осъдено от Фюрера на „военно и на политическо“ унищожение¹. След края на операция „Наказание“ държавата на Караджорджевичите престава да съществува, а нейните територии биват поделени между регионалните съюзници на нацистка Германия. Като част от Тристранния пакт, Царство България получава разрешението от Берлин да **въведе администрация и войскови части** във Вардарска Македония (освен това и в Западните покрайнини, и в Поморавието), с изключение на нейните западни части, населени предимно с албанци (тези земи са предадени на италианците, ставайки част от т.нар. Велика Албания, която е под протектората на Рим). При администрирането на областта София изрично се съгласява с германското условие, че **по съществените въпроси, засягащи съдбата на Вардарска Македония, последната дума ще принадлежи на Берлин**².

Въпреки разгрома на територията на вече несъществуващата кралска

1 Ширер, У. Взлет и падение III^{-т} райха. Москва, 2003, стр. 846-849.

2 Тошкова, В. България и Третият райх. С., 1975, стр. 55-59. **Царство България не присъединява (не анексира) Вардарска Македония. То само администрира областта и организира ежедневния живот в нея, правейки огромни инвестиции в инфраструктурата, в битовите условия за живот, в образователната система и т.н.** Вж. Алманах на българските освободителни движения след 1878 г. С., 2005, стр. 408. Берлин постоянно счита българските власти за „гости“ по тези места и винаги търси поводи, чрез които да покаже кой е действителният господар във Вардарска Македония. Вж. Филов, Б. Дневник. С., 1990, стр. 315-316. **Това уточнение се прави във връзка с обвиненията на днешните власти в Р Македония (и на контролираната от тях „историческа“ наука в Скопие), че българското административно управление е иницирирало и осъществило изпращането на евреите от областта към лагерите на смъртта през 1943 г., извършвайки това с особена жестокост и насървеност.**

Югославия започва да действа добре организирано съпротивително движение. Към края на 1941 г. в него ясно се очертават две основни течения. Едното е сръбското четническо движение, водено от Драголюб (Дража) Михайлович (към средата на 30-те години той работи като югославското военно аташе в София, координирайки дейността на югославското разузнаване в България)³, а второто е комунистическата съпротива, оглавена от генералния секретар на Югославската комунистическа партия (ЮКП) Йосип Броз (Тито/Валтер). След 22 юни 1941 г. той получава инструкции от Москва за организирането на партизанска война срещу германските войски, дислоцирани в западната част на Балканите⁴. Тито започва активна дейност, разгърната в Западна Сърбия и в Босна, групирайки около себе си сериозни сили, съставени от фанатично предани хора, готови да умрат за каузата. Тези отряди включват в себе си известен брой хървати (самият Йосип Броз е хърватин по националност, роден в многодетно католическо семейство от т.нар. Хърватско загорие, намиращо се тогава в пределите на Австро-Унгария), словенци, мюсюлмани и сърбомани от Вардарска Македония, но въпреки това те си остават с преимуществено сръбски облик⁵.

Стоящи на коренно противоположни идеологически бази, четниците и партизаните влизат в стълкновение, превърнало се в кървава гражданска война. В нея се включват още усташите на Анте Павелич и режимът на генерал Милан Недич, които също започват борба срещу партизанските сили⁶. В последвалите страшни и жестоки събития проличават организаторският талант и лидерските способности на Тито. Той съумява да напрегне до краен предел военния потенциал, с който разполага, и да превърне комунистическото движение в рупора на антигерманската съпротива в Сърбия и в Босна. Титовата мощ нараства толкова много, че даже антикомунистът Уинстън Чърчил решава да заложи на партизаните, изпращайки им солидна военна и финансова помощ⁷.

Обстоятелството, че Йосип Броз излиза на преден план в сметките на антихитлеристката коалиция, повдига неимоверно самочувствието му. Осъзнал водещата си роля, той замисля възкресението на Югославия, отреждайки на комунистическата идеология държавнотворната роля. Съгласно тези намерения към края на ноември 1942 г. в град Бихач (Босна) е учредено Антифашисткото вече за народно освобождение на Югославия

3 Спасов, Л. България, Великите сили и балканските държави 1933-1939 г. С., 1993, стр. 46.

4 Югославия в XX век. Москва, 2011, стр. 405-419.

5 Црънобрња, М. Югославската драма. С., 2005, стр. 103-104.

6 Чалић, М. Историја Југославије у 20. веку. Београд, 2013, стр. 183-205.

7 Рачев, Ст. Англия и съпротивителното движение на Балканите 1940-1945. С., 1978, стр. 84-96.

(АВНОЮ), което се явява първият управленски орган на планираната социалистическа Югославия⁸. Незабавно след неговото създаване Тито насочва вниманието си към Вардарска Македония, където изпраща един от най-верните си сътрудници – Светозар Вукманович (Темпо). Той има задачата да даде по-силен тласък на партизанското движение в областта, да постави основите на Македонската комунистическа партия (като част от ЮКП) и да подготви „обединението“ на трите дяла от Македония като съставен компонент от бъдещата федерация⁹.

Следващата решителна стъпка към инкорпорирането на Вардарския регион в комунистическа Югославия е прочутото второ заседание на АВНОЮ, проведено се през ноември 1943 г. (отново в Босна, но този път в град Яйце)¹⁰. Тази среща поставя началото на държавния съюз, **а в отсъствието на представители от Вардарска Македония** областта бива обявена за елемент от новото формирование¹¹. По този начин Антифашисткото вече става първата държавоподобна структура, признала съществуването на самостоятелната „македонска“ нация¹².

Ходът на Втората световна война улеснява плановете на югославските комунисти спрямо Вардарска Македония. Пораженията, които Германия търпи на изток, а след “D-day” - и на запад, отслабват влиянието ѝ на Балканите, заедно с това - на нейните съюзници. Колебанията на правителство, водено от Иван Багрянов, оставят впечатлението, че българската власт във Вардарския край се намира в състояние на несигурност, което образува властови вакуум, запълнен моментално от югославските комунисти. Макар че броят на партизаните във Вардарска Македония е пренебрежимо малък (към лятото на 1944 г. комунистическите отряди в областта наброяват около 2000 души)¹³, а тежестта им сред населението е скромна (партизаните се ползват с подкрепа най-вече в Скопска Черна гора и в Азот, където сръбската пропаганда присъства още от XIX век), чрез съдействието на АВНОЮ „македонските“ комунисти успяват да се наложат като водещ фактор в уреждането на следвоенната съдба на областта. Своеобразният политически връх за тях е свикването на Антифашисткото събрание за народното освобождение на Македония (АСНОМ), започнало своята работа на 2 август 1944 г. в манастира „Св. Прохор Пчински“ (и в местността око-

8 Енчев, В. Югославия – последната балканска империя. С., 2005, стр. 288.

9 Лалков, М. Югославия 1918-1992. С., 1999, стр. 156.

10 Istorija Jugoslavije. Beograd, 1974, str. 531-532.

11 Симич, П. Тито. Тайната на века. С., 2011, стр. 134-135.

12 Историја на македонскиот народ. Книга трета. Скопје, 1969, стр. 387.

13 Димитров, А. Раждането на една нова държава. С., 2001, стр. 473.

ло него), намиращ се днес на сръбска територия¹⁴. На своите три заседателни сесии (продължили до пролетта на 1945 г.) АСНОМ полага темелите на „македонската“ държавност като част от комунистическа Югославия. Антифашисткото събрание провъзгласява създаването на „македонската“ държава; кодифицира „македонския“ език; приема репресивните актове, защитаващи „македонската“ чест, и легитимира пробелградския елит, определен да управлява новата федерална единица¹⁵. Крайният резултат от цялостната дейност на АСНОМ става напълно доловим на 8 май 1945 г., когато е провъзгласена Народна република Македония (НРМ), станала дял от създадената на 29 ноември 1945 г. Федеративна народна република Югославия (ФНРЮ)¹⁶. По този начин за трети път (след периода 1912-1915 и 1918-1941 г.) Вардарска Македония попада под пълната власт на Белград.

2. Народна република Македония/ Социалистическа република Македония и съдбата ѝ в социалистическа Югославия

Първата грижа на комунистическите власти в НРМ е унищожаването на всичко, което говори за българското минало на Вардарския край. Верните на Тито скопски управници, като Лазар Колишев(ски) и Михаил(о) Апостол(ски), под зоркия поглед на Темпо започват физическата ликвидация на всички онези, които се осмеляват да демонстрират българските си чувства. Репресиите придобиват организиран характер с т.нар. „Кървава Коледа“ от 1945 г., когато по предварително изготвени списъци само за една нощ (7 януари – Рождество Христово по стария стил) в Скопие и в Щип без съд и присъда биват разстреляни над 100 души. Те биват обвинени в „заговор срещу младата македонска република“, в опит за „разбиването на братското единство на югославските народи“ и в съзаклатие, целящо присъединяването на Вардарска Македония към България¹⁷. Терорът над македонските българи продължава чрез серия от показни процеси, осъдили на смърт или на дългогодишна каторга десетки хора¹⁸. За един кратък период от време (1945-1946 г.) югославските власти избиват 4700 души и хвърлят по затворите над 15 000 души, обявени за „сътрудници на българския

14 Палешутски, К. Югославската комунистическа партия и македонският въпрос 1919-1945. С., 1980, стр. 386-387.

15 Димитров, А. Раждането на една..., стр. 419 и сл.

16 Лалков, М. Югославия..., стр. 176.

17 Алманах на българските..., стр. 243.

18 Църнушанов, К. Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. С., 1992, стр. 251-287.

окупатор“¹⁹. Титовата репресивна машина работи с такъв размах, че в нея попадат даже Методи Андонов (Ченто), Панко Брашнаров и Павел Шатев, които първоначално сътрудничат на режима, но, осъзнавайки пораженията, носени от югомакедонизма, отново се връщат към идеите на ВМОРО²⁰.

Паралелно с физическото елиминиране на по-будните македонски българи върви и процесът за оформянето на „македонското“ национално съзнание. За да бъде насадено то, по възможно най-бързия начин скопските власти предприемат безпрецедентното фалшифициране на историята на Вардарска Македония. Те насърчават и сърбизацията на македонските диалекти, подпомагат навлизането на сръбската култура и порядки в ежедневието, в бита и т.н. „Македонската“ същност се превръща в основното оръжие на Белград/Скопие в претенциите на ФНРЮ за присъединяването на Пиринския край към НРМ. Само разривът между Тито и Сталин през 1948 г.²¹ предотвратява тази възможност, улеснена и от неадекватното поведение на българската страна, попаднала в плен на т.нар. Димитровски курс по Македонския въпрос²². Именно мекушавото поведение на правителството в София води до небезизвестното двувластие в Югозападна България, траещо от 1944 до 1948 г.²³, поставило под непосредствена заплаха териториалната цялост на страната.

Разколът между Москва и Белград дава коренно нова насока на югославската вътрешна и външна политика. Тито се оказва единственият комунистически диктатор, дръзнал да се опълчи на Сталин и да излезе победител от схватката помежду им²⁴. Проявената от югославския лидер твърдост издига престижа му сред мощните западни държави²⁵, започнали да гледат на социалистическа Югославия като на възможност за пробив в съветското влияние в Източна Европа. Поради тази причина, когато Москва и сателитите ѝ налагат пълната блокада на Белград, Западът (по-конкретно Съединените щати) започва да оказва значителна финансова и военна подкрепа на югославската страна²⁶. Според някои изчисления от шумния скандал в Коминформбюро до 1961 г. американците отпускат на ФНРЮ парична помощ в размер на 3.5 млрд. щатски долара (огромна сума за онези времена)²⁷. Чрез тази поддръжка САЩ не само укрепват положението на Тито, но

19 Гоцев, Д. ВМОРО във Вардарска Македония 1944-1947. – В: Модерна България. С., 1999, стр. 243.

20 Църнушанов, К. Македонизмът и съпротивата..., стр. 275-282, 390-393.

21 Югославия в XX век..., стр. 567-589.

22 Вукмановиќ-Темпо, Св. Борба за Балканот. Скопје, 1982, стр. 435.

23 Германов, Ст. Македонският въпрос 1944-1989. С., 2012, стр. 41-118.

24 Lampe, J. R. Yugoslavia as history. Cambridge University Press, 2000, p. 241-254.

25 Кисинджър, Х. Дипломацията. С., 1997, стр. 486-487.

26 Benson, L. Yugoslavia. A Concise History. Palgrave Macmillan, 2004, p. 95-96.

27 Бояджиева, Н. САЩ и конфликтът в Босна и Херцеговина 1989-1995. С., 2000, стр. 52.

и му дават сериозния аргумент за стартирането на прословутата „активна неутралност/необвързаност“, превърнала се във визитната картичка на Югославия²⁸. Тя отдалечава Белград на максималното политическо отстояние от Москва и дава пример за подражание, насочен към останалите социалистически страни. Идеята е да се катализира брожение сред тях, което да доведе до разклащането на съветския монопол над сателитите му (унгарските събития от 1956 г. и „Пражката пролет“ от 1968 г. демонстрират сработването на американските замисли)²⁹.

Смъртта на Сталин (1953 г.) и заемането на властта в Кремъл от Никита Хрущов водят до нормализирането на съветско-югославските отношения³⁰. Тито обаче няма никакво намерение да се връща под съветското крило, а продължава заиграването със Запада, носещо му солидни дивиденди. Югославия започва да възприема икономически практики, нехарактерни за социалистическата система. Икономическите реформи от 50-те и 60-те години реабилитират дребната частна собственост, а работническото самоуправление става основата, върху която стъпват големите предприятия³¹. Сериозните финансови потоци, идващи от западните банки, заедно с промените в стопанската сфера рязко покачват производителността на югославската икономика. Само за периода от 1957 до 1960 г. ежегодният ръст в промишлеността е близо 14%, а в селското стопанство е около 11%. В световен мащаб по това време единствено Япония се радва на подобни показатели³². Успехите в стопанската сфера биват затвърдени от новата Югославска конституция, приета през 1963 г. и заменила основния закон от 1946 г. Тя променя името на държавата (Социалистическа федеративна република Югославия/СФРЮ), прави работническото самоуправление базиса на стопанския живот и дава на федеративните субекти повече права за реализацията на новите икономически инициативи³³.

Като съставна част от благоденстващата федерация, НРМ също усеща предимствата на Титовия модел. Ако по времето на кралска Югославия Вардарска Македония бива докарана до отчайваща бедност, причинила небивалото разпространение на туберкулозата и на дизентерията (за да се

28 По-задълбочен анализ по темата вж. Андонов, А. Югославската политика на необвързаност. С., 1982.

29 Mitrovic, G. Undermining the Kremlin. America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc 1947-1956. Cornell University Press, 2000, p. 38.

30 Югославия в XX век..., стр. 661-680.

31 За югославския модел на социализма, за неговите пазарни и идеологически характеристики вж. Zukin, S. Beyond Marx and Tito. Cambridge University Press, 1975.

32 Югославия в XX век..., стр. 685-686.

33 Енчев, В. Югославия..., стр. 377.

накаже населението ѝ за българските му чувства)³⁴, то сега Белград оставя тоягата и изважда моркова. От съюзните фондове биват заделени значителни средства, които са насочени към републиката. Благодарение на тях се строи инфраструктура, създават се предприятия, подобряват се условията на бита и на труда и т.н. Възможността, да се пътува и работи в богатите западни държави, също спомага за материалното замогване на „македонците“. Последниците от страшното скопско земетресение (23 юли 1963 г.) карат Белград да насочи още повече усилия към подобряването на живота в Социалистическа република Македония/СРМ (наименование, прието през 1963 г.) и по-конкретно в нейния главен град. С чужда помощ, включително и българска, Скопие бива построен наново, за да се превърне със своите широки булеварди и модерни жилищни комплекси във витрината на югославския „пазарен“ социализъм.

Независимо в какво състояние се намират югославските финанси, НРМ/СРМ винаги получава солидни субсидии. Затова и от 1952 до 1968 г. индустриалното производство тук нараства повече от шест пъти (индексът на растеж, стартирал от 100 единици през 1952 г., достига до 662 единици през 1968 г.). В периода от 1968 до 1972 г. във федералната единица са вложени между 7 и 9% от всички инвестиции, направени от съюзното правителство в шестте югославски републики. Близо 60% от капиталовложенията идват от междусъюзните фондове, попълвани от чуждите заеми и от богатите субекти във федерацията³⁵. Това говори, че СРМ живее изключително от дотациите, преразпределяни от Белград, превръщайки се единствено в консуматор на югославския модел. Малко са хората, даващи си сметка, че подобно изсмукване на блага не може да продължи вечно. Никой не обръща внимание и на обстоятелството, че въпреки паричните потоци, идващи от съюзната столица, безработицата в републиката надвишава 20% (към началото на 70-те години), засягайки най-вече албанското население, което започвало да се капсулира и консолидира, защото се чувства изолирано от общодържавните процеси. Потулва се и фактът, че СРМ снабдява югославския пазар изключително със селскостопанска продукция и със стоки от леката промишленост, предназначени за ежедневна, но кратка употреба. Сериозната (тежката) индустрия, която е гръбнакът на всяка модерна икономика, бива недоразвита в републиката, оставяйки запазен периметър за Словения, за Хърватия и за Сърбия. Към онзи момент обаче скопският елит предпочита да си затваря очите пред действителността и

34 Пози, А. Войната се завръща. С., 2010, стр. 255-256.

35 Лазаров, К. Национални взаимоотношения в социалистическа Югославия. С., 1978, стр. 127-129.

съсредоточава усилията си към откъсването на все повече средства от фондовете, чрез които да се попълват пробойните в републиканския бюджет. Що се отнася до наболелите проблеми, то всички считат, че когато настъпи моментът, Тито ще ги реши с присъщата му лекота. Той отдавна е провъзгласен от югославската пропаганда за свръхчовек, притежаващ неограничени възможности.

Сравнително добрият стандарт на живот на обикновения „македонец“ има и друга страна, често подценявана при дискусиите около жизнеността на македонизма. **Естественият стремеж у всяко човешко същество към живот без трудности, към уредено битие и към сравнително добра перспектива за бъдещето развива у него конформизма. В името на удобното настояще човекът е склонен да загърби миналото. Обстоятелството, че хората в СРМ живеят сносно, че имат шанса да пътуват и работят в Западна Европа и да слушат „упадъчна“ музика, култивира у тях разбирането, щото да си „македонец“ в Титова Югославия е изгодно и печелившо. Оттук се заражда и усещането за принадлежност към „македонската“ нация, станало необходимост и задължително условие за личен просперитет.** Това е една от основните причини македонизмът да укрепне и да се разрасне, завземайки нови територии, включително и в България, където неговите емисари и проводници ще сочат за пример югославския начин на живот, противопоставяйки го на сивия социализъм и на постоянния дефицит на стоки и на услуги, ширещ се из страните от Източния блок³⁶.

3. ПЪТЯТ КЪМ НЕЖЕЛАНАТА НЕЗАВИСИМОСТ

Щедрата западна помощ и парите, идващи от югославските гастарбайтери, не успяват да спасят икономиката на многоликата страна. Към края на 60-те и началото на 70-те години се появяват първите признаци за нейния упадък³⁷. Югославският външен дълг започва стремително да расте, а сред по-богатите републики (Словения и Хърватия) възниква недоволството, щото стопанският баланс в държавата се осъществява в техен ущърб. Това довежда до изострената борба между републиканските елити³⁸, предизвикала сериозен конфликт между федеративните единици³⁹. Видимият знак за наличието на подобен сблъсък е т.нар. „Загребска пролет“ от

36 Огнянов, М. Македония – преживяна съдба. С., 2008, стр. 300-301.

37 Јорданов, Ј. Во фокусот на граѓанската војна. Скопје, 2001, стр. 145.

38 Григорова, Ж. Балканската политика на социалистическа България 1944-1970. С., 1985, стр. 293.

39 Лалков, М. Югославия..., стр. 217-219.

1971 г., осъществена от хърватските комунисти, издигнали глас за по-хлабава федерация и за повече икономическа самостоятелност⁴⁰. Облегнал се на армията и на консервативните елементи, Тито съумява да неутрализира дисидентското движение⁴¹, но трусовете в Хърватия силно го обезпокояват. Напрежението в Загреб принуждава маршала да извърши мащабна държавна реформа, която да предотврати евентуалните намерения за икономически, а оттук - и за политически сепаратизъм. През 1974 г. бива приета новата (и последна) Югославска конституция, узаконяваща по-голямата самостоятелност на републиките и отделила областите Войводина и Косово от Сърбия като автономни провинции⁴². Тито има надеждата, че промените ще задоволят амбициите за по-голяма децентрализация, което ще успокои страстите и ще съхрани единството на страната⁴³. Действително, докато маршалът е жив, посредством „харизматичното му лидерство“ новата формула функционира, макар и с известни усилия⁴⁴. След смъртта на Тито (1980 г.) обаче сякаш нищо не е в състояние да спре разпада и деструктивните процеси, довели до краха на федеративната държава⁴⁵.

Кончината на Йосип Броз отваря „кутията на Пандора“. През 1981 г. в автономната провинция Косово (най-бедната част от СФРЮ, държаща първенството по раждаемост) избухват протестите на албанските студенти, които настояват областта да получи статута на република във федерацията. Това би означавало признаването на албанците за държавнотворен народ в Югославия⁴⁶. Белград няма намерение да прави компромиси и потушава бунта (в хода на размириците биват убити 11 души), което показва, че бъдещето на многонационалната страна вече се крепи на силата, а не на добрия жизнен стандарт.

Политическата нестабилност води до още по-сериозното разклащане на югославската икономика. Растежът пада до нулата, а инфлацията става обезпокоително голяма и никакви мерки не сполучват да я укротят. Към тези притеснителни процеси е задължително да се добави и смущаващият ръст на югославския външен дълг. Според официалните данни към датата на Титовата смърт социалистическа Югославия дължи на западните си кредитори близо 8 млрд. долара, а търговският ѝ дефицит гони 3.5 млрд.

40 Лазаров, К. Национални взаимоотношения..., стр. 195 и сл.

41 Югославия в ХХ век..., стр. 720-727.

42 Срби и пропаст Југославије. Београд, 2017, стр. 216-219.

43 Tito – videnj i tumačenja. Beograd, 2011, str. 77-82.

44 Чалић, М. Историја Југославије..., стр. 319-324.

45 Кисинджър, Х. Години на промяна. С., 1999, стр. 751.

46 Срби и пропаст..., стр. 30.

долара⁴⁷. Съгласно сведенията, достигачи до българското Външно министерство от посолството в Белград, към посочения отрязък от време външният дълг на федерацията възлиза на 18 млрд. долара⁴⁸.

Икономическите проблеми заедно с обществените трусове освобождават от бутилката духа на национализма. Вълненията в Косово, албанската демографска експанзия в провинцията, хладните отношения на Белград с Любляна и със Загреб ускоряват сръбския шовинизъм, започнал да възприема Югославия като антисръбска държава⁴⁹. Това личи от небезизвестния меморандум на Сръбската академия на науките и изкуствата (САНУ), станал обществено достояние през 1986 г., написан по инициативата на Добрица Чосич – идеологът на сръбския национализъм⁵⁰. Появата на документа предизвиква вълна от възмущение из съюзните републики (Словения и Хърватия), като аргументира защитната им реакция. През 1987 г. на страниците на люблянското списание „Nova Revija“ (№ 57) бял свят вижда концепцията „Приноси към словенската национална програма“, пропагандираща разбирането за словенската самостоятелност⁵¹.

Растящото напрежение във федерацията ескалира още повече след две емблематични прояви на Слободан Милошевич. През 1988 г. в качеството си на ръководител на сръбските комунисти пред близо 1 млн. души, събрани в Белград, той произнася реч, в която изразява подкрепата си към сърбите и към черногорците в Косово, заявявайки пред множеството, че „не е време за тъга, а за борба“⁵². Следва словото му (вече като президент на Съюзна република Сърбия) на Косово поле (Газиместан) по повод 600 години от сражението между войските на княз Лазар и султан Мурад. Под виковете на 600 000 души, скандиращи „Слобо, Слобо“, Милошевич дава да се разбере, че Белград няма да даде Косово без бой⁵³. С това пътят към кървавия разпад на Югославия бива отворен.

Къде се намира СРМ в този сложен пъзел от събития? Конституцията от 1974 г. се посреща със задоволство в Скопие, където се счита, че новият основен закон дава на съюзната република още по-видимите белези

47 Црънобръня, М. Югославската драма..., стр. 125.

48 Македонският въпрос в българо-югославските отношения 1968-1989 г. Част II. С., 2012, стр. 41.

49 Ramet, S. The Three Yugoslavias. State-Building and Legitimation 1918-2005. Wilson Press Center, 2005, p. 321.

50 <https://www.youtube.com/watch?v=EN7gPbv08uc>

51 Nova revija, 1987, № 57, str. 1-247. Списанието отстоява словенската национална идея, но по редица въпроси запазва югославската линия на поведение. То обвинява България, че дискриминира „македонците“ в Благоевградския окръг и че има аспирации към Вардарска Македония, която е наречена „наша“, т.е. югославска. Вж. Nova revija..., str., 37. И досега македонизмът е изключително силен в Словения, където старите югославски постановки по Македонския въпрос продължават да се възприемат за историческа реалност.

52 <https://www.youtube.com/watch?v=iyj4l3cH2Pc>

53 <https://www.youtube.com/watch?v=4a5ct7vVcgk>

на държава⁵⁴. Новото положение повишава самооценката на „македонския“ елит, който даже си позволява да изисква от централното съюзно правителство поддържането на по-агресивно поведение спрямо България. Вследствие на настояванията, идващи от Скопие, Белград втвърдява тона си към София, което предизвиква острата реакция от нейна страна. В специална декларация на Външното министерство на България, озаглавена „За всестранно развитие на българо-югославските отношения“, обнародвана на 25 юли 1978 г. (документът остава основополагащ в отношенията на България със социалистическа Югославия и произлязлата от нея Р Македония), по категоричен начин се отхвърлят югославските претенции за наличието на „македонско малцинство“ в Благоевградския окръг и задълбочено се проследява формирането на българската нация в трите исторически области – Мизия, Тракия и Македония. След като се осъжда насилствената македонизация в Югозападна България, проведена по времето на Георги Димитров в „*нарушение на ленинските принципи*“, в декларацията дебело се подчертава, че в „*България не е имало, няма и сега никакво „македонско национално малцинство“, няма славянско население, което да се различава по етнически произход, бит и религия от българската нация*“⁵⁵.

Категоричната българска позиция стъписва югославските власти. Объркването е толкова голямо, че в СФРЮ си изпускат нервите. В един загребски ежедневник се помества мнението, че Югославия е задължена да си запази „*правото да се намесва във вътрешните работи на нашата страна* [България – б.м.] *и да предявява териториални претенции, докато НРБ не възстанови така наречените права на македонското национално малцинство в Благоевградски окръг*“⁵⁶. Това становище по никакъв начин не кореспондира с дружелюбното поведение и показва същинските цели на югославската външна политика към България.

Антибългарската истерия естествено е най-голяма в Скопие. В СРМ дават старт на (поредната) кампания, обвиняваща София във фалшифицирането на „македонската“ история, в „*мръсни намерения*“ и в „*завоевателни аспирации*“, идентични с тези от времето, когато „*българите влязоха в Югославия, обути в мръсни фашистки ботуши*“⁵⁷. Невъздържаността, държана от ръководителите на съюзната република, смущава дори Тито. Той осъзнава, че скопските стремежи могат да му донесат излишни ком-

54 Велјановски, Н. Македонија 1945-1991. Скопје, 2002, стр. 296-304.

55 За пълния текст на документа вж. Македонският въпрос в българо-югославските отношения 1968-1989 г. Част I. С., 2012, стр. 660-674.

56 Пак там, стр. 681.

57 https://wikileaks.org/plusd/cables/1978BELGRA05727_d.html

пликация със страните от Варшавския договор, чийто член е и България. Нейният държавен глава Тодор Живков е в добри отношения със съветския лидер Леонид Брежнев, който заема неутрална позиция по българо-югославския спор, позволяваща на София да маневрира⁵⁸. Затова през 1979 г. югославският президент прави посещение в Скопие (то ще е последно за него в СРМ), за да „охлади“ ентузиазма на местните първенци. Пред тях той е категоричен, че Югославия „*желае добри и приятелски отношения с всички съседи*“⁵⁹ и че въпросът за „македонците“ в съседните държави стои, но той бил „*дългосрочен проблем*“⁶⁰.

След смъртта на Тито поведението на СРМ спрямо България става още по-арогантно. Скопие отчайващо се нуждае от виновник, за да сплоти редиците в период на тежки проблеми. Бунтът на албанците в Косово раздвижва и сънародниците им в републиката, сред които текат процеси, аналогични с тези при косовските албанци – голямата безработица и високата раждаемост, довели до пробуждането на албанския национализъм. С помощта на югославската репресивна машина управниците в Скопие съумяват временно да тушират напрежението, но са напълно безсилни да противодействат на албанския демографски бум, коренно променил етническата картина в СРМ само за няколко десетилетия. Ако през 1961 г. албанците в републиката съставляват около 13% от населението ѝ, то през 1981 г. те са вече 20%⁶¹, за да достигнат през 1994 г. до 23%⁶². Както споделят някои скопски общественици, „*ако продължи сегашният прираст на албанското население (оценката е изказана през 80-те години – б.м.), след две-три десетилетия македонците в СРМ щели да станат малцинство*“⁶³. При това албанците (исторически) се групират в големи компактни маси, разположени по дъгата Куманово-Скопие-Тетово-Гостивар-Кичево-Струга-Охрид,

58 Ролята на Съветския съюз в диспута между България и СФРЮ не е еднозначна. От една страна, Кремъл се стреми да запази приятелството на Белград, възврътано с толкова усилия след кончината на Сталин. От друга страна, Живков успява да убеди Брежнев в правотата на българските позиции по Македонския въпрос и да спечели неговото благоразположение. Поради това СССР признава правото на Белград да определя бъдещето на Вардарска Македония, но отказва да подкрепи югославската страна в претенциите ѝ в Пиринския край, който Москва разглежда като неотменима част от българската територия. Съветското поведение е по-изгодно за българската страна, тъй като парира югославските намерения спрямо Благоевградския окръг, което предизвиква недоволството на Тито. Вж. Живков, Т. Мемоари. С., 1997, стр. 457. В същото време в Съветския съюз се възприема югославската теза за Вардарска Македония, за да не се отблъсне Югославия. Като признава историческата реалност, посочена от българската наука, Леонид Решетников (през 80-те години той работи като дипломат/разузнавач към съветското посолство в Белград), споделя с български представител, че югославската страна съумява да спечели историците и обществениците от СССР, тъй като води активна пропаганда и използва „непозволени средства – покупки, подаръци, жени и т.н.“. Вж. Македонският въпрос..., част II, стр. 57.

59 https://wikileaks.org/plusd/cables/1979BELGRA00839_e.html

60 Македонският въпрос..., част II, стр. 719.

61 Енчев, В. Аз бях в разузнаването. С., 2009, стр. 293.

62 Jordanov, J. Во фокусот на граѓанската..., стр. 229.

63 Македонският въпрос..., част II, стр. 745.

което ги прави (те винаги са били) непосредствени съседи на районите в Южна Сърбия (Косово, Прешево, Буяновац и Медведжа), които също са населени преимуществено с албанци. Това превръща Албанския въпрос в социалистическа Югославия в скачен политически съд.

Неспособни да стопират тихото албанско надигане, както и да решат сложните икономически проблеми, властите в СРМ задвижват нова атака срещу България, за да отклонят вниманието на „македонското“ общество от сложните проблеми в съюзната република. През 1987 г. в Скопие е отпечатана (на английски език) книгата на Перо Коробар, разглеждаща „македонската национална култура“ в Пиринския край⁶⁴. През същата година става и инцидентът на съвместния събор в Щип, при чието провеждане „македонската“ страна се опитва да лансира мотото за „културно-национална автономия на Пиринския край“⁶⁵. Продължават и нападките срещу България, станали ежедневие в скопския (и в белградския) печат. Един пример в това отношение е достатъчно показателен. Към края на 1987 г. българското посолство в югославската столица изпраща за сведение до Външното министерство в София, че от началото на 1986 г. до октомври 1987 г. из югославските вестници са намерили място близо 1700 материали с антибългарска насоченост⁶⁶.

Усетили разхлабването на режима в България след 10 ноември 1989 г., югославските власти форсират дипломатическото си настъпление. Към края на с.г. Миленко Стефанович (посланик на СФРЮ в София) поставя пред българския външен министър Бойко Димитров настойчивото искане на Белград за даването на права на „македонците“ в Пиринския край⁶⁷. Паралелно с това биват създадени македонистки ядра в българската столица и в Благоевградския окръг (през пролетта на 1990 г. започва дейността си Обединената македонска организация „Илинден“)⁶⁸, които трябва да демонстрират пред европейската общественост наличието на голямо „македонско“ малцинство в България. Активните мероприятия са подкрепени и от масивна медийна кампания. Държавната югославска телевизия (нейният център в Нови Сад) подозрително бързо заснема и излъчва „документален“ филм, озаглавен „Борбата на македонците в България“, разказващ „потърсващите“ истории на „македонците“ от Пиринския край, търпели

64 Енчев, В. Аз бях в разузнаването..., стр. 70-71.

65 Германов, Ст. Македонският въпрос..., стр. 284.

66 Македонският въпрос..., част II, стр. 432.

67 Пак там, стр. 610.

68 Тюлеков, Д. Политическият мит за „македонското малцинство“ в България. Благоевград, 2007, стр. 91.

репресиите на Живковото управление⁶⁹. Именно този промеждутък (краят на 1989 и цялата 1990 г.) предоставя най-добрата възможност за Скопие (и за Белград) за сериозна намеса във вътрешните работи на България и за извличането на максимални ползи от политическите изменения, случващи се в София.

Вятърът на промяната обаче не подминава и Югославия, разкривайки дълбокия политически и икономически разлом във федерацията. Перспективата за разпад на СФРЮ се изживява твърде болезнено край Вардар, но и принуждава „македонския“ елит да насочи своето внимание към собственото си оцеляване. Скопските велможи започват да маневрират, либерализирайки обществения живот в СРМ, което дава възможността за появата на опозиция. През лятото на 1990 г. бива основана (възстановена) Вътрешната македонска революционна организация – Демократическа партия за македонско национално единство (ВМРО-ДПМНЕ)⁷⁰. Желанието за бърза промяна сред „македонските“ граждани спомага за популяризирането на партията и тя печели изборите за републиканското събрание, проведени в края на същата година (в 120-местния парламент, ВМРО-ДПМНЕ получава 38 места, докато прекият им конкурент – Съюзът на комунистите на Македония - има 31 депутати).

Новите реалности в републиката принуждават комунистите да направят още една крачка назад. След дълги спорове и протакания през пролетта на 1991 г. бива сформирана „техническата власт“, начело с безпартийния Никола Ключев (на младини той е минал през „Голи Оток“)⁷¹. Новото правителство съзнава, че съюзната държава върви към пропастта и възползвайки се от декларацията на Камарата, указала желанието на републиката за самостоятелност (документът е огласен в началото на 1991 г.)⁷², кабинетът инициира референдум за независимост. Покрай неговата организация надделяват проюгославските консерватори, групирани около Киро Глигоров (най-авторитетният политик по това време в републиката), които налагат двусмислен въпрос по допитването: *„Дали сте за суверенна и самостоятелна държава Македония с право да влезе в бъдещ съюз на суверенните държави на Югославия“*⁷³. Подобна формулировка е добра илюстрация за неискреното желание на голямата част от „македонската“ върхушка за осъществяването на самостоятелността. Сред немалко скопски политици

69 <https://www.youtube.com/watch?v=XfubTOYfllc>

70 Велјановски, Н. Македонија 1945-1991..., стр. 361.

71 Службен вестник на Социјалистичка република Македонија, бр. 12, 22. III. 1991 г., ст. Одлука за избор на владата на Социјалистичка република Македонија.

72 Тундев, Ал. Република Македонија. Прва декада 1990-1999. Скопје, 2005, стр. 11.

73 Демокрација, бр. 213, 7. IX. 1991 г., ст. Македонија на кръстопът (М. Райков).

продължава да битува надеждата, че Югославия може да се съхрани, макар и под друга форма⁷⁴. Самият Глигоров не крие разбиранията си и публично декларира желанието си общата държава да се запази след направата на някакви козметични промени⁷⁵.

Резултатът от референдума, проведен на 8 септември 1991 г., е повече от категоричен. Над 96% от гласоподавателите одобряват независимостта на републиката (албанците и сърбите бойкотират допитването – първите, защото се чувстват пренебрегнати като държавнотворен народ, а вторите, защото не желаят откъсването от Югославия). Притиснати от обстоятелствата, управляващите край Вардар се виждат принудени да приемат действителността въпреки нежеланието им да се разделят с Белград. Още същата вечер след деня на гласуването от трибуна, разположена на централния площад в Скопие, Глигоров честити на насъбралото се множество „свободна, суверенна и самостоятелна Македония“⁷⁶. Малко по-късно е приет и новият основен закон на току-що появилата се държава, одобрен през късната есен на 1991 г. Развързката идва на 15 януари 1992 г., когато бива оповестена Лисабонската декларация, сложила кръста на Югославия. Същия ден официално София признава самостоятелността на новата страна⁷⁷ под нейното конституционно име, превръщайки „македонската“ независимост в необратим международен акт.

За социалистическия период на Вардарска Македония могат да се дадат разнопосочни оценки. От българска гледна точка инкорпорирането на областта в Титова Югославия носи единствено дебългаризация и загуба на националната памет у немалката част от населението в СРМ. Ако по времето на кралската власт Белград не успява да превърне македонските българи в „южни сърби“, то чрез умели действия Тито съумява да насади югомакедонизма във Вардарския край. Погледнато от друга гледна точка, югославският модел донася значителни придобивки на федеративната единица и на хората, живеещи в нея. СРМ остава една от най-бедните части на съюзната държава, но в републиката е построена добра инфраструктура, уреден е битът, жизненият стандарт е добър (той е видимо по-висок, отколкото в социалистическа България), съществува възможността за пътуване и за работа на Запад. Изобщо, като част от Титова Югославия, СРМ придобива образа на уредена провинция, макар че продължават да съществуват

74 Демокрация, бр. 11, 14. I. 1992, г., ст. Заповед: Македония да влезе в третата Югославия (Ел. Юркова).

75 https://www.youtube.com/watch?v=5rxDL_gp5Ko

76 <https://www.youtube.com/watch?v=paX38Amac-8>

77 Демокрация, бр. 16, 14. I. 1992, г., ст. България призна Македония.

„МАКЕДОНСКАТА“ ДЪРЖАВНОСТ В СЯНКАТА НА ТИТО

редица проблеми, останали нерешени. Тук е необходимо да се прибави и обстоятелството, че в агресивната си политика спрямо съседите и най-вече спрямо България Скопие се опира на мощния белградски гръб, което е безспорно предимство за елита край Вардар. Сръбската подкрепа осигурява чуваемост за македонизма и се явява негов авторитетен адвокат. С разпада на Титова Югославия македонизмът губи един от най-силните си съюзници – югославизма със сръбски оттенък – и до днес той ще продължава да търси достоен негов заместител.

ВТОРА ГЛАВА

Независимост между югоносталгизма, „македонския“ национализъм и албанския орел

1. Република Македония по трънливия път на самостоятелността

Провъзгласяването на „македонската“ независимост е съпътствано от различни по мащаб и сложност проблеми. На територията на бившата югославска република все още остават частите (около 60 000 войници) на Югославската народна армия (ЮНА)¹, които с присъствието си напомнят за дългата ръка на Белград. И ако до този момент сръбската десница винаги бива приета с охота от скопската върхушка, то в новите условия агресивното поведение на Милошевич я прави нежелана. Управляващите край Вардар са принудени да мислят за собствените си съдбини, като тези на довчерашните им белградски господари остават на втори план.

Усетили задушавашата сръбска прегръдка, излагаща ги пред външния свят, „македонските“ ръководители настояват пред Белград за изтеглянето на ЮНА, търсейки възможността да се отърват от неприятностите, които ще им навлече наличието на югославската армия на „македонска“ територия². Сърбия безпроблемно изпълнява молбата, идваща от Скопие, извеждайки частите на югославската армия заедно с цялото ѝ въоръжение, което уж принадлежало на ЮНА. Причината за бързото съгласие на Белград е повече от прозаична. Милошевич се старее да пренасочи военния си ресурс към Хърватия, като „оголването“ на южния фланг изобщо не го притеснява. Сръбският лидер добре знае, че държи в ръцете си голямата част от скопските

¹ Ackermann, A. Making Peace Prevail. Preventing Violent Conflict in Macedonia. Syracuse University Press, 1999, p.82.

² Marolov, D. Republic of Macedonia Foreign Policy. Cambridge Scholars Publishing, 2014, pp. 50-52.

политици³.

Второто съществено препятствие пред самостоятелната Р Македония е т.нар. гръцко вето, станало реалност непосредствено след провъзгласяването на независимостта. Оставащо в сила и до днес, то превръща въпроса за името на Р Македония в безкрайна сага, от която ползи извличат както Скопие, така и Атина⁴. Въпреки гръцките обструкции (и търговското ембарго), смекчени през 1995 г. след съвместната гръцко-„македонска“ декларация, изнамереното название „Бивша югославска република Македония“ (БЮРМ)⁵, с която младата държава става член на Организацията на обединените нации (ООН), включва югозападната ни съседка в междудържавните отношения, било то и на куц крак. Това позволява на страната да избегне забъркването в югославския военен конфликт и да започне едно що-годе спокойно вътрешнополитическо развитие, осигурило ѝ мирното съществуване поне на първо време.

Първите години от самостоятелния живот на Р Македония минават под знака на две силни личности в лицето на президента Глигоров и на премиера (по-късно той също ще заеме поста на държавен глава) Бранко Цървенковски. Макар и с голяма възрастова разлика, Глигоров и младият Цървенковски са типичните представители на югославската номенклатура. Затова и техният стремеж е максимално да запазят духа на социалистическа Югославия в младата държава. Тежнението има и друго логично обяснение. Както бе споменато, със залеза на СФРЮ македонизмът се лишава от своя закрилник – от Титовия югославизъм. Поради тази причина постюгославският македонизъм е длъжен да открие друг протектор, но от същата кръвна група. Той бива изнамерен в лицето на югоносталгизма. Своеобразният тандем Глигоров-Цървенковски не тръгва към промяна и към реформи, а запазва всички югославски практики в обществения живот на Р Македония, оставяйки името, делата и спомените за Тито непокътнати.

Като използват инерцията, останала от СФРЮ, Глигоров и Цървенковски успяват да подсигурят първите години от „македонската“ независимост, но сравнително мирното време бива съпътствано от тежки икономически проблеми. Разпадът на Югославия лишава Скопие от големите ѝ пазари и най-вече от субсидиите, преразпределяни от Белград. Гръцката блокада също си казва тежката дума, лишайки Р Македония от стоките, доставяни чрез солунското пристанище. Всичко това довежда до бързия спад на доходите в

3 Димитров, А. Раждането на една..., стр. 143-163.

4 Перипетииите около диспута между Атина и Скопие са добре известни и не се нуждаят от допълнително осветляване. Подробно за корените на разногласията между Р Македония вж. Shea, J. Macedonia and Greece. McFarland, 2008.

5 Veremis. T. The Modern Balkans. Б. м. и д., pp. 220-221.

страната и до увеличаването на безработицата. Оказва се, че към края на ХХ век всеки четвърти трудоспособен „македонец“ няма работа. Натрупалото се недоволство избуява на парламентарните избори от 1998 г., които са спечелени от опозиционната ВМРО-ДПМНЕ, водена от Любчо Георгиевски⁶. Вотът е член сблъсък между постюгославския македонизъм, проповядван от Социалдемократическия съюз на Македония/СДСМ (бившите комунисти) на Цървенковски, и стремежа за осветляването на поне част от историческата правда за Македония, което желае тогавашното ръководство на ВМРО-ДПМНЕ в лицето на Георгиевски⁷. Той сполучва да сформира правителство, подкрепено от Демократична алтернатива на Васил Топурковски (представител на югославската номенклатура, бивш член на председателството на СФРЮ) и Демократичната партия на албанците (ДПА), водена от Арбен Джафери⁸.

Започналата тенденция за оттеглянето на социалдемократите от управлението се затвърждава на президентските избори от 1999 г. Те са спечелени от кандидата на ВМРО-ДПМНЕ Борис Трайковски, за когото гласа си дават и албанците. По този начин той надделява над опонента си Тито Петковски, издигнат от СДСМ. Веднага след оповестяването на изборните резултати Цървенковски заявява пред привържениците си, че победата на Трайковски означава, че над Р Македония тегне албанско-български заговор. Само времето ще покаже, че наполовина той е напълно прав.

2. Гражданската война от 2001 година. Албанците като решаващия фактор за бъдещето на Р Македония

Кървавото потушаване на Косовския бунт от 1981 г. кара албанците в Югославия да поемат по нов път, за да постигнат целите си. Те започват да изграждат своя паралелна „държавност“ в Косово, бойкотирайки органите на официалната власт. Биват образувани и нелегални албански групи. Наред с това дисидентството сред албанския интелектуален елит се усилва, като част от неговите представители напускат СФРЮ и се установяват на Запад, откъдето продължават борбата си срещу Белград⁹.

Трусовете в автономната провинция засягат чувствително СРМ. След

6 <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/1998-elections-in-macedonia.pdf>

7 <https://www.youtube.com/watch?v=n5KvDhMOplA>

8 Службен вестник на Република Македонија, бр. 58, 1. XII. 1998 г., ст. Одлука за избор на владата на Република Македонија.

9 Clark, H. Civil Resistance in Kosovo. Pluto Press, 2000, pp. 41-44.

размириците, последвали Титовата смърт, в републиката се настаняват близо 150 000 косовски албанци, диреци по-голяма сигурност във Вардарска Македония¹⁰. Горното допринася за още по-голямото албанизиране на републиката, включително и на столицата Скопие, която постепенно се превръща в разделен град (жилищните райони откъм левия бряг на Вардар придобиват албански облик, допълнен от наличието на цигански махали – Топаана, Тенеке, а малко по на север и Шутка).

Обявяването на „македонската“ независимост отново поставя на преден план албанския проблем. Албанците не вземат участие в референдума за самостоятелността, а депутатите им в парламента отказват да гласуват новата Конституция на страната. Техният довод е, че основният закон не е посочил албанците като държавотворен народ и не дава гаранциите за националното им самоопределение¹¹. Това поставя под съмнителна легитимност „македонската“ държавност в очите на нейните граждани, имащи албанско национално съзнание, което залага бомба със закъснител под устоите на младата страна.

В началото на 90-те години в Р Македония се появяват десетки дружества и партии на албанците, които ребром поставят питането за повече права и даже открито пропагандират сепаратизма. През 1992 г. се лансира намерението за създаване на „Република Илирида“, трасираща пътя към голямата албанска държава¹². Паралелно с идеята за „Велика Албания“ върви и духовното прераждане на албанците в югозападната ни съседка. През 1994 г. в Тетово (своеобразната „столица“ на албанците в Р Македония) бива открит университет, станал центърът на албанската духовност и култура в младата държава¹³. Впоследствие той бива признат за държавно учебно заведение и досега се ползва с всичките облаги (държавната субсидия) от този статут.

За известно време Р Македония отстъпва на втори план в стремежите на албанците за обединение. Косовският въпрос остава от първостепенно значение за тях и към края на 90-те години те пристъпват към неговото разплитане. През пролетта на 1998 г. Армията за освобождението на Косово (АОК) започва своите нападения над югославските/сръбските военни части в областта. Като се възползват максимално от западната подкрепа, албанските сепаратисти разгръщат поредната кървава страница от постюгославската драма, нанасяйки своя удар в добре пресметнат момент. Сърбия е изтощена

10 Третякова М. Ч. Военно-политическият кризис в Републике Македонии в 2001 г. Дисертация, Москва, 2016, стр. 64.

11 Regional and Ethnic Conflicts: Perspectives from the Front Lines. Routledge, 2015, p. 20.

12 Bugajski, J. Ethnic Politics in Eastern Europe. Armonk (New York), 1995, pp. 116-117.

13 Катарчиев, Ив. Соседите и Македония. Скопје, 1998, стр. 64.

от войните и от санкциите, а в Белград се надигат все повече опозиционни гласове срещу Милошевич, който е най-сериозният албански опонент. Сръбската изнуреност и съществената американска помощ гарантират успеха на АОК в Косово, придобил окончателен вид с натовските бомбардировки над Югославия, извършени в пълното нарушение на международното право.

Паралелно с действията на АОК в Косово в Р Македония става известна програмата „Предизвикателствата на демокрацията в мултиетническите държави“, представена от ДПА, която към онзи момент е най-влиятелната партия сред албанците в югозападната ни съседка. Чрез документа формацията на Джафери настоява за двунационална административна система в държавата, за референдум относно политическата и териториалната автономия на някои райони, за двукамерен парламент, за по-бързото движение към европейските структури и за „свободното движение на албанския народ, идеи и стоки навсякъде из албанските земи“¹⁴. Програмата ясно свидетелства за албанските намерения, указващи Р Македония като следващата мишена на шиптарския национализъм¹⁵.

Войната в Косово принуждава близо 350 000 албанци да напуснат домовете си и да потърсят сигурност в пределите на младата държава, „гостувайки“ на роднините си. По този начин районите на Северозападна и на Западна Македония се уплътняват още повече с албанци, които започват да чакат удобния момент, за да нанесат поредния си удар. Той настъпва през 2001 г., когато Националната освободителна армия (НОА) под командването на Али Ахмети предприема нападения над силите за сигурност на Р Македония по линията Куманово-Тетово¹⁶. Как протича гражданската война в югозападната ни съседка, е добре известно и затова не е необходимо да се разглеждат бойните действия, както и характерът на конфликта¹⁷. Далеч по-важното е как той променя същността на „македонската“ държавност.

Практическата победа на албанските въоръжени групи в граждан-

14 Арсовски, М., Ст. Кузев, Р. Дамјановски. Войната во Македонија во 2001 година. Скопје, 2006, стр. 36.

15 Шиптари е другото название на албанците, често използвано от „македонците“ с негативизъм. Думата „shqiponjë“ на албански означава „орел“. Оттам идва и името на самата страна Албания – Shqipëria, т.е. земята на орлите, а албанците са наследници на сина на орела – млад ловец, отгледан от птицата, както гласи легендата. „Македонците“ имат и пренебрежителни названия към онези свои сънародници, които се чувстват българи. Те са „бугарашки“, а българите като цяло биват наричани „татари“. След ветото на Атина пък гръцката държава бива оприличавана в Скопие на „фашистка“ страна. За сърбите и за сърбоманите отрицателни наименования липсват, тъй като в Р Македония те се смятат за изцяло положителните герои.

16 За Ахмети се твърди, че докато работи в Швейцария, бива диагностициран от местните медицински власти като шизофреник, заради което получавал инвалидна пенсия от 3000 франка. Вж. <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=44361&idg=3&idb=672&rubrika=Makedonija>. Вестта е изнесена в швейцарския печат покраят военните „подвизи“ на Ахмети от времето на конфликта с „македонската“ армия.

17 За повече подробности и за анализи около конфликта вж. вече цитираната книга на Йорданов, Ј. Во фокусот на граѓанската војна...

ския конфликт бива легитимирана чрез т.нар. Охридско споразумение (13 август 2001 г.)¹⁸. То е парафирано в построената за Тито вила „Биляна“ под зоркия поглед на американския пратеник (офицер от разузнаването) Джеймс Пардю и на този от ЕС – Франсоа Лиотар, оказал се твърде неадекватна личност¹⁹. Върху договора подписите си поставят президентът Борис Трайковски, премиерът Любчо Георгиевски, Бранко Цървенковски (като лидер на СДСМ), както и Ар. Джафери и Имер Имери (в качеството им на представители на двете най-големи албански партии – съответно на ДПА и на Партията за демократически просперитет/ПДП)²⁰.

Договорът от Охрид гарантира **териториалната цялост и унитарния характер на Р Македония**, но едновременно с това дава големи права на местната власт. Така например в общините, където 20% от населението говори различен език от официалния език (т.е. албански), то майчиният език може да бъде ползван в общинската администрация и в обществения живот²¹. Споразумението изисква и промени в Конституцията, които да гарантират изпълнението на договора и амнистия за албанските бойци. Притиснати до стената от силата на албанците и от американския натиск, „македонските“ политици изпълняват до последната точка уговорките от Охрид, преработвайки основния закон и провеждайки административна реформа (2004 г.), затвърдила албанското влияние в Северозападна и в Западна Македония. Образуван е и нарочен секретариат като висш държавен орган, който да следи за изпълнението на Охридския договор²². По този начин, макар че де юре **Охридското споразумение припознава целостта на Р Македония, то кантонизира и разделя страната**. Частите от държавата, в които договорот намира приложение, заживяват собствен живот. Албанските знамена се провесват от прозорците на общинските институции, от частните домове, та даже и от електрическите стълбове, а на указателните табели из градовете и селата се появяват надписи на латиница. Медийте, използващи албанския език, също изживяват бум. Всичко това рязко повдига самочувствието на албанците, които разбират в колко важен фактор са се превърнали.

Сериозните политически размествания, станали с Охридския договор, пренареждат и албанския спектър в Р Македония. След войната като

18 Преди реализирането на договора албанците консолидират исканията си чрез „Декларацията на албанските лидери в Р Македония“, подписана в Призрен (Косово). Вж. Третьякова М. Ч. Военно-политический кризис..., стр. 184.

19 Gross, E. The Europeanization of National Foreign Policy. Continuity and Change in European Crisis Management. Palgrave Macmillan, 2009, p. 34.

20 <https://www.youtube.com/watch?v=fAdiLY147NE>

21 Watkins, C. The Balkans. Nova Publishers, 2003, p. 133.

22 Dimova, R. Ethno-Baroque. Materiality, Aesthetics and Conflict in Modern-Day Macedonia. Berghahn Books, 2013, p.131.

най-авторитетна фигура сред албанските политици се очертава Али Ахмети. Той сваля военната униформа, облича костюм и преобразува армията си в политическа формация²³, назовала се Демократически съюз за интеграция (ДСИ)²⁴. Новата партия влиза с летящ старт в обществения живот и бързо измества ДПА като водеща сила сред албанците. Оттогава ДСИ постоянно присъства в централната власт на **Р Македония и е сила от първостепенно значение в „македонската“ политика.**

3. „Ерата“ на Груевски

Албанският триумф в гражданската война и сериозните икономически проблеми разклатиха доверието на „македонското“ общество във ВМРО-ДПМНЕ. Георгиевски изгуби изборите за парламент, проведени през 2002 г., и бе принуден да напусне председателското място на партията, посочвайки за свой наследник младия Никола Груевски – дете на разведени родители, изживяващ се в юношеството си като театрален актьор (играещ второстепенни роли)²⁵, завършил Икономическия факултет на Битолския университет и заемал поста на финансов министър в периода от 1999 до 2002 г. Макар и твърде млад, Груевски се оказва решителна личност, готова на всичко, за да постигне замислите си. **Не може да се отрече, че той притежава мощен интелектуален заряд, обиграност, добра преценка както за партньорите си, така и за опонентите си. Груевски познава повече от добре силните и слабите страни на хората, което му дава възможността успешно да ги манипулира. Той има и качествата да бъде лидер, при това твърде авторитетен²⁶. Груевски говори уверено, не демонстрира страх, излъчва стабилност. Едновременно с това той е абсолютно безскрупулен. Липсва му всякакъв морал, а това го прави опасен и непредвидим политически противник.**

Заел лидерството във ВМРО-ДПМНЕ, Груевски бързо съумя да даде нови сили на партията и да я изведе до победата в парламентарните избори от 2006 г., след които състави коалиционен кабинет, съвместно с ДПА. Оттогава в продължение на 10 години той постоянно беше на върха на изпълнителната власт в републиката, съумявайки да балансира между албанските партии и да използва максимално добре политическото оръжие, наречено

23 <https://www.youtube.com/watch?v=wFr8dMsb2bE>

24 Talevski, D. Competition Between Minority Ethnic Parties in Post-conflict Countries. Performance of Minority Parties in Croatia and Macedonia. Дисертация. Budapest, 2014, p. 159.

25 <https://www.youtube.com/watch?v=2Q3wtv4nUzo>

26 <https://www.youtube.com/watch?v=zKvrumoCw18>

предсрочен вот, което го оставяше на власт.

За едно десетилетие Груевски промени коренно Р Македония, оформяйки квазиавторитарен режим, поставил под контрола си всички обществени сфери. Министър-председателят и хората около него задушиха медиите, заеха важните икономически позиции, завладяха целия държавен ресурс. Освен като твърд политик, наклонен към диктаторски и силови действия, Груевски се прояви и като визионер. Той задвижи т.нар. античен македонизъм, чрез който трябваше да се даде урок на Атина в спора за името и да се **изгради ново национално съзнание, застъпващо тезата, че „македонците“ са най-старият народ на континента и пръв носител на европейска култура.** Скандалният проект „Скопие 2014“ е най-добрата илюстрация за тази политическа линия²⁷. Впрочем антиквизацията взе такива размери, че даже съпругата на Груевски – Боркица, на няколко пъти се появяваше на официални събития облечена с хитон.

Същевременно Груевски направи перфектната връзка между лансирания от него античен македонизъм и стария югомакедонизъм, посочвайки историческата „вина“ на България за всичко лошо, случило се на територията на Вардарска Македония. За целта бе стартирана нова антибългарска кампания, но от чисто нов тип. Тя бе прокарана посредством силата на седмото изкуство чрез направата на щедро финансирани от държавата филми („Трето полувреме“ и „Освобождението на Скопие“), представящи българското администриране на областта като садистично управление, предало евреите от Македония в лагерите на смъртта. Лентите внушават, че българската полиция е разстрелвала обикновени хора по улиците само защото били „македонци“²⁸, и са толкова пошли, че даже Hollywood Reporter иронично написа, че ако човек гледа „Освобождението на Скопие“, то той ще остане с впечатлението, че в сравнение с българските военни, които се *„разхождат из Скопие като мафиоти“*, нацистът представлява *„културен джентълмен“*²⁹.

Като антипод на „лошата“ България управлението на ВМРО-ДПМНЕ посочи, разбира се, Сърбия. По времето на Груевски връзките между Скопие и Белград изживяха златен период, силно напомнящ на югославската ера. Естествено във взаимоотношенията между двете страни Р Македония игра ролята на подчинен субект, която идеално пасваше на скопския елит, който винаги е гледал с респект към северния съсед. Това личеше от дълбоките поклони, които „македонските“ управници направиха пред сръбските си ментори. Властите в Скопие отвориха границата и пушнаха хиляди сърби на

27 Dimova, R. Ethno-Baroque... pp. 117-125.

28 <https://www.youtube.com/watch?v=6NtSwkcN5dM>

29 <http://www.hollywoodreporter.com/review/liberation-skopje-952790>

Забърняк по повод 100-годишнината от Кумановската битка, затваряйки си очите пред обстоятелството, че цялата местност се осея със сръбски знамена. В присъствието на целия сръбски държавен връх на кота 511 бе изпълнен сръбският церемониал и се говореше за „освобождението“ на Вардарска Македония³⁰. Преди това сръбският президент Томислав Николич подобно на командир, който нарежда на редник, каза на „македонския“ колега Георги Иванов, че „освобождението“ на Р Македония е станало именно през 1912 г. от сръбската армия³¹.

Безспорен жест към Белград от „македонска“ страна бе и издигането на статуя на цар Стефан Душан в центъра на Скопие, която местните албанци едва не събориха³². С нея визуално се подчертаваше сръбската същност на т.нар. „македонска“ нация.

Обективната истина изисква да се посочат и някои положителни страни от управлението на Груевски. Трудовият пазар в страната се стабилизира, въпреки че безработицата остана висока. Заплатите и пенсиите се изплащаха редовно, а специфичната пазарна реалност в страната правеше хранителните продукти и част от търговските услуги сравнително евтини, т.е. те бяха достъпни за масовия потребител. Към това следва да се добави и спокойният живот в Р Македония. Битовата престъпност оставаше ниска, а хората винаги намираха средства за ресторант или за друго забавление, което правеше ежедневието, ако не лесно, то поне по-леко.

Груевски реализира и някои важни инфраструктурни проекти. Активно се работеше по продължението на магистралата „Майка Тереза“ до Охрид. Скопското летище „Александър Велики“ бе отдадено на концесия на турската мегакомпания TAV, която успя да вдигне пасажеропотока му до близо 1 650 000 пътници³³. Градският стадион в Скопие бе основно реновиран (на практика той бе построен наново) и към момента се явява едно от най-модерните спортни съоръжения на Балканите. Неговите качества бяха признати от УЕФА, която даде на арена „Филип II“ домакинството на Суперкупата на Европа през 2017 г.

Правителството на Груевски обнови почти изцяло градския транспорт в „македонската“ столица. От Китай (фирмата Yutong) бяха закупени двуетажни автобуси, силно наподобяващи тези в Лондон. Веднага гражданите на Скопие, притежаващи чувство за хумор, но и прекалено голяма фантазия

30 <https://www.youtube.com/watch?v=sRtRsslCW18>

31 <https://www.youtube.com/watch?v=uyOEqHY76RY>

32 <https://www.youtube.com/watch?v=WioY00hsbak>

33 <http://www.airportsbase.com/new/index.php?ItemIndex=10508>

и комплекс за малоценност, нарекоха града си „малкия Лондон“. Съответно Вардар автоматично стана „малката Темза“, а скопското кале набързо бе оприличено на „малкия Тауър“. Вероятно, ако бе останал на власт, Груевски щеше да построи и „малкия Tower Bridge“, което не успя да постигне с изграждането на двата нови моста над Вардар – „Око“ и „Мостът на културата“ (на последния бяха поставени статуи на Братя Миладинови и на Никола Вапцаров, които са представени като „македонски“ творци).

Кабинетът на ВМРО-ДПМНЕ облекчи инвестиционния климат в страната. Това личи от докладите на Световната банка, поставили Р Македония на челно място по възможности за развиване на бизнес. По този показател младата държава значително изпреварва България³⁴. Интересен е и фактът, че през 2009 г. централата на Соса-Сола в Атланта обяви, че от нейните близо 600 фабрики, работещи в 178 страни, тази в Скопие произвежда най-качествените напитки от брандовете на концерната³⁵. Това бе заслужена похвала, тъй като „македонската“ Соса-Сола действително има прекрасен вкус, дължащ се на добрата фабрична работа и на качеството на питейната вода в Р Македония.

4. Кризата в Република Македония (2015 - 2017) и албанските претенции. Неясното бъдеще на младата държава

Режимът на Груевски дълго време успяваше да тушира опозицията, но с течение на времето напрежението все повече се засилваше, за да избие в сериозните антиправителствени протести, започнали през късната пролет на 2015 г. Конкретният повод за тях бе огласените от Зоран Заев (лидер на СДСМ от 2013 г.) разговори на министър-председателя с висши държавни чиновници, които разкриваха цялата порочност на „македонската“ реалност³⁶. Недоволството ескалира след намесата на президента Георги Иванов (наричан от обикновените „македонци“ с прозвището „Хорхе“)³⁷, който се опита да „покрие“ премиера и неговия екип. Това доведе до т.нар. „цветна революция“ (управляващите ѝ дадоха името „соросидна“ революция), на-

34 <http://www.doingbusiness.org/rankings>

35 <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonians-drink-world-s-best-coke>

36 Building Democracy..., p. 299.

37 Президентът Иванов има редица публични изяви, които предизвикват недоумение сред „македонското“ общество. Например той заяви, че „няма нищо по-успешно от успеха“, че Жак Ширак е американски президент, че след декември следва януари, че Казахстан е по-голям по територия от цяла Европа, че гръцкият президент говори свободно „германски“ и т.н.

речена така заради поръсването с боя на редица обекти от проекта „Скопие 2014“, станал символ на ширещата се корупция в държавата. Сложните размествания причиниха и разцепление в управляващата партия. Груевски се изправи срещу вътрешната опозиция във ВМРО-ДПНМЕ, представена от „амстердамската“ тройка (Владимир Лазаревич, Перо Димшоски и Никола Димитров), която се заклана, че ще основе собствено движение, което ще доведе до разкол във формацията³⁸. В напрегнатия момент за пореден път проличаха лидерските способности на министър-председателя и твърдата му воля да задържи властта. Той неутрализира вътрешнопартийната опозиция, обвини Заев и хората около него в опит за държавен преврат и инициира контрамитинги, мощно подкрепени от сръбското малцинство в държавата и от сръбските фактори в „македонската“ политика³⁹. Чрез мащабните мероприятия Груевски искаше да демонстрира силата и авторитета си. Той действително съумя да стори това, защото масовите митинги и активната медийна кампания му позволиха да се задържи на гребена на политическата вълна.

Описаните събития се развиваха на фона на албанското нападение в „Дива населба“ (Куманово)⁴⁰, което напомни за войната от 2001 г., а оттук - и за опасността политическата криза да прерасне в етнически сблъсък⁴¹. Подобен сценарий задължително трябваше да бъде избегнат. След дълга летаргия брюкселската администрация се събуди и най-сетне предложи посредничеството си за уреждането на сериозните търкания между управляващите и опозицията в Р Македония. Чрез европейския арбитраж бе договорено споразумението от Пържино⁴², гарантиращо провеждането на нови парламентарни избори⁴³. Вотът бе насрочен за пролетта на 2016 г., но поради различни усложнения той бе проведен през декември с.г.

По ирония на съдбата и заради сложното заплитане на „македонския“ взел резултатът от изборите само задълбочи кризата. Съгласно волята на избирателя в парламента на страната попаднаха следните фор-

38 <https://www.youtube.com/watch?v=yi0AkT0e8vY>

39 <https://www.youtube.com/watch?v=dwzCdZU8epw>

40 <https://www.youtube.com/watch?v=quqisnJmef4>; <https://www.youtube.com/watch?v=idUbwjPBel8>

41 Атаката в „Дива населба“ бе извършена от албански бойци, навлезли в Р Македония от Косово, които имаха за цел да превърнат политическата криза в страната в етническа, за да се стигне до нова война и до реализацията на най-крайните албански позиции по общоалбанския въпрос. Ползващи се винаги с подкрепата на Запада, този път шиптарските командири не получиха рамо не само от влиятелните западни държави и институции, но и от голямата част от албанското население в младата държава, което не желаше допълнителни усложнения. Това позволи на „македонските“ сили за сигурност бързо да се справят със заплахата, давайки осем жертви. След края на антитерористичната операция бяха задържани близо 30 бойци, които бяха изправени пред съд. Вж. Mickolus, E. Terrorism 2013-2015. A Worldwide Chronology. Farkland, 2016, pp. 383-384.

42 Payerhin, M. Nordic, Central and Southeastern Europe 2016-2017. Rowman & Littlefield, 2017, p. 519.

43 http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-15-5372_en.htm

магии: ВМРО-ДПМНЕ (51 мандата); СДСМ (49 мандата); ДСИ (10 мандата), Движение „БЕСА“ (5 мандата); Алиансът на албанците (3 мандата), ДПА (2 мандата)⁴⁴. Партията на Груевски излезе като първа сила от политическото съревнование, но преднината ѝ бе символична и се дължеше на факта, че цялата държавна машина бе впрегната, за да работи за Груевски. Доброто представяне на СДСМ не само показва намаляващото влияние на ВМРО-ДПМНЕ, но и силните опозиционни настроения в Р Македония, сътворили практически паритет между правителството и неговите опоненти.

В новата ситуация Груевски се оказа уязвим. Попаднал в изолация - както вътрешна, така и външна, той не сполучи да състави правителство, което превърна постижението му на изборите в пирова победа. Логично дойде редът на Заев, който се сблъска с административната стена, издигната от ВМРО-ДПМНЕ. Изтъкнати юристи, близки до Груевски, заявиха, че „македонската“ конституция не дава правото на втори мандат. Президентът Иванов пък постави искането за наличието на 61 подписа от народни представители, за да връчи мандат на този, който успее да ги събере.⁴⁵ Обстановката се изостри не само поради явния политически разнобой, но и заради платформата от Тирана (документът ще бъде разгледан подробно по-нататък в изложението), която нажежи страстите до краен предел. След всичко Заев, ползващ се с подкрепата на албанските партии, представи на държавния глава 67 депутатски подписа. Иванов обаче не удържа на думата си и не даде мандата на социалдемократите⁴⁶. В това свое действие държавният глава получи пълната подкрепа на ВМРО-ДПМНЕ и на „спонтанно“ зародилото се движение „За единна Македония“ (тясно свързано с Груевски), което започна демонстрации из цялата страна в защита на целостта на Р Македония и „*против Сорос*“⁴⁷. На свой ред лидерът на социалдемократите обвини президента в опит за извършване на държавен преврат и заяви, че ще се бори докрай, за да получи мандата⁴⁸.

Оттук нататък изходът от кризата остана да зависи от външната намеса (и от нейната степен на твърдост), тъй като политиките край Вардар могат да бъдат склонени към компромис единствено чрез решителна интервенция, демонстрираща непоколебимост.

Парламентарните избори от края на 2016 г. начертаха политически

44 <http://prizma.mk/pobedata-na-dui-vo-senka-na-besa-sdsm>

45 Сера, бр. 5794 (28), 3. II. 2017 г., ст. Президентът в Скопие изостря политическата криза.

46 <http://news.bnt.bg/bg/a/makedonskiyat-prezident-george-ivanov-ne-dade-mandat-na-zoran-zaev-i-sdsm>

47 <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=009D9B306826A9489A00755FB89FFAEF>

48 <https://www.24chasa.bg/amp/6089858>

пейзаж, който може да се окаже решаващ за бъдещето на страната. Вотът разби един траен мит – за единството сред албанците в югозападната ни съседка. Години наред ДПА, а след нея и ДСИ бяха безспорните политически сили сред албанците. В това отношение особено се отличи партията на Ахмети, която, използвайки грубото принуждение и неписаните закони на албанските кланове, се очерта като най-важната албанска формация, измествайки по-умерената ДПА. Вотът от 2016 г. обаче нанесе известни корекции сред албанския спектър.

ДСИ запази първенството си, но загуби немалка част от влиянието си, отстъпвайки го на другите албански формации. Въпреки това партията остана най-силната албанска организация, притежаваща солидни финансови и кадрови възможности. Привидно партията е доста централизирана, но могат да се доловят и нюанси. Покрай кризата, последвала изборите, в ДСИ се забеляза крило (Теута Арифиде, Изет Меджити и Невзат Бейта), което бе склонно да си взаимодейства със СДМС, докато нейният шеф Ахмети на първо време предпочиташе запазването на коалицията с Груевски, с когото бе свикнал да работи⁴⁹. В крайна сметка след редица консултации, включително и със западни посланици в Скопие (най-вече с американския посланик Джес Бейли), Ахмети прецени, че продължаването на съвместния път с ВМРО-ДПМНЕ е лоша политическа инвестиция, и прие мнението на групата, настояваща за властовото обвързване със социалдемократите.

Вотът от декември 2016 г. посочи Движението „БЕСА“ за втората по важност и по сила албанска формация. Тя бе сформирана през 2014 г., определяйки се за алтернатива на ДСИ. Упоритите слухове свързват движението с Турция и лично с президента й Реджеп Т. Ердоган, който чрез него се опитва да „влезе в Македония“⁵⁰. Особено притеснително е заиграването на БЕСА с исляма и по-конкретно със салафизма. Един от първите хора в движението е Африм Гаши, чийто зет (съпругът на сестра му) загива в Сирия, борейки се на страната на ислямистите. Друг важен деец на формацията е Реджепи Скендер Зайд, който не крие връзките си със салафитските кръгове и винаги е готов за протести и за провокации пред израелското посолство в Скопие. Самият лидер на БЕСА – Билял Касами (бивш деец на партията на Ахмети) - е завършил средното си образование в ислямско училище⁵¹.

В своето политическо битие движението съедини ислямизма с албанския национализъм и с шиптарските кланови традиции. Впрочем самата албанска дума „беса“ означава „чест“ и „постоянство“. В тази линия на по-

49 <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=38DFD11A32D6844B8E5A47A940A9180E>

50 <http://zurnal.net/?p=32074>

51 <http://zurnal.net/?p=19391>

ведение Касами обяви, че формацията му се бори за различна Р Македония, която да се отличава от „онази държава от 1945, от 1991 и от 2001 г.“⁵². Изречено в прав текст, БЕСА се обяви за пълната федерализация на страната, считайки, че Охридският договор не отговаря на албанските интереси⁵³. В този ред на мисли в бъдещето не бива да се изключва възможността „БЕСА“ осезаемо да тръгне към радикализиране на основата на исляма и на албанизма⁵⁴. За това може да спомогне и обстоятелството, **че покрай съставянето на правителството, водено от Заев, движението остана извън властта, изпадайки в изолация спрямо другите албански партии. Това неминуемо ще доведе до желанието за реванш сред Касими и хората му.**

Немаловажен фактор сред албанците се оказва формацията на бившия кмет на Струга – Зиядин Села. Първоначално той създаде собствена фракция в ДПА („Движение за реформи в ДПА“), която се обособи като самостоятелна партия, станала основата на коалицията Алианс на албанците. Тя спечели 3 мандата в събранието, което я направи третата по значимост албанска партия в парламента. Коалицията, чието първо лице е Села, има добра политическа перспектива пред себе си, тъй като нейният лидер е интелигентен и амбициозен човек, притежаващ солидни обноси и добро образование (Села е завършил медицина). **Той е светски човек и не е склонен на действия, обвързани с религията, но затова пък Села е краен националист.** През 2012 г. покрай делото и шума около петорното убийство край Смилковското езеро⁵⁵ Села се закани, че ще запали „македонския“ парламент⁵⁶. Заплахата бе отправена на албански език в самата сграда на събранието, което показва самочувствието, притежавано от Села.

Резултатът от последните парламентарни избори в Р Македония нанесе

52 <http://novatv.mk/besa-nov-politichki-subjekt-na-albacite-vo-makedonija>

53 <http://levizjabesa.mk/mk/kush-jemi-ne>

54 Концепцията на албанизма бива развита от Енвер Ходжа, когато той обявява Албания за атеистична държава. По този начин биват премахнати религиозните различия сред албанците, като се търси тяхното (духовно) обединение, базирано на общия език, на кануна, на бита, на героичната личност на Скендербег и т.н. Вж. Бобев, Б., Т. Кацори. Албания. С., 1998, стр. 184-188.

55 Убийствата край Смилковското езеро (то се намира на 2-3 километра североизточно от Скопие в съседство със Стайковското езеро) се случиха на 12 април 2012 г. Тогава по най-садиистичен начин бяха застреляни четири „македонски“ момчета и мъж на 45 години. Кървавото деяние потресе цяла Р Македония и можеше да разпали нова етническа война в страната, тъй като подозренията за убийствата паднаха върху албанци, имащи богати криминални досиета. Тук е необходимо да се подчертае, че властите в Скопие в лицето на премиера Груевски и на вътрешния министър Гордана Янкуловска показаха твърдост и решимост и бързо заловиха част от предполагаемите извършители (операция „Чудовище“), с което предотвратиха опасността от етнически сблъсъци. Заподозрените бяха изправени пред съда (двама от предполагаемите извършители успяха да избягат в Косово, където бяха задържани по обвинение в незаконно притежание на оръжие) и получиха доживотни присъди. И досега адвокатите на осъдените твърдят, че подзащитниците им са жертва на политически процес и репресия. Вж. Jashari, H. Essays on Politics and Society. Bogdani, 2015, p. 250. **Впоследствие „македонците“ от района издигнаха храм в памет на убитите момчета, наричайки ги напълно справедливо мъченици.**

56 <https://www.youtube.com/watch?v=S1Bfiyk7E2w>

тежък удар върху умерената ДПА, която изпадна в политическа парализа. Формацията на Мендух Тачи (той е роднина със сегашния косовски президент Хашим Тачи) успя да спечели едва две места в събранието, което я превърна в най-малката парламентарна партия. Спокойно може да се каже, че тя изпадна в своеобразна изолация спрямо останалите албански формации и отсъстваше при подписването на албанската платформа, станало в Тирана. **Остракирането на ДПА може да доведе до извеждането на преден план на грубата сила на ДСИ, на религиозния фанатизъм на БЕСА и на албанския национализъм на Алианса на албанците. Това е предпоставка за още по-сериозни трусове в младата държава, застрашаващи съществуването ѝ.** Тази опасност бе усетена навреме от западните представители в Скопие, които очевидно са посъветвали албанските си партньори в Р Македония да увеличат дистанцията си от БЕСА и отново да протегнат ръка към диалогичната ДПА. Неслучайно след съставянето на кабинета, воден от Заев, Ахмети се среща с Тачи, предлагайки му съвместна работа за местните избори, насрочени за 15 октомври т.г. Според някои мнения целта на това сътрудничество е да се изолира БЕСА като пряк конкурент на ДСИ и като евентуален съюзник на Груевски, водещ ожесточена борба срещу правителството, част от което са хората на Ахмети⁵⁷.

Огромно значение за съдбините на албанския политически спектър, а отгук и за бъдещето на Р Македония, ще има т.нар. „Тиранска платформа“, която стана факт в самото начало на 2017 г. По инициатива на албанския премиер Еди Рама и след информираното съгласие на властите в Косово в албанската столица Тирана бе очертан документ, който спокойно може да бъде определен **като националната програма на албанците в Р Македония**. Каква е същността на платформата и какво се цели с нейното оповестяване и с вкарването ѝ в политическа употреба?

Документът от Тирана дойде в разгара на политическата криза в Скопие, разтърсила югозападната ни съседка след парламентарните избори от декември 2016 г. Появата на платформата още повече катализира напрежението в страната, чиято връхна точка бе достигната с нападението над събранието⁵⁸, предприето от привържениците на „За единна Македония“, които бяха направлявани от кръга на Груевски. Той ясно виждаше, че властта му се изплъзва, и отчаяно търсеше провокация, която отново да го изведе на преден план.

57 <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=F183598961BD1C4E925D397AB32D7BEB>

58 <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/27/macedonia-protesters-storm-parliament-and-attack-mps>

Един от движещите мотиви за разправата в Камарата бе опасението на „македонските“ националисти, че платформата трасира пътя към разделянето на държавата, което било (уж) гарантирано в случай на овластяване на СДСМ и неговите албански партньори. Проблемът е, че документът от Тирана единствено **обобщава албанските искания, придавайки им завършена форма, но той не казва нищо ново по отношение на стремленията сред албанците в Р Македония, формирали се десетилетия наред и добре известни на „македонското“ общество. Казано по-съкратено, с платформата албанците настояват за повече права и статут на държавнотворен народ – искания, които те поддържат от началото на „македонската“ независимост. Албанската платформа само им придаде цялостна форма.**

Платформата от Тирана съдържа седем точки, засягащи почти всички страни от политическото (и общественото) развитие на Р Македония. С първия пункт на платформата албанците настояват за пълното прилагане на Охридското споразумение, което според техните лидери в много отношения остава само на хартия (албанците смятат, че не са достатъчно добре представени в някои държавни институции, което им се гарантирало от споразумението). С точката се изисква още пълното равнопоставяне на албанците като държавнотворен народ – използването на албанския език във висшето институционално ниво (т.нар. двуезичност), дебат (т.е. промяна) за държавните символи (знаме, герб, химн)⁵⁹, припознаване за геноцид на репресиите, вършени от сръбския/югославския режим над албанците (периодът от 1912 до 1956 г., когато започва организираното изселване на мюсюлманите от социалистическа Югославия основно към Турция).

Втора точка допълва първия пункт, директно посочвайки обстоятелството, че албанците трябва да бъдат по-добре представени в държавните ведомства и най-вече в органите за сигурност, армията, разузнаването и правосъдието. Отколешно е стремлението на албанците да влязат в силовите и в правораздаващите органи на властта, които са ядрото на държавността, в което те очевидно са се прицелили.

С третия пункт се претендира за реформа в правораздаването и за „обективно“ разглеждане на шумните дела, следени с интерес от „македонското“ общество и от външните наблюдатели. Тук става дума за съдебните дирения за убийствата край Смилковското езеро и за нападението в „Дива населба“, т.е., търси се оневиняването на извършителите на тези престъп-

⁵⁹ Съвсем наскоро Буляр Османи – виден деец на ДСИ, заяви, че албанците не признават „македонския“ химн. Вж. <https://www.youtube.com/watch?v=3qtopdMwtc8>

ления, за да се изтрие това черно петно от албанското име.

Четвъртият раздел на платформата говори за създаването на дух на доверието между албанците и „македонците“. Това можело да стане чрез държавното финансиране на албанските културни прояви и институции на централно и на местно ниво, което в представите на албанците вероятно следва да демонстрира толерантността на страната. Настоява се още за създаването на специално ведомство, следящо за съхранението на езиците на етническите общности, като тук естествено се има предвид албанският език, а не сръбският или влашкият.

Петата, шестата и седмата точка от платформата са обърнати към външната политика. С тях се държи за решаването на спора за името с Гърция съгласно *„европейските принципи и международното право“*. Преведена на разбираем език, цитираната мъглява формулировка указва, че албанците искат властите в Скопие да напуснат линията на краен национализъм по отношение на съседите (Гърция, България, Албания/Косово), държан от Груевски. Изрично се поставя въпросът за включването на албански представители в работните групи на „Македонското“ министерство на външните работи, които са в контакт с външните ведомства на Гърция и на България по уреждането на проблемите с тези страни. **В случай че от „македонска“ страна в тези звена намерят присъствие албанци, то те неминуемо ще притъпят скопската неотстъпчивост (по отношение на България) и именно тук следва да се търси пробивът в градената с десетилетия стена към българския съсед.**

Чрез външнополитическата част от Тиранската платформа се настоява още за отварянето на нови ГКПП-та на Р Македония с Албания/Косово и за усиляването на граничното сътрудничество между трите държави. **С това се цели своеобразното отпадане на границите между албанската нация и практическото ѝ заживяване в единно териториално пространство, имащо символични граници.** Изрично се настоява и за бързото приемане на младата държава в Северноатлантическия пакт и в ЕС. Съгласно тезите, лансирани в платформата, именно настояванията, посочени в нея, и стриктното им изпълнение ще разчистят пътя на Р Македония към евроинтеграцията и членството в НАТО⁶⁰. Накрая се настоява за създаването на нарочна институция.

⁶⁰ За пълния текст на платформата вж. <http://www.press24.mk/eve-shto-se-sodrzhi-albanskata-platforma>. Необходимо е да се упомене, че в информационното пространство битуват няколко варианта на Тиранската платформа, но техният смисъл е един и същ. До завършването на работата въпреки издирването авторът на настоящия текст не попадна на официално факсимиле от документа с подписите на албанските лидери и с точните формулировки на платформата.

Документът от Тирана бе подписан от представителите на трите най-големи албански партии – ДСИ (Ахмети), БЕСА (Касими) и Алиансът на албанците (Села). Когато платформата стана известна на широката публика, впечатление направи отсъствието на ДПА и на Тачи, което още веднъж потвърди изолацията на формацията, основана от Джафери, поне към онзи момент. Въпреки отсъствието на подписа на Тачи платформата спокойно може да бъде оприличена на своеобразната пътна карта на албанците от Р Македония за максималното им политическо приближаване до сънародниците им в Албания и в Косово. **Тиранският документ (наличието му в политическото пространство) е повече от добра илюстрация за обстоятелството, че след решаването на косовския въпрос общоалбанската национална мисъл и стремление са се насочили към разplitането на македонския възел в съответствие, разбира се, с албанските национални интереси. Оттук нататък платформата ще бъде онзи документ, който албанците винаги ще поставят на масата във всеки един момент, когато става дума за конструирането на централната и на местната „македонска“ власт, т.е. съдбата на самата Р Македония. Всяко negliжиране на платформата от страна на скопския елит ще води до опасността от директен и кървав разпад на югоизточния ни съсед. Казано с други думи, Тиранската платформа се явява крайъгълният камък за съществуването на „македонската“ държава. Тя рано или късно ще бъде приложена. Голямото предизвикателство остава това да се случи по компромисен път, който ще бъде съобразен и с интересите на „македонското“ население, за да се постигне така необходимият баланс, който е единствената гаранция за просъществуването на Р Македония.**

Покрай осмислянето на Тиранската платформа е необходимо да се вметне едно важно уточнение, което убягва при повечето анализи на платформата. Документът, подписан в албанската столица, е продукт на албанския политически елит от Албания, Косово и северозападните и западните части на Р Македония. Той отразява изключително неговите стремежи и амбиции, особено що се отнася до властта в югозападната ни съседка, която с голямо удоволствие албанските лидери ще разделят помежду си, поставяйки на ръководни длъжности във важните държавни (силовите и правораздавателните) институции представителите на своите шиптарски кланове. Тук се появява проблемът, че сред част от умерено настроените албанци в младата държава радикализмът на платформата се приема с известно неразбиране. Тези представители на албанската общност са доволни от своите народностни права, дадени им от Охридското споразумение,

и не виждат смисъл от допълнителното нагнетяване на обстановката чрез тяхното разширяване. Подобни настроения могат да бъдат открити сред албанската интелигенция, симпатизираща на ДПА, по-възрастните и улегнали албанци, имащи добро образование. Любопитен е и фактът, че на изборите от 2016 г. социалдемократите на Заев имаха сериозна поддръжка в село Арачиново⁶¹, което бе гнездото на албанските бойци от времето на гражданския конфликт през 2001 г. Излиза, че в една област, в която е господствал крайният албански национализъм, сред местното население (независимо посредством какви методи) път си е пробила „македонска“ партия, което свидетелства, че съществуват албанци, които са се уморили от войнствената риторика, тъй като битовите проблеми, образно казано, са ги хванали за гушата. Много преди появата на платформата около събитията в „Дива населба“ можеха да се забележат признаци на умора сред някои албанци от непрестанното помпане на национализъм от техните лидери. Обикновените хора все по-често се замислят, че нямат „денар во џебот“ на фона на охолния живот на албанските и на скопските политици⁶². **За съжаление, поради ред причини недовостовото на тези хора остава глас в пустиня, заглушаван от крясъците на албанския национализъм, използван умело от албанската върхушка.**

Оповестяването на албанската платформа имаше ефекта на политическа буря в югозападната ни съседка, вдигайки залозите за съставянето на бъдещото „македонско“ правителство. Стана пределно ясно, че ВМРО-ДПМ-НЕ, съответно СДСМ, ще получат подкрепата на албанските партии за нов кабинет само ако се съгласят да претворят Тиранската платформа в обществената реалност. По този начин се даде стартът на политическо наддаване, придобило формата на „класическо“ балканско надлъгване. Груевски се провали с опита си да състави кабинет въпреки титаничните усилия, които той положи⁶³. Твърде упорити бяха слуховете, че за да получи албанските парламентарни гласове, Груевски се е съгласил да приеме за изпълнение документа от Тирана⁶⁴. Груевски не съумя да състави кабинет поради много обстоятелства, сред които могат да се открият недоверието, с което той се ползваше сред западните дипломати в Скопие, ореолът му на малък балкански диктатор, както и цялостното изхябяване на режима му след 10

61 <http://www.libertas.mk/video-funktsioneri-na-sdsm-vo-arachinovo-razgovarale-so-zhitelite-za-sekojdneynite-maki-i-problemi>

62 <https://www.youtube.com/watch?v=3J0cGFWSkJM>

63 <http://www.bulnews.bg/article/284624>

64 https://www.actualno.com/balkani/edi-rama-v-nachaloto-gruevski-prie-albanskata-platforma-news_606549.html

години управление. По същото време представителите на ЕС и на САЩ в „македонската“ столица даваха отчетливи знаци, че желаят да видят коалиция между СДСМ и албанските партии, които публично се ангажираха с катализирането на разговорите с Брюксел по присъединяването на страната към европейските структури.

Накланянето на везните в полза на Заев предизвика политическата ревност на Груевски. Усетил, че властта му се изплъзва и забравил за довчерашната си колаборация с ДСИ и за съгласието си с Тиранската платформа, председателят на ВМРО-ДПМНЕ прие ролята на „македонски“ ултранационалист, обявявайки се решително срещу документа от Тирана. С помощта на протежето си – президентът Иванов, Груевски се опита да блокира процедурата по съставянето на ново правителство и подшушна на „интелектуални“ кръгове, близки до партията му, да започнат протести срещу албанските искания и срещу възможността Заев да образува кабинет. Така се роди споменатата по-горе гражданска инициатива „За единна Македония“, създадена от филмовия режисьор Борис Дамовски (преди четири години той бе задържан по подозрение за шпионаж, а после набързо бе освободен от властите) и от блогъра Богдан Илиевски. С ежедневните си акции из централните улици на „македонските“ градове движението показва наситения образ на „македонския“ национализъм, който се превърна в сериозен политически резервоар за Груевски.

Упорството на Груевски и на Иванов продължи известно време до посещението в Скопие (1 май 2017 г.) на Hoyt Brian Yee – помощник на американския държавен секретар, отговарящ в Департамента за Централна и за Източна Европа. Какво е казал американският дипломат на личната му среща с президента Иванов⁶⁵, може само да се гадае, но след един ден на усърден размисъл „македонският“ държавен глава обяви, че ще даде мандата на Заев, а след малко повече от две седмици приведе думите си в дело. За да се измъкне от неудобната за него ситуация на първоначален бойкот на СДСМ и на албанската платформа, Иванов излезе с аргумента, че е получил уверения от лидера на социалдемократите, че Р Македония ще остане единна държава⁶⁶. И досега не е ясно какви са точно тези „гаранции“, които кандидат-премиерът е дал на президента.

Връчването на мандата на Заев отвори пътя към образуването на новото „македонско“ правителство, водено от лидера на СДСМ, от което съставна част станаха още ДСИ и Алиансът на албанците⁶⁷. Радикалната БЕСА

65 <http://www.president.mk/en/media-centre/press-releases/4428.html>

66 <http://www.bgnes.com/sviat/balkani/4509735>

67 В кабинета още влязоха представители на Новата социалдемократическа партия, на Либерално-де-

не намери място в кабинета, което я постави в изолация, от която пък може да излезе ДПА поради затопляне на отношенията в последно време между „вечните“ конкуренти Ахмети и Тачи. Твърде е вероятно двамата народни представители от ДПА да насочат подкрепата си към правителството в ключовите за него моменти. Не бива да се забравя, че в 120-местния парламент на Р Македония два гласа могат да се окажат решаващи, особено ако се окажат верни слуховете за бъдещо сътрудничество между ВМРО-ДПМНЕ и БЕСА, разполагащи с общо 56 мандата в Камарата.

Кризата след изборите от 2016 г. очерта тежка политическа ситуация в Р Македония. Консолидацията на албанците зад Тиранската платформа заедно с действията на движението „За единна Македония“ маркираха първата разграничителна линия сред обществото в Р Македония. От едната страна застана албанският национализъм, подклаждан от албанския елит и търпящ осезаем възход. От другата страна е изкуствено поддържаният „македонски“ национализъм (експлоатиран главно от Груевскии и от факторите около него), който също може да бъде твърде агресивен (нахлуването на симпатизантите на „За единна Македония“ в парламента демонстрира неговата грубост). Не бива да се забравят и онези „македонци“, които застанаха зад Заев. Техният брой е почти равен на гласоподавателите, дали поддръжката си за ВМРО-ДПМНЕ, а фактът, че социалдемократите, които са непримирими опоненти на Груевски, получиха голяма подкрепа, разчерта втората разграничителна линия сред хората в Р Македония. Тя е между самите „македонци“, разполагайки се по оста ВМРО - ДПМНЕ – СДСМ.

Тази рязка поляризация в младата държава може да доведе до сериозни последици за съществуването на Р Македония в сегашния ѝ вид. **Оставени без външен надзор, политиците край Вардар са напълно способни да докарат нещата до нова гражданска война. Видно е, че някои крайни албански елементи, както и Груевски и кръгът около него са готови да „пуснат кръв“, за да осъществят замислите си. Събитията в „Дива населба“ и атаката над парламента са добро свидетелство за тези нечисти намерения. Поради тази причина своеобразният мониторинг над югозападния ни съсед (засилил се в последно време от страна на САЩ и на ЕС) е повече от задължителен като гаранция за съществуването на младата държава.**

мократическата партия, на Движението на турците в Македония и на Партията за цялостната еманципация на ромите. Вж. <http://veser.mk/makedonija/makedonija-so-nova-vlada>. Тези формации намериха място в изпълнителната власт благодарение на обстоятелството, че бяха предизборни партньори на СДСМ.

5. Възможностите пред Р Македония за бъдещото ѝ държавно развитие

Политическите сътресения в младата държава между „македонците“ и албанците предопределят несигурната съдба на югоизточната ни съседка. Поради тази причина пред Р Македония съществуват няколко алтернативи на по-нататъшното ѝ развитие, имащи различна доза вероятност за сбъждане.

1. Запазването на „македонската“ държавност в нейния сегашен вид, установен от Охридския договор, и последвалите промени в Конституцията. Този вариант постепенно се превръща в най-малко вероятното стечение на обстоятелствата. След появата на Тиранската платформа изглежда невъзможно, щото Р Македония да запази досегашните си държавни параметри. Тук може да се постави логичното питане – как албанците (по-скоро техният политически елит) ще осъществят Тиранската платформа? Дали това ще става постепенно чрез бавни нормативни и административни стъпки на местно и на централно ниво, или ще се търси бързото приложение на документа посредством радикални действия, неизключващи и насилието? Сравнително спокойното поведение на албанците по времето на кризата, последвала изборите от края на 2016 г., демонстрира нагласата им към еволюционното прилагане на платформата от Тирана. Добрата демографска ситуация сред албанците и подкрепата, която имат в лицето на Съединените щати, прави така, че времето да работи в полза на общоалбанската идея. След съставянето на правителството на Заев с подкрепата на ДСИ и на Алианса на албанците е неизбежно още по-голямото инфилтриране на албански кадри в „македонските“ държавни институции. Евентуалното присъствие на албански представители в „македонските“ работни групи за уреждането на отношенията с Гърция и с България ще способства за по-бързото напредване на младата държава към европейските структури, тъй като „македонският“ национализъм ще срещне сериозна вътрешна спирачка. Социалдемократите на Заев изглеждат склонни да търсят компромиса във външен план, което подпомага изпълнението на албанската еволюционна линия по прилагането на албанската платформа.

Задължително е да се вземе под особено внимание и едно друго обстоятелство. Албанците нямат интерес от въоръжена акция, инициирана от техните (спящи) формирания, които в случай на необходимост бързо могат да бъдат мобилизирани. Силовите действия, започнати от

шиптарските бойци, ще превърнат албанците в агресори, а те имат прекалено голяма изгода от ролята си на жертви, която им носи западното съчувствие. Подкрепата, която международната общност даде на „македонските“ власти покрай потушаването на размириците в „Дива населба“, демонстрира разбирането на европейските бюрократи за нетолерирането на безпричинните албански акции, опрени на насилието⁶⁸. Към настоящия момент албанците нямат повод за провокиране на напрежение в обществения живот на Р Македония, тъй като чрез ДСИ и Алианса на албанците те са солидно представени във властта, а евентуалната подкрепа на ДПА към новото правителство може отчасти да компенсира изолацията на БЕСА. Горното, разбира се, не бива да успокоява. Ако албанците усетят, че интересите им се пренебрегват, те са напълно способни да прибегнат до силата и ще се възползват от всеки инцидент (например сбиване между албанци и „македонци“ при кръчмарска свад), чрез който биха могли да мотивират използването на радикални методи на действие. Но както еволюционният, така и насилническият път водят до заключението, че **запазването на Р Македония в нейния сегашен държавен вид е твърде проблематично, като промените в ползва на албанците са неизбежни.**

2. Цялостното реформиране на Р Македония съгласно платформата от Тирана. Подобна възможност също е малко вероятна, тъй като пълната реализация на албанската платформа е абсолютно неприемлива възможност за „македонското“ общество и за скопския елит. Ако документът се имплементира в политическата действителност, то това ще нанесе тежка обида на „македонците“, които ще трябва да виждат надписи на албански език даже там, където не живеят албанци, и да се разплащат с банкноти, от които гледа образът на Скендербег. Това ще доведе до избуяването на „македонския“ национализъм и до ново напрежение в държавата, което ще стопа процеса на нейната евроинтеграция, а албанците имат засилен интерес от присъединяването на Р Македония към ЕС. По всичко личи, че те са се ориентирали към гръко-кипърския модел (две държави, част от съюз без граници) за националното си развитие. Съгласно албанските планове Албания, Косово и полунезависимите северозападни и западни райони на Р Македония трябва да заживеят единен живот в ЕС. Поради тази причина евроинтеграцията на югозападната ни съседка е важна за албанската идея, а прекомерните искания на албанските политици могат да я забавят поради „македонския“ отпор и несъгласието сред някои западни страни с крайните албански искания. За-

68 <http://kurir.mk/en/?p=45317>

това без много шум водачите на албанците в младата държава ще отстъпят от някои свои искания, залегнали в платформата (напр. нов национален флаг, нов герб и нов химн, двуезичността и т.н.), които не са от реално значение за тях, за да подсилят общоалбанското обединение в рамките на ЕС.

В случай на неуспех на подобна линия албанците имат и резервен план. Косовският премиер Хашим Тачи даде да се разбере, че ако „ЕС затвори вратата за Косово, албанците в региона ще живеят в една държава“⁶⁹. Вероятно освен чистото изнудване подобно напомняне носи в себе си и решимостта за реализацията му, част от която е Тиранската платформа, явяваща се символ на албанската крайност. **Тя обаче едва ли ще намери разбиране на Запад, където добре знаят, че и сега албанците в Р Македония се ползват с огромни права, което прави цялостната реализация на платформата напълно излишно.**

3. Компромисен вариант за държавното реформиране на Р Македония, запазващ де юре нейната териториална цялост и националните символи, но де факто конфедерализиращ страната в максимална степен. Подобно развитие на събитията е изключително вероятно, тъй като до известна степен отговаря на интересите и на албанската, и на „македонската“ страна. За албанците то ще осигури пълзящото прилагане на Тиранската платформа. Албанците от Северозападна и от Западна Македония ще получат още по-голяма административна автономия, граничеща със самостоятелност. В районите, където те са мнозинство (даже и крехко като в Кичево и в Струга), „македонският“ език постепенно ще бъде изваждан от институционална употреба и директно ще бъде заменян с албанския. Това ще доведе до ведомствен тормоз над местното християнско население, което ще започне да продава имотите си, за да се измести да живее другаде. **Този натиск ще засили интереса на „македонците“ към българското гражданство като средство за лично спасение от трудното положение.**

Прикритото етническо прочистване тотално ще албанизира посочените части от страната, оставяйки християнски анклавни (например част от Охрид и селата на юг от него или Бигорският манастир със землището му), които ще бъдат напълно зависими от заобикалящата ги албанска среда. Поради тази причина **компромисният вариант е изгоден за албанците. Времето е техен съюзник и ще им осигури господството над всички територии по дъгата Куманово-Скопие-Тетово-Гостивар-Кичево-Струга-западни-**

⁶⁹ <http://www.mkd.mk/svet/vesti/tachi-kako-eho-na-rama-ako-eu-ja-zatvori-vratata-za-kosovo-albancite-od-regionot-kje>

те части на Охрид.

Компромисният вариант ще даде глътка въздух на скопския елит, съхранявайки целостта на държавата поне на думи. Съществуването на централно правителство и на един парламент ще запази впечатлението за унитарността на страната и ще внесе временно спокойствие сред „македонските“ ръководители. Те ще получат отсрочка от 20-30 години, за да се подготвят за решителната битка с албанците за районите, които са на демографски „кантар“ - като Кумановско, където интереси има и Сърбия. Оттук ще дойде и желанието на сърбоманските политици в Скопие за близко взаимодействие с Белград (това ще бетонира сръбското влияние в Р Македония), базирано на антиалбанска основа.

Необходимо е да се подчертае, че **жизнеността на компромисния вариант е ограничена във времевите рамки на едно или максимум две поколения. Той само отлага неизбежното.** Поради тази причина е задължително да се упомене и най-лошият вариант за бъдещето на югозападната ни съседка.

4. Разпад на младата държава. Това е най-страшното развитие на събитията, но то не бива да се изключва заради крайностите на „македонската“ политическа сцена. Спокойно може да се констатира, че **поради редица исторически, верски, ментални и битови причини „македонците“ и албанците са две взаимоизключващи се противоположности.** Смесените бракове между тях са рядкост, а ако ги има, то те са между „македонец“ и албанка-християнка⁷⁰. В градовете на Р Македония, населени със смесени жители, албанците посещават свои кафенета, които „македонците“ избягват. Обратното не важи с такава сила за албанците, които на групи (сплотени от шиптарската кланова традиция) навестяват от време на време „македонските“ заведения, демонстрирайки единността си и арогантното си поведение. Разделението говори, че съжителството между двете национални групи е белязано (за момента) от хладен мир и се крепи на косъм, който може да не издържи под напора на тежестта.

Разпадът на Р Македония е напълно възможен при крайната радикализация на албанците, по-скоро на техния елит. Ако пътят на страната към европейските структури бъде блокиран от скопските управници, което ще попречи на албанския план за обединението на албанските земи в ЕС, то цитираната по-горе закана на Тачи може да стане реалност. Засега обаче с овластяването на правителството, водено от Заев, албанците нямат аргу-

70 <http://blogs.lse.ac.uk/lsee/2014/05/15/match-making-across-enemy-lines>

мент за извършването на резки политически движения. За това те не биха имали и подкрепата на важните световни фактори, тъй като отварянето на нова кървава рана на Балканите може да доведе до тотален световен хаос. Конфликтът в Сирия, разпадът на Украйна, мъглявото бъдеще на ЕС, севернокорейската ядрена програма, проблемите в арабския свят, икономическото китайско-американско съперничество и политическо руско-американско противопоставяне, крехкото състояние на делата в Кавказ са само част от световните въпроси, които имат потенциала да преобърнат световната политическа и стопанска среда. Един по-широк конфликт на Балканския полуостров би могъл да дойде в повече даже и на глобалните лобита, които ръководят човешките съдбини в световен план. Рискът от сериозни финансови загуби и от изпускането на инициативата при криза, която би обхванала и Балканите, става прекалено голям. **Оттук и разпадът на Р Македония в близък или в средносрочен план е малко вероятен, но е напълно реален след максимум две генерации, ако демографските процеси в страната продължават да се развиват по настоящия начин.**

Представените дотук четири възможности за развитието на югозападната ни съседка са само прогнози, базирани на размисли, изведени от историческото развитие и от настоящето на Р Македония. Какъв ход ще вземат събитията, е трудно да се предскаже, още повече че ситуацията в младата държава може да се обърне само за няколко часа. Десетгодишното управление на Груевски потискаше конфликтите, отлагайки решаването им във времето, но и пресече явни опити за дестабилизацията на страната като претъпленето край Смилковското езеро и атаката в „Дива населба“. Въпреки това напрежението продължаваше да се трупа, а властта на ВМРО-ДПМ-НЕ не можеше да даде адекватен отговор на предизвикателствата. Затова и последваха „цветната революция“, албанската платформа и логичният край на „ерата“ на Груевски. Овластяването на Заев изпусна малко от обществената пара и поуспокои страстите, но това не значи, че крайните елементи от двете страни на барикадата са се примрили с новото status-quo. Ситуацията в Р Македония е такава, че една малка искра може да подпали страната и да усложни максимално цялостната ситуация в Югоизточна Европа, отваряйки раните в Косово, Босна, Санджак и т.н. Ето защо такъв сценарий не бива да бъде допускан.

ТРЕТА ГЛАВА

Република Македонија в контекста на съвременната геополитика

1. Р Македонија и Съединените щати

Официален Вашингтон винаги е имал особен интерес („индивидуално ориентиран подход“) към Југославија¹, но ролята му за развитието на страната е напълно противоречива. Съединените щати са една от Великите сили, подкрепили създаването на КСХС, а след края на Втората световна война и разривът между Тито и Сталин активно подпомагат Белград в опита му за отдалечаването от Москва. През 70-те и 80-те години трима американски президенти посещават Белград (Ричард Никсън, Джералд Форд и Джими Картър), а майката на Картър присъства на погребението на Тито (американският държавен глава не отива на траурната церемония, за да избегне срещата с Брежнев заради съветската интервенция в Афганистан).

След разпада на социалистическата система Југославија и примерът, който тя даваше, стават излишни, а и струват прекалено скъпо. В новата ситуација Белият дом има изгодата да раздроби т.нар. Западни Балкани, за да ги направи лесно управљеми. Поради тази причина Съединените щати, които имат тежката дума в меѓународните дела през 90-те години, направљават дестабилизацијата на федеративната држава по начин, што тоа да се распадне на втрешноадминистративните си граници, очертали првво четири, а впоследствие седем независими страни. Изречено по друг начин, независимоста на Р Македонија влиза в плановите на САЩ, а Скопие заема важно место в балканската политика на Департамента.

Съединените щати признават независимоста на југозападната ни соседка сравнително късно – едва през 1994 г. Забавњето би могло да се објасни с целосната неразборија в бившето југославско пространство и с

1 Боев, Ив. Политиката на САЩ на Балканите 1975-1985. С., 1988, стр. 15.

неразбирателството между Атина и Скопие и внимателната политика на САЩ към Гърция заради споровете ѝ с Турция².

През 1995 г. Щатите и Р Македония откриват дипломатически мисии в столиците си, като за пръв американски посланик в младата държава бива назначен Christopher R. Hill – дясна ръка на Ричард Холбрук, заел по-късно постовете на специален американски пратеник за Косово, посланик в Полша, в Южна Корея (там той работи по преговорите около севернокорейската ядрена програма) и в Ирак³. Сиреч за свой пръв представител в Скопие Департаментът изпраща дипломат от висша класа, което показва значението, отдавано във Вашингтон на Р Македония.

Американските сметки за важноста на югозападната ни съседка се оправдаха през 1999 г., когато тя стана отдушникът, приел близо 350 000 косовски албанци. В този случай Р Македония послужи като политически гръмоотвод, осигурил фаворизирането на косовските албанци. Това бе оценено от Белия дом, а непосредствено след края на операцията „Съюзна сила“ президентът Бил Клинтън направи няколкочасово посещение в Скопие, където, за да подчертае драматизма на ситуацията, пристигна с военен самолет, а не с Air Force One⁴.

Колкото и Вашингтон да демонстрираше вниманието си към Скопие, към онзи момент най-важният му съюзник в региона оставаха албанците. Те се разглеждаха като острието срещу Милошевич, а оттук - и срещу православието и Русия. Ето защо САЩ оказаха пълната си подкрепа на албанските сепаратисти в Р Македония⁵, а по време на войната от 2001 г. активно помагаша на албанците да постигнат целите си. Департаментът изпрати в младата държава висшия офицер от разузнаването James W. Pardew (Джеймс Пардю, по-късно той бе назначен за американски посланик в България), оказал силен натиск върху правителството на Любчо Георгиевски, за да подпише то Охридското споразумение, легитимиращо албанската победа в гражданската война⁶.

Все пак от Вашингтон не забравиха ролята на Р Македония около косовската криза и решиха да компенсират Скопие, признавайки консти-

2 <http://www.nytimes.com/1994/02/09/world/us-to-recognize-macedonia.html>. В последно време „македонските“ националистически (и сърбомански) кръгове лансиряха версията, че припознаването се е забавило, защото Департаментът очаквал Р Македония да се разпадне веднага след обявяването на самостоятелността ѝ. Вж. <http://www.dnevnik.mk/?ItemID=30806923956AC0468EDD2C640EB7A34B>

3 <https://www.c-span.org/person/?christopherhill>

4 <https://www.youtube.com/watch?v=tOm4Rc6E-xg>

5 <http://www.segabg.com/article.php?issueid=1582§ionid=5&id=00004>

6 Phillips, D. Liberating Kosovo. Coercive Diplomacy and U. S. Intervention. The Mit Press, 2012, pp. 136-137.

туционното име на републиката (и „македонския“ език)⁷. Американското решение бе посрещнато в „македонската“ столица с неопишуема радост и даде коз в ръцете на скопските политици в диалога им с Гърция. Последва и американската подкрепа за „македонското“ присъединяване към НАТО. На ключовата среща на натовския връх, проведена през 2008 г. в Букурещ, Р Македония не получи покана за присъединяване към Алианса поради гръцкото вето, което беше възприето от скопските политици твърде болезнено. Разбира се, единствената глобална суперсила притежава достатъчно лостове, за да окаже натиск върху Атина (не бива да се забравя, че комисията към ООН, занимаваща се с въпроса за името на Р Македония, е оглавена от американеца Matthew Nimetz – Матю Нимиц) за повече благосклонност към северния си съсед, но изглежда (засега) Белият дом няма интерес от пълното членство на младата държава в Съюза, а и не иска да обтяга допълнително отношенията си с Гърция. Затова и той се задоволява (на този етап) само с напътствия⁸.

По умел начин САЩ успяха да заобиколят гръцкото вето спрямо Р Македония. След неуспеха в Букурещ Съединените щати предложиха споразумение за стратегическо партньорство на младата държава, което тя веднага прие с готовност, разглеждайки го като компенсация за несполуката в румънската столица. Под договора подписите си положиха държавният секретар Кондолиза Райс и „македонския“ външен министър Антонио Милошевски. С него Вашингтон гарантира *“the Macedonian security, stability and economic development”* и се ангажира с *„assistance to Macedonia to help build prosperity, strengthen security, and foster deeper ties between our two countries“*⁹. Казано с други думи, Съединените щати не само възмездиха Скопие за неприемането му в НАТО, но и се превърнаха в гарант за териториалната цялост на Р Македония – поведение, което Белият дом спазва и до момента.

С годините Щатите засилиха присъствието си в Р Македония, а Скопие се превърна в регионален център за американската дипломация и разпознаване, а за това говори фактът, че Департаментът построи огромен посолски комплекс в „македонската“ столица. Разположен откъм левия бряг на Вардар, в непосредствена близост до циганската махала „Топаана“, той притежава характерния за американските мисии вид на непревземаема крепост, имаща строга охрана и няколко подземни етажа. Според публикация в

7 <https://www.youtube.com/watch?v=rotHVZIZ9cs>

8 По време на визитата си в Гърция през 2016 г. президентът Барак Обама поиска от Атина да отмени „незаконното“ вето над Р Македония. Вж. <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2821029>

9 <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm>

скопския вестник „Дневник“ (автор Бранко Георгиевски) изграждането на американското посолство в Скопие е струвало между 60 и 80 млн. долара. В него реципрочно на населението на страната работят три пъти повече служители, отколкото в щатските мисии в София и в Тирана – около 300 души. От тях 55 души са лично подчинени на американския посланик, а на останалите той само наблюдава работата, тъй като те са служители на различните разузнавателни служби. В посолството работят и 15 човека „без титли“, които вероятно са водещите офицери на разузнавателния персонал¹⁰. Това превръща посолството на САЩ в Р Македония в цитадела на американския шпионаж, покриваща немалък периметър за наблюдение и за стратегически анализи. Горното показва, че Департаментът гледа на младата държава като на свой плацдарм в тази част от Балканите и отгук идва неговата заинтересованост към нейната цялост.

Защо САЩ се нуждаят от съществуването на Р Македония? Воден от стария римски принцип „*Devide et impera*“, Вашингтон поддържа линията на раздробените Балкани, която дава преимуществото те да бъдат управлявани по-лесно. Съществуването на югозападната ни съседка като самостоятелна държава улеснява подобна стратегия, а и дава контрола на Съединените щати над коридорите №8 и №10, които се пресичат в Скопие. В този ред на мисли спокойно може да се каже, че младата страна се превръща в стратегическа територия. Съществува и друго важно обстоятелство, което е необходимо да се вземе под особено внимание. От започването на югославския разпад американската страна залага изключително на албанците, разглеждайки ги като острие срещу православието (Збигнев Бжежински изрече фразата, че след комунизма най-големият враг на „западната демокрация“ е православието)¹¹, насочено срещу Сърбия, а в политическа перспектива - и срещу Русия и влиянието ѝ в региона. Създали широк албански плацдарм в западната част на Балканите, американците „заклещиха“ и разполовиха православните народи чрез мюсюлмански оси, вклинили се дълбоко в християнските земи. Вече стана твърде видима линията – Източна Тракия, през Западна Тракия, Родопите (до техния най-западен дял), дъгата Куманово-Охрид до албанския адриатически бряг, населена предимно с мюсюлманско население. Тази ос разделя Гърция от Сърбия и от България, като съвсем отделен остава въпросът, какви са взаимоотношенията между тези три страни. Ето защо коридор №10 е от жизненоважно значение за Гърция, за Р Македония и за Сърбия. Също-

10 <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=F91DFA75FEA4AF4EB0CB5CB071040ABC>

11 <https://alterinformation.wordpress.com/2014/11/30/74150094015>

то може да се каже и за България, която има поречието на Струма, където живеят основно православни българи, подсигураващи нашия достъп на юг. Затова и ислямската пропаганда в Западните Родопи е толкова силна, като целта е да се протегне ръка към коритото на Струма, за да се „затвори“ голямата дъгата.

Колкото и мощна да е американската подкрепа за албанците, Вашингтон се нуждае от инструментариум, чрез който да контролира албанските си партньори. Единият способ за това е военната сила. Пентагонът построи в Косово втората по големина американска сухопътна база в Европа (след Ramstein в Германия), разположена на територия, 7-8 пъти по-голяма от тази на Ватикана и имаща обезопасен периметър от 8 мили. По въздушна линия „лагерът“ Bondsteel се намира само на 120 км от руския „логистичен“ център в Ниш и на практика представлява автономен град, в който даже има кафенета и ресторанти за бързо хранене. Базата Bondsteel не разполага със самолетна полоса (тя не е и нужна, тъй като летището на Прищина се намира на 30 км и то приема американските самолети от Ramstein), но има капацитет да приюти повече от 30-40 бойни хеликоптера и огромна сухопътна мощ. Вероятно тя притежава и необходимата техника, за да следи за целия информационен поток в региона, което я превръща във военно и дигитално страшилище. Посредством него Съединените щати имат пълен контрол над Косово.

Разбира се, като всяка велика сила, САЩ се нуждаят от презастраховка спрямо албанските си съюзници. **Именно такава се явява самостоятелността на Р Македония. Самото съществуване на младата държава върху политическата карта на Балканите слага прът в колелото на общоалбанското обединение и се явява прекрасен лост на натиск в ръцете на американците.** Ако албанците продължават стриктно да плуват в щатския фарватер, Департаментът ще им съдейства за все повече права в Р Македония. В случай обаче че албанските интереси и планове на Белия дом се разминат (това може да стане, ако албанците предявят огромни териториални претенции, засягащи баланса в региона, конструиран от САЩ в края на 90-те години), Вашингтон бързо ще заеме страната на скопските политици. Поради тази причина **Р Македония е необходимият предпазител, който Съединените щати ще използват без колебания в отношенията си с албанците.**

Засега албанците плътно следват американската линия, което води до сериозното авансиране, което Вашингтон дава на албанската кауза. Американският дипломат William G. Walker (бивш щатски посланик в Салвадор,

а по-късно и ръководител на верификационната мисия на ОССЕ в Косово) открито призова към създаването на голяма албанска държава¹². Joseph J. DiGuardi (бивш конгресмен от Републиканската партия, имащ албано-италиански произход) посочи в своя изява, че в младата държава живеят по една трета „албанци, българи и македонски славяни“¹³. Steven Meyer (някога директор на балканското направление в ЦРУ) даде интервю, в което каза, че границите на Балканите ще бъдат променени (в полза на албанците), а Р Македония трябва да сключи „федерален съюз“ със Сърбия, препоръчвайки на Белград внимателно да следи за американската политика на полуострова¹⁴. Републиканецът конгресмен Dana T. Rohrabacher (член на комисията по външните работи) също направи изказване, смразило Балканите. Пред една от албанските телевизии той заяви, че Р Македония „не е държава“ и че нейните територии, населени с албанци, трябва да станат част от Косово, а останалият дял от страната да се присъедини към България или към „друга държава, с която „македонците“ считат, че са свързани“¹⁵.

Изявлението на конгресмена предизвика вълна от недоволство и дипломатическа суматоха на полуострова (може би това всъщност бе и един от търсените ефекти). Външното министерство в Скопие незабавно поиска обяснение от Департамента¹⁶, посочвайки, че думите на Rohrabacher нагнетяват национализма в региона. Осъзнал сериозния гаф, Департаментът, който изглежда не споделя изцяло крайностите на конгресмена, явно го посъветва да бъде по-внимателен и Rohrabacher поднесе извиненията си в нарочна декларация¹⁷. Духът обаче вече бе изпуснат от бутилката и в Скопие започнаха масови прояви (координирани от ВМРО-ДПМНЕ) срещу американския посланик в Р Македония Jess L. Vaily, който не само бе обвинен в подкрепата на албанската платформа (в приветствието си към „македонските“ граждани във връзка с встъпването му в длъжност посланик Бейли благодари за вниманието на „македонски“ и на албански)¹⁸, но и посочен като човек на Сорос. Груевски се опита да използва явната американска поддръжка за албанците като коз в борбата си за властта, но в крайна сметка неговият политически ресурс естествено се оказа твърде скромнен в сравнение с американските възможности. С овластяването на кабинета, воден

12 <http://patriot.rs/doc-dr-jelena-vukoicic-velika-albanija-po-projektu-vilijama-vokera>

13 <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=0407A1F172C5CD40B42214A21B543D76>

14 <http://www.ocnal.com/2017/05/ex-cia-chief-on-balkans-steven-meyer.html>

15 <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4011765>

16 <https://www.rt.com/news/376657-macedonia-split-rohrbacher-republican>

17 <https://rohrbacher.house.gov/media-center/press-releases/rohrbacher-clarifies-recent-remarks-on-macedonia>

18 https://www.youtube.com/watch?time_continue=61&v=XxwvKb863p8

от Заев, Съединетите щати постигнаха двете важни цели, към които те се стремяха – отстраняването на Груевски и масираното присъствие на албанците в централната власт, което е гаранцията за стабилния американски контрол над „македонските“ държавни институции.

Едно по-подробно вглеждане в по-горе цитираните изказвания на посочените американски представители може да доведе до няколко извода. На първо място е необходимо да се отбележи, че съдбата на Р Македония се обсъжда на най-високо ниво сред вашингтонския establishment, което е показателно за стратегическата важност на младата държава. И Walker, и DioGuardi, и Mayer, и Rohrabacher дават предпочитанията си (меко казано!) за албанците, а думите на Rohrabacher и на DioGuardi, в които те споменават България и българите, доказват, че във Вашингтон са наясно с историческата истина за Македония. **Далеч по-интересното е обаче, че конгресменът и особено Mayer правят видими жестове към Сърбия. Тази доброжелателност към Белград е явен знак за предстоящия сблъсък между Съединените щати и Русия за влияние над Сърбия, в който Р Македония ще играе ролята на териториална примамка.**

2. Р Македония и Руската федерация

Ако съществува Велика сила, която задълбочено познава проблемите на Балканите, то това е Русия. От времето на първите руски императори до ден-днешен полуостровът е стратегически периметър за Певчески мост/Смоленския площад. В продължение на векове руснаците трупат познания за Югоизточна Европа, превръщайки се в съвършени познавачи на балканската проблематика. Ето защо спокойно може да се каже, че за руската историческа и политологична мисъл тайни на Балканския полуостров няма.

Македонският въпрос също не убягва на руските изследователи, като през техните възгледи може да се проследи отношението на Петербург/Москва към българското национално обединение. През втората половина на XIX век руската наука пределно ясно посочва българския характер на Вардарска Македония¹⁹. Към началото на XX век, въпреки че е напълно наясно с етническите реалности в областта, руската политическа мисъл започва да дава рамо на Сърбия в претенциите ѝ към Македония, тъй като счита България за несигурен съюзник. Именно в Петербург – руската имперска столица, през 1902 г. Кръсте Мисирков и Димитър Чуповски с помощта на сръбския пълномощен министър Ст. Новакович поставят началото на

19 Вж. напр. Милоков, П. Европейската дипломатия и македонският въпрос. С., 1899.

македонистката група, пропагандираща идеята за съществуването на „македонски“ народ и език²⁰.

С малки изключения просърбизмът и македонизмът и досега заемат централно място в руската историко-политологичната мисъл, що се отнася до Македония. Тази констатация води до заключението, че в голямата си част общественото съзнание в Русия заема **позиции, които са в разрез с българския национален интерес по проблема за Македония. Разбира се, има и изключения²¹, но те се губят в морето от просърбските настроения.** Уместно е да се упомене, че сегашната политическа линия на Кремъл на толериране на Сърбия се отразява върху научните настроения сред руската интелигенция, като не трябва да се пренебрегва и обратният процес. Образованието и научните „клишета“ от съветското време са сформирали мирогледа на настоящите руски политици, което води до един затворен просърбски кръг, от който трудно би могло да се намери изход особено ако няма желание за подобно действие.

Руското общество гледаше на югославския разпад с искрено съжаление, правейки аналогии със сгромолясането на Съветския съюз. То обаче не си даваше сметка за съществените разлики между СССР и Титова Югославия. В СССР руснаците съставляват 60-65% от общото население на страната, което осигурява естествената русификация на огромната държава особено в регионите ѝ, в които живееше славянско население. В СФРЮ сърбите така и не достигат 50% от нейното население, което предпоставя сериозния отпор (на-вече в Хърватия, Словения, Косово и сред босненските мюсюлмани) срещу желанието на сърбите да доминират във федерацията като най-многобройната нация в социалистическа Югославия. Подобна несъразмерност не попречи на значителен дял от руската интелигенция да вземе присърце сръбската кауза и да застане още по-твърдо зад сръбските тези относно Македония.

Едновременно с това България пое по своя път към НАТО и към ЕС, но наместо да извърви политическото разстояние до тези структури плавно и дипломатично, се появиха български политици, които заеха крайни русофобски позиции, желаейки да спечелят благоволенieto на победителите от Студената война. В последно време това поведение прие още по-стряс-

20 Историја на македонскиот народ. Книга втора. Скопје, 1969, стр. 208-209.

21 За подробен преглед на руската историография и на политическите изследвания по Македонския въпрос вж. Лабаури, Д. Болгарское национальное движение в Македонии и Фракии в 1894-1908 гг. С., 2008, стр. 20-22.

кащи форми, което не остана незабелязано от Москва²². Като Велика сила, Русия отлагаше публичния отговор на нападките, отправени към нея от представителите на българските управляващи среди, за по-подходящо време, търсейки максималния ефект. Това се случи точно на 24 май 2017 г., когато руският президент Владимир Путин прие в Кремъл „македонския“ си колега Иванов, пред когото заяви, че славянската писменост в Русия е дошла от „македонските земи“²³. С право това изявление предизвика възмущение в България, като нашето общество **конформистки забрави за квалификациите**, отправени към Русия от някои софийски официални представители (без никой значим фактор да ги е питал), определящи я за „окупатор“, за инициатор на „хибридни войни“, за убиец на хиляди души в Алепо и т.н.

Какво всъщност ни показва репликата на руския президент? Кремъл работи с голям брой специалисти от всички сфери, които консултират руския президент и първите лица от руската политика при публичните им изяви. Те внимателно подбират репликите, които представят на държавния глава, а той ги изрича пред медиите. Всичко е добре отрететирано, както е навсякъде по света, особено при сериозните държави. Словосъчетанието „македонската земя“, използвано от Путин, е едновременно погрешно, но и правилно. За времето на св. св. Кирил и Методий византийската тема „Македония“ е обемала днешна Европейска Турция, а нейният гла-

22 Ето какво пише в отчетния доклад за 2015 г. на Руското министерство на външните работи: „Взаимоддействие с **Болгарией** выстраивалось на фоне неконструктивного курса руководства этой страны на двустороннем и многостороннем треках. Недружественная риторика президента Р. Плевнелиева и министра иностранных дел Д. Митова негативно сказывалась на общей атмосфере контактов между двумя странами“. Вж. подробно http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2255624#Европа

23 Точните думи на руския държавен глава са предадени на официалния сайт на кремълската администрация и гласят: „Знаю, что Вы (президентът Иванов – б. м.) приехали в Россию в необычный день и по необычному поводу – по случаю вручения Вам награды православного фонда единства православных народов. Сегодня и в России торжественный день – День славянской письменности, а письменность пришла к нам как раз с македонской земли“. За цялото искажане на Путин вж. <http://kremlin.ru/events/president/news/54556>. Историческите факти са категорични. Светите братя Кирил и Методий са родом от Солун, като баща им Лъв е грък, а майка им Мария е славянка от българската група. Кирил изнамира глаголицата през 855 г. в манастира „Полихрон“ в планината Олимп, намираща се в Мала Азия. Кирилицата, която измества постепенно глаголицата, се появява към края на IX век и окончателно се оформя като графическа система в началото на X век. Краткото житие на св. Климент Охридски сочи именно него за неин създател: „Изобретил и други форми на буквите, за по-голяма яснота от ония, които измамерил мъдрият Кирил“. Вж. История на България. Том II. С., 1981, стр. 243-260. В житието още ясно е упоменато, че св. Климент, „този велик наш отец и светилник на България, бил по род от европейските мизи, които обикновено народът знае и като българци“. Вж. Петров, П., В. Гюзелев. Христоматия по история на България. Том I. С., 1978, стр. 302. Къде точно е създадена кирилицата и откъде тръгва нейното разпространение е трудно да се каже. Най-старите епиграфски паметници, достигнали до нас и написани на кирилица, са открити в днешна Източна България (напр. надгробният надпис на чъргубиля Мостич. Вж. Бешевлиев, В. Първобългарски надписи..., стр. 225-227), т.е. в областта на някогашната Плисковско-Преславска школа. С други думи, погледнато възможно най-скрупулозно, кирилицата вероятно започва да се разпространява от района на Плиска и на Преслав, а не от Охридската книжовна школа.

вен град е бил Адрианопол (Одрин). Родом от този регион е император Василий I, получил прозвището „Македонец“. Оттам династията му бива наречена „македонска“. След като император Василий II Българоубиец завладява Западното българско царство, ръководено от цар Самуил, от цар Гаврил Радомир и от цар Иван Владислав, той образува на неговото място тема „България“ с център Скопие²⁴. С течение на времето наименованието „Македония“ се прехвърля върху тема „България“, като досега тези земи носят това географско и историческо име. Охридската книжовна школа на св. Наум и на св. Климент съответно се е намирала в пределите на българската държава (по времето на княз Борис и на цар Симеон) и в тема „България“ по времето на византийската власт, когато Охрид продължава да бъде важен културен център. Наричането на тези земи със задна дата „Македония“ може да оправдае израза, произнесен от руския президент. Той бе достатъчно внимателен, за да не каже, че славянската азбука е дошла от „македонската държава“ или от земите, които днес са в състава на Р Македония. В този ред на мисли изказването на руския държавен глава бе добре подбрано. Мъглявата формулировка „македонска земя“ позволи на Путин да поласкае скопския си гост, но и да си остави вратичка към историческата правда, че опазването на делото на св. Седмочисленици е българска заслуга. Това и позволи на Мария Захарова (говорителката на руския МИД) да поясни, че в изказването на Путин думите „македонска земя“ трябва да се разбират като „географско понятие“²⁵.

Колкото и добре да беше премислена репликата на руския президент и предвид контекста на нейното изричане (посещението на „македонския“ държавен глава в Москва, станало в Деня на славянската писменност), **тя бе предизвикателство към нашата държава, тествашо реакцията на българската страна.** Фразата бе и част от една дългогодишна (и дългосрочна) политика на Кремъл, поддържаща тандема Груевски-Иванов, а от тук - и „македонския“ национализъм с просръбското му измерение.

24 Остроговски, Г. История на византийската държава. С., 1999, стр. 406-407.

25 https://bg.rbth.com/news/2017/05/25/zaharova-za-putin-i-kirilicata-da-ne-trsim-konflikti-tam-kdetogi-puama_770380. Точните думи на Захарова според официалния сайт на Руското външно министерство бяха: „Никто в России не пытается отрицать вклад Первого Болгарского царства в дело создания славянской письменности – это бы противоречило историческим фактам. В данном случае речь идет о «македонских землях» как о географическом понятии“. Вж. http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2764894#146

Руската федерация призна независимостта на Р Македония (1992 г.) под нейното конституционно име. Този акт се счита за подаръка на Борис Елцин към Желю Желев, даден на българската страна по времето на първото посещение на руски президент в страната ни. За разлика от България обаче Русия, припознавайки самостоятелността на югозападната ни съседка, легитимира и „македонската“ нация, и „македонския“ език, които в Москва се приемат за политическа реалност още от съветското време.

За дълъг период Р Македония не бе във фокуса на руската външна политика, тъй като през 90-те години самата Русия се сблъскваше със сериозни проблеми от вътрешен характер, което я принуждаваше да минимализира действията си във външното направление. Като цяло на случващото се в бившето югославско пространство Кремъл гледаше през сръбската призма, което може да се съотнесе и към случващото се в Р Македония – обстоятелство, важащо и до момента²⁶. Руските научни и политически издания сипеха похвали към сръбския народ като за смел защитник на православието на Балканите, което принижаваше българската културна роля по отношение на православната култура. Освен това сърбите и „македонците“ автоматично бяха „пришивани“ едни за други като жертви на албанската агресивност, без да се отчитат различните исторически фактори, сформиращи албанския негативизъм към едните и към другите. По този начин се внушаваше идеята за някакъв общ интерес между сърбите и „македонците“, базиран на православието.

През 1998 г. между Скопие и Москва бе подписана декларация за приятелство и сътрудничество, която не доведе до по-видимото раздвижване на политическите отношения между двете държави, макар че през годините станаха факт и други спогодби от политически и от икономически характер²⁷. Московското внимание си остана насочено към сръбските проблеми, а руските инвестиции (най-вече в недвижимост) се ориентираха към Черна гора. Обстоятелството, че (и досега) не съществуват въздушни съобщения между летище „Александър Велики“ и „Шереметиево“²⁷ Домодедово“, свидетелства за ниското ниво на руско-„македонските“ връзки, като се изключат някои протоколни събития.

26 Руският историк и аналитик Елена Г. Пономарева написа през 2011 г., че България признала независимостта на Р Македония „не от голяма любов към македонците“, а заради желанието да се отслаби Сърбия. Вж. Пономарева, Ел. Республика Македония. Наступление албанского меньшинства. Экономические и социальные проблемы России, 2011, № 1. Необходимо е да се упомене, че що се отнася до логичното от историческа гледна точка българско желание, да се постави преграда пред Белград за намесата му в републиката, то проф. Пономарева е права. Вж. глава четвърта, параграф № 1 от изследването.

27 http://www.mid.ru/maps/mk/-/asset_publisher/Bx11WHr8ws3J/content/id/477364

Що се отнася до икономическите връзки между Р Македония и Русия, то към 2016 г. стокооборотът между двете страни е възлизал на близо 135 млн. долара, като тук югозападната ни съседка е в пасив, защото тази сума се образува изключително от руските доставки на енергоносители за младата държава. В отговор „македонската“ страна пласира на огромния руски пазар хубавите вина от Тиквешията и някои артикули от леката промишленост²⁸.

Към стопанските връзки следва да се прибави и културното сътрудничество. В Народната библиотека в Скопие се откри руски кът²⁹. Отпускат се още стипендии за „македонци“, желаещи да учат в Русия, а политико-културният сайт „Руска реч“ има своето „македонско“ издание³⁰.

Въпреки всичко това през годините интересът на Кремъл към Р Македония оставаше явл, без да има първостепенно значение за руската политика на Балканите. Това обстоятелство обаче внезапно се промени, когато Москва спря реализацията на „Южен поток“ поради нежеланието на българската страна за неговото изграждане (дошло след натиск от Вашингтон и от Брюксел). От геополитическо гледище изграждането на тръбопровода за Южна Европа бе по-важно за Москва, отколкото пускането в експлоатация на „Северен поток“. Отказът на София принуди Кремъл да дири алтернативен път за тръбата, който тя откри чрез иниципирането на „Турски поток“, чиято цел е да се заобиколи България. Трасето на бъдещия проект е предначертано да върви от Източна Тракия (Турция), посредством пре-разпределителна станция да премине през Западна Тракия и през Егейска Македония (Гърция), откъдето да влизе в Р Македония, за да се устреми към Сърбия, а оттук - към Централна Европа. Този път бе предначертан от Декларацията за енергийно сътрудничество, подписана в Будапеща от Турция, Гърция, Р Македония, Сърбия и Унгария (7 април 2015 г.)³¹.

Трасето „Турски поток“ предопредели нов вектор в руската външна политика, стараещ се да подсигури пътя на газопровода. Рязко се подобриха отношенията между Москва и Анкара, които, макар и помрачени от инцидента с руския СУ-24, днес търпят възход. Изключително сърдечни са отношенията между руския президент Владимир Путин и гръцкия министър-председател Алексис Ципрас. Последният е чест гост в Москва, бранейки докрай гръцките интереси, без да се съобразява с критиките на

28 <https://ria.ru/spravka/20170524/1494927419.html>

29 <http://www.russia.org.mk/mak/galerija.asp?id=97>

30 <https://mk.rbth.com>

31 <http://www.euractiv.com/section/energy/news/greece-macedonia-serbia-and-hungary-discuss-turkish-stream/>

брюкселската бюрокрация. Сърбия (засега) плува в руски води, а тръпящите положително развитие връзки между Унгарија и Русија като че ли подсигуриха пътя на „Турски поток“. Единствениот проблем възникна в Р Македонија.

Още при оформянето на идејата за новиот газопровод руската страна активно започна да ухажва „македонските“ политици, залагајќи на ВМРО-ДПМНЕ и на тандема Груевски-Иванов заради просрбската им политика и поради желанието им трџбата да премине през територијата на Р Македонија – нешто, коешто никак не бе сигурно при евентуалната реализација на „Јужен поток“. В началото на 2014 г. „македонскиот“ президент направи официјално посетување во руската столица, одкъдето се вјрна со почетна титула, дадена му од ректора на Московскиот државен универзитет пред студентите од специјалност „Македонистика“³². Последваха не един и два филма, излъчени по руските ТВ канали, посветени на миналото на Вардарска Македонија, преповтарјачи србските внушенија за областа. В Скопие пџк бе открил паметник на Јуриј Гагарин, со коешто се демонстрираше вјзходящото развитие на одношенијата межу Скопие и Москва³³.

Две активни мероприятия, имаачи геополитически размер, удариха руските планове точно во Р Македонија. Бежанската вълна од Блискиот изток бе насочена към т.нар. „западно-балкански пџт“, заливајќи Гърција, Р Македонија, Сърбија и Унгарија, т.е. тя трџгна по трасето на „Турски поток“. **Преминаването на бежанците през територијата на Р Македонија имаше опустошително отражение за страната и ја постави на предел на силите ѝ.** Паралелно со бежанската криза дојде и т.нар. „цветна револуција“ во Скопие, която избухна заради општественото недоволство од корупцијата, ширеща се сред кабинетот на Груевски и сред партијата му. **Не е тайна, че протестите срещу правителството на ВМРО-ДПМНЕ (и срещу президента Иванов) бяха подкрепени од американското посолство во Скопие,** како „македонските“ медиуми, както бе упоменато по-горе, направиха директната вјзка межу американскиот посланик Бейли и вездешкиот Сорос.

Груевски соответно получи подкрепата на Русија и на србското малцинство во Р Македонија. Од 2015 г. до моментот Руското министерство на вџншните работи неколкократко излиза со позиции, осџждаачи „*намесата на западните ни колеги и по-конкретно САЩ и ЕС*“ вџв вџтрешните работи на младата држава. Освен това рускиот посланик во Скопие – Олег Щербак,

32 <http://www.russia.org.mk/mak/vest.asp?id=857&kategorija=3>

33 http://www.mid.ru/web/guest/maps/mk/-/asset_publisher/Bx1lWHr8ws3J/content/id/1271267

сравни президента Иванов (покрай първоначалния му отказ да даде мандат на Заев) с Нелсън Мандела и заяви³⁴, че „Македония не може да оцелее без Русия“³⁵. Едновременно с моралната подкрепа Москва пристъпи и към други действия. През 2016 г. руският МИД разкри почетни консулства в Битоля³⁶ и в Охрид³⁷, макар че мащабите на Р Македония не предразполагат към откриването на представителства из страната освен посолството в столицата. Идеята явно е да се наблюдават по-отблизо процесите в държавата, особено в западната ѝ част, а западният печат направо определи тези почетни консулства като „intelligence bases“³⁸. И тонът на Москва стана по-остър. От Смоленския площад порицаха действията на „просветена Европа“ в Р Македония, описвайки ги като „въптюща намеса“ във вътрешните дела на суверенна държава. Руските власти остро осъдиха и албанската платформа. Според руския посланик в Албания (Александър Карпушин) документът от Тирана води Р Македония към „подриву конституционных устоев, а в конечном итоге – к дезинтеграции страны“³⁹. Същото считат и някои интелектуални кръгове, представляващи руския модерен консерватизъм, според които ликвидацията на младата държава ще изправи нейното славянско население пред алтернативата: „как присоединиться к Болгарии или к Сербии. Для славян-македонцев предпочтительным является, судя по всему, первый вариант. Они хорошо относятся к сербам, с которыми дружно жили в одном государстве с начала XX века, но в культурном и этническом отношении они, безусловно, ближе к болгарам. К тому же, Болгария уже находится в еще не утратившем полностью свой престиж Евросоюзе, хотя и на птичьих правах, а Сербия на этот счет пока не определилась“⁴⁰. Впрочем този цитат ясно демонстрира колебанията на руската политическа мисъл между историческата правда, макар и изказана със заобикалки, и просръбската линия, следвана от Кремъл.

Руската позиция относно кризата в Р Македония от 2015 г. досега свидетелства за няколко важни насоки на кремълската политика спрямо югозападната ни съседка. **Твърде видим е залогът, който Москва направи на Груевски и на ВМРО-ДПМНЕ, а отгук - и на просръбските сили в младата държава. До голяма степен бъдещата руска политика**

34 http://www.mid.ru/web/guest/maps/mk/-/asset_publisher/Bx11WHr8ws3J/content/id/2249465

35 <http://www.segabg.com/article.php?id=853386>

36 http://www.mid.ru/web/guest/maps/mk/-/asset_publisher/Bx11WHr8ws3J/content/id/2426859

37 http://www.mid.ru/web/guest/maps/mk/-/asset_publisher/Bx11WHr8ws3J/content/id/2293062

38 <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/04/russia-actively-stoking-discord-in-macedonia-since-2008-intel-files-say-leak-kremlin-balkan-nato-west-influence>

39 <http://albania-news.ru/politika/posol-rf-v-albanii-karpushin-dal-intervyu-albanskomu-telekanalu-news-24-236>

40 https://tsargrad.tv/articles/zapad-likvidiruet-makedoniju_51797

към Р Македонија ще се определя от обстоятелството, доколку Кремъл е решен да осъществи „Турски поток“ по т.нар. „будапещенско трасе“. В случай че Москва държи на него, Русия ще продължава да авансира Груевски и групата му, както и да подпомага Сърбия в нейната пряка намеса във вътрешните работи на Р Македонија с оглед гарантирането на преминаването на „Турски поток“ през територията на двете държави. Това ще превърне младата страна в гореща точка на (ин)директно стълкновение между Белия дом и Кремъл, а оттук – и в залогник на големи геостратегически интереси. Горното означава, че в Р Македонија **ще се поддържа перманентна политическа криза, носеща в себе си опасния етнически заряд.**

Вариантът, Москва да стои твърдо за будапещенският път на тръбата, изглежда все по-малко вероятен. След поемането на управлението от социалдемократите, което е ясно, че няма да способства за руските планове поради обвързаността си със САЩ и ЕС, вероятно Москва няма излишно да хаби силите си и постепенно ще изостави Груевски, преразглеждайки пътя на тръбопровода. Той може да бъде променен по посока на Италия или при предоговаряне с ЕС и споразумение с администрация на президента Тръмп отново на преден план ще излезе българският маршрут. По този начин югозападната ни съседка ще изпадне от същинското ползрение на Москва, което ще отслаби тила, който Кремъл дава на Белград за регулярната сръбска интервенция във вътрешните дела на младата държава. За това ще спомогне и най-новото развитие на балканските дела. Очевидно е, че стремежът на Кремъл, да създаде ядка на полуострова, съставена от Сърбия, Черна гора, сръбската част от Босна и Р Македонија, която да представлява преграда пред разширението на НАТО, няма да се осъществи⁴¹. Черна гора е вече част от Алианса (след неясен опит за „преврат“), новото правителство на Р Македонија прави бързи стъпки към пакта, бъдещето на Босна, като федерация е твърде неясно, а самата Сърбия под ръководството на Вучич (като премиер, а вече и като президент) отново се върна към Титовата политика на двойната игра. Седенето на Вучич „на два стола“, както се изрази един руски аналитичен сайт⁴², не остава незабелязано от Москва и вероятно в Русия ще имат едно на ум за сръбските действия на Балканите и в частност в Р Македонија. Още повече, че министър-председателят на Сърбия Ана Бърнабич директно заяви, че ако пред Белград се постави изборът Русия или ЕС (той рано или късно ще дойде), то сърбите ще изберат

41 <http://vecer.mk/makedonija/balkanot-pomegju-sokolot-od-kremlj-i-krizniot-operativec>

42 <https://www.pravda.ru/news/world/04-04-2017/1329608-serbia-0>

европейският път⁴³. Цитираното изявление не остана незабележано в Москва, където вероятно са си направили съответните изводи⁴⁴.

3. Р Македония и Турция

Турция бе една от първите държави, признала независимостта на Р Македония под нейното конституционно име (1992 г.). Причината за това може да бъде търсена в желанието на Анкара да се даде рамо на мюсюлманите в младата държава и да се подразни Атина, с която турците са в перманентно обтегнати отношения. Разпадът на Югославия даде възможност на Турция да отправи поглед към всички мюсюлмани, населяващи бившето югославско пространство. Тя започна да подпомага босанците във войната им със сърбите, да спонсорира ислямските духовни институции в Косово, Санджак и в Р Македония, а на по-късен етап мощно навлезе и с инвестиции в упоменатите държави и региони. В Р Македония Анкара обърна специално внимание на турското малцинство (около 77 000 души), живеещо компактно в Дебърско и във Валандовско. С турско съдействие етническите турци в младата държава основаха своя партия през 1992 г., която впоследствие стана партньор на ВМРО-ДПМНЕ и на Груевски. Специални грижи Анкара положи и за торбешите, живеещи в т.нар. Торбешия, намираща се южно от Скопие, на които също бе помогнато да образуват културни дружества.

Една от стратегическите цели на Турция в бивша Югославия бе да постави албанците под свой контрол, но в голямата си част това намерение не се реализира. Първо, в исторически план отношенията между албанците и турците никога не са били топли въпреки общата вяра. Точно обратното – турското клане над албанските първенци в Битоля, станало през 1830 г. например, говори за крайностите на Османската империя над албанците. Второ, албанците са прекалено силни, а Турция е доста далече, за да може да им оказва влияние с цялата си сила. Трето, американците са тези, които спечелиха албанците, а шиптарските кланове предпочитат да имат на своя страна глобалната суперсила наместо Турция, непритежаваща военния и икономическия потенциал на САЩ.

Доминацията на Вашингтон над албанците не отказа Анкара да се опита да разшири влиянието си сред тях. В това отношение Р Македония

43 <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2791443/brnabic-ako-bude-primorana-srbija-ce-birati-eu-a-ne-rusiju.html>

44 <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2792646/kremlj-skeptican-prema-izjavi-srpske-premijerke-ane-brnabic.html>

зае важно място. След обявяването на „македонската“ независимост Турция започна да прониква в младата държава посредством културата, образованието и инвестициите. През 1996 г. в Скопие се откри колежът „Яхия Кемал“, наречен на името на известния турски поет и политик, родом от този град. Учебното заведение бе създадено с подкрепата на турската държава, за да пропагандира „*принципите на толерантността и диалога*“⁴⁵, които обаче остават пред прага на неговите врати, тъй като в учебното заведение се преподава изключително на турски език. След завършването на колежа неговите възпитаници имат възможността да продължат образованието си в Турция, в някой престижен истанбулски университет, като тяхното обучение се поема от разни културни сдружения, финансирани от турското правителство чрез мними фондации.

Десет години след откриването на колежа „Яхия Кемал“ Турция направи още един значителен пробив в насаждането на културното си влияние в Р Македония. През 2006 г. в „македонската“ столица откри вратите си Международният балкански университет (МБУ), спонсориран от фондацията „Üsküp“ (турското наименование на град Скопие), която уж представлява частна благотворителна институция⁴⁶. Инвестицията в създаването на университета е значителна. Централната сграда на ректората (изцяло реновирана постройка от турско време) пък е разположена на знаково място – само на метри от джамията „Мустафа Паша“, която е една от най-големите в Скопие и изключително близко до посолствата на Турция и на Косово. Горното показва, че университетът започва дейността си като учебно заведение, но в дълбочината си е замислян като политически център. Оказва се, че много от дейците на БЕСА по някакъв начин са свързани с МБУ, което още веднъж потвърждава връзките на формацията с Турция. Самият лидер на движението – Б. Касими, преподава в университета. **Твърде вероятно е МБУ да бъде противопоставен на Тетовския университет, където са силни позициите на ДСИ и на Ахмети особено след като БЕСА изпадна в изолация след образуването на кабинета, воден от Заев.**

Освен с културното проникване, за да придобие тежест в югозападната ни съседка, Турция си служи със силата на парите. Съгласно сведения на Външното министерство в Анкара до 2012 г. турските вложения в Р Македония възлизат на 500 млн. долара, а взаимният товарооборот е на стойност от 378 млн. долара⁴⁷. Водещите турски инвеститори в страната са: Ziraat Banka AD, İK Banka, Pera Construction, Novatek, Tokar, Prodar, Kürüm

45 <http://ykc.edu.mk/about-us/our-values>

46 <http://ibu.edu.mk/>

47 <http://www.bilgesam.org/en/incele/444/-turkey-macedonia-relations/#.WVThAdTyit8>

Holding. Особено видима е дейността на две турски мегафирми – TAV и Cevahir Holding. Първата взе на концесия скопското летище „Александър Велики“ и построи огромен пътнически терминал, имащ шест ръкава, като разшири и летищната полоса. Резултатите от преустройството дойдоха бързо. Аеропортът увеличи значително пасажеропотока си и стана притегателен център на нискобюджетни компании като Wizz Air. Не бива да се забравя, че единствената „македонска“ военновъздушна база (военновъздушните сили на Р Македония се състоят от 4-5 хеликоптера МИ-24 и 4 приземени самолета СУ-25, купени по времето на войната през 2001 г. от Украйна) ползва инфраструктурата и полосата на скопското летище, което прави „македонската“ армия зависима от турския инвеститор. През 2008 г. TAV взе под аренда и другото международно летище на югозападната ни съседка – това в Охрид. И тук турската компания вдигна пасажеропотока (летище „Апостол Павел“ обслужва изключително чартърни полети), привличайки авиокомпаниите от Турция и от Израел. Казано по-обобщено, **към настоящия момент и за дълго време напред летищната инфраструктура на Р Македония ще бъде в турски ръце, а това значи, че Анкара ще има контрола и наблюдението над целия въздушен трафик в региона.**

Видима с просто око е и друга сериозна турска инвестиция. В скопската община „Аеродром“ Cevahir Holding (собственикът на най-големия мол в Истанбул, намиращ се в близост до сградата на Българската екзархия) строи четири небостъргача, високи по 130 метра и разполагащи с по 40 етаж⁴⁸. Силуетът на грандоманския проект, подкрепен лично от Груевски, се вижда от километри при заобикалянето на Скопие по северния околновръстен път. Огромният комплекс вероятно ще бъде заселен с богати мюсюлмански бизнесмени и техните семейства, което ще се отрази и на демографската структура на община „Аеродром“, запазила до момента предимно християнския си облик. Вероятно това е и една от целите на големия проект – **мюсюлмански пробив в източната част на „македонската“ столица.**

Осезаемото културно присъствие заедно със солидните финансови инвестиции увеличиха авторитета на турската република в югозападната ни съседка. На свой ред властите в Р Македония решиха да направят няколко символични жеста към Турция. В село Коджадик (Дебърско), което е населено изцяло от турци, бе възстановена къщата на Али-Раза Ефенди – бащата на Кемал паша. В битолския градски музей бе открита постоянна

48 <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1496566>

експозиция за Ататюрк⁴⁹, защото именно от вилаетския център започва военната кариера на основателя на турската република.

С настъпването на неоосманизма, направляван от Реджеб Т. Ердоган и превърнат в политическа доктрина от бившия премиер Ахмет Давутоглу, агресивното поведение на турската страна се задълбочи. Ако турският национализъм, наченат от Ататюрк, действа подмолно и без излишен шум, то неоосманизмът пое по пътя на кресливата пропаганда, възвеличаваща Османската империя. Думите на президента Ердоган, че мисли със сърцето си за „Алепо, Одрин и Гюмюрджина, Кърджали и Бурса, Скопие“⁵⁰, показват колко надалеч са отишли амбициите на Анкара във външнополитическото направление. Оттук може да бъде изведен и стремежът на Анкара да играе по-сериозна роля в съдбините на Р Македония. Дали това обаче е по силите на турската република?

Действително Турция е фактор във вътрешнополитическите борби в младата държава, за което свидетелства обстоятелството, че покрай кризата след изборите от декември 2016 г. президентът Иванов изпрати до турския си колега писмо с молба за посредничество в уреждането на споровете, особено с албанците („македонският“ държавен глава изпрати подобни послания и до Вашингтон, Брюксел и Москва). Фактът, че БЕСА е творение на турската политика, както и солидните финансови вложения, придаваха тежест на Анкара в „македонските“ дела. С това обаче турските предимства се изчерпват. Турското малцинство в Р Македония е сравнително малко и се губи сред албанската маса. По географски причини Анкара не може да оказва пряко и силово въздействие върху процесите в югозападната ни съседка. Каквито и инвестиции да прави Турция в Р Македония, отдалечеността между двете държави притъпява техния ефект. И най-важното – младата държава (и албанците в нея) е запазен периметър за американската страна. **Челен сблъсък тук между Вашингтон и Анкара би имал непредвидими последици за Турция, която трябва да се задоволи с ролята на втора цигулка по отношение на Р Македония, ако иска да присъства в бившето югопространство.**

4. Р Македония и Европейският съюз

Безспорно е, че ЕС носи в себе си великата идея на мирно съществуване на европейските народи на базата на равноправието и на проспери-

49 <http://muzejbitola.mk/en/exhibitions/permanent/198-the-exhibition-of-kemal-aturk>

50 <https://www.vesti.bg/sviat/erdogan-kak-da-muslim-razlichno-za-odrin-i-kyrdzhali-6060438?page=15>

тата (съвсем отделен е въпросът, доколко те са постигнати сред неговите членове). Замислен като мирно обединение, Съюзът не притежава военна сила, което ограничава тежестта му в международните дела, макар че с течение на времето той си е осигурил специфични лостове за влияние чрез дипломатията и финансите. Все пак обстоятелството, че усилията на Брюксел във външната политика не са подкрепени от аргумента на оръжието, го превръщат в геополитическо джудже в сравнение със Съединените щати и Русия.

ЕС страда от редица недъзи, особено след разширяването му на изток, които го превръщат в тромава структура, вървяща подир събитията. Брюкселската бюрокрация тъне в административно охолство и взема решенията по важните въпроси на Стария континент, когато е вече достатъчно късно. Не без значение са и личните качества на първите хора в Брюксел. Жан-Клод Юнкер е салонен политик, стигнал до върха на европейската политика благодарение на дългото си министърпредседателстване на уредения и тих Люксембург, където годините на поста са минавали повече от безметежно. Доналд Туск, който е далеч по-умел бюрократ, имащ реална представа за проблемите в Европа и най-вече за тези в нейната източна част, не може да разгърне потенциала си заради обструкциите, идващи от родната му Полша. Външната политика на Съюза е в ръцете на една лабилна дама, изпадаща в кризи, когато трябва да се вземат тежки и бързи решения⁵¹. Комисарят по евроразширяването Йоханес Хан е академичен кадър, имащ съмнителен авторитет сред научната гилдия (опасения за плагиатство) и учещ се в движение по източноевропейската проблематика. Поради това е напълно разбираемо защо ЕС проспива случващото се в Р Македония, лишавайки се от възможността да бъде сериозен фактор при разрешаването на кризата в югозападната ни съседка.

Отношенията между Р Македония и ЕС са прекалено сложни. Гръцкото вето, нежеланието на скопската върхушка за конструктивен диалог със съседите (Гърция и България), сложната ситуация вътре в страната, привързаността на „македонския“ елит към Белград и т.н. пречат на младата държава да поеме по пътя, водещ към европейските структури. Това изолира Р Македония и я превръща в удобна жертва на сръбското влияние. Дългото чакане пред европейските порти променя отношението на „македонското“ общество към ЕС. С всеки изминал ден **подкрепата на „македонците“ за присъединяването на страната към ЕС се разколебава. Това е и една от целите на гръцкото вето – изолация на Р Македония и постоянното ѝ**

51 <https://www.youtube.com/watch?v=38YSe2zj8lo>

привързване към Белград – традиционният гръцки съюзник.

Вина за европейския скептицизъм в Р Македония има не само гръцкото veto, но и неумелото поведение на брюкселската администрация. За всички е ясно, че Брюксел приглася на Вашингтон по отношение на албанците в младата държава, а това действие се прикрива под изтъркани фрази за европейските „ценности“, толерантността, мултикултурализма и т.н. Фаворизирането на албанците кара „македонците“ да бъдат все по-резервирани към ЕС. Обикновените хора в Р Македония си задават логичния въпрос, защо европейците се интересуват повече от правата на циганите и на хомосексуалистите в страната им (на тях винаги се посвещава отделен параграф в докладите на Европейската комисия за общественото развитие на Р Македония), а не обръща внимание на сериозните проблеми като сепаратизма и войнственото поведение на албанските партии.

Недоверието на „македонските“ граждани към ЕС се усилва и от поведението на неговите представители в Скопие. Някои от тях се държаха надменно и неадекватно, давайки съвети да се гради демокрация. Подобно поведение отблъсква „македонците“ и само засилва проруските и проръбските чувства сред тях. Те виждат в Москва и в Белград антипода на изнежените европейски политици. **Не бива да се забравя и нещо изключително важно и основополагащо – „македонското“ общество е много консервативно и патриархално и европейските „ценности“ изобщо не му импонират. Излишното им насаждане води до ответна реакция и до още по-засиленото търсене на консервативния модел на развитие, който поддържа например Русия и който извежда традиционните православни ценности на преден план. Р Македония е държава, в която всички се познават, което предразполага към консерватизъм и към традиционализъм. Това в никакъв случай не трябва да се пренебрегва!**

ЕС взе участие в изготвянето на Охридския мирен договор и стана гарант за неговото изпълнение чрез полагането на подписа на представителя му – Франсоа Лиотар, направил не един и два дипломатически гафа покрай мисията си. Впоследствие той бе обвинен (заедно с Дж. Пардю) от Л. Георгиевски, че с действията си около споразумението руши териториалното единство на Р Македония⁵². След известен застой през 2004 г. младата държава заяви желанието си да стане член на ЕС, приемайки набор от документи, които да придадат на стремежа по-решителна форма. На следващата година Брюксел прие кандидатурата на Скопие, а „македонските“ власти

създадоха нарочна управленска структура към правителството, която да се занимава с въпросите по присъединяването. Последваха безброй форуми, декларации и потупвания по рамото, насърчаващи „македонския“ път към ЕС. Той обаче бе препречен от гръцкото вето.

Десетгодишното управление на Груевски и пропагандирането на античния македонизъм още повече отдалечи Р Македония от европейските структури. Страната заживя в „героичното си антично минало“, конфронтирайки се още повече с Гърция. Скопие замрази отношенията си и с България, а нескритата враждебност на „македонските“ власти към източния съсед връщаха спомена за югославските времена. Затова пък Груевски задълбочи връзките на младата държава със Сърбия, превръщайки я в придатък на белградската политика, което способстваше за навлизането на руското влияние в Р Македония. Този процес, както и бежанската криза, стреснаха брюкселската бюрокрация, която реши да се намеси в разplitането на „македонския“ възел, за да не изгуби съвсем лицето си заради американската доминация.

Вълната от бежанци, заляла Р Македония, бе напълно способна да подкопае основите на държавата. Само за 2015 г. през страната преминаха близо 850 000 „мигранти“⁵³, които, даже и да искаха, „македонските“ власти не можеха да спрат, защото нямаха потенциала за това. Едва тогава ЕС осъзна стратегическата важност на югозападната ни съседка като първа сухопътна граница по т.нар. западен балкански маршрут. Веднага Брюксел обеща финансова подкрепа за скопските власти (особено настойчива в това отношение бяха Австрия и нейният млад външен министър), за да засилят те полицейското присъствие по границата с Гърция. Същевременно еврокомисарите Могерини и Хан направиха пътека до „македонската“ столица, за да помиряват Груевски и Заев, стремейки се да укрепят „македонските“ държавни институции, които трябваше да филтрират наплива от бежанци. Така се стигна до споразумението от Пържино, с което се насрочиха изборите от 2016 г. Политическите комбинации след тях позволиха на ЕС да постигне двете си основни цели в Р Македония – **заиграващият се с Москва Груевски бе отстранен от властта и бе сформирано правителството на Заев, намерило подкрепа сред две албански партии, гарантиращи неговата стабилност, и стремежът за сближаването с Брюксел.**

Колебанията на ЕС, несполучливите му кадрови решения, силната

53 <http://www.spiegel.de/international/europe/closing-balkan-route-means-migrant-crisis-for-greece-a-1076232.html>

зависимост на брюкселската администрация от желанията, идващи отвъд Атлантика, **превърщат Съюза в големия губещ в Р Македония.** Към това могат да се прибавят и различията сред неговите членки, които допълнително усложняват позициите му в югозападната ни съседка. Хърватия (Груевски редовно прекарва лятната си отпуска по хърватското крайбрежие, което следва да се приеме като политически жест) и Унгария демонстрират подкрепа за Груевски. Особено активен в това отношение бе Виктор Орбан, който директно заяви: *“Macedonia cannot be stable without Gruevski’s party”*⁵⁴. Тези слова демонстрираха общите интереси на двамата политици (Орбан се срещаше с Груевски даже когато последният вече не заемаше министърпредседателския пост)⁵⁵, силно желаещи реализацията на „Турски поток“.

Загреб и Будапеща внасят допълнителни нюанси в европейската позиция, по отношение на Р Македония, но силните държави в Съюза (особено Германия) са настроени крайно негативно срещу Груевски (и Иванов) и подкрепят Заев и албанските партии, което означава пълно солидаризиране с позицията на САЩ. **Това, за жалост, обезличава ЕС, който се превръща във фон на американските действия в младата държава. Това създава настроения сред част от „македонското“ общество, което счита, че страната е застрашена от американско-европейско-албански заговор. Тъжното е, че с линията си на поведение Брюксел с нищо не опровергава посочената теза.**

54 <http://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/speech-of-viktor-orban-at-the-european-peoples-party-congress>

55 <https://dailynewshungary.com/orban-held-talks-macedonias-former-prime-minister-nikola-gruevski>

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Република Македонија и нейните съседи

1. Сърбия

Външнополитическата линија, която днес държи Сърбия, е достоинна за самостојателно изследвање поради нејната многопластовост. Спокойно може да се каже, че Белград възвраќа Титовото поведение во меѓународен план, проведувајќи курс на отворените врати кон сите значајни световни фактори. Сърбия води преговори за приклучување кон ЕС, но не се солидаризира со Брисел по одношение на Русија и не воведува санкции против Москва. Следва да се посочи, че малку претом да поеме президентскиот пост, Александар Вучич направи посетување во руската столица, кадето на прекрасен руски каза (рускиот език не се изучаваше задолжително во социјалистическа Југославија), че „Путин играет ведушчуу рол во мировој политике“¹.

Топлите одношенија меѓу Сърбия и Русија не пречат на сѐрбите да тѐрсят по-тјасно взаимодействије со американската страна. Во последно време Белград и Вашингтон дават отчетливи знаци за все по-добро разбираателство. Засилва се военното сѐтрудничество меѓу Сърбия и САЩ², како сѐвсем наскоро Сѐединените щати дариха на сѐрбската армија 19 високопроходими машини „Humvee“³, които бјаха приети лично от президента Вучич. Белград декларира военен неутралитет, но редовно испраща формировањия на сѐвместни ученија со подразделения от НАТО. Сонја Стојанович-Гајч – директор на белградскиот Институт за сигурност, описа сѐрбското одношеније кон Алианса како политика на „отворените длани“, която во бѐдеще може да доведе до „сѐвместни дејствија“⁴.

1 <https://www.pnp.ru/politics/vuchich-putin-igraet-vedushhuyu-rol-v-mirovoy-politike.html>

2 <https://rs.usembassy.gov/enhancement-cooperation-usa>

3 <https://defence.pk/pdf/threads/usa-donates-19-hmmwv-vehicles-to-serbian-armed-forces.500470>

4 <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2787699/usamljena-neutralnost-srbije-region-tezi-nato-u.html>

Сърбия проправи и своеобразен „трети път“ – към Китай, **който ще бъде от стратегическо значение за бъдещето на Р Македонија.** Интересът на Пекин към западният ни сосед е повече от сериозен. „Поднебесната империја“ финансира изградбата на моста „Михайло Пипин“ (наричан от белградчани „китайският мост“), чиято стойност бе 170 млн. евро. Прекрасното съоръжение бе открито през 2014 г. в присъствието на китайският премиер Ли Къцян⁵. Китай субсидира и изградбата на скоростната железница Белград-Будапешта, която ще направи пътуването между двете европейски столици изключително кратко (само 3 часа)⁶. Съвсем наскоро между Сърбия и Китай бяха подписани и икономически договори, оценени на стойност 3 млрд. евро.⁷ Това превръща западният ни сосед в най-големия реципиент на китайски инвестиции на Балканите, което е безспорен успех и прави Сърбия плацдарма на Пекин в Югоизточна Европа.

Благодарно положението на Китай към западният ни сосед засили сръбските амбиции. Наред с вече осъществените проекти и подписаните споразумения Белград лансира идеята за плавателния канал Дунав-Морава-Вардар-Егейско море, стремежи се да привлече китайските инвеститори за финансирането на замисъла⁸. **Евентуалното реализиране на този проект не само ще компенсира Белград за липсата на сръбски излаз на море, но и ще превърне Сърбия в регионален лидер, което ще осигури привързането на Р Македонија за Белград завинаги.** Впрочем и без канала, чиято реализация е все пак несигурна поради нужната огромна инвестиция, сръбските политици (особено откакто Вучич стана първото лице в Белград) заговориха за водещата роля на Сърбия на Балканите. Те определиха страната си като „*мотора на целия регион*“⁹, около който следва да се обединят страните от т.нар. Западни Балкани.

Възраждането на старата идея „Сърбия – Пиемонт на Балканите“ идва да покаже нарасналото самочувствие на белградският елит, но и обстоятелството, че Белград не се е отказал от настъпателната си политика в бившето югославско пространство. В този ред на мисли **Сърбия гледа на Р Македонија през призмата на бивша провинция, която е задължително да остане тясно свързана с метрополията, с което да се подсигури тилът**

5 http://news.xinhuanet.com/english/video/2014-12/19/c_133865478.htm

6 <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/od-beograda-do-budimpeste-za-tri-sata-u-kini-potpisan-sporazum-za-gradnju-pruge-do/7g8hkl0>

7 <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/2780076-dobra-berba-srbije-u-kini-potpisani-ugovori-i-sporazumi-vredni-skoro-3-milijarde-evra>

8 <https://www.vesti.bg/sviat/balkani/syrbii-kani-kitajci-da-stroiat-kanala-belgrad-solun-5459191>

9 <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2741398/lanski-srbija-moze-bit-motor-celog-regiona.html>

на сръбската балканска политика.

Отношенията между Р Македония и Сърбия са били винаги топли, но при управлението на Груевски те достигнаха своя апогей. Появи се даже и идеята за общи посолства на Сърбия и на Р Македония в чужбина. Визитите на държавни чиновници от различен ранг бяха ежедневие, а съвместните заседания на правителствата на двете страни - нещо обичайно. Същевременно скопските медии сипеха възслави за сръбските политически, икономически и спортни успехи, посочвайки по стар навик Белград за центъра на света. Освен това всяка визита на сръбски висш политик в Р Македония се превръщаше в най-важната вест в Скопие. „Македонските“ домакини правеха всичко по силите си, за да впечатлят белградските гости, говорейки с тях на сръбски език и държейки се изключително угоднически. Сръбските първи лица пък менторски даваха съвети и тропеха по масата, когато нещо не им харесваше (например признаването на Косово от властите в Р Македония, които сториха това дълбоко против сръбоманските си чувства заради западния натиск и този на албанските партии), а насреща им скопските велможи мълчаха, свели покорно глави. Те папагалски повтаряха, че между Р Македония и Сърбия няма никакви проблеми, а ако такива се намерят (неуредените отношения между МПЦ-ОА и СПЦ), то те ще бъдат разрешени по „братски“.

Сръбското влияние в Р Македония нито за момент не е намалявало, задържайки се тук благодарение на верните към Белград „македонски“ общественици. Те могат да бъдат забелязани навсякъде – от културната сфера през медиите до най-високите етажи на управлението в Скопие. Все още е голям и броят на скопските полицаи, вербувани някога от УДБА-та и работещи до днес за сръбските тайни служби. Последните съответно ангажират по-млади хора, което осигурява на белградското разузнаване солиден плацдарм в Р Македония. Присъствието на Горан Живайлевич (съветник към посолството на Сърбия в Скопие и водещ офицер от БИА) в сградата на „македонския“ парламент, когато той бе шурмуван, и връзките му с Иван Стоилкович (представителя на сръбската партия в Р Македония, която е партньор на Груевски) са достатъчно показателни за силата на белградските служби в Р Македония¹⁰.

Белградското присъствие в „македонските“ медии също е осезаемо. В тях работят откровени сръбомани или направо етнически сърби (Драган Павлович-Латас, Ирена Радованович и др.), които сеят омраза към албанците

10 <http://www.politika.rs/scc/clanak/381415/Dacic-Zivaljevic-nije-prekrsio-diplomatski-protokol>

и към българите, намеквайки за праведността на Сърбия и на протежирания от нея Груевски. Сърбоманството тотално е завзело и културната сфера в Р Македонија или по-точно псевдокултурното поле. Всяко гостуване на сръбска турбофолк звезда бива широко огласено из телевизиите, а концертите на сръбските изпълнители се представят за голямо събитие, широко отразено по страниците на скопските вестници, които по принцип трудно могат да се запълнят с известия за сериозни културни прояви. Причината е, че гостуването на големите имена от световната сцена е рядкост за скопската публика. Често, за да бъдат част от някакво голямо събитие, „македонците“ пътуват до Белград или до София, за да зърнат любимците си.

На базата на споменатите факти могат да бъдат изведени няколко основни направления, които Белград ще следва спрямо Р Македонија. В своя аналитична статия, публикувана в меродавния белградски вестник „Политика“, сръбският анализатор (и историк по образование) Чедомир Антич определя два приоритета, които Сърбия е задължена да преследва в младата държава – стабилност на страната и грижа за правата на сърбите в Р Македонија¹¹. Естествено под „стабилност на страната“ г-н Антич разбира управлението на просръбско правителство в Скопие, следващо белградския коловоз. Сръбското малцинство пък се разглежда като лакмуса за вярност на скопския елит към Белград. Когато политиците от Р Македонија стоят плътно зад сръбските интереси, то „македонските“ граждани от сръбски произход ще дават своята подкрепа за тях. Примерът с Груевски, който бе представян от сърбите и сърбоманите за „спасител на Македонија“, идва да покаже на кого залага Белград в младата държава. Груевски е важен коз в сръбския пасианс, но след падането му от власт все по-голямо значение за сръбската политика придобива президентът Иванов. Едва ли е случайно, че споменатият г-н Антич пише: *„Бојим се за Македонију. Бринем се за безбедност председника Иванова који је једина брана једној неправедној и себичној политици. Страх ме је за српски народ у Македонију чији гонитељи и мрзители данас покушавају се домогну власти“*¹². Прякото свързване на „македонски“ државен глава със сръбското малцинство в Р Македонија, при това от авторитетен белградски анализатор, е пряко свидетелство за това, кои са сръбските емисари в югозападната ни съседка.

Как се позиционира другата страна от „македонската“ политическа

11 <http://www.politika.rs/scc/clanak/376698/Nasi-interesi-u-Makedoniji-stabilnost-i-Srbi>

12 <http://www.politika.rs/scc/clanak/375836/Makedonija-opstanak-ili-nestanak>. „Боя се за Македонија. Тревожа се за сигурноста на президента Иванов, който е единствената стена пред несправедливи и егоистични политики. Страх ме е за сръбският народ в Македонија, чиито гонители и злонамереници днес се опитват да се домогнат до властта.“ Превод мой – б. а.

сцена спрямо Белград? В разгара на кризата околу нахлуването в събра- нието Заев направи остро изказване, обвинявайки сръбското ръководство и лично Вучич в национализъм¹³. Белград реагира като ужилен, неочак- ващ подобна дързост от бившата си провинция, още повече от лидера на бившите комунисти. Сръбският външен министър Ивица Дачич (негово- рещ чужди езици) заяви, че думите на Заев са „срамна изява“. По-късно Дачич направи „откритието“, че протестите, насочени против избора на Вучич за президент на Сърбия, са организирани от „македонски гражда- ни“¹⁴, което следваше да се разглежда като контраудар на Заевата изява. Той бързо напомни на лидера на СДСМ за силните позиции на Белград в Ско- пие, което принуди Заев да поднесе извиненията си на сръбската страна¹⁵. Така завърши плахиот опит на социалдемократическия водач за еманципа- ция от Белград.

Осигурила си пълна доминация в обществения живот на Р Македо- ния, Сърбия може да си позволи да каже каквото мисли за младата държава, без да се страхува от ответна реакция. Затова и професор Славенко Терзич в качеството си на историк директно написа, че Вардарска Македония не е нищо друго освен „Стара Сърбия“ – позната белградска теза. Той подчер- тава, че по време на Балканските войни сърбите „освободили“ Вардарския край, който започнал да просперира под тяхната власт. След края на Вто- рата световна война Тито поел по антисръбски курс, изселвайки от НР/СР Македония близо 170 000 етнически сърби, но въпреки това към момента на обявяването на македонската независимост в младата държава останали да живеят близо 250 000 сърби¹⁶.

Твърденията на Терзич щяха да са поредната сръбска теза, наситена с национализъм, ако след излагането на тези разбирания той не получи пос- ланическият пост в Москва (Терзич и досега изпълнява тази длъжност)¹⁷, който е от огромно значение за външната политика на Белград. Винаги елегантен и демонстриращ добър руски, сръбският дипломат е чест гост в централните московски медии, като бомбардира руското общество (по тра- диция то е доста възприемчиво към белградските внушения) със сръбските разбирания за Балканите. В едно телевизионно предаване Терзич даже има- ше наглостта да нарече Р Македония „наша“, т.е. сръбска¹⁸.

Какво произлиза от думите на сръбския посланик в Русия? **Сърбия**

13 <https://www.youtube.com/watch?v=twQtVkaRGsg>

14 <https://www.youtube.com/watch?v=JDZHAWPOf6g>

15 <https://www.youtube.com/watch?v=c7PeZBAkJk>

16 Терзић, Сл. Стара Сърбия. Драма једне цивилизације. Београд, 2012, стр. 470-471.

17 <http://www.moskva.mfa.gov.rs/rus/ambassador.php>

18 https://www.youtube.com/watch?v=AbtzHYE_Nes

винаги ще разглежда Р Македония като своя придобивка, като стратегическа територия, която е задължително да притежава, за да доминира на Балканите. Белград ще се аргументира с „историческите“ си права над областта от периода на Сръбското средновековие (най-вече с Душановата „империя“) и със сръбското малцинство в младата държава, чиито численост и тежест ще бъдат надценявани многократно. В случай на реализацията на компромисния вариант за съдбата на Р Македония Белград ще продължи да се намесва във вътрешните работи на югозападната ни съседка, авансирайки верните нему политически сили – партията на Груевски, сърбоманските групи в СДСМ, македонистките формирания („За единна Македония“) и всякакви агенти на УДБА-та и на сръбското разузнаване, които имат присъствие из скопските вестници, телевизии и радиостанции.

Може да прозвучи и парадоксално, но е твърде възможно белградските власти да инспирират агресивното албанското поведение в Р Македония. Те имат съответните лостове, за да сторят това (говори се, че самият Али Ахмети е бил вербуван от УДБА-та през 1992 г., когато е емигрант в Швейцария, а за дейността си е получавал парични възнаграждения)¹⁹. По този начин Белград ще пренасочи албанската енергия към младата държава, развързвайки си ръцете за повече маневри в Косово. От друга страна, така ще се засилят просръбските настроения в югозападната ни съседка, тъй като Белград ще приеме ролята на „македонски“ съюзник в „общата“ борба против албанците. Мнимата сръбска подкрепа пък ще доведе до войнственост сред „македонските“ националисти, което още повече ще заплете ситуацията и ще освободи големи пространства за сръбската политика.

Към момента Сърбия е заинтересувана от съществуването на Р Македония (разбира се, в нейния сърбомански облик), защото наличието на страната възпрепятства общоалбанското обединение и разпилява шиптарските сили, но нито за миг Белград няма да се откаже от своята главна цел – пълното владение на Вардарска Македония. В случай обаче че се стигне до разпад на младата държава, Сърбия е очертала териториалните си претенции, посочени от г-н Терзич – Скопско-Тетовският регион, т.е. територията от Куманово през Скопие на юг по поречието на Вардар до Велес, а на запад от „македонската“ столица до Тетово. Каквото дойде отгоре, ще бъде добре дошло. Неслучайно сръбската пропаганда и до днес е изключително силна в очертаната област, което свидетел-

19 <http://republika.mk/197750>

ства, че Белград се готви за всякакви варианти, свързани с бъдещето на Р Македония.

2. Гърция

Спорът между Атина и Скопие представлява една от големите балкански язви и за него са изписани десетки книги, статии, а в интернет се води виртуална война между гърците и „македонците“. Фактите около гръцкото вето са широко известни и едва ли е необходимо те да бъдат преповтаряни. Далеч по-важно е да се постави акцентът върху плановете на Атина относно съдбата на Р Македония.

Гърция е единствената съседна страна на младата държава, която не притежава никакви демографски или сантиментални аргументи, за да тежнее към Вардарска Македония. В исторически план гърците постигнаха максимума на своите териториални претенции към областта Македония. Те завладяха нейния Егейски дял, който в продължение на повече от сто години успяха да дебългаризират и гърцизират. Сериозните търкания между Р Македония и Гърция следва да се разглеждат и като част от тихата война, която Атина продължава да води за Егейска Македония и за историческото право на Гърция да владее тази област. Този път обаче гръцката страна не се сблъсква с българската политика и с ВМРО на Тодор Александров и на Иван Михайлов, а с античния македонизъм, който предявява претенциите си към притежание на македонското име изобщо.

Днес Атина използва диспута с името на Р Македония за външнополитическо оръжие и за извличането на максимална изгода около прокарването на атинските интереси. **Чрез вето си Гърция не позволява придвижването на младата държава към европейските структури, което обрича югозападната ни съседка на изолация, а оттук - и на закотвяне към Сърбия. В този ред на мисли гърците работят за сръбските интереси във Вардарска Македония, възраждайки старото приятелство между Атина и Белград, което за двете столици е от стратегическо значение.**

Гръцката страна умело използва спора за името и за да вкара България в затруднено положение, търсейки скандала между София и Скопие. За да се реши диспутът, след срещата на НАТО през 2008 г. **Атина предложи Р Македония да използва в международните си отношения названието Република Северна Македония, което бе директна провокация към българската страна, тъй като географското понятие „Северна Македония“ включва и Пиринския край. Гръцкият опит за прехвърлянето**

на проблема от болната на здравата глава бе пресечен от официална София през 2012 г. посредством категоричната реакция на българското правителство²⁰. То заяви, че подобно стечение на обстоятелствата е напълно неприемливо за България, за която въпросът с името на Р Македония не стои, защото българската страна е признала югозападната си съседка под нейното конституционно име, с което темата за София е изчерпана. Българската позиция провали плана на Атина за въвличането на страната ни в спора за името, а отгук - и за неговото още по-голямо заплитане. Това бе и добро доказателство за двуличието на гръцката дипломация.

Хипокризията на Атина личи и от нейните многопластови действия. Гърция блокира „македонския“ път към НАТО и към ЕС, но се настани на удобни икономически позиции в северния си съсед. Гръцките компании остават едни от най-големите инвеститори в Р Македония въпреки кризата в Гърция. Според някои данни 6% от работоспособните „македонци“ изкарват прехраната си във фирми, които са собственост на гърци²¹. Гръцкият капитал сложи ръка върху един (от трите) „македонски“ мобилен оператор (Cosmofon). Единствената петролна рафинерия в Р Македония (ОКТА), намираща се до столицата Скопие, стана собственост на Hellenic Petroleum, т.е. гърците държат бензина и дизела на младата държава, които са кръвта в организма на всяка икономика. Националната банка на Гърция купи Стопанската банка в Скопие, която е най-старата финансова институция в Р Македония и една от трите най-големи банки в страната с капитал от над 3,5 млрд. денара²². Освен това в югозападната ни съседка се ядат гръцки сладоледи, с охота се приемат гръцките туристи, а за самите „македонци“ е повече от удоволствие да прекарат лятната си отпуска на Халкидики.

Гръцкото икономическо проникване в Р Македония осигурява солидна база за атинската външна политика спрямо младата държава. Отговорните фактори край Акропола знаят, че държат в ръцете си важни лостове за натиск върху скопския елит. Затова и могат да си позволят твърдата позиция, която заемат към Скопие, и да отстояват интересите си докрай, без да обръщат внимание на антигръцката кампания в северния си съсед. Казано с други думи, за положението си спрямо Скопие гърците са си подсигурили изключително добри позиции, които даже им позволяват известен компромис. Атина обаче не желае да смекчи тона си към Р Македония. Каква е истинската причина за това?

Спорът за името е само видимата част от гръцкото вето, водещо до

20 http://www.novinite.com/view_news.php?id=140079

21 <http://neoskosmos.com/news/en/The-truth-behind-the-business-of-Greece-and-Macedonia>

22 <http://www.balkaninsight.com/en/article/decrease-in-greek-investment-in-macedonia>

изолацията на младата държава. Истинската причина за гръцката неотстъпчивост не е свързана толкова с историята или с гръцката представа за елинизма в географската област Македония, а с **жизненоважния северен геостратегически тил на Гърция. С провъзгласяването на „македонската“ независимост гръците и сърбите изгубиха общата граница помежду си – граница, която винаги е задушавала България. Самото наличие на Р Македония на политическата карта вбива клин в традиционното съюзничество на Атина с Белград, насочено изключително срещу София. Това не може да се преживее в Гърция и оттук идва истинската причина за гръцкото вето, което на практика подпомага сръбското влияние в Р Македония, защото я държи далеч от европейските структури. По историко-демографски причини Гърция не може да има териториални претенции към Р Македония, но с удоволствие би приветствала ново сръбско навлизане в нея. Тук трябва да се припомни идеята на сръбския президент Борис Тадич Белград да играе посредническа роля между Скопие и Атина по въпроса за името. Точно това ще е линията на атинското поведение спрямо младата държава – **стремеж към поддържане на „македонската“ изолация, засилваща влиянието на Белград в югозападната ни съседка, и подкрепа на всяка сръбска инициатива или действие, подпомагащи сръбското навлизане/оставане в Р Македония.****

За да осъществи тези свои намерения, Атина ще използва и един сложен геополитически похват. Гърция ще прави **всичко по силите си, за да блокира изграждането на паневропейския коридор №8, който ще даде икономическа, а оттук - и политическа алтернатива на Р Македония. Атина ще хвърля усилията си към затвърждаването на оста север-юг като единствена опция за развитието на Р Македония. Тук на помощ на Гърция (и на Сърбия) дойде Китай, който в момента инвестира 500 млн. долара в модернизацията на пристанище Пирея (третият по натовареност порт в Средиземноморието)²³. Китайският замисъл е ясен – от Пирея китайските стоки ще поемат към оста Солун-Скопие-Ниш-Белград-Будапеща, стигайки до сърцето на Европа. По този начин Р Македония ще попадне във вечния плен на Атина и на Белград, които ще имат сигурен гръб в лицето на Пекин. Това превръща пречупването на тази линия в почти непосилно за скромните възможности на страната ни. Тук опцията остава привличането на солиден международен фактор, имащ пряк интерес от реализацията на коридор №8 (и от паралелния петролен тръбопровод АМВО), т.е. от свързването на Черно море с Адриатика. Това**

23 http://www.chinadaily.com.cn/business/2012-06/19/content_15514418.htm

е важно направление, в което е задължително да работи българската дипломация.

3. Албания / Косово

Въпросът за албанците и Р Македония преминава като червена нишка през настоящия текст и тук само ще се направят някои уточнения, които ще допълнят разглежданите по-горе тези и възможности.

През 1998 г. Албанската академия на науките в Тирана издаде меморандум, третиращ бъдещето на албанската нация и по-специално това на албанците от Р Македония. Съгласно идеите, лансирани в документа, съгласуван с най-високото равнище в страната, младата държава трябва да се преустрои като двунационална държава (по подобие на Австро-Унгария), като се даде пълна автономия на регионите, населени с албанци. Според авторите на платформата това са районите на Скопие, Тетово, Гостивар, Кичево, Куманово, Дебър и Струга²⁴.

Последвалите събития показаха, че албанците имат потенциала да реализират посочената програма и устремено да погледнат в бъдещето. Днес албанците изживяват своя своеобразен Ренесанс. Разцветът може да се забележи с невъоръжено око. Неговите видими белези са строежът на големите фамилни къщи и паркираните пред тях мерцедеси, пълните заведения и кафенета из албанските квартали, скъпите мобилни телефони в ръцете на младите албанци и т.н. Доброто демографско развитие; сериозната подкрепа, оказвана от глобалната суперсила; огромните финансови потоци, изпращани от албанската диаспора в Европа към Косово и към Р Македония, и т.н. още повече усилват процеса на албанското възраждане. В идеологически план голямата сила на албанците е идеята за албанизма, притъпила верските различия между тях до такава степен, щото често могат да се видят гробища, в които почиват и мюсюлмани, и християни, погребани заедно там преди всичко като албанци.

Когато нещата дойдат до националното обединение, албанизмът превръща шиптарите в твърда сплав, но когато постигането на целта е близо, може да започне борбата за власт между клановете, която да ги раздели и да отвори кървава вражда между тях. На по-високо ниво пред албанците стои и въпросът, кой ще поведе албанското обединение – Тирана или Прищина. След честичното международно признание на Косово изглеждаше, че Прищина е поела ролята на общоалбанския център. В последно време

24 <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=F74D14D5AC39044298B531C934AD181F>

обаче, откакто на власт в Тирана е Еди Рама, Република Албания се старее да възвърне естествената роля на първа сила сред албанците. Неслучайно албанската платформа бе подписана в Тирана под прекия надзор на Рама. По този начин Република Албания увеличи авторитета си сред „македонските“ албанци, които винаги са били под по-голямото влияние на Прищина. Така надпреварата, кой ще насочва общоалбанското обединение, също може да се превърне в конфликтна точка между албанците. Това не бива да се пренебрегва.

В този ред на мисли по македонския проблем **българската дипломация следва да активизира връзките си с Тирана, а не толкова с Прищина, тъй като Косово си остава държава от кланово-криминален характер, а легитимният представител на албанизма е бил и ще бъде Република Албания.** Именно тя официално се е заела да пази и да протектира всички албанци, които живеят извън нейните политически граници – стремеж, отразен в нейната Конституция (чл. 8 ал. 1-3)²⁵. Затова и Тирана е необходимо да се възприема като върховния албански представител, защото тя е истинският носител на албанската държавна традиция, което я превръща в по-сигурния партньор. Разбира се, всяка стъпка към Република Албания следва да бъде добре обмислена, тъй като албанското политическо пространство е пълно с неприятни изненади и капани, които може да се окажат прекалено дълбоки и опасни.

25 <http://www.osce.org/albania/41888?download=true>

ПЕТА ГЛАВА

България и Република Македония

1. Трудното съседство между двете държави

Никой българин не може да пише за Македония без емоция, но политическите реалности са такива, че ние трябва да гледаме към Р Македония изключително през призмата на настоящата действителност, оставяйки сантиментите настрана. В света на *realpolitik*, в който властват законите на Макиавели, място за чувства няма. Поради тази причина ние трябва да мислим за нашата югозападна съседка не само с историческите норми за Македония, залегнали и възпитавани дълбоко в съзнанието ни, но и опирайки се на разбирането, **че Р Македония е място на стратегически геополитически сблъсък.**

Във външнополитически план, ако България успее да приближи към себе си Р Македония, то ролята на официална София на Балканите ще нарасне. Ние ще имаме възможността да се превърнем от субект на международната политика в неин обект. Ключът към нашето международно издигане е в ролята ни в Р Македония, която трябва да е максимално тиха и невидима, но ефективна и даваща определени резултати. Ние имаме базата, опрени на българското минало на областта, да сторим това. В противен случай винаги ще си останем втора цигулка в региона с всичките неприятни последици от това.

България бе първата държава, която призна независимата Р Македония (15 януари 1992 г.), при това под нейното конституционно име. Замисълът на официална София бе да се затвърди самостоятелността на бившата югославска република, чрез което да се ограничат възможностите на Белград да влияе върху по-сетнешната участ на младата държава. Понеже желанието за отделяне от Югославия сред скопския елит бе твърде неискрено,

вестта за българския акт се посрещна в „македонската“ столица сдържано, даже враждебно. Възпитаните в антибългаризъм скопски политици съзираха софийски реваншизъм и едва ли не обвиниха България в аспирации към новата държава. Всъщност тяхната голяма болка бе обстоятелството, че с действието на българската дипломация бе забит последният пирон в ковчега на идеята за съвместното съжителство между Сърбия и Р Македония.

Принуден от обстоятелствата, президентът Глигоров започна да води интензивни контакти с българския си колега Желю Желев, но зад тях прозираше скопското лукавство. Първият „македонски“ посланик в София – Никола Спасов, всячески демонстрираше наглото си поведение, а Скопие продължаваше да действа с похватите от югославското време. Р Македония не спря подкрепата си за сепаратистките организации в Югозападна България, претендиращи, че са представители на „македонското малцинство“ в страната ни, а антибългарската кампания става още по-агресивна. Същевременно от страх да не се появят пробългарски чувства в Р Македония бяха предприети всички мерки, за да бъде принижено българското припознаване на младата държава. Властите в Скопие подчертаваха, че официална София не приема съществуването на „македонската нация“ и на „македонския език“, което едва ли не обезсмисляло акта на българската дипломация. Появи се даже и абсурдното твърдение, че първа Анкара е признала „македонската“ независимост¹.

Тонът на „македонските“ управници не се промени и когато България остана единствената пролука, през която Р Македония можеше да си поеме въздух заради гръцката блокада и ембаргото над остатъчна Югославия, което затвори и северната граница на югозападния ни съсед. Скопие продължаваше да упорства и не желаше подписването на сериозни междудържавни споразумения, аргументирайки се с желанието си те да бъдат парафирани и на „македонски език“. С това българската страна не можеше да се съгласи, тъй като се засягаше из корен историческата правда за географската област Македония.

„Македонското“ упорство бе голямо, но също и нуждата от нормативното уреждане на отношенията между София и Скопие. Затова и българският премиер Любен Беров, който за известен период от време заемаше и поста на външен министър, предложи договореностите между двете държави да се подпишат на английски език, за да се избегнат обструкциите.

През управлението на правителството, водено от Жан Виденов, българската страна направи опит за разбирателство с Р Македония, но той бе

1 <http://www.dw.com/bg/кога-ще-се-сдобрим-с-македонците/a-16575802>

безуспешен поради „езиковия проблем“, постоянно изтъкван от Скопие. Агенцията срещу президента Глигоров и последвалата странна реакция на тогавашния български министър на вътрешните работи само затвърдиха впечатлението, че към онзи момент югозападната ни съседка не се явява първостепенен приоритет за софийската политика.

Съвсем по друг начин се развиха събитията по времето на кабинета, оглавен от Иван Костов. Управлението на Обединените демократични сили съвпадна с властта на ВМРО-ДПМНЕ в Р Македония, водена от Георгиевски. Двете формации бяха десни, което идеологически ги сближаваше и спомагаше за постигането на разбирателството между България и Р Македония. То стана факт на 22 януари 1999 г., когато „македонският“ премиер, придружен от съпругата си Снежана и от редица министри (включително и от Груевски), направи официално посещение в София, по времето на което беше подписан пакет от споразумения². Чрез него се насърчаваше търговията между двете държави, декларираше се готовност за работа над коридор №8, търсеше се обща борба против организираната престъпност, заявяваше се желанието за избягването на двойното данъчно облагане и т.н. В знак на добра воля България предаде на Р Македония 150 танка Т-55 и 142 оръдейни установки (към онзи момент „македонската“ армия притежаваше едва 4 танка)³.

Най-важният документ, подписан по времето на посещението на Георгиевски в София, бе съвместната Декларация за развитието на добросъседските отношения. **И досега този документ представлява най-значителният успех за българската дипломатия в отношенията на официална София със Скопие.**

Съгласно Декларацията България и Р Македония се договаряха да разширят политическото си сътрудничество в контекста на европейската интеграция и в съответствието с международното право; да работят за укрепването на стабилността в региона; да спомагат за развитието на икономическите и на финансовите връзки между двете страни; да насърчават туризма; да усъвършенстват инфраструктурните връзки, за да се отворят нови възможности пред бизнеса и пред туризма; да се засилят културният и образователният обмен; да се положат усилия за по-доброто сътрудничество между средствата за масова информация и т.н. Изключително важно е, че София и Скопие се ангажират да допускат действието на организации, проповядващи сепаратизъм, а конкретно Р Македония **„заявява, че нищо**

2 Демокрация, бр. 49, 22. II. 1999 г., ст. Костов и Георгиевски говориха без преводач.

3 Демокрация, бр. 50, 23. II. 1999 г., ст. Дадохме на Македония 150 танка и оръдия.

от нейната Конституция не може и не трябва да се тълкува, че представлява или някога ще представлява основа за намеса във вътрешните работи на Република България с цел защита на статута и правата на лица, които не са граждани на Република Македония“. Освен това двете страни се уверяват, че **„ще предприемат ефикасни мерки за предотвратяване на недобронамерена пропаганда от страна на институции и агенции и няма да допускат дейности на частни субекти, насочени към подстрекателство на насилие, омраза или други подобни действия, които биха навредили на отношенията между Република България и Република Македония“.** Накрая в Декларацията се посочва, че документът е подписан **„на официалните езици на двете страни – български език съгласно Конституцията на Република България и македонски език съгласно Конституцията на Република Македония, като двата текста имат еднаква сила“.**

Конструирана по този начин, Декларацията представлява безспорен успех за българската дипломация и междудържавен пробив в доктрината на македонизма. Чрез нея Р Македония поема важния ангажимент да не води антибългарска кампания и демонстрира липсата на териториални претенции към Пиринския край⁴. В акта никъде не се споменава и т.нар. „македонско малцинство“ в България, което бе още една победа за София, тъй като откакто съществува на политическата карта, югозападната ни съседка винаги е настоявала, че в Благоевградския окръг живеели „македонци“.

Софийската декларация постави на качествено нови основи отношенията между България и Р Македония и бе напълно одобрена от Запада⁵ в момент, когато се водеха тежките преговори в Рамбуе. За кратко изглеждаше, че властите в Скопие са се отказали от враждебната си политика спрямо страната ни и желаят нормализирането на връзките между двете държави. Войната от 2001 г. обаче преобърна тези тенденции. България съществено подкрепи Р Македония чрез военна техника в конфликта с албанските сепаратисти, като в желанието си за по-активна помощ бяха допуснати и непремерени политически изказвания, които поставиха софийските власти в неудобно положение (тогавашният президент Петър Стоянов зая-

4 С допълнението на „Македонската“ конституция от 1992 г. Р Македония декларира, че няма териториални претенции към съседите си и че няма да се меси във вътрешните работи на държавите, с които граничи. Горното се позволяваше от чл.49 от първообраза на основния закон, приет непосредствено след обявяването на „македонската“ независимост. Под натиска на Гърция Скопие се видя принуден да промени конституцията си, изваждайки от нея крайните националистични пасажки. Вж. <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

5 Демокрация, бр. 51, 24. II. 1999 г., ст. САЩ приветстват Декларацията между България и Македония.

ви, че България трябва да изпрати войски в Р Македония – изказване, което предизвика недоумение сред европейските фактори)⁶. Самият Георгиевски към края на управлението си погледна към Сърбия с надеждата, че в нея може да открие опората в борбата срещу албанските отряди, и към Гърция, която определи като локомотив за македонската икономика. Въпреки всичко това затоплянето на отношенията между двете страни продължи да мъждука. Добрите лични контакти между президентите Борис Трайковски и Георги Първанов сякаш продължаваха добрите тенденции от 1999 г. „Македонският“ държавен глава даже пътуваше в българския правителствен самолет за среща на високо равнище на ООН в Южна Африка⁷. Дватама държавни глави съвместно положиха цветя и пред паметника на Яне Сандански в Мелник⁸, доближавайки се до така желаното от нас съвместно отбелязване на личности и събития от общата ни история. Смъртта на президента Трайковски сякаш спря затоплянето между София и Скопие. Цървенковски и неговите социалдемократи върнаха „македонската“ политика в югославското ѝ русло.

Последвалото управление на Груевски зае открита антибългарска позиция, която се превърна в опорна точка на неговата власт. Случаят „Спаска Митрова“, неадекватната присъда за смъртта на българските туристи от кораба „Илинден“, побоят над българския посланик Иван Петков в Скопие, когато поднася цветя пред гроба на Гоце Делчев, бяха все ясни сигнали за враждебното отношение на Груевски към България. Той имаше наглостта да заяви, че към България имал само „*позитивни изяви*“ – нещо, което не се връзваше с делата му и с арогантното му поведение⁹. Може би подобно двуличие принуди българския министър-председател Бойко Борисов публично да изговори фразата, че на Груевски „*даже добър ден*“ не иска да каже¹⁰. И имаше защо!

През изминалите години и българската страна се постара да направи стъпки, които едва ли съдействаха за доброто развитие на връзките между София и Скопие. Уместно е с ръка на сърцето да признаем пред себе си, че Македонският въпрос често се използва за извличането на политически дивиденти, за вътрешна употреба. **Ежегодното отбелязване на подвига на Мара Бунева, ставащо край десния вардарски бряг в „македонската“**

6 <http://www.segabg.com/article.php?id=172489>

7 <http://www.mediapool.bg/parvanov-i-traikovski-patuvat-zaedno-za-sreshtata-na-oon-v-yohanesburg-news17777.html>

8 <http://www.abv-alternativa.bg/detajli-za-novina-97/prezidentite-prvanov-i-trajkovski-se-sreschat-predi-13-godini.html>

9 <https://www.youtube.com/watch?v=C0XQmXXB-bQ>

10 <https://www.youtube.com/watch?v=cj0qO8cmkXg>

столица, можеше да протича по друг начин, без да провокира излишни емоции и от двете страни. Дали бе удачно и издигането на бюст-паметници (в двора на Драги Каров във Велес), на Т. Александров и на Ив. Михайлов, станало през 2008 г.? Ние можем да смекчим тона си в някои родни медии, които излишно „напомпваха“ патриотизма ни. Упражняването на някои български общественици и политици върху темата „Македония“, за съжаление, води само до компликации и до ответни реакции, които още повече задълбочават разделението. Ако успеем да постигнем необходимия баланс при нашите следващи действия, то това ще допринесе за по-добрата политическа среда между София и Скопие. Струва си да се замислим над подобна възможност. Тя ще е от полза и за двете страни.

2. Отношенията между България и Р Македония – перспективи и бъдеще

След като България призна независимостта на Р Македония, у нас бе видима надеждата, че историческата истина за Вардарския край може да възтържествува. В онези времена на всеобща екзалтация наивността вземаше връх. Ние подценихме македонизма и неговата жизнеспособност. Възприемането на младата държава като малкото дете, което ще порасне и ще осъзнае грешките си, закрачвайки редом до майка си (България), излезе погрешно и измамно. Днес от дистанцията на времето сме длъжни да направим тъжния, но обективен извод, че **македонизмът посредством всичките си метастази (сръбският македонизъм, Титовият/югославският македонизъм, постюгославският македонизъм и напоследък античният македонизъм) е пуснал дълбоки корени сред обществото на Р Македония.** Той се внушава още от детската градина, укрепва в средното образование и бива бетониран в университетите. Чрез медиите и чрез дейността на държавните институции (посредством упражняваната от тях репресия) македонизмът се е просмукал в съзнанието на хората, превръщайки ги в зомбирана тълпа, неспособна (и по-страшното), неискаща да погледне отвъд хоризонта, маркиран от скопските велможи. Тази изкривена идеология представлява тежко обществено заболяване, което трябва да се лекува не само от историците, политолозите и социалните антрополози, но и от психолозите и психиатрите.

Чрез фалшифицирането на историческата правда македонизмът то-

тално е обърнал чувството за национална принадлежност на населението в югозападната ни съседка, насаждайки обществена шизофреност. Сръбският македонизъм, изнамерен от Стоян Новакович, пропагандира тезата за „македонската нация“ като напълно различна общност от българския народ. Същата характеристика запазва и Титовият македонизъм, опитвайки се да прокара идеите на югославизма чрез „братството и единството“, за да се сближат максимално „македонците“ със сърбите. Постюгославският македонизъм се върна към корените на сръбския си предшественик, обвинявайки българите за всичко лошо, сполетяло „македонския“ народ, и определяйки Сърбия като единствения приятел на „македонците“. Античният македонизъм пък възникна върху идеята, че населението на Р Македония е генетичен и културен наследник на държавата, водена от Филип II и от Александър Велики, за да се размахва пръст на Гърция в спора за името.

Подобно „многообразието“ може да обърка и най-трезвия човек, хвърляйки го в съмнения и носейки му терзания, водещи до трайни поражения за съзнанието. Поради тази причина македонизмът спокойно може да бъде определен като страшно идеологическо чудовище, чиято изкривена гримаса наднича зад всеки ъгъл в Р Македония. С цел оцеляване този монстр постоянно се видоизменя, адаптира се към новите условия и преживява метаморфози от различен вид. Неговата питателна среда е ненавистта, фалшификацията на фактите или тяхното прикриване. Кръсците, насъскването, обидите, интригантството, лъжите – това е почвата, върху която вирее македонизмът. Оттук той черпи соковете си. Македонизмът не може да води нормален диалог, защото му липсва резон, той не притежава логични доводи, годни за цивилизован спор. Македонизмът не се налага със силата на разума, а със силата на вербалната агресия, характерна за т.нар. млади нации. Едно нещо обаче остава константна величина при всички разновидности на македонизма. Това е наситеният антибългаризъм и култивирането на омраза към България. Задължително е да се подчертае дебело, че **„македонската“ държавност, създадена в рамките на Титова Югославия, и нейният пълнеж, наречен „македонска“ нация, са творения, базирани изключително и само на антибългарска основа.** Ето защо, докато македонизмът представлява движещата сила на скопската политика, неискреността и стаената омраза към България винаги ще прозират зад словата на политиците от Р Македония, колкото и дипломатично да бъдат поднесени те.

Какви са мерките, които българската държава може да предприеме срещу македонизма, за да освободи място за историческата правда относно

Вардарска Македония? На първо място, българските власти е необходимо да парират македонизма на територията на нашата държава. Още по времето на социалистическа Югославия на територията на Благоевградския окръг и в София биват създадени групи, които с подкрепата на югославското разузнаване започват да пропагандират в страната ни македонизма и сепаратизма. И досега Скопие използва тези ядра за намеса във вътрешните работи на България и като коз пред европейските институции, които са обсипвани с „доказателства“ за „страданията“ на „македонците“ в България.

Наред с това всяка година се организират македонистки събори край гроба на Яне Сандански (или в близкия Мелник), на които се веят чужди държавни символи и се води антибългарска пропаганда. Макар и не многолюдни, тези сбирки са добре организирани – докарва се солидно озвучение; плаща се на певци и на фолклорни ансамбли, за да направят събора по-атрактивен; организира се транспортът на граждани от Р Македония, за да се придаде обемност на събитието; раздават се големи количества храна и напитки¹¹. Всичко това струва пари и съвсем оправдано идва питането откъде идват те? Отговорът е повече от ясен.

Получаващи наставления от Скопие, тези фракции постоянно пишат и разни меморандуми до Брюксел, злепоставящи българската държава, а изявите на техните лидери носят откровен клеветнически характер. Водят се и дела в Страсбург, за което спомагат и симпатизантите на македонизма в България – един комитет, назовал се с името на северно-европейска столица, претендиращ, че е последната инстанция, когато става дума за човешките права. Цялостният облик на това поведение бе изключително сполучливо определен от един български историк като „*евромакедонизъм*“¹². **Това сравнително ново идеологическо течение е инструментът в ръцете на скопската външна политика, чрез който тя се опитва да оказва натиск върху България за повече отстъпки в международен план.**

Евромакедонизмът пожъна някои успехи в Брюксел и в европейските институции поради мудната българска реакция и конформистското поведение сред родните политици, нежелаещи да повишат тон на брюкселските бюрократи, особено в периода, в който страната ни влизаше в ЕС. По този начин в Европейския парламент се появи „македонско“ лоби, чийто своеобразен говорител става една холандска депутатка, която настояваше България да признае „македонско“ малцинство на своята територия. Тази дама бе един от хората, които пресадиха евромакедонизма на европейската

11 <https://www.youtube.com/watch?v=CJv6NIMLu7A>

12 Тюлеков, Д. Политическият мит..., стр. 114-136.

почва. Така логично в Европарламента се появи група за приятелство с Р Македония, оглавена от хърватски европатеник и съставена от 26 членове¹³, която е рупор на македонизма в брюкселските институции.

При цялата тази агресивна кампания срещу България какви са възможностите пред страната ни в борбата ѝ с македонизма (на нашата територия) и с евромакедонизма (в европейските институции)? Фактът, че българската държава, въпреки натиска на някои европейски представители, не позволява регистрирането на македонистките формации, показва воля сред властите за противодействие на македонизма в България. Същевременно ние следва да превърнем полулегалното съществуване на подобни групи от пасив в актив. Необходимо е да се стеснят финансовите възможности на тези организации, но без да се ограничават напълно. Необходимо е македонистките групи да бъдат поставени в режим на политическо живуркане. Недостигът на средства ще катализира раздори сред тези сдружения, което ще приглуши гласа им в Европа и ще ги маргинализира на родна почва. **В никакъв случай българската държава не бива да забранява и преследва македонистките групи. Това само ще налее вода в скопската воденица. Напълно достатъчно е те да бъдат финансово отслабени, което ще обрече на изчезване изгодата от членството в подобни формации. Това от своя страна ще съкрати активността на македонистите в Югозападна България, които няма да имат паричната възможност да организират шумни мероприятия, демонстриращи съществуването им. Така те ще се ориентират към сбирки по апартаменти и квартални кръчми, което е напълно приемливо за нашата държава. По този начин ефектът от действията на македонистките фракции ще е минимален, а скромното им съществуване ще утешава „застъпниците“ за „човешките права на македонците“ в България, удобно настанили се в меките кресла на европейските институции.**

Що се отнася до евромакедонизма, то борбата с него лежи изключително върху плещите на българската дипломация. Ние трябва повече да се възползваме от преднината, която имаме пред Р Македония. Наличието на български еврокомисар в Европейската комисия, както и на 17 български депутати в Европейския парламент може да изиграе ключова роля за блокирането на евромакедонизма. Тези български представители трябва да са стената, в която тази идеология да се разбие. Те следва да са в постоянен контакт със симпатизантите на „македонската“ кауза из европейските институции и да им разясняват спорните въпроси откъм българската гледна

13 <http://vlada.mk/node/11779?language=en-gb>

точка. Българските пратеници в ЕП биха могли да организират дискусии, контриращи изложбите на „македонско“ наследство, които Скопие често урежда из европейските ведомства. На тези разговори, проведени в академичен тон и с ясна фактология, следва да се посочат нашите виждания по Македонския проблем от неговото начало до ден-днешен. Това трябва да става спокойно, смислено и аргументирано и да е подкрепено от нагледни материали – книги, албуми, филми, които имат научна стойност, а не пропагандна същност. В този ред на мисли Външното министерство на България може да стане инициатор за превеждането на английски език на най-стойностните трудове на българските учени, посветени на Македония, които да бъдат разпространявани в Брюксел.

Борбата с македонизма в самата Р Македония е трудна и сложна задача. **Независимо кой е на власт в югозападната ни съседка скопският елит няма да позволи нищо против в доктрината на ужасната идеология, защото нарушаването на нейната цялост ще е пагубно за съществуването на младата държава, създадена като творение на антибългарска и на просръбска основа.** Все пак българската страна не бива да се отказва от историческата истина за Македония, но проблемът е, че тя няма как да достигне до „македонските“ граждани. Ние например нямаме медия, на която да се опрем в Р Македония, докато сърбите и сърбоманите държат в ръцете си всички електронни и печатни средства за масова информация. Кабелните оператори в младата държава не препредават български канали, с изключение на една-две попфолк телевизии. За сметка на това „македонският“ зрител може да гледа десетки сръбски канали, проводник на сърбизма и на сръбския език. Български книги (проза и поезия) не могат да се видят по рафтовете на „македонските“ книжарници, да не говорим за научна литература, особено историческа, която е дамгосана като дяволско писание.

Очевидно, че при подобна блокада ние сме принудени да търсим друг път към „македонския“ гражданин. Това автоматично повишава ролята на Българския културен център (БКЦ) в Скопие. Преди време той се намирал в Българското посолство, след това бе преместен в една от преките около зала „Универсална“ (построена от българските строители след скопското земетресение и точно копие на изгорелия софийски цирк), а днес се помещава в сграда, намираща се до старата гара (музеят на града). **Това даде глътка въздух на БКЦ, тъй като локацията е прекрасна (широк център) и трябва да се използва максимално, защото достъпът до ин-**

ституцията вече е лесен и удобен. Горното предимство може да превърне БКЦ в по-сериозно средище на българската култура, което да представя нашата духовност пред скопската интелигенция. Ако работата с нея стане по-амбициозна (демонстриране на учтивост и внимание към скопските интелектуалци, търсене на пробив сред известните журналисти и общественици), каквато тенденция се забелязва, крайният резултат може да е твърде положителен.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Албанскиот фактор кризиса на Балканах. Москва, 2002.
- Алманах на българските национални движения след 1878 г. С., 2005.
- Ангелов, В. Хроника на едно национално предателство. С., 1999.
- Андонов, А. Югославската политика на необвръзаност. С., 1982.
- Аникеев, А. Как Тито от Сталина ушел. Москва, 2002.
- Арсовски, М., Ст. Кузев, Р. Дамјановски. Војната во Македонија во 2001 година. Скопје, 2006.
- Банчев, Б. България и югославската криза 1989-1995. С., 2009.
- Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. С., 1979.
- Борис Трајковски 1999-2004. Скопје, 2004.
- Велјановски, Н. Македонија 1945-1991. Скопје, 2002.
- Генов, Г. П. Източниот въпрос. Том II. С., 1926.
- Германов, Ст. Македонскиот въпрос 1944-1989. С., 2012.
- Гребенаров, Ал. Легални и тайни организации на македонските бежанци в България 1918-1947. С., 2006.
- Григорова, Ж. Балканската политика на социалистическа България 1944-1970. С., 1985.
- Гуськова Е. История югославского кризиса 1990-2000. Москва, 2001.
- Даскалов, Г. Българо-югославски политически отношения 1944-1945. С., 1989.
- Димитров, А. Раждането на една нова държава. С., 2012.
- Димитров, Г. В. Малцинствено-бежанскиот въпрос в българо-гръцките отношения 1919-1939 г. Благоевград, 1982.
- Енчев, В. Югославия '88. С., 1989.
- Енчев, В. Югославия – последната балканска империя. С., 2005.
- Џунов, Т. Надворешната политика на СФРЈ и неврзувањето. Скопје, 1989.
- Јорданов, Ј. Во фокусот на граѓанската војна. Скопје, 2001.
- Каменецкий, В. Политическая система Югославии. Москва, 1991.
- Катарџиев, Ив. Соседите и Македонија. Скопје, 1998.
- Колосков, Е. Страна без названия. Внешнеполитический аспект становления македонского государства 1991-2001. Москва, 2013.
- Кудров, В. Югославия. Трудный путь. Москва, 2001.
- Кузнецов Д. Югославский кризис. Москва, 2009.
- Лабаури, Д. Болгарское национальное движение в Македонии и Фракии в 1894-1908 гг. С., 2008.
- Лазаров, К. Национални взаимоотношения в социалистическа Югославия. С., 1978.
- Лалков, М. Югославия 1918-1992. С., 1999.
- Македонија. История и политическа съдба. Том II-III. С., 1998.
- Македонскиот въпрос. Историко-политическа справка. С., 1968.

- Матанов, Хр.* Югозападните български земи през XIV век. С., 1986.
- Митев, П.-Е., Ант. Желязкова, Г. Стойковски.* Македония на кръстопът. С., 2008.
- Михайлов, Ив.* Спомени. Том II. С., 1997.
- Мичев, Д.* Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944-1949. С., 1994.
- Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878-1944 г. Том I-IV. С., 1994.
- Неновски, Т.* Раѓање на денарот. Скопје, 2002.
- Никифоров, К.* Сербия на Балканах XX век. Москва, 2012.
- Никовски, Р.* Улогата на САД во македонските голготи 1991-2013. Скопје, 2014.
- Палешутски, К.* Югославската комунистическа партия и македонският въпрос 1919-1945. С., 1980.
- Панайотов, Л., К. Палешутски, Д. Мичев.* Македонският въпрос и българо-югославските отношения. С., 1991.
- Пандев, К.* Национално-освободителното движение в Македония и Одринско. С., 1979.
- Петрунина, О.* Греческая нация и государство в XVIII-XX вв. Москва, 2010.
- Пророковић, Д.* Геополитички положај (БЈР) Македоније. СПМ, 2012, № 2.
- Република Македонија. 60 години по АСНОМ. Скопје, 2005.
- Симич, П.* Тито. Тайната на века. С., 2011.
- Срби и пропаст Југославије. Београд, 2017.
- Стамова, М.* Албанският проблем в Югославия след Тито. С., 2016.
- Стругар, Вл.* Југославија на стрмини Европе. Београд, 2014.
- Терзић, Сл.* Стара Србија. Драма једне цивилизације. Београд, 2012.
- Третњакова М.* Военно-политически кризис в Републике Македонии в 2001 г. Дисертация, Москва, 2016.
- Тундев, Ал.* Република Македонија. Прва деката 1990-1999. Скопје, 2005.
- Тюлеков, Д.* Политическият мит за „македонско малцинство“ в България. Благоевград, 2007.
- Фрејдзон, В.* История Хорватии. Санкт-Петербург, 2001.
- Хинкова, С.* Югославският случай. С., 1998.
- Црњобрњня, М.* Югославската драма. С., 2005.
- Црнушанов, К.* Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. С., 1992.
- Чалић, М.* Историја Југославије у 20. веку. Београд, 2013.
- Bennett, C.* Yugoslavia's Bloody Collapse. NYUP, 1997.
- Benson, L.* Yugoslavia. A Concise History. Palgrave Macmillan, 2004.
- Bojković, D.* The Communist Party of Yugoslavia during the Autocratic Rule of King Aleksandar Karađorđević. ТИ, 2015, № 3.
- Bideleux, R., I. Jeffries.* The Balkans. A Post-Communist History. Routledge, 2007.
- Building Democracy in the Yugoslav Successor States. CUP, 2017.
- Čolak, A.* Agonija Jugoslavije. Beograd, 2017.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Irvine, J.* State Society in Yugoslavia 1945-1992. Macmillian Press, 1997.
- Knowlton, M.* Albania. Marshall Cavendish, 2004.
- Lampe, J. R.* Yugoslavia as history. CUP, 2000.
- Liotta, P., C. Jebb.* Mapping Macedonia. Idea and Identity. GPG, 2004.
- Magas, Br.* The Destruction of Yugoslavia. Verso, 1993.
- Marolov, D.* Republic of Macedonia Foreign Policy. CSP, 2014.
- Mitrovic, G.* Undermining the Kremlin. America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc 1947-1956. CoUP, 2000.
- Neofotistos, V.* The Risk of War. Everyday Sociality in the Republic of Macedonia. UPP, 2012
- Pavlowitch, S.* The Improbable Survivor. Yugoslavia and Its Problems 1918-1988. OSUR, 1988.
- Phillips, J.* Macedonia. Warlords and Rebels in the Balkans. I.B.Tauris, 2004.
- Pirjevec, J.* Jugoslavija 1918-1992. Б. м., 2010
- Ramet, S.* Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962-1991 IUP, 1992.
- Ramet, S.* The Three Yugoslavias. WUP, 2005.
- Rossos, A.* Macedonia and the Macedonians. Hoover Press, 2013.
- Tito – viđenja i tumačenja.* Beograd, 2011.
- Veremis, T.* The Modern Balkans. Athens, 2014.
- Vucinich, W., J. Tomasevich.* Contemporary Yugoslavia. Twenty Years of Socialist Experiment. UCP, 1969.
- West, R.* Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia. Faber & Faber, 2012;
- Zukin, S.* Beyond Marx and Tito. CUP, 1975.

Министерство на външните работи на Република България

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ
В СЪВРЕМЕННАТА БАЛКАНСКА
ГЕОПОЛИТИКА И МЯСТОТО
НА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН
ИНТЕРЕС ТАМ**

Авторски текст на д-р Йорданка Стоянова-Тонева

Йорданка Ангелова Стоянова-Тонева е родена през 1970 г. в град Шумен. Бакалавър по „Библиотекознание и библиография“ от Държавен библиотечарски институт – гр. София. Магистър по „История“ от Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ - гр. Велико Търново. В периода 1992 - 2000 г. работи последователно във филиала на Археологическия институт на БАН, гр. Шумен и в „Информационно- библиографския отдел“ на Регионална библиотека „Ст. Чилингиров“, гр. Шумен.

През 2000 г. след конкурс по „Нова и най-нова обща история“ е назначена за асистент в Учебно-научен комплекс „Хуманитарни науки и изкуства“ на ВСУ „Черноризец Храбър“ в гр. Варна. Преподава по дисциплините: „История на балканските народи“ и „Нова и най-нова обща история“. През 2015 г. защитава докторска дисертация на тема: „От държава към национална сигурност на Република Македония. Сравнителен анализ на системите за сигурност на Република Македония 1945-2005 г.“ и получава образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство (Национална сигурност)“. От 2008 г. е преподавател по „История на българската държава и право“ в Юридическия факултет на ВСУ „Ч. Храбър“. Автор е на над 30 публикации по проблемите на новата и най-новата обща и балканска история. Член е на Съюза на учените – клон Варна, и на Македонския научен институт в гр. София.

**д-р Йорданка Ангелова
Стоянова-Тонева**

„...Докато я има България, ще я има и Македония...“
Димитър Талев

Списък на по-важните съкращения

АР – Агенция за разузнаване
АНО – Армия за национално освобождение
ЮНА – Югославска народна армия
ЮКП – Югославската комунистическа партия
КПЈ/КПЮ – Комунистическа партия на Югославия
СКЈ/СКЮ – Съюз на комунистите в Югославия
МКП – Македонската комунистическа партия
НОВ – Народна освободителна войска
НОД – Народоосвободително движение
НКОЈ/НКОЮ – Национален комитет за освобождение на Югославия
НРМ – Народна република Македония
СРМ – Социалистическа република Македония
ФНРЈ/ФНРЮ – Федеративна народна република Югославия
СФРЈ/СФРЮ – Социалистическа федеративна република Югославия
ГЩ на АРМ – Генерален щаб на Армията на Република Македония
ЕПСО – Европейска политика за сигурност и отбрана (ESDP)
ЕК – Европейска комисия
ЕО – Европейска общност
ЕПС – Европейската политика за съседство (ENP)
ЕС – Европейски съюз

СПИСЪК НА ПО-ВАЖНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

- ОПСО – Обща политика по сигурност и отбрана (CSDP) .
- ОССЕ – Организация за сигурност и сътрудничество в Европа
- ЮИЕ – Югоизточна Европа
- КОС – Контраразузнавателна служба
- СДБ – Служба за държавна сигурност
- СВСР – Служба за военна сигурност и контраразузнаване
- УДБ – Държавна сигурност (Политическата полиция) на СФРЮ
- УСК – Управление за сигурност и контраразузнаване
- КФОР – Сили на ООН (подчинени на НАТО) за опазване на мира в Косово (KFOR)
- МВР – Министерство на вътрешните работи
- МВнР – Министерство на външните работи
- МО – Министерство на отбраната
- НАТО – Северноатлантически пакт (NATO)
- ОНА – Освободителна народна армия на Албанците
- ООН – Организация на обединените нации (UNO)
- ПДП – Партията за демократичен просперитет
- НДП – Народнодемократичната партия
- СКМ – Съюз на комунистите на Македония
- СКМ-ПДП – Партия за демократично преобразуване
- СДСМ – Социалдемократичен съюз на Македония
- СПМ – Социалистическа партия на Македония
- РМ – Република Македония
- БЮРМ – Бивша югославска република Македония
- САЩ/САД – Съединени американски щати
- СЕ – Съвет на Европа
- СФОР – Сили на НАТО за стабилизация в Босна и Херцеговина (SFOR)
- СФРЈ – Социалистическа федеративна република Югославия
- УНПРЕДЕП – Превантивно разположени сили на ООН (UNPREDEP)
- ВМРО-ДПМНЕ – Вътрешна македонска революционна организация
- Демократична партия за македонско национално единство
- ССА – Споразумение за стабилизиране и асоцииране
- МНИ – Македонски научен институт

Въведение

В настоящия исторически период сме свидетели на две явления, характерни за последните десетилетия. Първо, разпадането на многонационалните държави, които се опитват да отричат множествеността, на националните си съставни части в стремежа си да съхранят своя интегритет. Второ, резултатът от разпадането, както уточнява Мануел Кастелс, е „формирането на квазинационални държави. Те са „нации – държави“, защото получават атрибутите на суверенитета на базата на исторически конструирана национална идентичност, но „квази“, защото заплетената мрежа от отношения с тяхната историческа матрица ги кара да разделят суверенитета или с бившата държава, или с някаква по-широка конфигурация”¹.

В съвременните общества политическите системи и създадените от тях „правила“ за взаимоотношения между различните структурни звена между държавните и политическите институции намират израз в конкретни нормативни и конституционни проекти. Доколкото те обслужват интересите на държавата, е въпрос за тълкуване и субективна интерпретация. Едно е сигурно обаче на Балканите – „национализмът и нациите имат свой живот, който е независим от държавността, макар че е вкоренен в културните конструкции и политическите проекти”².

Предложеният анализ е опит да очертае мястото на Република Македония в съвременната геополитическа ситуация на Балканите – от 1992 г., когато се провъзгласява нейната независимост - до днес, когато страната е пред прага на нов етап в своята вътрешна и външна политика и привлича вниманието на международни фактори и институции, обкръжението от съседни и други държави на Балканите, неправителствени организации - всички в очакване на трайни и далновидни политически решения за бъдещето на Р Македония. Акцент в изследването е проследяване политиката на Р България към западната ни съседка, позициите и интересите на България на базата на общото минало и стремежът към установяване на отно-

1 Кастелс, Мануел. Информационната епоха: Икономика, общество и култура. Том II. Силата на идентичността. София, 2006, с. 55.

2 Пак там, с. 37.

ВЪВЕДЕНИЕ

шения на добросъседство, разбирателство и сътрудничество - необходимо условие и гаранция за сигурност и стабилност в региона.

Основните потребности от разработването на такъв ситуационен анализ са обусловени от:

- нарастваща значимост и актуалност на процесите, събитията и предизвикателствата в Р Македония – вътрешнополитически, социално-икономически, етномалцинствени, външнополитически;

- приоритетното място на Македония и процесите в нея са сред основните жизненоважни национални интереси на Р България с оглед нейното място и роля на Балканите, членството ѝ в евроатлантическите интеграционни структури и организации;

- необходимостта от една нова, реална и научнообоснована оценка и анализ на мястото на Република Македония на Балканите като самостоятелна държава, на отношенията между Р България и Р Македония от 1992 г. до днес;

- въз основа на ретроспективния преглед и очертаването на актуалните тенденции и перспективи е необходимо да се разработят варианти, прогнози, сценарии за различни периоди в бъдеще – обозрими, средносрочни, дългосрочни, с които да се очертае доколко е жизнеспособна и трайна македонската държавност.

Актуалността на подобен анализ се определя от редица процеси и обществени трансформации:

- отделянето на Р Македония от Югославската федерация само по себе си е предизвикателство и предполага радикални целенасочени промени във всички социални сфери, преизграждане на държавните институции, създаване на собствена системата за сигурност, формиране на адекватна и целенасочена външна и вътрешна политика;

- новата Конституция на Република Македония и всички останали закони и концепции дефинират нова система от ценности, която словесно и етимологично се стреми да се дистанцира от наследството и моделите на бивша Югославия;

- новите рискове за стабилността на националната сигурност на Р Македония и Балканите, произтичащи от традиционни и нетрадиционни опасности и заплахи, са основание да се заговори за комплексни реформи в сферата на сигурността, чиято ефективност и качество се дебатира и днес;

- стремежът на Македония да се присъедини към всички европейски и международни системи за сигурност и сътрудничество, към пълноправно членство в НАТО и Европейския съюз;

- историческата, географската, политическата и културната обвързаност на България и Македония предполагат взаимозависимост на двете съседни балкански държави. В този смисъл подобни изследвания могат да бъдат от полза за усъвършенстването, развитието и бъдещето на отношенията между двете страни;

- интензивността на междуетническите противоречия, споровете и конфликтите в национален и регионален мащаб повишават значимостта на изследваната проблематика, защото повече от всякога сигурността и стабилността на региона във всичките им измерения са във фокуса на политиката на всички балкански държави.

ПЪРВА ГЛАВА

Република Македония и геополитическата ситуация на Балканите в края на XX век

1.1. Създаване на втората македонска държавност (Република Македония / БЮРМ) и нейното утвърждаване като субект на междудържавни отношения

Трансформацията на обществено–политическата система на Република Македония е обусловена от продължилите близо десетилетие процеси на дезинтеграция на югославската федерация, инспирирани както от вътрешни, така и от външни центробежни сили. Периодът от 1981 г. до началото на 90-те години на XX век, т.нар. „посттитова“ Югославия е десетилетие, в което ескалацията на комплексната криза „по всички азимут“ довежда до блокаж и разпадане на основополагащи и структурни системи на федерацията и съставните републики. Водещите фигури на посттитовския политически елит в СФРЮ избират „модела на щрауса“ - продължително време отказват да признаят болезнената необходимост от реформи и тази позиция създава условия за недоволство и промяна в обществените нагласи. Радикализират се политическите отношения, провокират се националистични движения, на дневен ред отново изплуват въпроси и проблеми, които са реална заплаха за конституционния ред на федерацията и републиките (автономните области).

Сред съставните на федерацията републики се оформят две противостоящи групировки: т.нар. **сръбски блок**, предвождан от Сл. Милошевич (в който влизат Сърбия, Черна гора, Войводина и Косово) и този на т.нар.

пречански републики – Словения и Хърватия. *Първите* са за запазване на статуквото в Югославия – социалистическа, централизирана, необвързана. *Вторите* са за радикални реформи, конфедерализиране на общността, евроинтеграция. Докато противоречията между едните и другите се изострят и преминават в открити сблъсъци, СР Македония и Босна и Херцеговина заемат изчаквателна позиция и не вземат страна. През 1991 г. обаче дезинтеграционните процеси стават неудържими и Югославия поема по пътя към своето анихилиране, т.нар. взривно разпадане. Тогава и политическият елит в Македония осъзнава, че югофедерацията (люлката на македонската държавност) е неспасяема и пасивната позиция означава самоунищожение.

До началото на 90-те години няколко са факторите¹, които играят стабилизираща и „обединителна“ роля за федерацията (СЮК, Тито, ЮНА, НС, „братство и единство“, политика на необвързване, „социалистическо самоуправление“). Де факто те губят влиянието си след рухването на комунистическата система в Централна и Югоизточна Европа (1989 – 1990 г.) под напора на т.нар. „нежни революции“.

На първо място ще посочим ролята на **Комунистическата партия (ЮКП/СЮК)**. Дълги години именно тя е непоклатимият стожер на федерацията, има монолитна организация, на нейно разположение са силовите държавни органи (армия, полиция, тайни служби, съдилища), контролира медиите, не допуска „инакомислие“. С течение на времето се разклаща стабилността на СЮК и той престава да бъде организация с единна философия и ръководство. През 1990 г. СЮК се разпада², а причина за това са създадените и легитимирани „национални съставни партии“, които все повече отстояват „националните интереси“ на своите републики, а те се разминават с т.нар. „общоюгославски“ интереси.

Следващият „обединителен“ фактор в продължение на много години има решаваща роля – личността, авторитетът и опитът на харизматичния лидер Й. Б. Тито. Около и след него израства поколение (военно-партизанско) с **ръководители**: Едвард Кардел, Ал. Ранкович, Вл. Бакарич, М. Пияде (Лазар Колишевски, Лазар Мойсов, Киро Глигоров в Македония) по етажите на партийно-държавната власт в републиките и федерацията. Постепенно това поколение отстъпва място на нови лидери³, технократи, експерти (Петър Гошев) и партократи, които са продукт на Титовия режим и чувството им за „вярност“ към партията и федерацията е туширано от различен тип интереси и възгледи.

1 Манчев, Кръстьо. Кървавият край на Югославия. С., 2009, с. 105-107.

2 Лалков, Милчо. Югославия (1918-1992). Драматичният път на една държавна идея. С., 1999, с. 241.

3 Пак там, с. 239.

През 80-те и началото на 90-те години изключително много нараства ролята на Югославската народна армия (ЮНА) като основен и най-мощтен защитник на югославското единство. Според Конституцията тя е основен гарант за териториалната цялост на югославската държава, защитник на конституционния ред в страната (федерацията). Де юре тя е със статут на наднационална и надрепубликанска сила⁴. В нейния команден състав обаче доминират сърби и черногорци, а това е предпоставка да бъде поставена в услуга на сръбския национализъм и хегемонизъм.

Изграждането на независими държави се начева и реализира върху развалините на Титова Югославия. Всяка от тях извървява бавно и мъчително пътя до своята независимост. Драмата на югославския „преход“ е в това, че „предишните съставни републики, а сега и Косово, искат да изграждат не граждански, а национални държави, в които правата на индивиди да се определят не съобразно гражданския статут, а въз основа на етническата принадлежност“⁵.

1.2. „Мирното излизане“ на Република Македония от югофедерацията

Македония остава малко встрани от шумната полемика и острите противоречия, които съпровождат югокризата в края на 80-те и началото на 90-те години на ХХ в., засягащи характера, същността и бъдещето на Югославската федерация, нейното конституционно устройство и ролята на СЮК⁶ в новите условия, предпоставени от драматичните преобразувания в страните от Източна Европа през 1989-1990 г. За мнозинството представители на републиканския елит в СРМ е недопустима мисълта за крах на югофедерацията. Обвързани с федеративна и социалистическа Югославия, те до последно се надяват на мирно разрешаване на кризата и предотвратяване на надвисналия разпад⁷, заявявайки готовността си да създадат „цялостна концепция за излизане от кризата“⁸.

4 Манчев, Кр. Цит. съч., с. 108.

5 Лалков, М. Цит. съч., с. 259.

6 Съюз на Югославските Комунисти

7 Grijoski, Trajce. The dissolution of the SFRY: Study and witness. - Skopje, 2003, p. 239-241. Също и в: Първанов, А. Обявяване независимостта на Република Македония през 1991 година. // Военно исторически сборник, 1992, № 2-3, с. 225. („През 80-те години ръководството на Македония проявява склонност за засилване правомощията на федеративната държава – линия, която се налага от сръбското лоби във върха с цел укрепване на централизма в СЮК и федерацията, запазване на всяка цена на „Титова Югославия“.)

8 Димитров, Ангел. Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма. С., 2011, с. 83-84.

Първоначалната изчаквателна позиција на Скопие и Сараево, провокирана от обща заплаха за сигурноста на страните, се променя и бързо ги ориентира със словенско-хърватскиот модел на поведение. В началото на м. јуни 1991 г. в Бриони на шестата поредна средба на президентите на „шестте“⁹ е предложен т.нар. проект „Глигорович-Изетбегович“, предвиждајќи создавањето на междудржавна заедница на суверените републики, како се сочувваат уставените внатрешни граници за рок од пет години. Особеноста на овој проект се сврзани со дуалистичниот меѓународноправен статут (на републиките и заедницата) и гаранцијата за сигурност преку создавање на сопствени армии, паралелно со општите вооружени сили. Крајно поляризираните позиции на другите републики односно идното на СФРЈ не поволаваат реализацијата на подобен проект.

В крајот на 1991 г. Македонија се нарежда след тези републики, коишто пожелават суверенна и независна државност наместо безлично вегетирање во „остаточна Југославија“ (т.е. Србија и Црна Гора и лишението од реална автономија Косово и Војводина).

Първоначалната ѝ лабилна и колебалива позиција, страхот од компрометирање се изместени од редица демократични процедури – провеждане на многупартијни избори, референдум, приемање на нова конституција.

Отделувањето на Македонија од Југославија става во условјата на продолжувајќи стационирање на трета воена област на ЈНА (Југославската народна армија). „Употребата на ЈНА како инструмент за налагање на србскиот план за југославското идно ја превршува не само во институција, сочуввајќи силовите федералните врзани преку власта си над македонските војници и офицери, но и во политички фактор за ерозија на новоприсобитиот независен статус на Р Македонија“¹⁰. Ситуацијата, во која попада Република Македонија след објавувањето на нејната независност, е комплицирана. Проведениот референдум не поставя под сомнение обврзаноста меѓу Белград и Скопие. По овој повод Собранието во Скопие иска след референдумот „да не се испраќаат рекрути... во ЈНА, додека во Југославија не престане војната и не се установи мир“, а војниците, коишто служат извън републиката, да бидат върнати на служба во Р Македонија. Решено е со тоа становиште да бидат запознати не само меѓународните институции, но и сите федерални институции на власта“¹¹.

За сложената ситуација свидетелства и фактот, че на специално заседа-

9 Първанов, А. Македонија во распаѓајќи се Југославија. С., 1992, с. 22.

10 Димитров, А. Раѓањето на една нова држава: Република Македонија меѓу југославизмот и национализмот. С., 2011, с. 147.

11 Документи за државноста на Република Македонија. Скопје: 2002, с. 54.

ние на висши офицери от Трета армейска област е обсъждано физическото отстраняване на премиера и „ликвидирането на всички, които работят за отцепването на Македония от Югославия“¹².

Македония изразява своята готовност да прекъсне „пъпната връв“ с югофедерацията и да поеме по пътя на самостоятелното си суверенно съществуване и развитие.

След 1992 г. стремежът към независимост става реалност при специфични обстоятелства – Македония запазва своята лоялност към остатъчна Югославия. Остава неутрална към започналите вътрешно югославски конфликти. Това прави възможно мирното излизане на Македония от федерацията и „неизливането“ на конфликтите в южната ѝ част.

Провъзгласяването на републиката и първите крачки за утвърждаване на новата държавност са свързани с редица тенденции¹³: стремеж на Македония да се отърси от опеката на Сърбия и остатъците от федеративните структури; очаквания да получи международно признание; опити да създаде плуралистична многопартийна политическа система; да създаде закони, които да регламентират изграждането на нови държавни институции и структури; желание да изрази свободно волята си при избора на форма и структура на бъдещото си държавно устройство и да гарантира нормалното протичане на демократичните процеси.

В сравнителен план е налице държавнотворчески процес, аналогичен на този от 1944 г., но при съвършено други условия, среда и фактори. Отново македонска държава се създава при форсмажорни обстоятелства. Ако след Втората световна война тя се изгражда в рамките на създаваща се Югославия, през 90-те години тя се формира в процеса на разпадаща се Югославия след края на Студената война. Налице са държавотворни етноформиращи процеси, но реализирани в различни времеви и геополитически отрязъци. След 1991 г. се създава Република Македония, но в условията

12 Клусев, Н. Предици. Книга втора. Бессони ноки. Скопје: 1998, с. 137.

13 Арсовски, М. Хроника на еден неминуен распад. /Митре Арсовски. Скопие: Време ДОО, 1995.; Пономарева, Е. Г. Новые государства на Балканах. – Москва: Издательство „МГИМО“ – Университет, 2010, с. 104-143.; Хинкова, С. Югославският случай: Етнически конфликти в Югоизточна Европа. – София: Изд. къща КХ, 1998, с. 83.; Радева, Ю. и др. Македония в разпадаща се Югославия / Ю. Радева, А. Първанов, К. Христова. – София, 1992, с. 4-51.; Лоринг, М. Денфорт. Македонскиот конфликт. – Етническиот национализъм во транснационалниот свет. – Скопје, 1996, с. 217-275.; Малеска, Марјана. Етническиот конфликт и прилагодувањето (Македонија 1991-1997). – Скопје: Култура, 1997, с. 54-66.; Първанов, А. Објавување независноста на република Македонија през 1991 година. // В о е н н о исторически сборник, 1992, кн. 2-3, с.221-249; Първанов, А. Администрацията на Джорџ Буш и международното признавање на Република Македонија (1991-1992). // М а к е д о н с к и преглед, № 4, 1992, с. 30-49; Първанов, А. Признавањето на Македонија и “Падашото балканско домино” // П о л и т и к а за сигурност, 1999, с. 22-27; Гуськова, Е. Ю. Первые шаги Македонији на пути самостоятельности (1991-1995) // Македонија путь к самостоятельности: Документы. М., 1997, с. 81-92.

на преход и сложна геополитическа обстановка и на фона на јарко изразената динамика на политическите процеси, които предпоставят коренно различни условија за утвржување на државноста и онези структури, които гарантират нејната стабилност и сигурност.

1.3. Специфични карактеристики и особености на политическата ситуација в Р Македонија

След поредица от „безлични политически ръководства“¹⁴, които не успејат и не желаят да заштитат нито една от значимите цели на македонскиот суверенитет, в края на 1989 г. младото поколение реформаторски елементи (Петър Гошев) в Съюза на комунистите в Македонија поема в посока демократизиране на општеството. Легализацијата на плурализма¹⁵ како нов елемент в политическата система на Македонија (СРМ) создава условија за възникнувањето на различни партии и обединенија. Групирањето им се определува основно от позицијата им за бъдештото развитие на Југославија и така се оформјат две основни течения.

В *първата* група влизат всички партии и обединенија, които са настронени „пројугославски“ - трансформираният Съюз на комунистите на Македонија (СКМ) в СКМ-ПДП (Партија за демократично преобразување), а по-късно - в Социалдемократичен съюз на Македонија (СДСМ) и Социалистическа партија на Македонија (СПМ).

Втората група обединува т.нар. „национални“ партии – първоначално МААК, а през лятото на 1990 г. е создадена и Вътрешна македонска револуционна организација – Демократична партија за македонско национално единство (ВМРО – ДПМНЕ)¹⁶ како основна опозиционна партија, която е насочена против србската хегемонија.

Наред с македонските партии в СР Македонија се создават политически партии и обединенија на етнорелигиозна основа¹⁷. Сред тях се открояват Партијата за демократичен просперитет (ПДП) и Народнодемократичната партија (НДП), които обединуваат албанците в СР Македонија¹⁸. Сред основ-

14 Първанов, Антон. Признавањето на Македонија и „падащото балканско домино“ // Политика и сигурност, 1999, с. 22.

15 Първанов, А. Изборите през 1990 г. в Република Македонија – преход от едностранен тоталитаризъм към политически плурализъм. // Македонски преглед, №3, 1991, с.8-33.

16 Возникнува въз основата на националното обединение МААК.

17 Демократичната партија на турците, Демократическата лига на бошняците, Обединената партија на ромите, Партија на македонците мюсюлмани и др.

18 Една от нај-характерните особености на албанците в Македонија и Косово е активното използване на религијата, нејните канони и обреди за политически цели. Исламът се преврща в средство за хомогенизи-

ните искания в тяхната програма е това „редефиниране“ на СР Македония като държава не само на „македонскиот народ“, но и на албанци, турци и др. Настояват за обособяване на албанската общност с културно-национална и политическо-териториална автономия¹⁹. Немалка роля в политиката и поведението на тези партии изиграват установените тесни връзки и взаимодействие на представителите на т.нар. Косовска алтернатива – лидерите на Демократичния съюз на Косово, начело с Ибрахим Ругова²⁰, с политически партии и държавни институции от Албания.

На 8 януари 1991 г. за председател на Събранието на Република Македония е избран Стоян Андов²¹, под чието ръководство на 25 януари 1991 г. е гласувана **Декларация за суверенитет на СР Македония**²² - основополагащ документ – ориентир за бъдещото устройство на страната.

Особеното значение на тази Декларация се състои в следното:

Първо, формират се правните основи на Република Македония, които получават приоритет пред тези на федеративната държава. **Второ**, очертават се условия за нов конституционен ред, различен от предишния. И **трето**, гарантира се преходът и всички реформени процеси по мирен и демократичен път, а не след сблъсъци и размирици, както това се случва в другите бивши републики на югославската федерация²³.

Македония ускорява движението си към своята независимост с проведения на 8 септември 1991 г. **референдум**, чрез който се изразява народната воля за бъдещето на страната. От имащите право на глас 95% гласуват за утвърждаването на самостоятелна и суверенна Македония. Дни по-късно, на 17 септември²⁴ официално се конституира новата самостоятелна су-

ране и политизиране на албанското население. Пример за това могат да бъдат т.нар. македонци-мюсюлмани, които са насилствено ислямизирани в годините на турското робство българско население в Македония (районите на Струга, Кичево и др.) Вж.: Първанов, А. Обявяване независимостта на Република Македония през 1991 година. // Военноисторически сборник, 1992, кн. 2-3, с. 228.

19 Първанов, Антон и др. Албанският фактор в Македония (1944–1991) / Антон Първанов, Марияна Стамова. // Турция, Балканите, Европа. История и култура. Изследвания в чест на проф. Дженгиз Хаков. София, Институт по балканистика при БАН, 2003, с. 297.

20 Ибрахим Ругова (2.12.1944–21.01.2006) – Виден косовски политик и доктор по литература. През 1989 г. е един от създателите на първата некомунистическа партия в автономната покрайнина – Демократична лига на Косово. През 1992 и 1998 г. Ругова е избран за президент на самопровъзгласилата се „Република Косово“. През март 2002 г. Ругова е избран за президент на Косово. Автор е на редица книги.

21 Стоян Андов – Роден на 30.11.1935 г. в гр. Кавадарци. Завършва Икономическия факултет на Скопския университет. Основател на Либералната партия, а след нейното обединение през 1997 г. с Демократичната партия е избран за председател на Либерално-демократическата партия. През 2001 г. е избран за председател на обновената през 1999 г. Либерална партия на Македония. Два пъти е избран за председател на Събранието на Република Македония – като пръв председател (от 1991 до 1996 г.) и отново (от ноември 2000 до септември 2002 г.).

22 Службен вестник на СРМ, бр. 5 от 01.02.1991 г.

23 Шкарич, С. Конституционно-правовоe становление македонского государства. В: Македония. Путь к самостоятельности: Документы. М., 1997, с. 50-51.

24 Документи за държавноста..., с. 52.

веренна и независима држава.

На 17 ноември 1991 г. е приета **Конституција**²⁵ на Република Македонија. Тя очертава правно-политическата рамка на државата и нейното институционално конструирање. Според Конституцијата Македонија е „суверенна и независима, граѓанска и демократична држава”²⁶.

За политическиот елит, както и за цялото общество учредувањето на македонска држава е историческо събитие. От една страна, съпроводено с огромен ентузијазъм и готовност за промени във всяка општествена сфера, от друга, е реализирано в сложни услови и при специфични обстоятелства: дирижирано формирање на плуралистична система при продължуваща силна зависимост от Белград. Вместо демократизација в страната се разгаря остра политическа борба между *югофили* (сърбомани) и *югофоби* (ВМРО-вци, автономисти). Реално се налага двупартиен модел – СДСМ и ВМРО, којто изключува наличието на множество и различаващи се възгледи и политики. Още тогав се открива един „множествен дефицит” на идентичности: кои са и какви са македонците, на државност – европеизирача се или постюгославска република.

Пресъздавањето на институциите е првата и основна задача на македонската држава. Опитът, да се преодолее федералното институционално наследство, се сблъсква с липсата на демократични традиции и изправя македонската држава пред сложната задача да създава и трансформира собствени институции, които дори не е имала. Оскъдната демократичност, характерна за такъв поставителен период, е компенсирана от имитацијата на реформи и „залповото создавање” на институции и принципи, заимствани от западните демокрации. Приемањето на Конституцијата от 17 ноември 1991 г. регламентира законотворческата дейност в државата, но повечето закони (напр. Законът за отбраната) са гласувани набързо, без предварителен публичен дебат и възможност за очертавање на приоритети-

25 МАКЕДОНИЈА: Путь к самостоятельности. Документы. Москва, 1997, с. 111-145.

26 Устав на Република Македонија. - Службен вестник, 1991. В периода 1991 – 2001 г. текстът на Конституцијата е променен три пати. Първите две дополнения са през јануари 1992 г. и са в резултат на возраженијата на Грција и възникналия спор за името на страната. Р Македонија официјално декларира с поправка, че нема териториални претензии към нито една балканска држава. Втората поправка изразува позицијата на Македонија спрема нејните снародници, живејци в чужбина, и е юридическата заявка за ненамеса във внтрешните работи на други држави и почит към техниј суверенитет. През 1998 г. се осъществува още една поправка, касаеща глава „Правосъдие” и конкретно свързана с лимитирањето на предварителниј арест. Годината 2001 е нова конституциона граница. След вџоржениј конфликт в Македонија и подпианото Охридско споразумение (13 август 2001 г.) Конституцијата на Република Македонија е отново радикално променена (15 поправки на конституционниј текст). Направените дополнения в неа са определащи за новиј општествено-политически облик на државата и очертават „нова (втора) фаза на конституционално-политическото развитие на независима Македонија”. Всички промени имат конкретни измерения във всяка сфера и формираат целенасочена реформена политика на Република Македонија.

те на политиката на новообразуваната държава.

Политическата система, установена с Конституцията от 1991 г., съдържа недостатъци, които пораждат сериозно напрежение в последвалото десетилетие и рефлектират върху гражданите и обществото.

Първо, в Македония се осъществяват квазидемократични промени. Вместо политически плурализъм се детерминира модел на политическа система, която е вдъхновена от мажоритарната демокрация, поверяваща властта на мнозинството, спечелило изборите. Дълбоката фрагментарност на македонското общество в различни аспекти, от които най-важен е етническият, прави невъзможно функционирането на чистия мажоритарен модел на демокрацията и дупартийната система.

Второ, Конституцията дефинира Република Македония като национална държава на „македонския народ“ въпреки мултиетническият състав на обществото и елегантно „компенсира“ правата на малцинствата в чл. 7 и 48, гарантирайки им широки правомощия във всички сфери на обществения живот.

Вторият аспект е свързан с обема на индивидуалните и колективните права. В обществото се оформя нагласата приоритетно да се обсъждат правата на малцинствата, като се очертават противоположни позиции и схващания на различни политически партии и обединения. Това противопоставяне се отразява пагубно на демократичните промени, пречи на адекватното функциониране на властовите институции и повишава риска от пробиви и блокаж.

Третата е свързана с липсата на координация между трите власти – законодателна, изпълнителна и съдебна. Парламентарната демокрация става продукт по-скоро на „конституционен инженеринг“, отколкото на реални политически процеси. В този ред на мисли законодателната власт в Р Македония е единствената на Балканите с толкова правомощия, несподелени с друга власт. Македонският парламент има право да се саморазпуска с обикновено мнозинство, да насрочва парламентарни и президентски избори, референдуми. Председателят на Събранието има по-силни конституционни правомощия от пряко избрания президент на страната.

Четвърто, основните политически партии в Р Македония възникват на етнически и социален признак. Изразената роля на основните етнически партии върху политическата система на Република Македония радикализира междуетническите отношения в страната. Конституционните промени през 2001 г. и 2005 г., породени от Охридското споразумение, укрепват федеративната тенденция за разделяне на унитарната държава на албанска и

македонска част. В политическата система всяко структурно звено е двува-риантно – македонско и албанско.

Утвърждаването на независимата македонска държава като пълно-правен субект на международните отношения се свързва с конструктивен национализъм, чрез който „новото“ поколение политици отстоява държа-вен суверенитет и национална идентичност. Този размах на **неомакедониз-ма** търси аргументите за своята политика и идентификация, „обсебвайки миналото на съседните държави“²⁷. Ремакедонизацията е поливариантна и особеното след 90-те години на миналия век е, че освен антибългарската насоченост (с всичките вариации на кражба на история, лъжи и фалши-фикации) тя безпardonно се обръща назад, търсейки в Античността „нови корени“ за своята измислена същност. Постюгославският македонизъм е презареден съобразно новите реалности, но неговите възродени черти имат подчертано деструктивно влияние в регионален и във вътрешнополитиче-ски план.

Масовата обществена хипноза за славното и героично минало на „древния македонски народ“²⁸, закрепена от зараждането на античния маке-донизъм, се онагледява чрез проекта „Скопие 2014“. Превръщането на този архитектурен „феномен“ в бариера срещу своеобразното албанско възраж-дане не заличава истината за характера на държавата. Македонизмът е жив и докато той съществува, европейската перспектива за Р Македония може да бъде само блян и илюзия.

1.4. Комплексна оценка на системата за сигурност на Република Македония

Опитите, да се създаде нов реорганизиран модел на системата за сигурност на Република Македония, започват в началото на 90-те години непосредствено след отделянето на държавата от югославската федерация. Процесите на обществени трансформации и бъдещето на новосъздадената балканска държава са пряко свързани с редица реформи в сферата на сигур-ността, които да гарантират както териториалната цялост, така и вътреш-ния мир и ред в страната. Промените в системата за сигурност набират сила с международното признание на държавата и обвързаностите, които произтичат от членството ѝ в редица международни организации. Предиз-викателствата, с които се сблъсква процесът на формиране на политика за

27 Хинкова, Соня. Югославският случай: Етнически конфликти в Югоизточна Европа. С., 1998, с. 139.

28 Божинов, Воин. Кръпките по дрехите на македонизма // Македонски преглед, № 3, 2013, с. 101-106.

сигурност, произтичат от стремежа на новопоявилата се независима държава да формулира приоритетите си във време, когато се стреми да утвърди своята независимост, да получи международно признание, да формира нова отбранителна система и въоръжени сили, чрез които да защити суверенитета на държавата. Този устрем обаче е забавен от редица фактори.

Политиката за национална сигурност на РМ представлява елемент от т.нар. македонски идентитет за сигурност²⁹. В нея са вградени конституционните ценности и интереси във вътрешната и външната политика на държавата. Те в много отношения съвпадат с принципите, които се отнасят до сигурността на държавата³⁰, а също произтичат от главната цел на политиката за сигурност³¹ – да защитава както нейния суверенитет, така и гражданите ѝ чрез законодателството и съответните институции съобразно правилата и решенията на регионални и международни институции за сигурност. В основата на тази формулировка се фокусира вниманието върху превенцията на междуетнически конфликти и кризи, пълноценно използване на членството в организации, свързани с евроатлантическата, европейската и регионалната сигурност.

Съобразно целите на сигурността политиката за сигурност се базира на следните принципи: на законова уредба, на единство на сигурността, на всеобхватен достъп, специфичност и защита на жизнените ценности, на миролюбивост и партньорство, на прозрачност и на отвореност за промени.

Принципът на законовата уредба обхваща конституционни и правни норми, регламенти на международното право и норми, които държавата частично или цялостно е интегрирала или ратифицирала в националното законодателство. Конкретно в Република Македонија юридическата рамка на политиката за сигурност се стреми да се синхронизира още и с евроатлантическите интеграционни процеси и ценности, да се съобрази с икономическите перспективи за страната, както и с перспективите за укрепване на сигурността в държавата.

Принципът за единство на сигурността обяснява неделимата връз-

29 Аризанкоски, Гоце. Безбедносниот идентитет на обшество и држава: Синтез на суштинските елементи на македонскиот безбедносен идентитет / Сборник на трудови от ФБ на Универзитетот „Св. Климен Охридски“ - Битоля, Научно-стручна конференција: Б е з б е д н о с т а, еколошката безбедност и предизвиците на Република Македонија.- Охрид 17-18.09.2010 г. Скопје, 2010, с. 368-389.

30 Jenkins, BM 2007, 'Basic Principles for Homeland Security, Testimony presented before the House Appropriations Committee, Subcommittee on Homeland Security on January 30, 2007, RAND Corporation, Santa Monica, CA, USA, преземено 2.12.2013 година, извор: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/2007/RAND_CT270.pdf; Parliament of Estonia 2010, National SecurityConcept of Estonia, Unofficialtranslation, Tallinn, Estonia, преземено 20.12.2013 година, извор: http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/nodes/9470_National_Security_Concept_of_Estonia.pdf

31 Национална концепција за безбедност и одбрана, Влада на Република Македонија.- arhiva.vlada.mk/.../Vladina_koncepcija_za_bezbednost....

ка и взаимодействие между националната сигурност, регионалната и глобалната сигурност. Степента, в която е застъпен този принцип в националната политика за сигурност, разкрива готовноста на државата за участие в регионалните и в международните организации за сигурност (НАТО, Интерпол, агенциите на ЕС – Европол и Фронтекст, регионалните инициативи за сигурност и др.).

Принципите на всеобхватен достъп (под който се подразбира по-висока степен на разпознавање на заплахите и рисковете за сигурноста и варијанти за справяње с тях), специфичност (в съзвучие с целите на системот за сигурност и с характеристиките на државата) и **заштита на животните ценности** означават променјачата се природа на заплахите и рисковете, на тяхната сложеност и взаимозависимост.

Принципът на мирољубивост и партньорство предполага мирно разрешавање на всички възникнале проблеми посредством политически, правни и административни средства и чрез разумен дијалог.

Република Македонија декларира на нај-високо равнище, че спазва този принцип, че нема териториални претенции към соседните и други страни, а същевремено не разглежда никого от соседите си како непријател (ал. 1 от Първата поправка на Конституцијата на Република Македонија).

Принципът за **прозрачност** има за цел да преодолее различјата, които произтичат от стереотипните представи за системот за сигурност (традиционност, затвореност и конзервативност). Публичноста и прозрачноста како елемент от демократизирането на секторот за сигурност предполагат воведането на инструменти за демократичен контрол над системот за сигурност.

Принципът на отвореност за промени се припокрива в известна степен с **принципа на динамичност и гъвкавост**. Гъвкавоста се изразува в своевременна адаптивноста на политиката за сигурност към регионалните и глобалните предизвикателства пред сигурноста. В процеса на поддржане на националниот суверенитет и сигурност адаптивната и гъвкава политика е предпоставка за избјегвање на конфликти и възможност за мирно дипломатично преодолявање на различјата в позициите и становищата.

Основата, върху която се създават и формират всички стратегически документи³² в областта на сигурноста, е **Конституцијата на Република**

32 Можем да посочим следната хронологија на гласувани закони и стратегически документи, които имат за цел да регламентират и регулират сигурноста и отбраната на Република Македонија:

Конституција на Република Македонија (1991 г. с конституционните поправки от 1992, 1998, 2001, 2003, 2005 и 2009 г.);

Закон за втрешните работи (1995 г.);

Закон за агенцијата за разузнавање (1995 г.);

Македонија. Целите за гарантирање на националната сигурност са насочени към защита на интересите и ценностите на обществото, дефинирани в чл. 8 от Конституцията на Република Македонија от 1991 г. и поправки-те от 2001 г. в съответствие с Охридският рамков договор. Конституцията дефинира основните ценности, които са предмет на защита и комплексно засягат националната сигурност.

Политиката за сигурност може да бъде очертана и в т.нар. „Бяла книга“, което в своята същност е неформално наименование на парламентарния документ, изразяващ правителствената политика в областта на националната сигурност. „Бялата книга“ за отбраната на Република Македонија започва да се създава през 1998 г. Тя използва политически и стратегически документи в областта на сигурността и в нея се систематизират определени въпроси в областта на сигурността, но без същностен достъп до поверителна информация.

Необходимостта от цялостна политика за сигурност за първи път се декларира в ал. 9 от *Националната концепция за сигурност и отбрана* от 2003 г. В нея се конкретизира политиката на национална сигурност и се определят нейните цели. Националната концепция за сигурност и отбрана е базирана върху оценката на експерти по политиките в областта на сигурността.

В Концепцията се интерпретират няколко аспекта на политиката за сигурност: външна политика; икономическа (стопанска) политика; политика за вътрешна сигурност; политика на защита на жизнената среда и отбранителна политика. Три от тях – външната политика, вътрешната политика и политиката по отбраната - се открояват като приоритетни и основни елементи на политиката, свързана със сигурността. Те имат пряко отношение към поддържане на мира, сигурността, стабилността, суверенитета и териториалната цялост на държавата. Предмет на защита са ценностите, формулирани в резултат на демократичните промени, съпътстващи конструирането на държавата, както и тези, породени от налагането на концепцията

-
- Стратегия за отбраната на Република Македонија (1998 г.);
 - Закон за отбрана (2001 г.);
 - Национална концепция за сигурност и отбрана (2003 г.);
 - Национална стратегия за интегрирано гранично управление (2003 г.);
 - Закон за борба с прането на пари и с доходите от престъпна дейност (2004 г.);
 - Закон за управлението на митниците (2004 г.);
 - Закон за защита на личните данни (2005 г.);
 - Закон за управление на кризите (2005 г.);
 - Национален план за действие при интегрираното гранично управление (2005 г.);
 - Закон за вътрешните работи (2006 г.);
 - Закон за слеждане на комуникациите (2006 г.);
 - Закон за полицията (2006 г., влиза в сила на 11.11. 2007 г.) и др.

за мултиетническо общество, залегнала в Охридскиот рамков договор. Към тези ценности принадлежат и онези атрибути на македонското общество, които са част от историята на страната, а също и съвременните обстоятелства в сектора на сигурноста. Такива са: членството в международната коалиция за борба с тероризма и организираната престъпност; политическата и оперативната поддръжка на дейностите по пресичане на транснационалната организирана престъпност; стремежът за опазване на световния мир и сигурност.

В Концепцията се диференцират различни групи интереси: дълготрайни интереси; жизнени интереси и интереси от особена важност. Като **дълготраен** интерес е посочено зачитането на државната идентичност на Република Македонија със свободно изразување на етническата идентификација на всички граѓани на Републиката, както и заштитата на независимоста и териториалната цялост на страната. Като **жизнени** интереси са визирани:

- заштита на мира и сигурноста, животот и здравето, имотот и личната сигурност на граѓаните на Република Македонија;
- развие на мултиетническото общество, на взаимното доверие, на съвместните усилия и стремежа на всички етнически общности към стабилност и всестранен напредък на државата;
- икономическо развие, утврждавање на пазарната икономика, частната сопственост, както и заштитата на жизнената инфраструктура и ресурси на Република Македонија;
- заштита на демократичните основи на правовата држава – политически плурализъм; парламентарна демократија; разделение на властите; демократични и свободни избори; спазвање на законите; последователна заштита на човешките права и слободи, както правата и слободите на граѓаните, постојанна заштита и усъвршенстване на целостната втрешна сигурност на општеството и државата;
 - пълноценна интеграција в НАТО и ЕС, както и в другите системи за колективна безопасност.

Интереси от особена важност са:

- изграждане и развие на всички форми на сьтрудничество със сьседните држави в интерес на мира, сигурноста и развиеето на Република Македонија и нејните сьседи;
- запазвање и сьхранявање на мира и стабилноста в Югоизточна Европа;
- учасие в изграждането на мира и стабилноста в региона, Европа

и света;

- осигурување на условия за подобрување на втрешнополитическата стабилност и общоприет консенсус;

- изграждане на социална држава со еднакви възможности за всички граждани без оглед на пол, раса, верска, политическа, социална, културна и друга принадлежност;

- създаване на условия за изграждане на общество в дух на толерантност, зачитане на демократичните ценности, основани на европейската демократична традиция, без оглед на етническата, верската или друга принадлежност;

- опазване и защита на жизнената среда в државата в сътрудничество со международната общност.

Създаването на новата **Стратегија за отбрана на Република Македонија** се ситуира времево в началото на 2010 г. Стратегијата идентифицира како възможни рискове и заплахи за националната сигурност: тероризма, транснационалната организирана престъпност, разпространението на оружје за масово унищожение, регионалните конфликти и кризи, радикалниот национализъм и екстремизъм, етническа и верска нетърпимост, присъствието на големи количества нелегално въоружение и муниции, компютърни престъпления и други неконвенционални заплахи и рискове. Со усъвършенстването на Стратегијата за отбрана в началото на 2011 г. се приема *Дългосрочен план за развитие на отбраната* за периодот 2011 - 2020 г. Планът определува главните процеси и дейности за развитие на военните възможности на Армијата на Република Македонија. Планът осигурува единство на усилијата на Министерството и на Армијата за развитие на отбраната и съгласување на ограничените ресурси со клучовите приоритети за развитието на отбранителните способности.

* * *

Во крајот на 90-те години на XX век е воведена синтагмата „реформи во секторот за сигурност“, којто изисква синхрон со реформите во сите сектори на државата. Главната цел на „реформата во секторот за сигурност“³³ е

33 Славески, Ст. И др. Концептот за реформи на безбедносниот сектор(систем) /Ст. Славески, О. Бакрески, Т. Милошевска.- В: Реформите на безбедносниот сектор во Република Македонија и нивното влијание врз борбата против криминалитетот: Меѓународна научна конференција, 15.09.2012 г., ЕУ.- Скопје, с. 352-358.; Пак там: Илиев, Ан. и др. Асиметрични те закани како предизвик за реформите во безбедносниот сектор на Р. Македонија / Андреј Илиев, Драге Петрески, Ненад Танески.-с. 21-24.; Гергинова, Татјана. Реформи на безбедносниот сектор во Република Македонија / З б о р н и к на трудови од ФБ на Универзитетот „Св. Климен Охридски“- Битола, Научно-стручна конференција: Б е з б е д н о с т а, еколошката безбедност и предизвиците на Република Македонија.- Охрид 17-18.09.2010 г. Скопје, 2010, с.160-172.

трансформација на институциите в сферата на сигурноста, които ефективно, легитимно и отговорно да осигурят вѣншната и вѣтрешната сигурност в съответствие с променените обществени условия, реконструираното законодателство, наличните ресурси на дрѣжавата, новите рискове и заплахи за националната сигурност на всяка една от страните в региона.

В съответствие със състоянието на икономическо развитие промените в политическата система и специфичните черти на сигурноста се обособяват **три основни етапа**, които характеризират процесите на трансформација в системата за сигурност на суверенна Македонија след 1991 г.³⁴. Предложената периодизација изглежда по следния начин:

- *първият етап* (1991 - 2001 г.) – от обявяване на независимостта на Република Македонија до етнополитическата криза през 2001 г.;

- *вторият етап* (2001 - 2008 г.) – от постконфликтното урегулиране на кризата в Македонија до „фиското“ с членството на Македонија в НАТО в Букурешт през 2008 г.;

- *третият етап* (от 2008 г. до наши дни) – период на динамични промени, проблеми и предизвикателства пред системите, структурите и политиките за сигурност на Р Македонија.

Всеки от посочените етапи се характеризира със специфични акценти, които са определящи за политическото развитие в страната и институционалните промени³⁵.

Първият период от политиката в сферата на сигурноста е рамкиран от две определящи събития. Отделянето от югославската федерација и провъзгласяването на независимост след проведенија през септември 1991 г. референдум поставят началото на „постюгославска“ Македонија. Самостоятелното развитие налага коренна промяна на концепциите за суверенитет и демокрација, радикални реформи в структурите, принципите и цялата система за сигурност, преформулиране на реалните заплахи за националната сигурност на страната. Този период е изключително важен, защото ознаменува повторното основаване на македонска дрѣжавност извън директната опека на Белград, както и създаването на нейната национална Армия, на демократични и законодателни институции, които са в основата на бъдещото развитие на Македонија. Определя се като **поставторитарен (постфедералистки)**, защото отразява прехода от един политически режим към друг, от една форма на квазидрѣжавност към пълноценна, суверенна

³⁴ Јовановски, Зоран. Развојот на безбедносните служби во Република Македонија (1945-2010). Скопје, 2012, с. 202.

³⁵ Според някои автори тези периоди се означават съответно като: **поставторитарен, конфликтен, постконфликтен**.

държава с всички позитиви и негативи, които носи подобна радикална трансформация.

Вторият период включва етнополитическия конфликт в Република Македония след 2001 г., а за горна граница е посочена срещата на високо равнище на НАТО в Букурещ през 2008 г. Етнополитическата криза в Македония през 2001 г. оказва пагубно влияние върху политиката и сигурността в страната. На *първо* място, тя се оказва най-въздействащата заплаха за националната сигурност, конституционното устройство и териториалната цялост на Македония след обособяването ѝ като независимата държава. *Второ*, всички новосъздадени след 1991 г. структури и институции, чиито функции и задачи са пряко свързани със защитата на националната сигурност (полиция, армия, специализирани звена, разузнавателни служби, новосъздадените паравоенни единици), са изправени пред първото си сериозно предизвикателство. Тази криза, макар и кратка по време, с ограничен обхват и мащаби разкри редица слаби страни и недостатъци в структурата им, липсата на координация между елементите на системата за сигурност и категорично показва, че Македония не притежава ефективен механизъм за справяне с кризи, че е необходима радикална реконструкция на системата за сигурност и усъвършенстване на отделните ѝ звена. Този период се определя като **конфликтен**, последван от **постконфликтен**. Той се проявява още в стремежа на Република Македония да отговори на необходимите условия, за да се присъедини към НАТО и Европейския съюз – една от позитивните перспективи за бъдещето на страната.

Третият период протича след цитираната вече среща на НАТО в Букурещ и продължава до наши дни. Началото на този период не предлага на Македония очакваната покана за членство в Алианса. Причина за отлагането е нерешеният спор с Гърция относно името на новата балканската държава. Наложеното вето по време на Букурещката среща е определящо събитие за македонската политика, което провокира многобройни негативни последици. Тази среща се оказва важна по две причини. *Първата е, че НАТО* оценява³⁶ положително усилията на Македония да реформира сектора за сигурност особено след конституционните реформи в периода 2003 - 2005 г.

36 В декларацията от срещата на върха на представителите на Северноатлантическия съюз в Букурещ по отношение на Република Македония се отбелязва следното: „... Ние осъзнаваме факта, че БЮРМ е свършила страхотна работа и демонстрира ангажимента си към ценностите на НАТО с участието си в операциите на Алианса. ООН е направила много за справяне с проблема за името на страната, но без успех. Така че ние ще отправим покана веднага след като се постигне взаимно приемливо решение за името на страната. Ние насърчаваме възобновяване на преговорите без забавяне и очакваме това да стане възможно най-скоро”. <http://www.nato.int>

Втората причина е, че Букурешката среща очертава един по-различен път за Македонија от този на останалите држави в региона. Достатъчно красноречив е фактът, че години след срещата в Букурещ все още няма адекватно решение на спора с Републиката.

Предизвикателствата, пред които се изправя македонската држава на съвременния етап в сферата на сигурността, изискват няколко групи мерки и промени, които да ѝ дадат възможност адекватно да решава задачите по опазване на националния и регионалният мир и сигурност. Те могат да се систематизират по следния начин:

- насърчаване на култура на „нулева толерантност“ към извършителите на престъпления срещу државата;

(В тази връзка е необходимо да се създадат програми за повишаване на информираността на всички структури на системата за сигурност, които по-успешно да мотивират участието им в провежданата политика за сигурност, заложенa в Стратегијата за национална сигурност.)

- интензифициране на процесите за реална и ускорена евроатлантиска интеграција, за спазването на юридическата рамка за осъществяване на дейностите по политиката за сигурност;

(Тази част преди всичко се отнася до създаване и развитие на инструменти за междунституционално сътрудничество в рамките на системата за сигурност, както и до по-ефективно регионално и междунaродно сътрудничество.)

- промяна на политиката за по-голяма ефективност на системите и органите за сигурност;

в проблематиката, свързана с междуетническите отношения, да се вземат предвид деликатността на субектите (државни и недржавни) и факторите, които водят до възникване и ескалация на междуетническото напрежение.

(В тази област настъпват значителни промени, особено след конституционните промени в периода 2004 - 2006 г., вследствие на които в структурите за сигурност на Р Македонија се въвежда квотният принцип, те до голяма степен се етнизират, настъпват съществени изменения в тяхната ефективност, кадрови състав, професионален капацитет, начини и канали за финансиране и контрол и т.н.)

Комплекст от формални и нестандартни предизвикателства за цялостната политика на сигурност на Република Македонија значително се видоизменя и разнообразява по посока на:

- * преосмисляне и реконструиране на Република Македонија като

гражданско общество, в което гражданите да се третират еднакво от закона и да се ползват с всички права. Отпадане на приетото конституционно словосъчетание „мултиетническо общество" като формулировка, която не може да се приеме като модел и база на обществено устройство. Тя винаги ще предполага междуетническо напрежение, макар и в латентна форма;

* преаранжиране и предефиниране на приоритетите и политиките на държавата в сферата на сигурността, тъй като те не отговарят на действителното състояние на националната, регионалната и европейската сигурност. Всички обществени фактори, ангажирани със сигурността, особено политическите субекти, ръководещи и структуриращи системата за сигурност, следва да избягват ситуацията и решенията, които индуцират риска за сигурността фактор, при който в страната да се стигне до паралелно съществуване на две системи за сигурност със свои структури, разделени на етническа основа;

* създаване на механизми за ненасилствено разрешаване на кризи и преди всичко на междуетническите сблъсъци и противоречия; преодоляване на всички видове предразсъдъци, свързани със сигурността на държавата;

* реализация на евроатлантическата интеграция с ускорени темпове и в обозримо бъдеще, както и преодоляването на препятствията чрез политика на гъвкавост, адаптивност и дипломатичност в решаването на споровете за името, езика и общата история; издигане на добросъседските отношения на по-високо ниво с цел насърчаване на регионалната стабилност и сътрудничество с международните институции за сигурност;

* навременно и адекватно открояване на проблемите на сигурността, което предполага неутрализиране на рисковете и заплахите за националната сигурност; засилване на мерките за борба с тероризма, с радикалния ислям, с разпространението на оръжия за масово унищожение, както и с трафика на наркотици и организираната престъпност;

* предприемане на адекватни мерки за защита на системата и структурите за сигурността от възможни политически манипулации, в това число и мерки за повишаване на професионализма в тях, както и за намиране на модел за кадрови подбор на най-подходящите хора, които биха били подготвени и отговорни за проблемите на сигурността;

* създаване на ефективна, икономически устойчива и ресурсно осигурена система и структура с ясно определени отговорности, функции и права на всички субекти в нея;

* създаване на механизъм – институционален и юридически, за

ефективно противодействие на масовите бежански потоци, които дестабилизират националната сигурност и превръщат Р Македония в част от балканско трасе по пътя ѝ към Западна Европа.

1.5. Албанският фактор в Р Македония – „пълзяща албанизация и деконструкция на държавността“

През 90-те години на ХХ век основният кръг от проблеми на Балканите се локализира около т.нар. **албански фактор**. Той засяга със сигурност четири от държавите в региона (Косово, Македония, Гърция, Албания) и трудно може да бъде преодолян само с „инструментите на интеграционните изисквания“³⁷.

Темата за албанския фактор в Р Македония е многоспектрна. Тя се превръща в един заплетен калейдоскоп, чиито измерения (демографски, политически, религиозни, икономически, социални и др.) трябва да се анализират комплексно, за да се изведе тяхната взаимовръзка.

През последното десетилетие на ХХ век идеите за „Велика Албания“ или за „Албанска конфедерация на Балканите“ са заменени от тезата за „единно албанско пространство“. Тези амбиции са подплатени с немалко факти, сред които определящ е **демографският аспект** на този фактор. Невероятният демографски скок в Македония и Косово е впечатляващ. В Косово албанците са над 90% от жителите на областта³⁸. Числеността на албанското малцинство в Македония е също прогресиращо нарастваща и там албанците надхвърлят половин милион души. Статистическите прогнози предвиждат албанците и македонците да се изравнят по численост след около 2-3 десетилетия³⁹.

Албанското национално малцинство в Македония се превръща в „нов, непознат политически фактор“ още в първите години от македонската независимост. То се етнизира, политизира и подкопава устоите на новоучредената македонска държавност. За повече от 20 години претърпява интензивна идентичностна и организационна еволюция⁴⁰. Въведеният от изследователите⁴¹ на албанския феномен термин „пълзяща албанизация“

37 Димитров, Ангел Западните Балкани - територия на европейското безпокойство. 04.10.2004 // В: <http://www.kas.de/bulgarien/bg/publications/5404/>.

38 Statistikat vitale te Kosoves 2006. Enti Statistikor I Kosoves, Prishtine. 2007, f. 9.

39 Албански малцинства има в Южна Сърбия – долината на Прешево е населена с около 70 000 албанци; Черна гора – с над 50 000 човека или 7% от населението; Гърция също официално приютава половин милион албански емигранти. Islami, Hivzi. Studime demografike, Prishtine. 2008, f. 241- 252.

40 Минчева, Любов. Качествени методи в сравнителните изследвания: Сборник казуси. С., 2005, с. 239.

41 Бобев, Боби. Албанското присъствие в Македония: Сб. Аспекти на етнокултурната ситуация. - С.,

не е случаен. Тази тенденция продължава и до днес, но нейното активно начало можем да открием още в края на ХХ век. Поглеждайки в ретроспекция, открояваме няколко основни периода, които не само хронологично, но и същностно очертават характера на албанското присъствие в Р Македония като определящ и до днес фактор в политическия и обществен живот на страната.

Първият период (1991 – 1994 г.) препраща към години след обявената независимост на Р Македония. **Албанският фактор** в Р Македония се ориентира към тактика, съобразена с новата политическа ситуация в републиката. В началото тя е политика на **абсентизъм**⁴², бойкот на независима и суверенна Македония, искания за „държавотворен народ“²⁴³, обвързване и координиране с действията на т.нар. албанска алтернатива в Косово⁴⁴. Тя е

1992, с. 126- 133. Панчев, Антон. Ролята на албанския фактор за стабилността на Р Македония // Мак. преглед, бр. 3, 2013, с. 83-99. Първанов, А. Албанския синдром в Република Македония. // Н а ц и о н а л н и проблеми на Балканите: история и съвременност, Институт по балканистика при БАН: Изд. АРГЕС.- С, 1992, с. 158-178.; Стамова, М. Албанският въпрос на Балканите (1945 – 1981). - /Марияна Стамова/. – София: Фабер, 2005; Стамова, М. Албанският проблем в Югославия след Тито 1980-1990.- С., 2016, с.135-163; Първанов, А. и др.. Албанският фактор в Македония (1944–1991) / Антон Първанов, Марияна Стамова. // Турция, Балканите, Европа. История и култура. Изследвания в чест на проф.Дженгиз Хаков. София, Институт по балканистика при БАН, 2003, 297.

42 Абсентизъм: отсъствие, тактика на отсъствие, саботиране, отчуждаване на албанските политически фактори и албанското малцинство по отношение на мажоритарното население и на току-що създадената македонска държавност. Примери: Албанците в Македония бойкотират референдума за независимост през 1991 г., както и преброяването на населението; албанската парламентарна група бойкотира приемането на новата Конституция през същата година; през 1992 г. албанците в Македония провеждат незаконен референдум, според който 90% от тях са за независимост; в първите няколко години след референдума за независимост албанските донаторници бойкотират задължителната военна служба; в началото на 1993 г. полицията арестува група албанци (в това число и зам.-министър на отбраната на Р Македония) и я обвинява в опит за изграждане на паравоенни сили; през 1994 г. те провъзгласяват автономна албанска република в западната част на Македония;

43 Опит за пренасяне и налагане на понятия и политики от времето на федеративна Югославия, в която съществуваша термините „югославенски народи“ (югославски нации и „югословенски народности“). С този термин се избягваше признаването на националните малцинства, те се обявяваха за народност, т.е. етноси, а не части от други нации, при това със задължителната приставка „югославски“, т.е. свързани с Югославия, а не с техните нации-държави. В края на 60-те и началото. на 70-те години в Югославия се стига до пробив. Признат е още един „югословенски народ“ – „мисюлманите“ в Босна и Херцеговина като нова шеста югославска нация със своя република. Това искат да постигнат и албанците в Косово – от малцинство да бъдат третирани като „народ“/ нация с правото да имат своя държавност. Македонските албанци настояват Македония да бъде държава на два равнопоставени народа/нации (държавотворни), а не албанците да бъдат едно от многото малцинства в държавата.

44 Поредицата от събития в пост-Титова Югославия и реалната ситуация в Косово в началото на 1990 г. (*Вълненията на албанците водещи до началото на края на федеративна Югославия /XIV извънреден конгрес на СЮК/; Ответни рестриктивни и репресивни мерки и действия на Сл. Милошевич; Честите смени в елита и ръководството на Косово; конституционните промени в Конституцията на Сърбия и автономните области. Обезличаването и пълзящото ликвидиране на автономията; Нелегалното свикване на Албанската скупщина в Качаник. Провъзгласяването на Косово за Република; Подмяна на основните политически фактори и лидери сред албанците в Косово.) предпоставят формирането на т. нар. **Косовската алтернатива** – нов етнополитически фактор, обединяващ и направляващ албанското национално движение в Косово /1992-1995 г./ (основно интелектуалци, доскоросни емигранти). Косовската алтернатива се ориентира към линията на „мирна съпротива“ и установяване на паралелна власт, но в хода на посочените процеси и събития, при нарастващите репресии се стига до спасяване на активистите на албанската алтернатива чрез прехвърлянето им в Македония. Там се завръщат и много от албанските студенти завършили в Прищинския университет и др.*

съпроводена с прояви на иредентизъм, сепаратизъм, включително и готовност за провъзгласяване на т.нар. „Албанска република Илирида“⁴⁵.

В средата на 90-те години (1994 - 1999 г.)⁴⁶ албанскиот радикализъм се трансформира⁴⁷. Тактиката се промена и се тръгва към т.нар. **балансирачко вклучување**. Албански партии се вклучуваат во управленски коалиции, други дејстват како опозиција, представени се во парламента, налични се и извънсистемни албански формации. Искането за федерализирање на Македонија е изоставено за сметка на нови претензии⁴⁸: пропорционално представителство на етническите албанци во државните институции; промена на Конституцијата во частта ѝ, односјача се до статута на етническите албанци; создавање на етнически албански универзитет, медиуми и др. Во крајот на 90-те години тоа албанско учество се преврѓа во **обусловено** (заемане на клучови места во управлението, местната власт, органите за сигурност, албанизирање на просветната система) настоявање албанскиот да биде признат за втори официјален јазик, стремеж кон пълна хегемонија во органите и структурите на местната власт⁴⁹.

Тази неустановеност и лабилност на државата, продолжуващото вјздействие на југоембаргото, конфликтите во Хрватија, Босна и Косово водят до пълзјача дестабилизација во крајот на 90-те години (1999 – 2001 г.). Върпреки че положението на албанците во Македонија е коренно различно от

учебни заведения во Косово, меѓу които се открояват такива како Арбен Джафери и др. Стига се и до масово прехвърляне на албанци от Косово во Македонија, които се заселват во Тетово, Гостивар, Куманово и во многу от селцата околу Скопие (100 хил. души).

45 Илирида или Република Илирида е наименованието на државнополитически проект на албанците, населјачки Р Македонија. Во основата на този проект е стремежът за формирање на автономна област под названието Илирида, која да обхваща териториите, населјачки от албанци, независимо че нейното обособување може да доведе до федерализирање на настоячата територија на Р Македонија.

46 Минчева, Ј. Цит. съч., с. 241.

47 И во този период са налице етнически вълнения: сблъсъци - през јули 1994 г. по повод предстоящо преброявање на населението; през 1995 г. меѓу македонската полиција и етническите албанци във връзка со откривањето на незаконни албаноезичен универзитет; през јули 1997 г. македонските спецчасти свалјат албански, турски, македонски знамена пред сградата на обштината во Гостивар;

48 Минчева, Ј. Цит. съч., с. 242.

49 Отчетливо е тоа, че след 2001 г. представителството на албанците во органите на централното управление става постоянно и нарастачо (IV-то правителство – 1998 - 2001 г. – кабинет от 28 министри, от тях 6-ма албанци, 1 вицепремиер. Во крајот на мандата министрите албанци ставаат 9; V-то правителство – 2002 - 2004 г. - 18 министри, от които 5-ма албанци, 1 вицепремиер, во крајот на мандата министрите албанци ставаат 6-ма; VI-то правителство – 2006 – 2007 г. – 26 министри, от които 6-ма албанци, като во крајот на мандата албанците министри ставаат 8; VII-мо – 2008 - 2011 г. – 22-ма министри, от които 8 са албанци, а един е вицепремиер; VIII-мо – 2011 - 2013 г. - 23 министри, от които 8 албанци, от които 2-ма вицепремиери. Во крајот на мандата албанците министри ставаат 9. И во деветото правителство - 26 министри, 8 албанци, двама вицепремиери.) . Освен вклучување во управлението албанците заемат и клучови министерства: Министерството на местното самоуправление – 6 пъти, на правосъдието – 4 пъти, на образованието и науката – 4 пъти, здравеопазувањето - 3 пъти; икономиката – 5 пъти; заемат постове дори во такива вјзлови министерства како Министерството на избраната, Министерството по Европските вјпроси и други.- В: Дисертационно изследвање на Чолакова, Славеја : Институционализација на етническите партии и развие на партијната система во Македонија 2001 – 2014 г.- С, 2017., с. 85 и сл.

това на косовските албанци⁵⁰, албанският фактор след конфликта в Косово пристъпва към изразени **предентистки** действия с активното включване на паравоенни формации.

След кризата в Р Македония през 2001 г. и подписаното Охридско споразумение се създава нова конституционна концепция за едно мултиетническо „консоциативно“ общество. Промените, заложените в Рамковия договор, не само регламентират широки правомощия на албанците в Р Македония, но и провокират много въпроси от правен, политически и социален характер.

Десетилетия наред „измислената“ македонска нация подхранва своята идентичност на антибългарска основа. Целенасочената фиксация на властите, да тушират и заличат родовите корени и памет на населението с българско самосъзнание, да пречупят инакомислещите, води до тотална заблуда по отношение на реалните заплахи за сигурността и съществуването на страната. В стремежа си да ликвидират и преследват българското население, да налагат нов манталитет и принадлежност македонските служби за сигурност проспират **зараждащата се като „троянски кон“ инвазия на албанския етнос.**

Тази целенасочена политика, нерешените и пораждащи напрежение проблеми на идентичността осакатяват всички позитивни стъпки на страната към мечтаното членство в евроатлантическите структури. Защото в съвременна Македония проблемът за националната идентичност се превръща в основен за националната сигурност – държавата не е само македонска, а и албанска. С всички въпросителни, които поражда характерът на такъв тип мултикултурно общество.

1.6. Ситуацията на Балканите и Република Македония като външнополитически фактор и субект

Още с излизането си от югофедерацията Македония „надвисва“ над пропастта на неизвестностите. Външната политика на новата независима държава е насочена приоритетно към няколко посоки: международно признаване и утвърждаване на нейната държавност, интегрирането ѝ в световните и европейски организации и структури, установяване и уреждане на

⁵⁰ Изявление на Арбен Джафери по време на посещението му в Република България – февруари 1999 г. (BBC, 5 February 1999) Джафери отхвърля възможността за преначертаване на границите, като посочва, че албанците в Македония са политически, но не и административно самостоятелни.

взаимоотношенията със съседните държави.

Бъдещето на новозаявилата се държава на Балканите не може да се разглежда диференцирано от развитието на общоюгославската криза. Верижното разпадане на югофедерацията провокира Европейската общност (ЕО, сега вече ЕС) да формулира правила за признаване на новообразуваните държави. На 16 декември 1991 г. ЕО излиза с обща Декларация за насоките за признаване на новите държави в Източна Европа, които очертават допълнителни критерии (извън традиционните⁵¹) за признаване на една държава. През януари 1992 г. т.нар. Комисия „Бадентер“⁵² обявява, че само две бивши югославски републики отговарят напълно на условията⁵³ за международно признаване, и това са Словения и Македония. Въпреки тази констатация в резултат на реакциите на Германия и възраженията на Гърция⁵⁴ относно името на новата държава страните от ЕО приемат като политически готови за признаване само Словения и частично Хърватия⁵⁵.

Блокираното международно признание на страната е последвано от обструкции, възпрепятстващи приемането ѝ в международни, световни, европейски и регионални организации, асоциации и институции.

Неизяснени и трудни са взаимоотношенията ѝ с водещите фактори на международната арена, с традиционните държави на Балканите, както и с новопоявилите се постюгославски държави.

Сложните условия и обстоятелства през 90-те години мъчително и непоследователно се очертават и следват доктриналните основи на външната политика на Македония. В тях се очертава една натрапчива дихотомия – променящото се съотношение между приемственост, югоносталгия, континуитет и стремежът към иновации, свързан с европеизирането и модернизацията на републиката.

51 Конвенцията от Монтевидео от 1933 г.

52 Арбитражна комисия на Конференцията за Югославия

53 Международно признание могат да получат тези републики, които отговарят на следните условия – могат да гарантират: спазване на приетите от ООН и заетите в документите на СССЕ принципи за правова държава, демократизация и съблюдаване правата на човека, в т.ч. и правата на етническите и националните общности; придържане към принципа за ненакърнимост на съществуващите граници, чиято промяна може да се извърши само по мирен начин и при взаимно съгласие на заинтересованите страни; изпълнение на ангажиментите, произтичащи от договореностите по неразпространение на ядрените оръжия, оръжията за масово поразяване, по разоръжаването, както и по споразуменията за регионална сигурност и сътрудничество;

54 Спорът с Гърция започва от 8 април 1993, когато Македония е приета за 181-ва членка на ООН. Поради противопоставянето и натискът на Гърция, която не приема конституционното име на Македония, членството в ООН става с прилагането на временна референция – Бивша югославска република Македония (БЮРМ). Със спогодбата, която подписват, Македония и Гърция се обвързват да решат спора с посредничеството на американските дипломати – С. Ванс и М. Нимец и под покровителството на ООН. Съображенията на Гърция са свързани с реалния факт, че три гръцки области съдържат в името си „Македония“: „Anatoliki Makedhonia“; „Kentriki Makedhonia“; „Ditriki Makedhonia“ - В: Митев, Петър-Емил и др. Македония на кръстопът. С., 2008, с. 92.

55 Димитров, А. Цит. съч., с. 155.

Доктриналните основи на македонската външна политика преминават през триадата – *еквидистанция - активна и многовекторна дипломация - евроатлантическа интеграция*.

Непоследователната и изменчива външна политика на Р Македония е продиктувана от търсенето на максимални възможности за утвърждаване на македонската „национална държава“. Тенденцията за смяна на приоритетите може да се проследи още от началото на 90-те години, когато въпреки лансираната (от К. Глигоров) политика на *еквидистанция*⁵⁶ **регионалната политика** на Р Македония се характеризира със стремеж към сближаване с Гърция, резервираност към България, лавиране спрямо Албания и желание за възстановяване на отношенията със Сърбия⁵⁷. По своята логика този принцип е естествено продължение на македонския синдром на „лупофобията“ (страх от вълци)⁵⁸ и рефлексия на принципа на необвързаност от времето на Тито, който даваше възможност на Югославия успешно да лавира между източния и западния политически блок. На глобално външнополитическо ниво еквидистанцията се обезсмисля, защото основните надежди на Р Македония и комплексните ѝ дипломатически усилия за подкрепа са насочени към САЩ, откъдето се заявяват окуражаващи сигнали.

През втората половина на 90-те години македонската външна политика има различни и многопосочни измерения. Няколко са направленията, в които тя концентрира усилия:

- пълноправното ѝ включване в международните организации и политика;
- приоритетност на двустранните отношения със страните - членки на ЕС и НАТО;
- преференциално съхраняване на отношенията със САЩ;
- подчертан стремеж към контакти с европейските държави с цел икономическа стабилизация на страната (Германия и Гърция, макар да звучи парадоксално);
- категорична евроатлантическа ориентация въпреки закъснялото включване в интеграционните процеси.

Последната характеристика синтезира най-важния етап от еволюцията на македонската външна политика. Присъединяването на Р Македония към НАТО и ЕС е неин основен приоритет, шанс за вътрешнополити-

⁵⁶ Еквидистанция – равноотдалеченост от всички съседи като средство за запазване на македонската самостоятелност.

⁵⁷ Хинкова, Соня. Югославският случай: Етнически конфликти в Югоизточна Европа. С., 1998, с. 138.; Димитров, А. Цит. съч., с. 170.

⁵⁸ Като „вълци“ се възприемат съседните държави, от които се страхуват македонците. Според тях те застрашават суверенитета и независимостта на новата държава.

ческа стабилност и позитивна перспектива за бъдещето на страната.

1.6.1. Провъзгласяване на независимостта и проблемът с международното признание на Република Македония

Възникването на новото държавно образувание на Балканите поставя на първо място проблема за международното признание на страната и приемането ѝ за пълноправен член на международната общност. Реакциите на различните държави са противоречиви, а тяхната позиция спрямо новопоявилата се на Балканите държава еволюира.

Първата остра и негативна реакция е от страна на Гърция, която категорично се противопоставя на възприетото от Р Македония име на страната и на обявения държавен герб („звездата на Вергина“)⁵⁹.

В средата на 1992 г. възниква идеята за двойно наименование на македонската държава. На 27.06.1992 г. Европейският съвет в Лисабон решава, че новата държава може да бъде призната, при условие че тя си избере име, което не съдържа думата „Македония“. Това решение предизвиква остра политическа криза в Република Македония, а не е прието и от самата Гърция.

В резултат на гръцките възражения Европейският съвет отлага въпроса за признаване на Македония и препоръчва преки преговори между Македония и Гърция за намиране на компромис по спора с името на страната. Румъния заема позиция чрез изявлението на румънския президент, който обявява, че исторически „Македония е северната част на Гърция“⁶⁰. Остатъчна Югославия – СРЮ (в този период) също се въздържа от позиция, за да не влоши отношенията си с Гърция. Друга съседна на Македония страна – Албания - обвързва въпроса с признаването на страната със собствените си интереси. Нейните претенции са свързани с искането за местна автономия на албанското малцинство в Македония.

Единствена и първа в света **Република България** признава младата държава още на 15 януари 1992 г. Оценката на този политически акт е противоречива както в страната, така и извън нея. Другите страни, които почти едновременно с Република България признават Македония, са Словения,

59 Направеният опит за преговори между двете страни се проваля поради липсата на пълномощия на представляващите македонската страна да отстояват позиция по посочения казус. Въпреки гласуваните поправки в Македонската конституция, съобразени с препоръките на ЕО, Р Гърция продължава да настоява за промяна на името. В официалните документи на ООН и Еврообщността страната фигурира с компромисното название „Бивша югославска република Македония“ (БРЮМ).

60 Русев, Сергей. Признаването на Република Македония и възможната роля на България. // Международни отношения, кн. 2-3, 1993, с. 61-65, с. 62.

Хърватия и Литва.

На 05.08.1992 г. Руската федерация също признава Македония, което предизвиква нескрито разочарование в Атина. В другата велика сила – САЩ (29.08.1992 г.), кандидатът за президент – Бил Клинтън - заявява, че бившата югославска република ще бъде призната от Америка, ако изключи името „Македония“ от официалното название на страната си. Това е време, в което „САЩ все още считат Югославия за международноправен субект и не признават стремящата се към независимост Македонска република“⁶¹.

Признаването на независимостта на Македония от Република България е проблемно не само поради реакциите на Гърция, но и на другите съседни страни, както и на част от Великите сили.

С прибрзаното според някои външни наблюдатели признание на Р Македония Република България отстъпва от позицията, декларирана от президента Желю Желев през октомври 1991 г., че „България е готова да признае независимостта на югославските републики, които са я обявили по демократичен път“⁶². В случая с Македония Република България признава бившата югорепублика много преди големите европейски държави. Този акт може да се оцени като проява на решителност.

В дадения исторически момент признаването на Република Македония има положително въздействие върху вътрешнополитическата стабилност в Р България. Тази стъпка е израз на действителен консенсус между всички основни политически сили в иначе силно поляризираното и политически конфронтирано българско общество.

Друг аспект на проблема с признаването на държавността на Македония е заявената позиция, че „България ще признае македонската държавност, но не и съществуването на македонска нация“⁶³. Към това се добавя и спорът за така наречения „македонски език“, който на практика е сърбизиран вариант на прилепско-битолския диалект.

Проевропейската ориентация се приема като безалтернативна от управляващите в Р Македония. Въпреки тази декларация⁶⁴ признаването на Република Македония от ЕС е сложен и противоречив процес, свързан с множество дипломатически усилия, компромиси и обрати.

Политиката на ЕС спрямо бившите югорепублики е колеблива и не-

61 Първанов, Антон. Обявяване на независимостта на Република Македония през 1991 година. // Военноисторически сборник, кн. 2-3, 1992, с. 221-244, с.237.

62 Радева, Ю. и др. Цит. съч., с. 41.

63 Пак там, с. 42.

64 На най-високо ниво тогавашният македонски президент Киро Глигоров подчертава: „Европа е най-естествената и най-разумната външнополитическа ориентация на страната. Мисля, че няма належаща причина, която да ни прищори в друга външнополитическа посока.“

последователна. На повърхността на международните политически отношения в ЕС се проявява т.нар. двойна лоялност – от една страна, това е лоялност към общата европейска политика, заложена в договора от Маастрихт, а от друга страна, към трансатлантическото съюзничество по отношение на европейската сигурност.

На 19 декември 1991 г. по време на срещата на външните министри на страните - членки на ЕО е приета „Декларацията за насоките за признаване на новите страни в Източна Европа и Съветския съюз“. Също така на тази среща е приета и „Декларация за Югославия“. Целта на тези два документа е да осигурят международно взаимодействие по въпроса за признаване на новите държави от региона, както и да съдейства за промяна на международноправните критерии за признаване на държавите.

Разочарованията от политиката на ЕС спрямо Република Македония започват на 15.01.1992 г., когато на бившата югославия е отказано международно признание въпреки решенията на комисията Бадентер⁶⁵. На този фон признанието на Р Македония (на същата дата) от страна на България е смел акт, който изпъква като контрапункт на колебливата западноевропейска политика.

Отказът на ЕО, да признае Република Македония, по думите на президента Киро Глигоров, крие голяма заплаха. Той поставя въпроса дали признаването на Македония от страна на 12-те страни - членки на общността ще дойде единствено ако избухне нов военен конфликт? „Гърция може да нарича Македония както си иска - отбелязва президентът, – но пред международната общност тя не може да се казва другояче освен Република Македония“⁶⁶.

Реално ЕС допуска стратегическа грешка със забавяне на признаването на Р Македония. Постепенно САЩ поемат посредничеството за уреждане на всички югоспорове и започват еднолично да се афишират като „безпристрастен“ арбитър на Балканите.

Признаването на Република Македония от страна САЩ също не протича безпрепятствено. Политика на САЩ е променлива и еволюира - от поддръжник на целостта на Югославия до защитник на правото на самоопределение на отделните югославии⁶⁷.

65 Арбитражна комисия на Конференцията за Югославия, учредена от Съвета на министрите на Европейската общност на 27 август 1991 г. и имаща за задача осигуряването на правна помощ, необходима при разпадането на Югославия. Тя е наречена така по името на нейния ръководител – френския конституционен съдия Робер Бадентер.

66 Тревожно е положението в Република Македония. // Македонски преглед, № 2, 1992, с. 6.

67 Президентът Бил Клинтън още в предизборната си кампания препоръчва признание на младата балканска държава при смяна на името, в което да не присъства наименованието „Македония“.

Дори и след официалното признаване на държавата Македония САЩ (под натиска на гръцкото лоби) подчертават в специална декларация на Белия дом, че пълноценни дипломатически отношения между Вашингтон и Скопие ще се установят, когато Македония даде гаранции и потвърждение, че работи конструктивно за разрешаване на различията си с Република Гърция.

Появата на поредната суверенна и независима постюгославска държава е резултат от сложни и противоречиви процеси, свързани с международно признание на Република Македония. За период от 4-5 години Република Македония става член на различни по ранг и обхват международни организации като ОССЕ, Евроатлантическия съвет за партньорство, Съвета на Европа и програмата Партньорство за мир. Страната се включва и в широк кръг регионални инициативи (Пакта за стабилност в Югоизточна Европа, ПСЮИЕ, ОЧИС, Инициативата за развитие на Западните Балкани, Инициативата за икономическо развитие на Югоизточна Европа и др.).

1.6.2. Македония и нейните съседи

Процесът на конституиране на държавността в Република Македония е съпроводен със сериозни проблеми, предизвикани от нестабилността в региона, както и от сложната международна обстановка в края на ХХ век, последвала разпада на социалистическия лагер и края на Студената война.

След обявяване на нейната независимост приоритетна важност за Македония придобиват регионалните измерения на външната ѝ политика. Те могат да бъдат подредени в три основни групи взаимоотношения, проблеми и предизвикателства: *първо*, с **непосредствените съседи** (Гърция, Сърбия, България, Албания); *второ*, с **постюгославските републики** (Хърватия, Словения, Черна гора, Босна и Херцеговина) и на *трето* място с Румъния и особено с **Турция** – държава, с която Р Македония поддържа специални отношения.

Първият непосредствен сблъсък на младата македонска държава с нейните съседи е свързан с акта на обявената независимост и с необходимостта от международно признание на страната.

Гърция е страната, която първа реагира негативно срещу обявената независимост на Р Македония. Тя разгръща мощна (успешна) кампания за възпиране или най-малко за забавяне процеса на международното признание на Р Македония. Нейните аргументи имат известни основания⁶⁸ и се

68 Първо, отказ да се признае името Македония. Според Гърция то е част от гръцкото културно и

концентрират около следното⁶⁹: Гърция не приема нито държавата Македония, нито името, нито символите и герба на новото държавно образувание. Започналият преди 27 години спор не само не затихва и не намира разрешение, но се задълбочава все повече поради неотстъпчивостта и на двете държави. Този сблъсък между Република Гърция и Република Македония, получил известност като „спор за името Македония“, все повече се интернационализира и днес „стои на вниманието на ООН, НАТО, ЕС, ОССЕ, Международния съд в Хага“⁷⁰. В основата на спора е възприетата от управляващите в Скопие теза, че името на държавата е производно на „македонската национална идентичност“, формирана в географската област Македония от дълбока древност. Произтичащата от нея етнонационална политика приема, че съществува „исторически съхранила се македонска нация, както и наличие на македонски етнически малцинства и македонско културно-историческо наследство на територията на съседните държави“⁷¹.

Атина отстоява своите национални интереси и не е съгласна с кражбата на история и идентитет, който исторически принадлежи много повече на древните гърци.

Възприетото от Р Македония име според гърците посяга не само на историческото и на културното наследство, но и провокира към иредентизъм жителите на Егейска Македония, в която живеят 2,5 милиона гръцки граждани, част от които са „славофони“ или „славомакедонци“⁷².

Спорът за името „Македония“ има сериозни последици и измерения за младата македонска държава. Гръцката позиция спрямо Р Македония формира и първия основен проблем за новата държава. Гърция блокира признаването на името от страна на ООН и на ЕС⁷³. Македония е приета за 181-ви член на ООН с „временно“ име – Бивша югославска република Македония.

Тези компромисни позиции в гръцкото общество са съпроводени и от крайни националистически становища, които, освен че не приемат името

историческо наследство и не може с лекота да бъде присвоявано от други страни.

Второ, възражение срещу новия герб на Р Македония - звездата на Вергина, представляващ античен символ, изобразен върху предполагаемия герб на Филип Македонски.

Трето, опасенията на Гърция от възможни териториални претенции на новата държава. Гръцката позиция спрямо Р Македония формира и първия основен проблем за новата държава.

69 Недева, И. Проблемът Македония. С., 1994, с. 29.

70 Александрав, Киро, Спорът между Атина и Скопие е и спор с България. // Македонски преглед, бр. 1, 2009, с. 79-82, с. 79.

71 Пак там, с. 79.

72 Пак там, с. 81.

73 Димитров, Пламен. Македония в балканския геополитически фокус. // Геополитика, бр. 2, 2004. <https://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/159-2004/broi2-2004/552-makedoniya-v-balkanskiya-geopoliticheski-fokus>.

„Македония“ за Република Македония, се опитват да ѝ наложат друго име като например „Скопия“⁷⁴.

В периода 2005 - 2008 г. посредникът в уреждането на гръко-македонския спор за името остава дипломатът от САЩ – Матю Нимиц, който на няколко пъти прави предложения за името на държавата Македония⁷⁵.

На 05.12.2011 г. Международният съд в Хага обвинява Гърция, че е нарушила предходно споразумение от 1995 г., че няма право да възпрепятства приемането на република Македония в НАТО. Гърция заявява, че това решение няма отношение към спора за името, и продължава да отстоява позицията си – не приема Македония като официално име на младата балканска държава.

И към днешна дата спорът за името на Република Македония между Атина и Скопие е актуален и не намира адекватно и трайно решение.

74 Пак там

75 Първоначално той предлага името “Republika Macedonija” да бъде използвано от страни, признали конституционното ѝ име. А името “Republika Macedonija” (Skopije) да се използва от Гърция, а вариантът с латинската транскрипция да се използва в международните отношения. Гърция заявява, че това име за нея е неприемливо, докато в Скопие го намират за сериозна „база за постигане взаимно-приемливо споразумение“. По-късно през 2008 г. М. Нимиц прави друго предложение – територията на Гърция (назована Първа страна) обхваща част от географска Македония. Признава се също конституционното име на Р Македония (назована Втора страна), чиято територия обхваща част от географска Македония. Според американския дипломат Втората страна (в случая Република Македония) ще има за международно ползване име, което да бъде избрано измежду пет наименования:

Конституционна Република Македония (Constitutional Republic of Macedonia);
Демократична Република Македония (Democratic Republic of Macedonia);
Независима Република Македония (Independent Republic of Macedonia);
Нова Република Македония (New Republic of Macedonia);
Република Горна Македония (Republic of Upper Macedonia).

Според М. Нимиц официалното международно име ще замени в ООН и в другите международни организации временното име „Бивша югославска република Македония“. А наименованието „Македония“ не трябва да се използва като официално име на Втората страна, както и от която и да било друга държава. Всяка една от страните се отказва от изключителни права върху името „Македония“.

През месец март 2008 г. М. Нимиц прави три нови предложения за име на страната – Горна Македония, Нова Македония и Република Македония – Скопие, които да бъдат за международна употреба, а конституционното име да остане за вътрешна употреба. Съгласие отново не е постигнато.

На 25 март 2008 г. М. Нимиц прави своето поредно предложение преди срещата на НАТО в Букурещ. Той предлага международното име на страната да бъде Република Македония (Скопие), изписано на английски език - Republic of Macedonia (Skopije).

Всъщност през лятото на 2008 г. има още едно предложение на М. Нимиц за име – в него се включва термина „северна“ – т.е. Република Македония (Северна) или Република Северна Македония. Македонският президент призовава страната да се откаже от „двойната формула за името“. Напрежението между двете страни нараства още повече, след като Скопие депозира молба до Международния съд в Хага на 17 ноември 2008 г. с искане да се произнесе по въпроса за правомерността Република Гърция да блокира приемането на Република Македония в НАТО.

Следват нови предложения от М. Нимиц, които са отново отхвърлени от Скопие. През 2009 г. се появява известно сближаване на позициите. Посланикът на Република Гърция в САЩ заявява, че формулировка за име „Република Северна Македония“ е приемлива, ако тя е единственото име за страната и във вътрешнонационален, и в международен план. В този случай обаче македонските управници в Скопие, които дотогава не приемат „двойната формула за името“, решават, че твърдо ще се придържат към „двойната формула за името“ и няма да направят никакви компромиси в ущърб на македонската идентичност.

Обект на спора между Скопие и Атина е и гербът на Република Македония – „звездата на Вергина“. Тя е символ, изобразяващ звезда (слънце) със 16 лъча, открит през 1977 г. в антична гробница в село Вергина, Северна Гърция. Подобен символ, но с по-малко лъчи – 8 или 12, е откриван и върху други антични предмети. Според някои историци тази звезда е символ на древна Македония, според други тя е просто широко разпространен символ в древността, свързан с култа към Бога Слънце. Още през 80-те години на ХХ век този символ е използван върху знамето на гръцката административна област Егейска Македония. Използването му върху македонското знаме след обявяването на независимостта на Македония естествено предизвиква остър протест от гръцка страна. В резултат на гръцкото недоволство този символ просъществува кратко време върху македонското знаме – от 1992 до 1995 г., след което е заменен от стилизирано осемлъчево слънце.

В съответствие с подписано през 1995 г. временно споразумение Гърция е задължена да не възпрепятства Република Македония по пътя към членството ѝ в международни организации. Едно от условията на ЕС за предоставяне на Р Македония на статут на кандидат-член на Съюза е провеждането на политика на добросъседски отношения. По отношение на Гърция не са реализирани отстъпки от страна на Скопие.

Сърбия – преобладаващата част от управляващия елит в Скопие е формиран като елемент от сръбската стратегия за влияние във Вардарска Македония. Не са случайни изявленията, че „главното внимание на македонските политици за дълго ще бъде съсредоточено върху отношенията със Сърбия“⁷⁶. Без подкрепата и контактите на Белград македонският управляващ елит е заплашен от изолация както вътре в самата Македония, така и от международна изолация предвид противоречивата и проблемна външна политика на Скопие. Влиянието на Република Сърбия, а преди това и влиянието на остатъчна Югославия в Република Македония, е силно не само поради историческата свързаност в рамките на бивша Югославия. Прекомерната обвързаност на македонската икономическа и финансова система с тази на Югославия, респективно на Сърбия, също допринася за това влияние. Отношението към Сърбия поражда известно поляризиране в македонското общество.

Според ВМРО-ДПМНЕ „в рамките на Югославия Македония и македонският народ са били експлоатирани, културно унижавани; историята и езикът - манипулирани, национално осъзнатите граждани - преследвани, затваряни и убивани, а на политико-държавната македонска сцена са поста-

76 Китанов, Валентин. Независимата македонска държава и нейните съседни. //Аспекти на етнокултурната ситуация в България и на Балканите.- С.,1992, с.137.

вяни хора, изключително класово-идеологически ориентирани, за които отечественият идеал не е имал значима стойност⁷⁷.

За Белград е важно да се формира и използва всяка възможност за манипулиране на македонската вътрешна и външна политика и за ориентирането ѝ в антибългарска посока. Резултатът от тези целенасочени манипулации се изразява чрез еволюцията в политиката на ВМРО-ДПМНЕ⁷⁸. От промакедонска политическа сила тя се трансформира в крепител и защитник на просръбската политика на Скопие.

Факт е, че управляващият политически елит в Скопие, на практика формиран и рекрутиран от Белград, предполага спазване на ангажимента „никога Македония срещу Сърбия“. Изключително активно се използва македонската интелигенция, формирана в югославски университети. Умело се разиграва албанският фактор – сърбите чрез страх успяват да превърнат козовския синдром в заплаха номер едно за Македония и за преобладаващото славомакедонско християнско население. Този синдром води до регламентиране на отношенията, притъпяване на различия и противоречия и подписване на декларацията от 1996 г. Управляващият режим на Слободан Милошевич в Белград се опитва да представи проблема за отделянето и обособяването на Македония като „семеен спор на две югославски републики“⁷⁹.

Един от контраходовете на Сърбия в периода на отделянето на Македония е въпросът за сръбското малцинство в Македония с искане негови представители да се включат в новосъздадения съвет за международни отношения към Македонското събрание.⁸⁰

Акът на обявяване на независимостта на Република Македония силно активизира дипломатическата машина на Белград. Започва серия от дипломатически совалки, които целят да се изгради враждебен фронт около Македония. Осигурена е подкрепата и дори партньорството в тази посока на Гърция. Срещната е подкрепа и от Румъния, която споделя гръцката позиция. Паралелно с това се работи и за осигуряване на неутралитета на някои от балканските страни. Спрямо България, която според Сърбия избързва да

77 Меморандум на партиите от македонския национален фронт до Конференцията на ЕО в Хага и до ООН, Скопје, 25 октомври 1991 г.

78 инициатор за цитирания по-горе меморандум.

79 Първанов, Антон Обявяване на независимостта на Република Македония през 1991 година.// Военноисторически сборник, кн. 2-3, 1992, с. 221-244, с.238.

80 Макар числеността на сърбите в Република Македония да не надхвърля 50 000 души, те са тенденциозно завишени от официалните сръбски власти (на 300 000 души). Тези статистически манипулации са целенасочени и са съпроводени с обвинения от страна на Белград, че сърбите в Македония са лишени от граждански права и са подложени на „македонизация“. От една страна, те подготвят световното обществено мнение за евентуална сръбска намеса в Македония под мотото „защита правата на сръбското малцинство“, а от друга страна, налагаат внушението, че всички сърби трябва да „живеят в една държава“.

признае Македония, е възприет твърд подход. На българския посланик в Белград е връчен „енергичен протест“ от страна на сръбските власти. Поставени са искания за скъсване на дипломатическите отношения между двете страни. Под натиска на Великите сили до дипломатически разрыв не се стига.

Режимът на Слободан Милошевич дълго време поставя условия за признание на новопоявилата се Р Македония. По тази причина преговорите за официално споразумение за македоно-югославската граница се проточват цели пет години. След падането на режима на Милошевич въпросът за границата е решен за по-малко от два месеца. Така Югославия признава съществуването на суверенна и независима Македония,⁸¹ а утвърждаването на македоно-югославската граница слага край на две мегаломански тези – *първата*, **великосръбската концепция**, че всички сърби трябва да живеят в една държава, и *втората*, **идеята за Велика Албания**.

Активността на Република Македония в посока членство в НАТО, а в перспектива и в ЕС, предизвиква ревност и опасения у Сърбия. Чрез специфичната си „пета колона“ в Македония Сърбия работи, за да забави, отклони и откаже страната от желаната евроинтеграция. Използват се различни похвати – от създалата се близост между двете страни до реалната икономическата и финансова обвързаност помежду им. През последните години се търсят нови опорни точки за тези взаимоотношения, които могат да подсилят тази стабилност и близост. Организирант се съвместни чествания на бележити годишнини, юбилеи и други подобни, като пълноценно се експлоатира реално съществуващата югоносталгия. Тази политика дава резултати, но все по-осезаемо се сблъсква с натиска на Запада за включването на Македония в реални стъпки към евроатлантическата ѝ интеграция. Членството на Република Македония в НАТО, а в по-далечна перспектива и в ЕС, ще рефлектира положително върху обстановката в Западните Балкани, ще стабилизира самата Македония и ще гарантира сигурност и стабилност в региона.

Тази перспектива обаче не очарова Белград. В края на месец август 2017 г. Сърбия изтегля от Скопие своите дипломати с аргумента, че тя е обект на „разузнавателни действия“⁸². Не се посочва какъв е характерът на тези разузнавателни действия (срещу сръбските дипломати), но фактът, че Сърбия е в руската геостратегическа орбита, говори, че вероятността тези операции да са продукт на американското разузнаване е голяма. При посещението си в Атина през месец юли 2017 г. министърът на външните работи на Република

81 http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/sviat/2001/03/17/207720_makedoniia_e_v_centura_na_geostrategicheski_vuzel/ (21.08.2017)

82 Белград изтегли от Скопие дипломатите си. // Стандарт, 22 август 2017 г., с. 20. (заявява го президентът на Република Сърбия – Александър Вучич).

Сърбия - Ивица Дачич, прави изявление, при което определя като „грешка признаването на Република Македония под нейното конституционно име от страна на властите в Белград“⁸³.

Тези събития подсказват, че отношенията между двете бивши югославски републики са в криза. Според някои наблюдатели Белград изразява недоволството си от намерението на Република Македония да подкрепи евентуалното приемане на Косово в ЮНЕСКО.

България – взаимоотношенията с нея разкриват изключително широка амплитуда. От еуфорични изявления за разбирателство и сътрудничество през възраждане на алогични проблеми от миналото (съживяване на „езика на омразата“, изтласкването ѝ към „улица без изход“) до външнополитическия пробив между двете държави, довел до подписването на Договора за добросъседство през август 2017 г. В отношенията между България и Македония могат да се дефинират няколко етапа, всеки от които носи собствена характеристика и се илюстрира с конкретни факти, проблеми, процеси.

Албания – първоначално Албания остава резервирана спрямо обявената независимост на Р Македония. Впоследствие проявява гъвкавост и признава Македония, но с условие: да се промени политиката към албанското малцинство. В този ранен етап на създаване на македонската държава на преден план излиза въпросът за „косовизацията“ на Западна Македония. Самата Албания винаги е проявявала интерес към съдбата на албанското население в Югославия. Проблемът „Косово“ е водещ във външната политика на Албания както спрямо бивша Югославия, така и спрямо нейните „деривати“ от постюгославското пространство.

Албания винаги е изразявала безрезервната си подкрепа към албанското население в Югославия и е логично тази подкрепа да се прехвърли към албанското население в Македония.

Тази програма е продължение на идейната платформа, която следват още от времето на Югославия - „присъединяване към родината майка“⁸⁴ (право на самоопределение и обединение в самостоятелна и суверенна държава в рамките на Югославия или извън нея и присъединяване към майката родина)⁸⁵.

В периода след обявяване на независимостта на Македония двете страни – Република Албания и Република Македония - се ръководят от принципите за ненамеса и суверенитет, стремяйки се да разширяват и балансират

83 Пак там...

84 Първанов, Антон Обявяване на независимостта на Република Македония през 1991 година. // Военноисторически сборник, кн. 2-3, 1992 г., с. 221-244, с.239.

85 Радева, Ю. Македония в разпадаща се Югославия. С., 1992, с. 42.

взаимоотношенията си.

Албания проявява стремеж към патернализъм и опекунство спрямо албанските партии в Република Македония. От друга страна, се наблюдава една внимателна и прецизирана политика спрямо дирижираното поведение на албанците в Македония.

През последните години отношенията между двете съседни страни се ръководят и от стремежа им към евроатлантическа интеграция. Албания изпреварва Македония с членството си в НАТО. По пътя си към ЕС и двете страни се опитват да елиминират нерешени спорове, които създават напрежение. На този етап от развитието на двустранните отношения между Република Албания и Република Македония водещи са международните фактори и липсват аспекти, които да предпоставят кризисни отношения. Но във вътрешнополитически план „албанският фактор“ (в демографски, религиозен и културен план) все още си остава най-проблемен за Република Македония.

С някои от балканските държави Република Македония няма обща граница. Такива държави в региона са Турция, Румъния, Хърватия, Словения, както и Босна и Херцеговина. Част от тези държави са също „сателити“ на бивша Югославия след края на Студената война, други като Турция и Румъния са просто държави, които имат и регионално, и геостратегическо присъствие в региона. С тях Македония установява специални отношения:

Македония и тандемът Република Хърватия и Словения – още преди разпада на Югославия македонците имат по-специални връзки с Р Хърватия. Те се коренят в далечните традиции от историята – помощта на Йосип Щросмайер за братя Миладинови, взаимодействието между ВМРО и усташкото движение срещу великосръбския режим в кралска Югославия, стремежите на македонски лидери като Кръсте Цървенковски, Сл. Милосавлевски да установят и поддържат връзки и контакти с лидерите на „Хърватската пролет“ в началото на 70-те години и др. Тази тенденция се разширява и продължава да се развива и след като двете републики излизат от федерацията. Македония се стреми да продължи тези традиции и се опитва да осигури разбиране и подкрепа от Хърватия и Словения за демократичните процеси и реформи в страната, за нейното международно признание, както и за ускорената евроатлантическа интеграция.

Република Хърватия и Република Словения първи напускат югославското семейство и се очаква да бъдат сред първите, признали Република Македония. В началото на 90-те години самите те все още търсят признание като международноправни субекти. След евроинтеграционните процеси

първоначално Словения, а по-късно и Хърватия стават членки на ЕС. Македонските управляващи гледат на Хърватия и на Словения като проводници на европейската перспектива за Македония.

Турция – в геополитически план Турция провежда решителна, но същевременно гъвкава политика спрямо югославската криза, политика, отличаваща се с прагматизъм и адекватност. Тази стратегия на Турция засилва ролята ѝ на регионален силов център на Балканите и в Близкия Изток. Декларативната цел на турската външна политика е ускоряване членството на страната в европейските интеграционни структури.

Турската външна политика в региона бързо еволюира - от декларативна подкрепа на целостта на Югославия до динамично активизиране на преките контакти с югославските републики, в които живее мюсюлманско и етнически турско население. „Разпалването на традиционната конфронтация на религиозна основа, създаването на мюсюлманска полоса, разделяща християнските държави на Балканите, са несъмнени елементи на дългосрочна стратегия на Турция за масирано настъпление на ислямския фундаментализъм и пантюркизъм към сърцето на Европа“⁸⁶.

Анкара първоначално декларира, че ще признае всички югорепублики „анблок“ без селективен подход и сегрегационно отношение, застрашаващи сигурността в региона. Конкретно за признаването на Македония позицията на Република Турция се ангажира с цялостно и пълно признание, без условности.

Счита се, че Турция е втората страна след Република България, която признава Република Македония (06.02.1992 г.).

Признанието на Р Македония от Република Турция е изключително важно за младата македонска държава. Република Турция е регионален лидер и първа установява дипломатически отношения с новата балканска държава (докато България уточнява условностите на своето признание). Външната политика на Турция се подчинява на създадената (заложена от президента на Република Турция - Тургут Йозал) и успешно реализира платформа „ислямски синтез“, която се превръща в целенасочена политика и стратегия за влияние в региона. Постулатите на неоосманизма са подплатени с последвалата доктрина за „Стратегическата дълбочина“, (както я определя бившият министър на външните работи на Република Турция - Ахмед Давутоглу), според която османските владения на Балканите следва да се разглеждат в геостратегически план като естествени мостове, които свързват турската диаспора в региона с родината майка - Турция.

86 Радева, Ю. и др. Цит. съч., с. 36.

Македонските управляващи добре разбират ролята и значението на Турция в региона и търсят дивиденди от признаването и дипломатическата ѝ подкрепа. Изпреварващата динамика в развитието на дипломатическите отношения между двете страни осигурява на последната сериозна подкрепа на международната арена. Турско-македонските отношения се активизират и по отношение на евроатлантическата интеграция на Македония.

Румъния е последователна в политиката си за поддръжка на югославския интегритет в началото на 90-те години на XX век. След предвидимия крах на Югославия вниманието на румънските управляващи се концентрира върху Република Сърбия - страна, имаща пряка граница с Румъния. По традиция още от времето на Тито „сходните външнополитически цели и интереси са определящи за тази ориентация“⁸⁷.

На желанието на македонската държава, да получи признание и подкрепа, Румъния реагира „с неангажиращи уверения, че ще признае македонската държавност, но при „съответни“ условия“⁸⁸. Отчитайки факта, че Сърбия не се противопоставя на искането за отделяне на Хърватия и Словения, Румъния признава Хърватия и Словения, основавайки се на подкрепата, която получават двете бивши югославски републики от Европейската общност.

В първите месеци след отделянето на Р Македония от югофедерацията Румъния подкрепя позициите на Гърция и Сърбия спрямо Македония. Тя активно участва в четиристранната балканска среща в Атина, посветена на решаването на Македонския въпрос. Опитът ѝ от предходни кризи на Балканите позволява да извлича компенсации (дивиденди) от всяко изменение на баланса на силите в региона. В стремежа си да опекунства над власите, живеещи в Македония, Румъния сблъсква интересите си с Гърция, която също претендира за патронаж над това население.

1.6.3. Евроатлантическата интеграция на Република Македония – аспекти, предизвикателства, перспективи

Още с обявяване на независимостта управляващите в Скопие прокламират европейската ориентация на новопоявилата се държава. Въпреки декларираното желание Р Македония тръгва късно към обединена Европа, а пътят ѝ към тези структури преминава през различни фази и представлява

87 Радева, Юлиана. и др. Цит. съч., с. 38.

88 Пак там...

един неравномерен и, както стана ясно, продължителен процес. Установяването на трайни контакти с Европейския съюз е свързано с целенасочена реформена политика във всички сфери с цел синхронизиране с основните ценности и модели (демократия, граждански права и свободи, пазарна икономика), залегнали в идеологията на тази структура. Този нелек процес налага в новата балканска държава да се реализира комплексна вътрешнополитическа и институционална трансформация, която да гарантира успеха на избраното начинание. При систематизиране на събитията и фактите е възможно да се проследи трудният път на Република Македонија към евроатлантическите структури, които в настоящия момент са единствената перспективна алтернатива за бъдеще на балканската държава.

Първите години на съществуване на новата балканска държава са свързани с вътрешнополитически проблеми, които достигат своята кулминация в кризата от пролетта и лятото на 2001 г. В процеса по уреждане на кризата и последвалата политическа стабилизация евроатлантическата ориентация на страната влиза в дневния ред на управляващите в Скопие като приоритет номер едно. Дотогава по пътя към своята проевропейска ориентация през 1995 г. Р Македонија е приета в Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ)⁸⁹, а през 1997 г. в Люксембург се подписват две важни споразумения⁹⁰ – за сътрудничество и за транспортни връзки със страните - членки на ЕС. Влизането им в сила има определящо значение като правни документи, регулиращи взаимоотношенията между двете страни.

Месец след влизането в сила на Споразумението за сътрудничество Събранието (македонският парламент) на Р Македонија приема Декларация⁹¹ за развитие на отношенията на Р Македонија с Европейския съюз, в която систематизира основните си приоритети и готовността си да отговори на всички изисквания, за да реализира своята стратегическа цел - членство в Европейския съюз. Скопие се ангажира да следва международните и европейски стандарти за правата на човека, гражданските свободи и националното равноправие; да даде своя принос за регионалната стабилност и сигурност; да хармонизира своето законодателство със законодателството на ЕС; да формира работен орган за координация на действията на правителството с изискванията на евроатлантическите структури⁹².

89 Тридесет и осми член на ОССЕ

90 Споразумение за сътрудничество (29 април 1997 г.) и Спогодбата за търговия между Р Македонија и Европейските общности, влезли в сила през 1998 г.

91 Декларация за развој на односите на Република Македонија со Европската унија

92 Беджети, Миранда. Европейската и евроатлантическата интеграција на Република Македонија // Македонски преглед, бр. 3, 2010, с. 46.

Стартирането на политически дијалог меѓу Република Македонија и Европскиот савез се сврзува со откривањето на Канцеларија на Европската комисија (ЕК) во Скопје и назначувањето на неин претставител през 1998 г. Две години по-късно Канцеларијата е заменена од Постоянна делегација⁹³. Следва активно соработничество во различни општествени сфери, во резултат на кое Европската комисија⁹⁴ (ЕК) изготвју позитивен доклад, стартираш Процеса за стабилизација и асоцијација (ПСА) и последвалото подпишување на Споразумението за стабилизација и асоцијација⁹⁵ (ССА) през април 2001 г.

Споразумението влеза во сила през 2004 г. и регламентира радикалната промена во одношењата меѓу Р Македонија и ЕС во неколку основни насоки:

- хармонизација на *законодателството* со предстојашото институционализација;

- *политически параметри* – налага рамка за пълноценен политически дијалог како двустранно, така и регионално; призив за политическа консолидација;

- *икономически параметри* – отворање на европскиот пазар за македонската продукција (облекчен износ, без мита и количествени ограничења), споредно условјата за либерализација на асиметричниот пазар⁹⁶;

- *финансова помош* за стартирање на реформи – неопходно условие во процесот на евроинтеграција. Израз на таа политика е програмата CARDS⁹⁷, која влеза во сила през 2000 г. и измества претходни проекти (PHARE) со сѐшија замисъл.

Принципите, приоритетите и условјата, содржани во Споразумението, оформју конкретни етапи во процесот на евроинтеграција, посочуваат инструментариумот за постигање на изискваните резултати, за стартирање на преговорниот процес.

Сериозно влијание врху преговорниот процес оказва етнополитическата криза од пролетта и лятото на 2001 г. Во страната се испратени пред-

93 Още през 1996 г. след установавање на дипломатически одношења со ЕС во Бруксел е акредитиран првиот посланик на Република Македонија (6 февруари 1996 г.).

94 ПСА е инициран од ЕК през 1999 г. и е главната юридическа рамка за соработничество и интеграција во пет западнобалкански држави: Македонија, Хрватија, Босна и Херцеговина, Албанија и Србија и Черна гора.

95 ССА е парафирано през 2000 г., подпишано е на 9 април 2001 г. во разгара на етнополитическиот конфликт во Р Македонија од правителството на Република Македонија и ЕС на среќата на ЕС за Западните Балкани во хрватската столица Загреб.

96 Слабата македонска икономика и ограничената стандартизација на продуктите со основните фактори за застој на македонскиот износ за ЕС.

97 „Помош на ЕС за реконструкција, развие и стабилизација“

ставители на ЕС, избрани от Съвета на министрите на ЕС⁹⁸. Тяхната пряка задача е да подпомогнат процесите на политическа и обществена консолидация след взривоопасното напрежение между албанци и македонци в страната, довело до Охридския рамков договор.

Тласък във взаимоотношенията **Р Македония – Европейски съюз** е решението на македонското правителство да подаде молба за членство в ЕС на 22 март 2004 г. Въз основа на резултатите от проведената анкета и съобразно критериите от Копенхаген (1993 г.) и дневния ред на Солунската среща за Западните Балкани (2003 г.) ЕК подготвя мнение, което предоставя на Съвета на ЕС и според което: *„Република Македония има функционираща демокрация със стабилни институции, в които се гарантира правото на зачитане на основните права... Вследствие на това Европейската комисия препоръчва на Съвета да даде статут на страна-кандидат на Република Македония“*⁹⁹ ...

В резултат на предприетите действия на 16 декември 2005 г. на среща на Съвета на Европейския съюз се взема решение на Република Македония да се предостави статут на страна кандидат-член на ЕС¹⁰⁰. Този статут поставя началото на новия етап в отношенията между Европейския съюз и Република Македония по пътя на бъдещото ѝ членство в евроатлантическите организации.

Статутът на страна кандидат-член на ЕС е признание за усилията, за реформите и за напредъка на страната в прехода към демокрация и стремежа ѝ за изграждане на отворено общество по европейски модел. Въпреки формираните обструкции и политически бариери, свързани с бъдещото разширяване на ЕС, полученият статут очертава няколко важни следствия:

- възможността Р Македония да укрепи вътрешната си стабилност, особено в момент на регионални сътресения, провокирани от събитията в Косово и тяхната рефлексия върху сигурността на Р Македония;
- нарастващи възможности за привличане на чуждестранни инвестиции, които да съживят изпадналата в колапс македонска икономика;
- предпоставя скоростно реформиране на администрацията и синхронизиране на законодателството с европейското;
- по отношение на финансовото подпомагане то се оказва по-скоро символично, за да провокира нужния тласък за промяна.

98 Стамова, М. Република Македония: Консолидация и евроинтеграция // Балканите през първото десетилетие на 21. век: Сборник статии / Състав. А. Костов, Ек. Никова. С., 2012, с. 255.

99 Документи за Република Македонија 1990-2005, док. 214, с. 690-697.

100 <http://www.europe.eu>>.

Следват поредица от доклади на ЕК през 2007, 2009 и 2010 г. за напредъка на страната по пътя към евроинтеграцията със съответните критики, изисквания и препоръки относно процесите на децентрализация, укрепването на съдебната система, борбата с корупцията и проблемите със свободата на печата. Специално се подчертава нарастващото напрежение между големите политически субекти в страната, което забавя процесите на реформи в посочените сфери.

Кризите в еврозоната в периода 2008 - 2012 г. предпоставят поредното отлагане на присъединяването на западнобалканските страни към ЕС. Приемането на Република Хърватия в ЕС през 2013 г. позволява да се преодолеят психологическите бариери, отделящи региона на Западните Балкани, с неговата нестабилност и перманентни етнически и политически кризи, от все още имитиращата благоденствие обединена Европа.

В програмата си за периода 2011 – 2015 г. правителството на Никола Груевски продължава да се придържа към основните приоритети от предходното си управление: „повишаване на икономическия растеж; *интеграция* в ЕС и НАТО; борба срещу корупцията и икономическата престъпност; поддържане на добри междуетнически отношения на базата на Охридското споразумение; инвестиции в образованието, науката и обществото¹⁰¹.

Усилията на Република Македонија за приемането ѝ в евроатлантическите структури не водят до реализиране на целта оптимум – начало на преговорен процес с ЕС. От друга страна, НАТО е с готовност да присъедини Р Македонија в своята структура, но само при решаване на спора за името ѝ с Гърция. Заради претенциите на гръцката страна Р Македонија е с изцяло блокиран диалог с НАТО и ЕС.

Освен проблема с името, който се заявява като основна пречка за начало на преговорния процес, според Брюксел в Р Македонија има много други нерешени проблеми, които препъват страната по пътя ѝ към евроатлантическите структури. Систематично изложени, те изглеждат така:

- новата криза с мигрантската вълна, започнала през 2015 г., превръща Р Македонија в част от балканския коридор за бежанците по пътя им към Западна Европа и за пореден път отлага въпроса за членството на Република Македонија в ЕС;

- мораториумът върху разширяването на ЕС, обявен от председателя на ЕК Жан-Клод Юнкер, кара политическия елит на Република Македонија да интензифицира сътрудничеството със западноевропейските страни и

101 Стамова, М. Република Македонија: Реални или надценени амбиции // Балканите през второто десетилетие на XXI век. - С., 2015, с. 225.

САЩ по линия на НАТО¹⁰².

* * *

Република България е сред страните – членки на ЕС, които активно подкрепят ускоряването на евроинтеграцията на всички страни от Западните Балкани и приоритетно на съседна Република Македония. Тази подкрепа не е безусловна, особено по отношение на Македония заради непрекъснатото възраждания македонизъм, „езика на омразата“ и антибългарската пропаганда в югозападната ни съседка. Сериозен проблем е настояването на македонската страна да признаем македонско малцинство на наша територия.

В перспектива Република България следва своята политика на подкрепа на Република Македония по пътя ѝ към интегриране в евроатлантическите структури в съответствие с изпълнението на критериите за членство. Това е принципна позиция на България и е основана на оценката, че сигурност, стабилност и просперитет за страните в региона могат да бъдат пълноценно осигурени в условия на европейска среда и принадлежност към европейските и евроатлантическите институции.

Тази подкрепа обаче не е безусловна и България трябва да положи усилия в рамките на договореностите да защити интересите на страната ни, на българските граждани, като неутрализира всякакви антибългарски прояви както на своя, така и на македонска територия. Преустановяването на антибългарската пропаганда, на кражбата на история и идентичност са едни от условията, при които Република България ще подкрепи членството на Република Македония в ЕС и НАТО.

Направления, в които Република България може да съдейства за ускоряване членството на Р Македония в ЕС и НАТО, могат да бъдат следните:

1. Оказване на съдействие и споделяне на опит и „добри практики“ по подготовката на членството в евроатлантическите структури.

2. Лобиране и подкрепа при инициативи за подготовка, обсъждания и вземане на решения в структури и форуми на ЕС и в НАТО като страна пълноправен член и на двете организации.

3. Изглаждане отношенията със съседните страни – Гърция, Албания, Косово и други - посредством отстраняване на спорните проблеми, забавящи евочленството.

4. Съдействие при реализацията на международни европроекти по изграждане на инфраструктурни съоръжения в рамките на европейските комуникационни и транспортни коридори.

102 Соколова, П. Евро-атлантическая ориентация Западных Балкан. // МЭ и МО, том. 60, № 7, 2016, с.37-47, с. 43.

Република България има интерес Република Македония да стане пълноправен и пълноценен член на Европейския съюз и НАТО със стабилна и укрепнала държавност, фактор за стабилността в региона.

България следва да подкрепя правителството на Зоран Заев, което демонстрира намерение да превърне Р Македония във функционираща, мултикултурна, силна европейска демокрация, защитаваща регионалната и глобалната сигурност. Макар и под външен натиск, зараждащата се нова политика очертава контурите на тенденция, която да замени „антибългарската позиция“ с прагматичните интереси на страната и нейното евроатлантическо бъдеще. В духа на европейското схващане за разбирателство между държавите Р Македония изрази желание да поддържа добросъседски отношения с Р България. Тази стъпка е реален шанс за позитивна трансформация и възможност да се поставят на ново, по-добро начало взаимоотношенията между Р Македония и Р България.

България ще лобира за Р Македония по пътя ѝ към еврочленството от позицията на предстоящото председателство на страната в Европейския съюз. Бъдещите отношения между двете държави ще бъдат своеобразен тест за отговорност на политическите елити в двете страни, независимо от идеологическата им ориентация и принадлежност, както и от положението им спрямо дихотомията власт/опозиция.

Република Македония и проблемите за членство в НАТО

Република Македония започва да изгражда политика за сигурност, необременена от историческо наследство (членство в източноевропейската интеграция, СИБ и Варшавския договор). От друга страна, този процес е съпроводен от сериозни проблеми, предизвикани от нестабилността на непосредственото обкръжение, в това число и в региона на Западните Балкани.

Сред управляващите кръгове в Скопие след период на съмнения и колебания докъм средата на 90-те години преобладава разбирането, че само НАТО може успешно да осигури защитата на страната от външни заплахи. Въпрос, по който се постига политически консенсус между политическите партии и гражданите. В резултат на този консенсус Събранието на Република Македония внася Решение за влизане на държавата в НАТО през м. декември 1993 година. Като държава, стремяща се към членство в Алианса, Република Македония се включва в инициативата „Партньорство за мир“ на 15 ноември 1995 г. и официално става 27-ата членка на тази структура.

Малко след това тя представя пред НАТО два документа: „Основни принципи на политиката за сигурност“ и „Основни принципи на отбраната на страната“.

Евентуалните придобивки от членството в НАТО се обобщават в следните процеси и резултати:

- дълготрайна стабилна международна позиция, гарантиране на сигурността, възможности за всестранно развитие и напредък;
- поемане от страна на Република Македония на обща отговорност и общо изработване на решения по проблемите на сигурността в Европа и получаване на възможност за директно влияние върху случващите се процеси и постигане на високо ниво на национална сигурност.

За приближаване на Македония към целта - членство в НАТО, значителна роля изиграват събитията, свързани с конфликтната ситуация в Косово (1998-1999 г.). Още от самото начало Македония се ориентира към политика на сътрудничество и взаимодействие с пакта, предоставя територията си и въздушното си пространство като логистична база за действията му. Тя изиграва ключова роля при предотвратяване на хуманитарната криза, приемайки стотици хиляди бежанци от Косово. Тази нейна политика има важна роля за присъединяването ѝ към Плана за действие за членство в НАТО.

Ускорителна динамика получават взаимоотношенията Македония-НАТО във връзка с етнополитическата криза през 2001 г. Още от самото начало пактът заема активна позиция и играе съществена роля за овладяване на кризата – със своя специален емисар Х. Солана, посредничеството в преговорите между иредентистите от АНО-АНА и македонските власти. Ролята му е нееднозначна: варира от модератор и посредник в преговорния процес до директен натиск върху македонското правителство. Активната позиция на НАТО е продължена и при подписването на Охридското споразумение, и в постконфликтното урегулиране със серията от умиротворителни мисии в Македония под егидата на пакта. Тази активност, позиции и политика са възприети нееднозначно в региона и от определени кръгове в Македония. Според тях Охридското споразумение, наложено от представителите на Запада (САЩ, НАТО, ЕС), води до тежки компромиси за македонската държава, утвърждава албанската кауза като справедлива и поставя началото на „пълзяща деструкция“ на македонската държавност. От друга страна обаче, след края на кризата се стига до интензифициране на усилията за интегриране на Македония към пакта: тя се включва в т.нар. Адриатическа група (заедно с Хърватия, Албания, Черна гора), увеличава своите военни контингенти в редица умиротворителни мисии на НАТО.

След пропуслиот шанс за скорошно членство во НАТО, след среќата во Прага Македонија се опитва да навакса загубената инерција заради конфликтот од 2001 г. Изработен е динамичен план за трансформација на Армијата на Република Македонија, која следва да постигне съвместна оперативност по стандартите на НАТО. Съвместно е подготвена Концепција за сигурност и одбрана, која се приема од Собранието на Република Македонија, на основата на која се разработва *Национална стратегија за сигурност и Стратегија за одбрана*. Првите македонски воени единици зад граница се вклучуваат во мироопазващите мисии во Авганистан и Ирак¹⁰³, со што се демонстрира, че страната е не само консуматор, но и генератор на сигурност.

Според експерти по сигурност неопходни реформи во сферата на сигурноста ќе се реализираат по-лесно при членство во Алианса. Самият процес на трансформација и исполнување на стандартните изискувања за членство во НАТО ќе направи секторот за сигурност по-ефикасен и по-подготвен да се справи со актуалните заплахи за сигурноста на страната.

Основните изводи, кои се налагаат односно еволуцијата и патот на Р Македонија кон ЕС и НАТО и внншнополитическите позиции на страната, се следните:

1. Във внншнополитически аспект се констатира една *негативна рамнотежа* во сите основни приоритети и напращања:

- регрес во одношение приемот на Македонија во НАТО след фiasco во Букурешт през 2008 г.;

- застој, нараставаща неизвесност и безизходица во одношение членството во ЕС. Вместо очакваното начало на преговорниот процес Македонија „устойчиво се застоја во чакалницата“ и значително изостава од редица постюгославски соседи;

- наглед изяснените и стабилизираните одношения со непосредствените соседи се помрачени и обтегнати, како варираат од безкрајни преговори и липса на прогрес во одношенията со Грција, алиенација и неразбирателство во одношенията со Бугарија до нараставащ натиск од Албанија, Косово и Србија.

Македоно-грчкиот спор за името на Македонија рефлектира неблаго-

103 Првиот принос на РМ извън нејните граници е през 2002 г. и се сврзува со предвожданата од НАТО мисија „ISAF“ во Авганистан; Следващата мисија, во која учествува АРМ на РМ., е „Свобода за Ирак“ (од јуни 2003 до декември 2008 г.). Македонскиот принос кон европејската сигурност и одбранителна политика и кон регионалниот мир и стабилност се потврдува со учестието на АРМ во војна операција на ЕС во Босна и Херцеговина през м. јули 2006 г. Операцијата носи намената „ALTEA“. През 2007 г. РМ. е час од следващата мисија, организирана од ООН – „UNIFIL“ во Ливан. Освен тоа АРМ на РМ. осигурува постојанна поддршка на НАТО во мисијата ѝ „KFOR“ во Косово;

приятно върху външнополитическите приоритети на републиката и нейната европейска и евроатлантическа интеграция. Македония е единствената балканска държава с толкова продължителен статут на страна кандидатка за членство в ЕС, получен преди 12 години (2005 г.). Фактът, че страната не е започнала преговори за пълноправно членство, се явява дестабилизиращ фактор за националната и регионална сигурност.

Съобразявайки се със „силните на деня“, Р Македония поема ангажименти за изпращане на допълнителни контингенти в Ирак и Афганистан като благоприятно условие и аргумент за членство в Алианса. Въпреки споделените отговорности тя не получава покана за членство по време на срещата на върха в Букурещ през април 2008 г. (за разлика от другите две държави - членки на Адриатическата харта – Хърватия и Албания).

Република България трансформира своята позиция от безусловна към обусловена подкрепа на Република Македония по пътя ѝ към интегриране в евроатлантическите структури. Това е принципна позиция на България и е основана на оценката, че сигурност, стабилност и просперитет за страните в региона могат да бъдат пълноценно осигурени в условия на европейска среда и принадлежност към европейските и евроатлантическите институции.

1.7. Конфликтната ситуация в Македония - 2001 г. – „Рубикон” за същността и устройството на македонската държавност

Десет години след като излиза от федеративна Югославия, вече Бившата югославска република Македония /БЮРМ/ е в критична за интегритета, сигурността и стабилността си ситуация. Кризата в Р Македония през 2001 г. се очертава като най-тежкото изпитание за националната сигурност на страната след обособяването ѝ като суверенна държава. Всички ново-създадени след 1991 г. структури и институции, чиито функции и задачи са пряко свързани със защита на националните интереси (полиция, армия, специализирани звена, разузнавателни служби, новосъздадените паравоенни единици от македонска и албанска страна), са изправени пред първото си сериозно предизвикателство.

Факторите, които обуславят т.нар. „македонска криза” през пролетта и лятото на 2001 г., са много и имат различни нюанси. Те могат да се обособят като **вътрешни и външни**, а от своя страна **вътрешните фактори**

се диференцират на: *политически, демографски, социално-икономически и етнорелигиозни*.

- **Политическите фактори**, нерядко противоположни като процеси, като логика и основания, предпоставят необходимостта да се направи разграничение (разбира се, условно) между **вътрешнополитическите фактори**, които обуславят развитието на кризисните процеси в Република Македония, и **външнополитическите фактори**, които подлежат на допълнителен анализ.

- **Демографските фактори**. Определящ между тях е демографската експанзия на албанците в Македония, които в началото на XXI век достигат 500-600 000 души. Независимо от войните, миграцията и историческите превратности на Балканите, в рамките на един век се наблюдава петкратно увеличение на относителния дял на албанците спрямо останалото население в Република Македония.

Намаляващият през последните години естествен прираст и при албанското население се компенсира: 1) от механичния прираст в резултат на преселване на албанците от съседно Косово и 2) от завръщащите се емигранти от албанската диаспора зад граница (главно от САЩ и Западна Европа).

- **Социално-икономически фактори** като безработица, бедност, социално-икономическа изостаналост, чиито параметри в детайли се разгръщат в целенасочени изследвания.

- **Етнорелигиозни фактори**: такава е оформилата се тенденция за нарастващо ислямско влияние на Балканите. Известна е геополитическата концепция за изграждане на т.нар. „Зелен полумесец“ – от Босна, през Санджак, Албания, Косово, Западна Македония, през Родопите, Западна Тракия до Турция. В Р Македония в резултат на демографския ръст на албанското население в Р Македония и наличието на 100 000 македонци мюсюлмани (част от които роми и други по-малобройни етноси) процесът на ислямизация е сериозно изразен. Специално внимание заслужава радикализирането на т.нар. бошняци в Р Македония – етнорелигиозен маркер, с който започват да се идентифицират от началото на този век дотогавашните македонци „муслимани“. В републиката се разгръща остра борба за влияние сред мюсюлманите за надмощие и влияние между двете ислямски религиозни институции – този в Сараево и в Скопие.

Ислямската религия намира почва и разпространение заради специфичния бит и кланово-родствените отношения на албанското население¹⁰⁴.

104 Лидерите на терористичните формирования АОК/АНО/АНА/ заплашват главата на даден клан, че

Втората група фактори – **външните**, също имат значајна роля за ескалацијата на кризата во страната през 2001 г. Во контекста на анализата на *(външните фактори)* могаат да се типологизираат, како се изведат основните **регионални и глобални фактори**, а одделно да се групират **етническите, цивилизационните и правно-етичните фактори**.

Сериозни и определувајќи се ролята и влијанието на **глобалните външни фактори**. Тоа се САЩ, НАТО, ЕС¹⁰⁵ и други наднационални структури, коишто имаат директно одношение кон генерирањето, развојот, контролата и овладувањето на кризисната ситуација во БЈОР Македонија през пролетта и лятото на 2001 г.

Редица факти, дејствија и обстоятелства¹⁰⁶ изјаснуваат планираната, превантивна и последователна политика на **страните од НАТО и ЕС**. Од една страна, те осудуваат албанските екстремисти и решително поддржуваат дејствијата на македонското правителство за запазување на интегритетот на страната. Успоредно со тоа те декларираат, че ќе „*предприемат мерки за зацврстување на контролата по македано-југославската граница*“¹⁰⁷ и дори оказуваат притисок кон соседните држави (в т.ч. и кон Р Бугарија) за ненамена и поддршка на едната или другата страна во конфликтот. Активната позиција и директната намена на Западот се олицетворени од испраќањето на специјално упълномощени емисари: Џејмс Пардо, Х. Солана и Фр. Лиотар, коишто неотклонно и персонално формулираат конкретни предлози и препоруки, посредничат во директните преговори меѓу ангажираните страни во конфликтот, оказуваат притисок кон лидерите на противостајните општества.

Во определена степен кризата во Македонија е напредувањето од *воено-политически и разузнавателни центри* во чужбина. Во частност тренировачните лагери на „Ал Кајда“, обукањето на албанските воени формирања од Military Professional Resources /MPR/¹⁰⁸.

ако можат од клана не поддржуваат терористите, спречувајќи нив да започне вендата, како повелева Канунот на Лека. Интервју на Џаред Израел со Чедомир Палиничев (http://emperors-clothes.com/interviews/strategy.htm)

105 Цачевски, В. Македонската криза тешок тест за западната политика. // Меѓународни одношения, 2001, № 4, с. 52.

106 Цачевски, В. Бугарија и регионот се нуждаат од брзо преодување на македонската криза. // Социјалдемократија, бр. 2, април 2001 с. 11-13.

107 Цачевски, В. Пак там, с. 13.

108 Сфетас, С. Кризата во Скопје. Охридското споразумение и последвалото развој (март 2001 - јули 2002 г.). // Македонски преглед, бр. 4, 2002 г., с. 44-45. Потврдување за тоа е скандалот за контактите на генерал Ричард Грифит со Агим Чеки и со главнокомандувачијата македонската армија генерал Јован Андреевски. Ген. Грифит игра двојна игра агент - предава секретна информација на албанските воени лидери. При урегулирање на сблеска при Арачиново сред задржаните од американските воени части 400 албански бунтовници се и 17 американски инструктори.

1) НАТО налага вето врху доставките на оружје, авиација и бојна техника од Украина;

2) НАТО не одобрува и воените мерки на Р Бугарија и призовава Софија да спре воената помош за

Важен **регионален фактор е Република Србија**. Редица експерти считат, че кризата в Македонија е естествено продължение на борбата за преразпределение на „наследството“ на бивша Југославија. Кратката „македонска война“ е последица от „ефекта на доминото“ в постюгославското териториално пространство¹⁰⁹.

Основно влияние върху кризата в Р Македонија има **конфликтът в Косово** в периода 1998 - 1999 г. Етническото прочистване на албанци от Косово и Јужна Србија през 1999 г. изтласква формиранијата на АОК към Северна и Северозападна Македонија, като по този начин прехвърља епицентъра на напрежение в соседна Македонија.

При тях се наблюдава една поливариантност, обусловена от различните позиции и нееднаквата степен на регионалните геополитически субекти в македонската криза. **Първо**, поведението на соседните на Република Македонија држави не е еднакво. **Второ**, то не е и последователно. **Трето**, това поведение еволуира.

Албанија също заема активна позиција спрема събитията в соседна Македонија. Интересно е обстоятелството, че албанската позиција в еволуцијата на конфликтот не е еднозначна. От една страна, албанските политици отчитат реалностите, че евентуална дестабилизација на Западните Балкани ще забави евроатлантиската интеграција. В Албанија вече не е актуална идејата за „Велика Албанија“. Конкретно в Тирана предпочитат „обединена“ пред „Велика Албанија“ и подчертават „*че с анексирането на неколку стотин кв.км територија (партизаните от Прешево, Медвежа и Буяновац) смятат да решат проблемот на „фрагментирането на нацијата“*“¹¹⁰.

Друга група фактори според предложената дополнителна типологизација вклучва: **етническите, цивилизационните и правно-етичните фактори**.

Специално внимание заслужаваат **правно-етичните фактори**, обусловени от налагането на една нова вредностна система, в центъра на која стои абсолютизирането на човешките права.

В този смисъл македонската криза покажа, че под флага за заштита на

Скопие;

3) В управлението на НАТО постъпва информација, че на страната на албанците се сражаваат чужди наемници.

Изброените основания не са за пренебрегване, но тѝј като са „фрагментарни“, не можат категорично да аргументираат тезата за изкуствено создавање на локални конфликти со нисък интензитет. Тоа са географски точки или зони, които, макар и нестабилни във военно-политически аспект, са контролируеми и лесно можат да бѝдат интензифицирани или потискани съобразно геостратежиските интереси на Великите сили.

109 Павлов, Н. Цит.сѝч., с. 56.; Първанов, Антон. Признаването на Македонија и „падшото балканско домино“ // Политика за сигурност, с. 22-27.

110 Пак там..., с.32.

човешките (малцинствените) права е възможен диктат от страна на малцинството над мнозинството. Любиша Георгиевски¹¹¹ в интервю изказва основателни опасения, че прецедентът с албанските претенции и тяхното удовлетворяване чрез конституционни промени (включващи промени в езиковите права, в статуса на държавнотворческата нация и пр.) е лош пример за останалите етнически общности, живеещи на територията на Р Македония. Тези изменения застрашават в перспектива интегритета и териториалната цялост на страната. „Ако направим двуезичие, отбелязва Л. Георгиевски, – тогава все едно казваме: „Е, сега, сърби, вие също сте наред! Постреляйте малко и ще получите и сръбски език. После ще дойде ред на ромите да правят бунтове...”¹¹².

Причини за кризата в БЮР Македония

Подобно на разнообразния комплекс от фактори, обуславящи зараждането, ескалацията и урегулирането на кризата в Македония, причините за нейната поява са също с различен характер. Част от разгледаните фактори са по логиката на причинно-следствените връзки „причино-образуващи”.

Различните тези, обясняващи причината за македонската криза, се насочват към конфликта в **Косово**¹¹³ (1998-1999). Събитията там се оценяват като „износ на нестабилност” в посока Македония.

Интересна е оценката на албанската страна за причините за кризата в Македония. Според Бешким Шеху¹¹⁴ македонските албанци са далеч от

111 Посланик на Македония в София (през 2001 г.)

112 Георгиевски, Л. Исканията на албанците да станат конституционен народ са невъзможни. – Интервю на Г. Коритаров. // Политика, № 3, 2001, с. 32-34, с. 34.

113 **Първо**, Косово заразва с примера си. Резултатите от диктата на Запада при преговорите в Рамбуйе имат негативен ефект върху статуквото в Македония и особено в нейните северни и северозападни части, населени предимно с албанско население.

Второ, Косово създава прецедент за отделяне на територия от суверенна държава под един вид „международен протекторат”, който в случая само леко смекчава грубото нарушаване на установените следвоенни граници в Европа.

Трето, чрез интернационализиране на Косовския проблем идеята на косовските албанци е да принудят Запада да побърза с официалното признаване на „независимостта” на Косово.

Четвърто, казусът Косово героизира албанците в представите на западното обществено мнение, издигайки ги на пиедестал като борци за човешки права. Този позитивен образ на борещите се за правата си албанци автоматично се пренася и върху македонските албански сепаратисти.

Пето, събитията в Косово директно генерират мощна бежанска вълна към Македония, която на свой ред допълнително подсилва и без това негативната демографска ситуация в Северна и Северозападна Македония.

Шесто, събитията в Косово възраждат великоалбанския шовинизъм, който бързо намира благодатна почва и извън границите на Косово и в частност сред част от македонските граждани с албанско етническо самосъзнание.

Седмо, събитията в Косово позволяват на една значителна част от албанците да придобият реален боен опит в стълкновенията с югославската армия. Част от тези опитни бойци, заедно с външни наемници, обучавани от американски инструктори, проникват под прикритието на бежанските потоци в Македония. Те се включват в конфликта, когато той се трансформира в преки военни сблъсъци по места.

114 Бешким Шеху – (Роден на 22 юни 1955 г. в Тирана) албански писател и публицист. Работи като

„шовинистични програми”¹¹⁵. Тежките социални и икономически услови, во кои живеат повеќето албанци не само во Македонија, са ги направиле прагматични. Техните **претенции са основно за повеќе конституционни, политически и граѓански права**. Точно тези претенции са причина за кризата, защото среќат јавен отпор от страна на управлуващите во Скопие. Последните не са согласни на компромис и не оставят друга възможност на албанците, освен пристъпване към активни и радикални действия. Според Арбен Джафери¹¹⁶ албанското малцинство (което е на път да стане мнозинство во близките 10-15 г.) претендира за *по-голяма представителност во државната администрация и во структурите за сигурност*¹¹⁷.

Другите искания са за премахване на ограничувањата за образование на мајчин език (отново при условие че власта во Скопие позволява да се създаде албански универзитет во Тетово).

За А. Джафери нај-важно е **противоречието** между *концепцијата за унитарността и моноетничността на македонската држава и мултиетничноста на реалноста*. На практика това са претенции за „децентрализација на централната власт” и евентуална последваща федерализација

сценарист во Албанија. Син на комунистичкиот премиер Мехмед Шеху. След смртта на баща му е репресиран, осъден за антисоцијалистичка пропаганда и прекарва осем години во затвора. От 2001 г. е начело на центърта за съвременна култура во Барселона. През 2014 г. е обявен за автор на годината на книжниот панаир Fieqi 2014.

115 През 2000 г. албански учени от Албанија, Косово и Македонија разработват последниот вариант на албанската национална доктрина за XXI век – „Платформа за решавање на албанскиот национален въпрос”. Во неа постановката за т.нар. Велика Албанија се обявва за неутрална и се очертават новите програмни цели: въздигане и утврждавање на националната идентичност, самочувствие и гордост на албанците; промена во статута на албанските етнически общности во соседните држави, за да не бъдат третирани како малцинства; свободна комуникација во рамките на албанското културно-етническо пространство; „колективно” приобщаване на всички албанци на Балканите, независимо от државните граници, во кои се намират, към евроатлантискиите структури, организации и ценности. Лансират се и обновени политически програми за реализација на тези национални цели и идеали. *Едната* призовава за формирање на „**общоалбанска конфедерација на Балканите**” с јдро Албанија. *Втората* е доктрината за „**общобалканското интеграционно икономическо и политическо пространство**”, во рамките на което да се осъществат „свободно движење на хора, стоки и идеи меѓу Албанија, Косово, Македонија и Черна гора.” Цитирано по: Първанов, А. Конфликтната ситуација во Република Македонија през 2001 г.: Преход от „македонски модел на етническо съжителство” към етно-политическа криза. // Б ъ л г а р и я-Македонија: проблеми на евроинтеграцијата. Т.2. – София: Институт по социологија- БАН, 2002, с. 236.

116 Арбен Джафери е завършил философија во Белградскиот универзитет, след което защитава докторска дисертација под научното ръководство на проф. Миладин Животич – нај-јаркиот антисталинист меѓу белградските дисиденти. Интелектуалец, лидер на една от водещите албански партии во Македонија (ДПА). Дълги години преди това се изјавва како директор на Радио-Телевизија „Причина”. Един от водещите политици на Косово през тези години и е от близките и приближени на И. Ругова. Прехвърля се во Македонија, след като условията за живот во Косово стават критични и успява за кратко време да се адаптира и наложи како лидер на една от основните политически партии. ДПА е коалиционен партньор на ВМРО-ДПМНЕ во правителството на Ј. Георгиевски.

117 (при условие че: 1) там, където има албанско население и то доминира, кметовете са албанци, а секретарите – българи. Обратно, там, където българското население доминира, кметът е българин, а секретарят – албанец или от друг малцинствен етнос; 2) во армијата 40% от армейскиот състав са албанци, и 3) повеќе от 10% от състава на македонската полиција е рекрутиран от албанската общност во Македонија) В: Чацевски, Венелин. Българи и Балканите во началото на XXI век. Цит. съч., с.191.

на Македония¹¹⁸.

Македония, за разлика от Югославия, предоставя на своите албански граждани много повече колективни и индивидуални права, отколкото имат малцинствата в други страни – присъствие в парламента, участие в политическия живот чрез етнически (албански) партии, участие в местната власт, право на висше образование в университети на албански език, собствени издания и телевизия и др.

Често посочвана причина за кризата е идеята за дестабилизиране на Северна и Северозападна Македония (от албанските сепаратисти), за да се компенсира засиленият контрол над Косово и да се създаде нова зона на „бездържавност“ и слаб правителствен контрол, за да процъфти целият комплекс от нелегални бизнеси като търговията с оръжие, човешка плът и наркотици. Установеният международен протекторат над Косово го превръща в зона, „неудобна“ за подобен нелегален бизнес. Северна и Северозападна Македония са най-близките дестинации, удачни за подобни престъпни начинания.

На фона на подобна циркулация на наркоканалите, преминаващи през Р Македония, тезата за македонската криза като *прикритие и провокирана дестабилизация на района с цел създаване на по-благоприятни условия за сенчест бизнес* изглежда твърде вероятна. Това налага да се търсят по-удобни формулировки от албанска страна за прикриване на истинските причини за кризата. Такава е формулировката за **борбата за повече права** на албанския народ в Македония. Очакванията, че преодоляването на „дискриминацията“ на албанците ще ги превърне в лоялни граждани на македонската държава, са повече от наивни.

Атентатите от 11 септември 2001 г. отрезвяват Запада по отношение на албанските „борци за права и свободи.“

Ескалация на етнополитическата криза в Република Македония. Същност, етапи, решения

В началото на 2001 г. моделът на относително стабилните междуетнически взаимоотношения в Република Македония коренно се променя и страната навлиза в остра политическа криза¹¹⁹. По своите параметри (ма-

118 Митев, П.и др. Македония на кръстопът. / Митев, П., А. Желязкова, Г. Стойковски. София: Изток - Запад, 2008, с.69-74.

119 Арсенова, Д. и др. Българският етнически модел и конституционната криза в Македония /Д. Арсенова, К. Кертиков. // Б ъ л г а р и я - Македония: проблеми на евроинтеграцията.Т.2. – София: Институт по социология- БАН, 2002, с. 33; Първанов, А. Конфликтната ситуация в Република Македония през 2001 г.: Преход от „македонски модел на етническо съжителство“ към етнополитическа криза // България - Македония: Проблеми на евроинтеграцията.Т.2./ Под. Ред. К. Кертиков: Институт по социология – БАН. С., 2002, с. 233.

шаби, местоположение, времетраене) тя отговаря на всички критерии за етнополитическа криза и прераста в ограничен въоръжен конфликт.

Кризата протича в няколко фази, започвайки от латентна, преминавайки през активна фаза и стигайки до последния етап от нейното развитие - процес на умиротворяване, който приключва с подписването на Охридския рамков договор през м. август 2001 г. Двете противостоящи страни в него – македонските сили за сигурност (МВР и АРМ¹²⁰) и Армията за национално освобождение (АНО) - аргументират действията си различно, защитавайки собствена кауза. В хода на кризата Армията и Полицията на Македония се опитват да защитят териториалната цялост, конституционно устройство и реда в страната, докато АНО и паравоенните терористични организации предприемат въоръжен метеж за промяна на държавното устройство на Р Македония, за радикални конституционни промени, които да доведат до нов статут на албанците (от нац. малцинство – в държавотворен народ, албанският език да стане втори официален, блокиращо вето в централната власт, пълна автономност в местното самоуправление и др.), обединявайки всички етнически албанци от Косово, Албания и Македония.

В хода на самия конфликт се открояват няколко тенденции¹²¹ и насоки за анализ:

- активизира се т.нар. „албански синдром“ в Република Македония – много по-интензивно, мащабно и целенасочено от сходните събития в началото на 90-те години;

- налице е „износ на нестабилност“ от Косово в Македония¹²²;

- проявява се „ефектът на огледалото“, т.е. действията на АНО в Македония се доближават плътно до действията на АОК (Армия за освобождение на Косово) от периода 1998 - 1999 г.

Още в хода на конфликта в Косово и непосредствено след него се очертават редица събития, обстоятелства и активности, които показват преориентацията на албанската политика към райони с преобладаващо албанско население – съседно Косово, Южна Сърбия (Прешево, Буяновац, Медвежа) и Северозападна Македония¹²³.

120 Петков, Петко. Армията и кризата в Македония // Б ъ л г а р и я - Македония: проблеми на евроинтеграцията. Т.2. София: Институт по социология - БАН, 2002, с. 287-308.

121 Първанов А. Косовският възел на Балканите (Възникване, развитие, решения). София: ВИ, 2011, с. 217; Първанов, А. Конфликтната ситуация в Република Македония през 2001 г.: Преход от „македонски модел на етническо съжителство“ към етнополитическа криза // България-Македония: Проблеми на евроинтеграцията. Т.2./ Под. Ред. К. Кертиков: Институт по социология – БАН. С., 2002, с. 233.

122 Языкова, А. А. Македония: Новый виток конфликта на Балканах? // Европейская безопасность: События, оценки, прогнозы, Выпуск 2, декабрь 2001, с. 14.; Конфликт между кризисом государственности и региональной стабильностью (Македония 2001): Круглый стол, 2002. // МЭ и МО, 2002, № 5, с. 68-69.

123 През м. май 1999 г. в гр. Тропоя, Албания започва да действа център за подготовка на радикални

На 21.09. 2000 г. с резолуција на ООН в Косово е създаден Корпусът за защита на Косово (КЗК). В изпълнение на Резолуция 1244 на СС на ООН се пристъпва към демилитаризация на албанската съпротива в Косово – част от бойците на АОК предават оръжията си и са разпуснати, а друга влиза в КЗК – за поддържане на реда и сигурността в областта. Има и друга част – бегълци и командоси, които се прехвърлят в Южна Сърбия, където се формира ЮПБМ и в Македония (това са македонски албанци, емигранти доброволци, взели участие в конфликта като участници в АОК).

През декември 1999 г. фракция от бойците на АОК създава Албанската национална армия (АНА).

Началото на военния конфликт в БЮР Македония започва на 21 януари 2001 г., когато в с. Теарце, Тетовско, албански екстремисти (с униформи на АОК) нападат полицейски участък. Публикувано е „Комюнике № 4”, от което става ясно, че зад тези действия стои организирана, албанска паравоенна групировка - АНА¹²⁴. В зоната на повишено напрежение се концентрират около 200 въоръжени албанци, които проникват в Македония от Косово.¹²⁵

Последвалите продължителни (27 февруари - 14 март) бойни действия около Танушевци водят до появата на новия фактор - паравоенната организация АНО¹²⁶. Сходството в тактиката и действията на албанските радикални кръгове и сили в Косово от периода 1998 - 1999 г. и събитията в Република Македония от 2001 г. е очевидна¹²⁷.

На масови митинги и демонстрации на албанското население в Скопие и Тетово се декларират нови искания на албанците, които са изпратени до Съвета за сигурност на ООН, до ръководни органи и форуми на ЕС, ОССЕ, НАТО, както и до Държавния департамент на САЩ. Тази широко-масабна и масова акция, съчетана с въоръжени сблъсъци, е опит на албанските екстремисти в Македония да се легитимират пред света по примера на събитията в Косово от 1998 г., когато се стига до легитимирането на АОК.

албански формации, организиран, поддържан и финансиран от ислямската групировка “Ал Кайда”. Центърът обучава албански младежи в подривна и терористична дейност, които впоследствие да се прехвърлят на територията на Косово и Македония.

124 Исмановски, Сандра. Конфликт во Македонија 2001- тероризам или борба за права?, 2008, с. 51.

125 Бараков, С. Македония – ново начало или начало на края. // Международни отношения, София: 2001, №4.

126 Пак там, с.50-68.; Исеини, М. и др. Избор текстови за конфликтот од 2001 /Маир Исеини, Петрит Менај, Руфи Османи:ФИОМ, 2008, с. 5-11.

127 Първанов, А. Конфликтната ситуация в Република Македония през 2001 г.: Преход от „македонски модел на етническо съжителство” към етнополитическа криза. // Б ъ л г а р и я - Македония: проблеми на евроинтеграцията. Т.2. София: Институт по социология- БАН, 2002, с. 238.

Политическото ръководство на АНО настоява за радикална промяна на Македонската конституция, която да даде на албанците статут на държавнотворен народ; албанският език да получи статут на официален език в Македония; иска преброяване на населението, което да бъде извършено от независима международна организация; както и връщане на политическите бежанци и освобождаване на политическите затворници.

През пролетта и лятото на 2001 г. формиранията на АНО провеждат акции за формиране на „свободни албански територии“, за създаване на своеобразен „втори фронт“ с поредица от терористични атаки в Кумановско, т.е. в източната част на страната. Показателен е опитът за изнасяне на военните действия в непосредствена близост до Скопие и стратегическите инфраструктурни обекти (скопското летище Петровац и автомагистралата „Братство и единство“), серията военни операции по овладяване на селата Арачиново (на 7 км от македонската столица), Радушево¹²⁸. Налице е ескалация на исканията и едновременно ангажиране в преговори, изискване за посредничество, международен арбитраж, търсене на гаранции от международните фактори – НАТО, ОССЕ, ЕС, САЩ и др. в лицето на мисиите на Д. Пардю, Фр. Лиотар, Х. Солана и др. Паралелно с тези комплексни военни, политически и дипломатически действия се осъществява своеобразно „етническо прочистване“ на северозападната част на Република Македония от македонското население с цел създаване на чисти албански етнически територии в непосредствена близост до Албания и Косово¹²⁹.

В разгара на кризата се появява нова албанска формация – Националната демократична партия на албанците. Много от програмните ѝ искания за държавнотворческата роля на албанския народ в Македония, за официален албански език, за освобождаване на политическите затворници и др. се припокриват с политическите искания на АНО.

В хода на кризата се забелязва и радикализиране на албанския политически елит. През март депутатът от албанската ДПА Хисни Шакири преминава в АНО (Армията за национално освобождение), като в официално комюнике призовава колегите си депутати от другите албански партии да последват примера му.

В процеса на ескалация на кризата се очертават своеобразни сфери на влияние и действия. **Щабът на АНО** в Призрен и лидерът Али Ахмети поемат международното представителство на албанската общност в Македония и осигуряването на финансиране в политически и военен аспект.

128 Ружин, Нано. Македонија во НАТО. Скопје, с.78-81

129 Първанов, А. Цит. съч..

Други функции и задачи изпълняват **водачите на косовските и македонските албански родове (кланове)**. Те имат задачата да осигуряват човешки ресурс за формациите на паравоенните групировки, както и да мобилизират албанското население за масова съпротива. В това функционално разпределение важно място заемат **политическите лидери на парламентарно представените албански партии** – ДПА, начело с Арбен Джафери, и ПДП, начело с Имер Имери¹³⁰. Наблюдава се своеобразен двоен стандарт в поведението на албанските политически лидери. Едни от тях се обявяват за запазване на суверенитета и териториалната цялост на Република Македонија, вклучват се в създаденото през май 2001 г. коалиционно правителство, приемат 4 министерства и два вицепремиерски поста, а успоредно с това други от тях преминават към пряко участие и ангажиране с действията на АНО.

Всъщност албанските политически лидери умело успяват да постигнат това, което се нарича „счетавање на легалните и нелегалните форми на борба”. През март А. Джафери заявява, че неговата партия ще остане в управляващата коалиция, но същевременно непрекъснато работи за легитимиране на АНО като политически фактор. Врѣх на изява на тази политика става т.нар. Призренска декларация¹³¹ (23 май 2001 г.), с която АНО се легитимира като политически субект както във вътрешнополитически план в Република Македонија, така и в международен аспект.

Действия на македонската държава за овладяване на кризата

Началото на политическите усилия в посока разрешаване на междуетническият конфликт в Македонија се бележи с предложението за реализиране на преки преговори между политическото ръководство на АНО и властите в Скопие, с участието и посредничеството на представители на водещи международни структури¹³².

На 2 април 2001 г. президентът Борис Трайковски провежда консултации с представителите на основните политически партии за решаване на възникналата остра кризисна ситуация. Представители на АНО не са допуснати на консултациите с аргумента, че в срещата ще участват само легитимно избрани от народа представители.

На 8 май 2001 г. председателят Любчо Георгиевски обявява формирането на *правителство на националното единство*, в което са вклучени

130 Иванов, Иво. Стратегически аспекти на „македонската” ни политика. //НИЕ, № 7-8, 2001, с. 18.

131 Исеини, М. и др. Избор текстови за конфликтот од 2001 /Маир Исеини, Петрит Менај, Руфи Осма-ни:ФИОМ, 2008, с.19-23.

132 Пак там, с. 231.

представители на основните албански и македонски партии в Парламента. В програмата на новия кабинет се набляга върху предприемането на незабавни и ефективни действия за умиротворяване на страната, за изолация на терористите, активизиране и ускоряване на междуетническият диалог и прокарване на редица реформи, касаещи изборителните закони, които да гарантират честни избори през следващата 2002 г.

Намерението на премиера Георгиевски, да въведе военно положение в Македония, не се приема от емисарите на ЕС и САЩ. Според тях военното положение означава война срещу албанските иредентисти, а това не съответства на концепцията за „сдържана и съразмерна употреба на сила“¹³³.

В края на м. май е обявен **План - програма за разрешаване на кризата** в Република Македония от президента Б. Трайковски (т.нар. **План на Б. Трайковски**)¹³⁴ като опит за договаряне на политически реформи с легитимните албански политически партии (ДПА и ПДП) и разрешаване на кризата по мирен път.

Ситуацията в Македония естествено фокусира вниманието на водещи международни структури¹³⁵ като **НАТО, ЕС, ООН**, чиято роля като фактор в хода на кризата вече разгледахме.

Макар че се **ангажират с усилия за овладяване на конфликта** от самото му начало, тяхната позиция е противоречива в различните етапи на кризата. Посредничеството им налага формулирането и подписването на Рамковото споразумение в Охрид, което слага край на въоръжената фаза на конфликта.

Преговорите за прекратяване на сблъсъците на противостоящите страни започват още на 15 юни с посредничеството на представителя на ЕС **Жан-Франсоа Лиотар** и посланика на САЩ **Джеймс Пардю**. Политическите представители се съгласяват да разгледат проекта за рамков договор и конституционни промени, подготвен от експерта по конституционно право Робер Бадентер.

На 13 август 2001 г. в Охрид се подписва Рамковият мирен договор¹³⁶,

133 Исмановски, Сандра. Конфликт во Македонија 2001 - тероризам или борба за права?: ФИОМ, 2008, с.53; Първанов, А. Косовският възел на Балканите: Възникване, развитие, решения /А. Първанов.- София, 2011, с. 235.

134 Лејти, Марк. Цит. съч., с. 15-17.

135 Митревска, М. и др. Превенција и менаџирање на конфликти-случај Македонија – (нова безбеднос-на парадигма) / Марина Митревска, Антон Гризолд, Владо Бучковски, Ентони Ванис.- Скопје: Бомат графикс, 2009, с. 132-147.; Ковач, Мария. Фактор мејетнического противостояния в Македони в контексте регионал-ной безопасности / М. Ковач. // Европeјска безопасност: События, оценки, прогнозы, Выпуск 12 (28), июнь 2008, с. 13-15.; Конфликт между кризисом государственности и региональной стабильностью (Македония 2001): Круглый стол, 2002. // МЭ и МО, 2002, № 5, с. 70-71.

136 Охридското споразумение в известна степен е свързано с планираната през м. юни операция на НАТО „Необходима жътва“. Тя стартира на 26 август 2001 г. и е свързана със събирането на оръжието, добро-

в основата на който залягат политическите искания на лидерите на ДПА (Демократична партия на албанците), НДП (Народнодемократична партия) и АНО, изложени още през м. май (23 май 2001 г.) в подписаната от тях т.нар. Призренска декларация.

В резултат на военния конфликт през 2001 г. албанците в Република Македонија се преврќаат во клучов за политиката институционален фактор. Со Охридското споразумение се создава нова конституциона концепција за едно мултиетническо общество.

Рамковият договор представлява един дебалансиран компромис – всјака од страните се откажува частично од своите претензии и интереси¹³⁷.

Со поправките во Конституцијата се разширјуваат правата на албанското малцинство, особено во районите, кадето то е преобладаващо. Албанскиот език става официален за областите, кадето етническите албанци са нај-малко 20% од обштия број на населението (чл. 7). Гарантира им се „квотно“ представителство во државната администрација, вклучително и во полицијата. Чл. 8 е дополнен со нова алинеја, која регламентира „соответното и справедливо представителство на граѓаните, които са членове на всички общности, во органите на државната власт и други обществени институции на всички нива“. Вввекда се принципът на недискриминација на политическите субекти, како при избората им основно се отчита тјхната компетентност.

Списъкът со правата на националните малцинства може да се дополнително и со следните нововвведени правомощия:

- право на общностите да използват публично символите на тјхната идентичност редом до официалните државни символи;

волно предавано од членовете на АНО. Во резултат на акцијата АНО предава 3 857 ствола стрелково оружје за унищожение. Операцијата приклучоа на 26 септември 2001 г., а на следвашиот ден (27.09.2001 г.) стартира втората операција на НАТО, сврзана со урегулирањето на кризата во РМ., носеща наименованието „Кехлибарена лисица“. Ръководството на АНО објавува крај на конфликтот и демобилизира структурите си.; Третата операција на НАТО, сврзана со постконфликтното урегулирање, се именува „Съюзническа хармонија“. В: Лејти, Марк. Спречување војна во Македонија: Превентивна дипломатија за 21 век / Марк Лејти.- Скопје: ФИОМ, 2009, с.50-66, с. 70-83.

137 Той се состои од 10 части и три анекса (Анекс „А“ – Конституционални промени, Анекс „В“ – Промени во законодателството, Анекс „С“ – Мерки за укрепване на доверието). Нај-значимите промени во договора се отнасят до:

- правото на вето на албанците во парламента;
- децентрализација на власта;
- употреба на албанскиот език како втори служебен език во државата;
- учасие на етническите общности во органите на власта и публичната администрација;

Во него се отхвърля използването на насилне за постигане на политически цели, запазва се унитарниот и многонационален характер на државата, предвижда се разоръжаване на албанските бунтовници, определят се мноо райони за децентрализација, подкрепя се учасието на албанци во државните институции, образованието и местното самоуправление. Приоритетно са удовлетворени интересите на албанците во Р Македонија, а македонците са недоволни, защото е накрънен техниот суверенитет.

- създава се механизъм за блокиране на решения на парламента (т. нар. „конституционно вето“) и общинските събрания по законопроекти, отнасящи се до културата, образованието, личните документи, езиците (чл. 69). По този механизъм се гласува Законът за местното самоуправление (2002 г.), както и Законите за местното финансиране, локалните избори, общинските граници;

- компетенциите на местното самоуправление са значително разширени и в тях влизат образованието, икономическото развитие, местните финанси, публичната администрация, полицията, здравните и други услуги;

- на същия принцип се избира Народният правобранител т.е. омбудсманът (чл. 77), членовете на Републиканския съдебен съвет (чл. 104), съдиите от Конституционния съд (чл. 109);

- изборът на трима членове на **Съвета по сигурността** също следва да отразява „състава на населението на Македонија“.

На радикална ревизија е подложен текстът на **преамбула**. Той запазва термина „македонски народ“ по настояване на македонските представители. Наред с това се избројават „народите“ (т.е. нациите), населяващи територијата на Македонија: „македонскиот народ, албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, србскиот народ, ромскиот народ и други“¹³⁸.

Введена е спорната категорија „общност“¹³⁹, която в целиот текст на Конституцијата заменува названието „националност“. Тази промена пораѓа дискусија односно етимологичната натовареност на двете понятия. По този начин македонскиот народ също е сведен до „общност“, а државата е лишена од смисловата натовареност на думата „народ“, т.е. Demos (народ е сборот од всички хора, живејќи на определена територија и подчинени на определена власт)¹⁴⁰. В този смисъл понятието „общност“ се адресира към етническата общност. И макар че тя традиционна е присвојена за сферата на културата, идентичноста, езика, в случај целенасочено се пренася во области како политика, институции, право. Тоа е претпоставка државата да се денационализира и постепено да се трансформира во двусоставна федерација.

Статутот на Македонската православна црква¹⁴¹ – един од симболиите на македонската идентичност, се регламентира со корекциите на чл. 19

138 Устав на Република Македонија 2001 г.; Славески, Ст. и др. Македонскиот модел за разрешавање на етническите конфликти /Стојан Славески, Оливер Бакрески, Златко Николоски. // Г е о п и л и т и к а, 2012, № 1, с. 28-29.

139 Шкарик, С. Цит. съч., с. 251.

140 Чл. 56 вместо „македонски народ“ се използва формулировката „мнозинственото население на Македонија“. Тоа по существо е отново непозната за меѓународното право категорија.

141 Шкарик, С. Цит. съч., с. 259.

в Конституцията. Този текст е особено чувствителен за обществото, тъй като чрез него се гарантира равноправието на църквите и религиозните общности в държавата. Според него (чл. 19) „Македонската православна църква, Ислямският вероизповеден съюз, Католическата църква, Евангелско-методистката църква (...) и други вероизповедни съюзи и групи са самостоятелни и равноправни пред закона”¹⁴².

Основният акцент в Анекс „С” са мерките и средствата с цел укрепване на доверието и стабилизиране на сигурността в държавата. Подчертава се необходимостта от международна помощ за успешното приложение на клаузите от Анекса. Набляга се на конкретни изисквания като: международен надзор при преброяване на населението и организиране на изборите, осигуряване на условия за връщане на бежанците, обучение на полицията, проекти в масмедията и др. Посочват се конкретни срокове за гласуване на предвидените промени.

Подписаното Охридско споразумение, наложено от международния фактор, всъщност легитимира радикалните албански формации (ДСИ на Али Ахмети). Реално международната общност се намесва във вътрешните работи на Македония, фаворизира албанците, осъжда действията на армията и полицията, които се възприемат като представители на македонската етническа общност, която дискриминира албанската.

След Охридското споразумение от 2001 г. бъдещето на страната в голяма степен зависи от това, до каква степен мажоритарната етническа общност се съобразява с все по-нарастващите искания на албанците. Македонските власти са принудени адекватно да реагират на албанския натиск за по-широкото му участие в държавните институции.

В тази връзка като приложение на постановките в споразумението е Законът за ново териториално деление и местно самоуправление, който влиза в сила в края на 2004 г. и чиято реализация практически увеличава броя на общините под албанска местна власт¹⁴³. Градове като Струга и Кичево се превръщат в центрове с преобладаващо албанското население, присъединявайки към тях околните села, в които живеят основно представители на албанския етнос. Дискусията по изготвянето на закона предизвика голямо напрежение, а за да утихнат етническите страсти, „естествено” допринеся и САЩ с решението си през август 2004 г. да признае Република Македония с конституционното ѝ име.

142 Сфедас, Спиридон. Кризата в Скопие. Охридското споразумение и последвалото развитие (март 2001 - юли 2002 г.). // Македонски преглед, XXV, 2002, № 4.

143 Чавдарова, Мария. Пет причини за дезинтеграцията на балканския етнодържавен ред. // Партньорство за европейска интеграция на Балканите. С., УНСС, 2008, с. 50.

В областта на образованието много важна се оказва иницијативата за откривањето на Университетот за Југоисточна Европа в Тетово през турбулентната за страната 2001 г. Университетот е известен со името „Шулов универзитет“ во чест на бившиот комисар за националните малцинства во ОССЕ Макс Ван дер Шул и големиот му принос за неговото создавање¹⁴⁴. Една од целите на универзитетот е со својата отвореност кон сите етнически заедници да подобри меѓуетническите одношения и да насърчава меѓуетническа хармонија.

Во **заклучок** може да се обобщи, че конфликтот во Р Македонија преминава преку различни фази: *подготовка; инспирирање; ескалација; контраескалација; начало на урегулирањето, прекъсвано од опити за повторно ескалирање од АНА во качеството ѝ на приемник на АНО и АОК; и накрај умиротворявање, разоржбаване и прибирање на политическите дивиденди за печелившата страна во конфликтот – албанската заедност во Македонија*¹⁴⁵.

Този конфликт открива слабите страни и несъвършенствата во структурите за сигурност на Република Македонија, липсата на координација меѓу елементите на системот за сигурност. Возниква потребата од реконструкција на системот за сигурност и усъвършенстване на отделните ѝ звена споредно конституционално-правните и општествено-политическите промени во страната.

* * *

Кризата оставя и тежко морално бреме во Македонија – тоа са страхот, недоверието, омразата, подозрителноста меѓу албанците и другите етноси. Наложената со западен натиск албанска „победа“ оставя во душата на хиляди македонци обида, огорчение и унижение. Сите етноси во Македонија заживяват во обстановка на несигурност и нестабилност.

Нај-големиот пасив во „балансирањето на кризата“ е смртта на десетки невинни млади хора и од албанска, и од македонска страна. Други десетки хиляди са принудени да емигрираат како внатрешни или внешни бежанци – 32 000 албанци се преселваат од Источна Македонија, други 100 000 бягат во Косово. Десетки хиляди македонци, страхувајќи се за животот си и за животот на своите деца и блиски, напуштаат Северна и Северозападна Македонија и се исселваат во источните райони.

Промените, заложени во Рамковниот договор, провоцираат редица въпроси од правен, политически и социален карактер. Последвалите ги поправки

144 <http://www.dw.de/dw/article/0,,15548204,00.html>.

145 Шкарик, С. Хронологија на војната во Македонија. // Шкарик, С. Правото, силата и мирот - Македонија и Косово/ С. Шкарик.- Тетово, 2002, с. 661-698.

в Конституцията на Република Македония отварят нова страница в институционалното устройство на държавата и структурите за ред и сигурност. Повече от петнадесет години след тогавашните „оптимистични“ прогнози все още се правят опити за безконфликтно съжителство на отделните общности. Македонското бъдеще е несигурно и е обяснимо, че международната общност изчаква с надежда страната да се превърне в предвидим партньор, развиващ се по установени демократични принципи.

1.8. Политическата криза в Р Македония (2014 – 2017 г.) – пълзяща дестабилизация, ескалиращо напрежение, нарастваща изолация

През последните три години в Република Македония протичат процеси, които застрашават стабилността и сигурността в страната и я изправят няколкократно на ръба на *политически и етнически сблъсъци*. Една от основните причини за политическата нестабилност се свързва със забавения процес на евроинтеграция на страната, кумулиращите социално-икономически трудности, междуетническите противопоставяния и влошаващите се отношения със съседите.

Развитието на Р Македония през последните години става нагледен пример за нарастващи авторитарни и популистки тенденции в управлението на страната. Когато през 2005 г. Социаллибералната коалиция успя да издейства статута на страна кандидатка за еврочленство, Македония се очертаваше като „отличник“ за стандартите на Западните Балкани.

През 2006 г. след поредните победни избори премиерът Никола Груевски *лансира* обширна програма за възраждане на страната, повишаване на жизнения стандарт, нови работни места и членство в ЕС и НАТО. Оттогава той печели всички избори (парламентарни, президентски и общински) и контролира институциите в страната. Днес, единадесет години по-късно, са налице процеси на стагнация в социалното развитие и икономическата сфера. Безработицата продължава да се движи около границата на 30-те процента, населението обеднява, корупцията е всеобхватна и освен назреващото обществено напрежение и недоволство *не се очертават реални перспективи* и шансове за евроатлантическа интеграция на страната. През 2014 г. Р Македония навлиза в продължителна политическа криза, съпроводена от пълзяща дестабилизация и реална външнополитическа изолация.

Поредицата от събития в общественно-политическия живот на Република Македонија, провокираци „пълзящата криза“, започва с публичното обръщение на министър-председателя на републиката (на 31 януари 2015 г.) към гражданите. Изявление, в което той съобщава, че лидерът на опозиционния Социалдемократически съюз (СДСМ) Зоран Заев го притискал да подаде оставка, тъй като притежава записи на телефонни разговори, които компрометират премиера и членове на правителството. Следва реакция от МВР с обвинение в подкопаване на конституционния ред и опит за завземане на властта по нелегитимен път. Кризата стартира с публичен скандал и повече от две години (2015 – 2017 г.) не може да бъде преодоляна.

Обществените противоречия обуславят протестите на опозицията и нейните привърженици, срещу които управляващите организират паралелни контрапротести, митинги, демонстрации. Властта в Скопие организира и активизира неправителствени организации на професионален, съсловен и землячески принцип, които да мобилизират ресурс в тяхна подкрепа.

Ескалиращите безредици, опасността от взривяване на гражданския мир, при което т.нар. „Шарена“ (многоцветна) революция може да се превърне в македонски вариант на „киевски майдан“, принуждават президента Георге Иванов да отмени набелязаните помилвания на лицата, преследвани от Специалната обществена прокуратура, създадена по силата на Пържинските споразумения¹⁴⁶.

Проведените извънредни парламентарни избори (11 декември 2016 г.) създават предпоставки за излизане от пагубния кризисен кръговрат. Тези избори са спечелени с малка преднина от ВМРО-ДПМНЕ, но партията е изолирана и не успява да сформира правителство. Президентът Георге Иванов отказва да връчи мандат на лидера на СДСМ – Зоран Заев, който получава подкрепата на етническите албанци в замяна: гаранции за реализиране на техните искания, включително признаването на албанския език за втори официален език в страната.

Владиката на македонската православна църква – Петър, също призовава „македонците да защитят родината“, защото ако не направят това, може да останат без църква и държава¹⁴⁷.

146 Пържинското споразумение (юни - юли 2015 г.) е подписано между четирите основни политически партии под натиска на САЩ и ЕС (в присъствието на комисар Йоханес Хан, отговарящ за преговорите за разширяване на ЕС и американския посланик Джейс Бейли). По своята същност е антидемократично и с елементи на явна политическа корупция. То предвижда реално „потуване“ на записите, уличаващи управляващите в Скопие в груби нарушения и злоупотреби, в замяна на което просръбският и антибългарски кабинет на Никола Груевски да предаде властта на бившите комунисти от партията на Зоран Заев (подкрепян от ЕС и главно от Партията на европейските социалисти).

147 Управляващите в Македонија обвиниха опозицията в опит за държавен преврат.// mediapool.bg от 01.05.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263294

Политическите страсти времененно се успокојават, след като Зоран Заев дава гаранции, че така наречената „Тиранска платформа“¹⁴⁸, която предвижда признаването на албанскиот јазик како втори официјален јазик во страната, нема да е основа во политиката на новото правителство.¹⁴⁹

С цел да успокојат јавното мислење и да отхвърлат обвиненијата, че предава државните интереси¹⁵⁰, Зоран Заев јавува: „Гарантираме заштитата на унитарниот карактер, суверенитетот, територијалната целокупност, независноста, мултиетничкиот карактер, заштитата на конституционниот ред и на државните интереси.“¹⁵¹

Той отхвърла доктрината на Никола Груевски за внешнеполитичката игра „с нулев резултат“ (тоа, од коешто другите печелат, е загуба за Македонија, а тоа, од коешто Македонија губи, е печалба за другите внешнеполитички играчи) и се опитува да убеди западните си партнери, че може да биде по-предвидим и кооперативен играч во внешнеполитички план и да приеме вариант, при којто „когато другите печелат, може да спечели и Македонија“.

Реакцијата на поддржниците на ВМРО-ДПМНЕ кон подпишувањето Договор за добрососедство со Р Бугарија е нагледно доказателство, че те го прифаќаат всеки внешнеполитички пробив на соседна држава како „национално предаство“ и оштетување на Македонија.

Во последно време основните политички играчи во Македонија заемат изчаквателна позиција поради предстоящите месни избори, коишто застрашуваат крехкото и деликатно политичко равновесие, постигнато под јавниот натисок за ускорјување на процесите за интегрирање на Република Македонија во НАТО и ЕС.

Има различни интерпретации односно съшноста и класифицирањето на факторите, обуславјачи политичката криза во Република Македонија.

Во едно скорошно иследвање на бугарски автор се диференцирани факторите, допринесли за кризата во Р Македонија, на **втрешни и јавни**. Според него првостепенен втрешен фактор е „*дълбоката партизација*“ во

148 Тиранската платформа е лансирана од албанскиот лидер Еди Рама. Та ја обединува исканијата на албанските партии за нараставаа албанска хегемонија во македонската држава.

149 Македонскиот президент даде на Заев мандат за правителство. //mediapool.bg од 17.05.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263978

150 „СДСМ вкарва Република Македонија во дълбока криза заради желанието за повеќе власт и опита да избягат од съдебната отговорност, СДСМ жертва националните интереси на Македонија. СДСМ измами народа чрез приемањето на „албанската платформа“ след изборите и след тоа чрез опита по нелегален начин да се избере председател на парламента на Македонија“ - јавуваат още од ВМРО-ДПМНЕ, цитирани од БГНЕС“ (Виж. Крехка надежда за изход од политичката криза во Македонија. // mediapool.bg од 02.05.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263333

151 Македонскиот президент даде на Заев мандат за правителство. - medipool.bg од 17.05.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263978

обществото, водеща до сериозни нарушения на демократичните принципи и срастване на управляващата партия с държавните структури. Факт, към който могат да се прибавят *противоречията и конфликтите в структурите на съдебната власт и силовите държавни институции*, т.е. в съда и прокуратурата, в органите на Министерството на вътрешните работи и водещата специална служба – Управлението за безопасност и контра-разузнаване (УБК). Като основен външнополитически фактор се посочва *неотстъпчивата позиция на кабинета в Скопие по откритите въпроси със съседите - членки на ЕС (България и Гърция)*¹⁵².

Според друго изследване ситуацията в Република Македония става типичен пример за „държава с провалена демокрация“¹⁵³ с конкретни характеристики:

- политическите партии и техните структури са основен работодател в държавата¹⁵⁴;

- във високите етажи на властта корупцията и злоупотребата с публични средства са основни двигатели на икономиката и управлението в страната;

- „медиите престават да бъдат територия на публичен сблъсък на идеи и са превърнати в рупор на властта и свързани с нея икономически интереси“;

- директно въздействие и намеса на мощни геополитически интереси във вътрешната политика.

Стабилността и социалният мир в държави с „провалена демокрация“ може да бъде запазен само по два начина: „чрез диктатура, която да наложи интересите на един клан над другите (подобно на Централна Азия, Русия, Ирак, Сирия, а вече и Турция), или чрез договаряне между икономическите и етническите кланове за сметка на населението (характерно за Балканите, Украйна, Молдова и големи части от Латинска Америка). И двата модела след изчерпването си водят до гражданска война – кланова, етническа, религиозна или комбинация от трите“¹⁵⁵.

Комплексът от фактори и причини за пълзящата политическа кри-

152 Кайчев, Наум. Партийната система на Р Македония и обществено-политическата криза в страната през 2015 - 2016 г. // Македонски преглед, № 3, 2016 г.

153 „The Road to Hell – за Скопие е може би късно, за София – не“. - mediapool.bg от 28.04.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263233

154 При управлението на ВМРО се наблюдава процес на ВМРО-визация на армията, полицията, раз-узнавателните служби. Неофициално много офицери споделят, че членството им във ВМРО е единственият начин за професионално израстване. Така хора без нужното образование и опит заемат високи постове, а пре-махването на старите кадри е обяснено с прочистването на АРМ от влиянието на К. Глигоров.

155 „The Road to Hell – за Скопие е може би късно, за София – не“. - mediapool.bg от 28.04.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263233

за в Република Македония може да се проследи в становища, споделени по време на експертна дискусия на тема: „**България и Република Македония – пътят напред?**“ Месеци преди старта на политическа криза в Македония като основен фактор, обуславящ развитието на вътрешнополитическите процеси в Македония, се очертава *лабилната и влошаваща се вътрешнополитическа и икономическа ситуация*. Режимът на премиера Н. Груевски налага контрол върху държавната администрация. По време на управлението на ВМРО-ДПМНЕ държавното чиновничество (основно членове и гравитиращи към управляващата партия) нараства прогресивно - от 100 000 души на 180 000 души.

Рязко се засилват влиянието и активността на *албанския фактор*. Открояват се втвърдяващите се позиции и нетърпение на албанците в Република Македония да се реши спорът за името на страната, за да се ускори и финализира процесът на евроатлантическа интеграция. Нарастващото им недоволство засилва вероятността при продължаващо отлагане и пасивност да се стигне до провокиране на междуетнически конфликт, ако не се премахнат препятствията пред евроатлантическото членство на Македония.

Следващ акцент е поставен върху позициите, отношението и политиката на *съседните и други държави от региона*.

Влиянието на Сърбия все още доминира във вътрешнополитически план чрез втория и третия ешелон на политическия елит в републиката и се стреми да не допусне Македония да я изпревари по пътя ѝ към евроинтеграцията. Сръбското влияние се сблъсква с нарастващия натиск от страна на САЩ и ЕС с оглед променената геополитическа ситуация в Източна Европа (да се изчистят препятствията пред Република Македония за членството ѝ в НАТО).

Гърция запазва позицията си на най-големия външен инвеститор и контролор на македонската икономика. Тя обаче си остава и най-непримиримият опонент за реализацията на евроатлантическото членство на Македония, докато не бъдат приети поставените от нея условия за положителна промяна в политиката ѝ спрямо Македония.

Въпреки своята категоричност още през 2009 г. Гърция предлага да се състави пътна карта („Дневен ред 2014“), съдържаща условията, които страните от региона трябва да изпълнят, за да бъдат приети в ЕС през 2014 г. Тази година естествено е условна. Въпреки че е практически неосъществимо, предложението на Гърция е подкрепено от някои страни - членки на ЕС като Австрия, Словения, Румъния и др. В принципен план страните от Бенелюкс също са против забавените темпове на разширяване на ЕС и

подкрепят идеята за ускоряване на евроинтегрирането на страните от Западните Балкани.

България

В контекста на българо-македонските отношения през последните няколко години *неомакедонизмът е превърнат* от политиците в Скопие в основополагаща политико-идеологическа доктрина на македонската държава. Македонската национална идентичност се гради върху ненаучния постамент за връзката на днешните „македонци“ със сънародниците и потомците на античните Филип II и Александър Македонски. Продължават и кражбите от националната ни българска история. Отново дейци на националното ни освобождение и обединение като Г. Делчев, Д. Груев, Б. Сарафов, Т. Александров, И. Михайлов, П. Шатев и др., които дълго време са смятани за „български агенти“, днес са обсебени от македонските „историчари“ като видни македонски дейци.

Независимо от различията във формулировките и подредбата на факторите, обуславящи пълзящата криза в Македония, могат да се направят конкретни обобщения:

Въпреки опитите за лустрация в Република Македония старите кадри от службите за сигурност на югофедерацията запазват влиянието си върху политиката (и външна, и вътрешна) и поддържат неотклонно антибългарската линия както чрез манипулации и враждебна пропаганда, така и чрез отхвърляне на всички опити от българска страна да се инициират реални стъпки към сътрудничество и добросъседство.

Албанците, чиито претенции се свеждаха до мултикултурна и мултиетническа държава и желание за „споделено и квотно“ участие във властта, днес вече претендират за радикално преустройство на страната. Според А. Гаши – лидер на движение БЕСА: „*Нашият път за разрешаване на това явление (кризата) е предефинирането на държавата*“¹⁵⁶.

През последните години Република Македония по-скоро се отдалечава от европейските ценности, отколкото да се приближава към пълноценна евроатлантическа интеграция. Ако все пак се стигне до очакваното скорошно приемане в НАТО (въпреки съпротивата и ветото на Република Гърция), това ще стане (не?) след постигнати критерии и изпълнени изисквания, а по силата на геополитически и геостратегически съображения (главно в лицето на САЩ, които се стремят да парират опитите за възвръщащо се руско геостратегическо присъствие в региона на Балканите).

156 Гаши, Африм. Македония не провежда добра съседска политика. – Obshtestvo.net. – 31.10.2016 г.

Развитието на кризата е рефлексия на безперспективността на македонистката доктрина, целенасочено поддържана от управляващите в Скопие. Именно *възроденият агресивен и изграден на антибългарска основа македонизъм* е в основата на пълзящата криза в Република Македония.

Първо, като „измислена и нереална идентичност“ той разделя македонските граждани с български произход на няколко подгрупи: граждани, които се възприемат като потомци на българи¹⁵⁷; други, които се възприемат като потомци на южните славяни (или „македонски славяни“, „славянското население в Македония“) и най новите – такива, които се считат за потомци на античните македонци¹⁵⁸. В множеството на „върлите“ македонци може да се обособи и екзотичната група на *югоносталгици*, които се самоопределят като „югославяни“, независимо че Югославия вече не съществува като политическо-правен субект. Кризата на идентичността генерира напрежение, радикализира обществото в резултат на политическо противопоставяне.

Второ, македонизмът се „конституира“ изцяло на антибългарска основа. Тази доктрина вегетира и се самовъзпроизвежда чрез фалшифициране на факти, събития от новата и най-нова българска история. Преработват се и се „препейюват“ литературни творби на български автори като Димитър Талев, Никола Вапцаров и др., в които тенденциозно се заменя в произведенията им думата „българин“ с „македонец“. Ако днешните македонски граждани прочетат тези автори в оригинал, трудно биха се отъждествили с „елинизираниите македонци“ от античността.

Трето, македонизмът, налаган от политическата върхушка в Република Македония, поражда противоречия на етническа основа и с македонските граждани от албански произход.

Четвърто, именно доктрината за античния произход на „македонскиот народ“ е в основата на спора с Атина. Гърция е наследница на античния елински свят и не може да приеме демонстративната антиквизация от македонска страна като последна „ерупция на неомакедонизма“.

157 Адриан Лимани – професор по история в Института за духовно и културно наследство на албанците в Македония и член на ръководството на политическа партия УНИТЕТИ в свое интервю от 11 юни 2015 г., публикувано на сайта „Общество.нет“, заявява: „От интерес за Вашата публика е първа точка от нашата програма. УНИТЕТИ иска Преамбулът на Конституцията на Република Македония да се допълни с включването на българската народност или да се направи неговото изменение по начин, че да не споменават етническите общности, а гражданите без разлика.“

158 В Битоля с цел моделиране и изкривяване на историческото съзнание най-вече сред младите хора се създават редица „античномакедонски“ групировки - т.нар. Македонски радикален фронт Сариса, Македонско патриотично движение Тодор Александров, чиито лица се появяват едновременно като лица на Унията на младите сили на ВМРО-ДПМНЕ и активисти на контрапротестите на ГДОМ (Гражданско движение за отбрана на Македония). (Виж: Кайчев, Н. Партийната система на Р Македония и обществено-политическата криза в страната през 2015 - 2016 г. // Македонски преглед, № 3, 2016 г. с. 7-18, с.11.)

Доктрината за античния произход на македонските граждани е основната причина Гърция да блокира всички опити за евроатлантическа интеграция на Република Македония. Демонстрираната безцеремонност, упоритостта и „инатът“ на управляващите в Скопие да направят компромиси – за името, за идентичността, за езика, за писмеността и т.н. – провокират напрежения в македонското общество, пораждат поредица от взаимосвързани процеси, които ерозират позициите на управляващия македонски елит в Скопие.

Проблемът е, че всяка от основните политически партии в страната се е „устроила“ в статуквото и няма интерес да го променя¹⁵⁹. Международните ментори и покровители на Република Македония в опитите си да засилят влиянието си в македонската политика (и вътрешна, и външна) също нямат полезни ходове. Те постепенно стигат до извода, че е по-лесно да инициират активност от страна на съседните държави и да ги принудят да намалят претенциите си към Скопие, отколкото да постигнат компромис и съгласие от страна на управляващите в Македония.

Политическият елит (управляващите, както и опозицията, доколкото може да се нарече опозиция) в Р Македония използва геостратегическите интереси на САЩ и западните страни, за да постигне собствените си цели. Той умело разиграва заинтересованите страни, правейки реверанси към Русия, към Турция и към Сърбия с цел да изнудят ЕС и НАТО да ги интегрират по-бързо и без допълнителни условия, за да запазят и разширят геостратегическия си параметър¹⁶⁰. Всички управляващи в Скопие досега използват умело евроатлантическата ориентация на страната като параван за засилване и укрепване на македонския национализъм и за поддържане на фалшивата „македонска“ идентичност.

В резултат на продължителната и пълзяща криза в Република Македония се очертават следните обобщения:

- политическият елит в Скопие (и управляващи, и опозиция) продължава да използва паравана на евроатлантическата интеграция, за да реагира македонския национализъм;

159 „Следва да се отбележи, че моделът, зададен от СКМ-СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ, до голяма степен се копира от малките партии, които се стремят да развият своеобразни феоди в някоя местна община или в даден обществено-стопански сегмент... Примерът заразява основните албански партии ДСИ и ДПА, които по аналогичен начин се стремят да постигнат всепоглъщащо влияние и контрол над своя „дял“ от държавните ресурси и обществото на Република Македония.“ (Виж. Кайчев, Н. Партийната система на Р Македония и обществено-политическата криза в страната през 2015 - 2016 г. // Македонски преглед, № 3, 2016 г. с. 7-18, с.15.)

160 „Междувременно СДСМ и албанските партии с лекота използват призрака за руска намеса като плашилото, с притеснението от което да привлечат западна подкрепа и да дискредитират ВМРО. (Вж. Македонският срив. Как да разбираме кризата в Македония. – mediapool.bg, 11.05.2017 г. http://www.mediapool.bg/news/print_p/263740)

- наред с етническото противопоставяне, което продължава в латентна форма, албанските партии разширяват своя периметър в процеса на партизация на обществено-политическия и социално-икономическия живот в Република Македония. Кризата разкрива още няколко възли на противопоставяне - между македонците около двете основни партии, между албанци и македонци, както и сред албанските политически фактори;

- службите и структурите за сигурност в Македония, освен че са „пълно свързани“ със старите югославски органи на държавна сигурност, продължават да бъдат силно политизирани и директно контролирани от управляващите в страната. Взаимното проникване и контролът между политическите партии и специалните служби е двупосочен и взаимен. Докато съществува подобна зависимост, трудно могат да се очакват реални промени в Република Македония;

- рестартирането на процеса на демократизация на обществото в Република Македония, към който се ориентира новата управляваща коалиция, следва да започне с решително отграничаване на управляващата партия или коалиция от практиката за намеса и директен контрол върху държавния апарат и органите на местната власт.

ВТОРА ГЛАВА

Отношенията между Р България и Р Македония: интереси, позиции, проблеми и политики

2.1. Политиката на България към Република Македония. Етапи в развитието на двустранните отношения

Политиката на Р България към нейните непосредствени съседи и останалите балкански държави е сред основните външнополитически приоритети.

Комплексният анализ на политиката на Република България спрямо Р Македония е затруднен по няколко причини, които не трябва да се игнорират. *Първо*, оскъдната и труднодостъпна изворова база за пълноценна аналитична работа. По обясними причини голяма част от официалната документация е засекретена, в резултат на което не е възможно да се изяснят всички външнополитически действия на страната в региона, предложения и решения, които са продукт на двустранни срещи и преговори, да се анализират различни позиции и мотиви, да се изведат водещи фактори, касаещи вътрешни и външни проблеми. Разполага се основно с официални документи на Народното събрание и на Министерския съвет, публични изявления на Министерството на външните работи и президента на Република България, публикации в периодични издания, медийни изяви, спомени и мемоари на дипломати и други участници във външнополитическия процес.

Второ, времевата дистанция е необходимо условие за една обективна и реална оценка на факти, събития, действия. Прибързаното пресътворяване на съвременността и настоящето крие риск от изкривяване на оценката

и невъзможност да се обозрат цялостно определени причини, процеси и последствия.

* * *

Анализът на българо-македонските отношения обхваща времевия отрязък 1991 – 2017 г. и се рамкира от две определящи за бъдещето на Р Македония събития. *Първото* е обявената независимост през 1991 г., с което страната започва самостоятелен път на развитие, и *второто*, подписването на Договора за добросъседство с Р България (август 2017 г.), с който е направена сериозна заявка за коренно различна вътрешна и външна политика на страната, съобразно основните ѝ интереси и приоритети.

Изминалите почти три десетилетия се вписват с различни, противоречиви събития и факти и илюстрират отношенията между двете балкански държави, които през годините еволюират и протичат в широка амплитуда – от еуфорични изявления и надежди за добросъседство и сътрудничество през възраждане на проблеми от миналото до крайна стагнация и съживяване на „езика на омразата“ във взаимоотношенията между държавите. В посочения период отношенията между България и Македония могат да се дефинират в *три етапа*, всеки със собствена характеристика, илюстриран с конкретни факти, проблеми, тенденции. Особеностите им могат да се систематизират ретроспективно, както следва:

- *първият* започва от **1991-1992 г. и продължава до 1999 г.** – от обособяването на Р Македония в самостоятелна държава и признаването ѝ от Р България като международноправен субект и завършва със ситуацията в Р Македония в навечерието на драматичните събития от 1999 г. и подписването на Декларацията Костов-Георгиевски, с която се ознаменува нов етап (пробив) в отношенията между България и Македония;

- *вторият* обхваща събитията в периода 1999 - 2001 г. и последвалите колебания в отношенията между България и Македония до 2017 г.;

- *третият* се свързва със събитията от 2017 г. и „след това“ – мирният изход от ескалиращата политическа криза в Р Македония и началото на евентуален обрат в развитието на двустранните отношения между България и Македония, поставянето им на договорна основа.

В исторически контекст България е най-ощетена от създаването на новата независима държава, която включва в своя обхват територията на бившата съюзна република Македония (част от състава на федеративна Югославия). Става въпрос за разколебаване или загуба на българската идентичност на преобладаващата част от населението в тези земи. Целенасочената политика на обезбългаряване, провеждана от управляващите в

КСХС/Кралство Югославия, е продължена от денационализаторската политика (спрямо населението с българско самосъзнание) във федеративна Югославия.

С декларацията за признаване на Република Македония на 12 януари 1992 г. България приема предизвикателството да се изправи пред една нестандартна ситуация, проявявайки „характер“ и стремеж към самостоятелност, а също така поемайки рисковете и трудно предвидимите последици от този външнополитически акт¹.

Кумулативните „ефекти“ и последици от признаването на Македония от страна на Република България могат да бъдат обобщени като:

- „управляващите в България проявяват политическо мъжество първи да протегнат ръка на македонското ръководство в исторически за него момент“;

- „този външнополитически акт има положително влияние и върху вътрешнополитическата стабилност на България...“;

- „тази самостоятелна стъпка (независимо от натиска на заинтересованите държави и внушенията на страни от ЕО) съдейства за издигането на международния престиж на България“;

- „България потвърди стремежа си да се издигне над политиката на двойните стандарти и да парира опитите за спекулации и манипулации относно действителните й намерения“;

- „с признаването на Македония България създаде прецедент на цивилизован европейски подход при решаване на сложните балкански проблеми, отхвърляйки категорично рецидивите на балканизацията“;

- „България рискува да попадне в „изключително неизгодна за нея регионална политическа конфигурация“, „възникват условия за реактивиране на „синдрома от 1913 година“ както за България, така и за Македония. За България това би означавало да се изправи срещу враждебна коалиция и неравностойна борба по всички „азимути“, а за Македония - опасност от решаване на съдбата ѝ без нейно участие“².

Като обобщение следва да се подчертае, че признаването на Р Македония беше един нестандартен, изненадващ и изпреварващ времето си външнополитически акт, реализиран самостоятелно.

Проблемът е, че България не успява да извлече дори и минимални изгоди от външнополитическата си позиция заради факта, че първа признава новата балканска държава. Напротив, само за няколко години позитивите

1 Първанов, А. Признаването на Македония „падащото балканско домино“// Политика за сигурност, с. 26

2 Пак там...

от този акт са елиминирани и отношенията между България и Македония видимо охладняват и стагнират.

След признаването на македонската държава от Република България се пристъпва към интензивна размяна на посещения на различни равнища, подписват се споразумения за премахване на двойното данъчно облагане, за защита на инвестициите, за разплащанията и търговско-икономическа спогодба. Обсъжда се подготовката на нов междудържавен договор за мир и добросъседство между двете страни.

Половин година след признаването на Македония от българска страна – през месец октомври 1992 г., Република България и Република Македония обявяват създаването на генерални консулства. През ноември 1993 г. е подписана консулската конвенция, а месец по-късно рангът на дипломатическите отношения между двете страни е повишен и са открити посолства в Скопие и в София.

През февруари 1994 г. се поставя началото на обмен и сътрудничество в области като образованието и просветата. Постига се договореност за откриване на културно-информационни центрове в двете столици и за сключване на споразумение за културно сътрудничество, главно в сферите на литературата, изкуството, театъра, филмопроизводството и опазването на културно-историческото наследство.

Паралелно с активизираната външнополитическа активност между двете страни в българо-македонските отношения се поставя началото на контакти и сътрудничество в немислима до тогава област, каквато е военната сфера.

В този първоначален период естествено възниква въпросът за пропуснатите реални възможности, чрез които българската държава можеше да защити българския национален интерес – поставяйки конкретни условия в процеса на утвърждаване на независима Македония. Управляващите гарнитурни в София не съумяха да разработят общонационална и консенсусна доктрина, стратегия или политика както по „македонския проблем“, така и в отношенията с новата държава – Р Македония, останаха обременени от наслоения и противопоставяния от миналото и в дисонанс с общия европейски процес, предприеха поредица от грешни външнополитически решения, ненужен патернализъм, неизживян романтизъм и липса на професионализъм. Бяха пропуснати шансове и възможности за преустройство на двустранните отношения на нова основа, а позитивните опити и усилия на България за промяна се сблъскаха с отпор и нежелание от македонска страна.

Следват още няколко проиграни възможности: безусловното отваряне на българската граница през 90-те години в помощ на македонската икономика, когато на Югославия са наложени тежки икономически санкции; предоставената безвъзмездна бойна техника през 1999 г. - 2001 г., ефектът от която е зле оценен и грешно изтълкуван от македонска страна.

Липсата на ясни стандарти за добросъседска политика реално по-скоро насърчи продължаването на старата югомакедонска политика, отколкото да постави нови основи на двустранните отношения.

* * *

В края на 90-те години на миналия век отношенията между Република България и Република Македония са видимо „охладнели“, с нарастващо напрежение. Първоначалната еуфория и надежди, че е възможна нова визия на т.нар. Македонски въпрос, бързо затихват след подчертаната антибългарска реторика в Скопие. Твърда и категорична е и българската позиция на неприемане и непризнаване на „македонската нация“ и „македонския език“.

В този период се случват поредица от събития и процеси, които променят неблагоприятните трендове в развитието на двустранните отношения, внасят нова динамика и отварят нови възможности и перспективи. Става дума за две кризисни ситуации, които рязко променят вътрешнополитическото развитие в Македония, а също и взаимоотношенията на Балканите и налагат адекватни и нестандартни решения. Това са конфликтната ситуация в Косово в периода 1998 - 1999 г. и кризата в Македония от 2001 г., предизвикани от един и същи фактор – албанския. Тези събития поставят под угроза както вътрешнополитическата стабилност и териториалната цялост на Македония, така и мира и сигурността в региона. От началото и в развитието на конфликта в Косово Македония се оказва в изключително тежка и сложна ситуация – да опази своя суверенитет и независимост, да си осигури международна подкрепа и да не допусне „изливане“ на албанския иредентизъм на собствената ѝ територия.

Именно в този период и при нововъзникналите сложни обстоятелства се стигна до подписването на документ, който да регламентира отношенията между двете държави, прекратявайки руслото на дотогавашното им развитие – алиенация, подозрителност, враждебност. Демонстрират се желанието и готовността за обсъждане и решаване на спорни и всякакъв друг вид проблеми.

Става дума за **Декларацията Костов-Георгиевски (Приложение №1)**, с която се маркира началото на нов етап във взаимоотношенията меж-

ду България и Р Македония. Тя има своето важно значение в еволюцията на българо-македонските отношения, защото след обявената независимост на Р Македония това е първият сериозен опит за подобряване на отношенията между двете съседни държави. Основните акценти в нея могат да бъдат систематизирани по следния начин:

- отказ от териториални претенции, изразен чрез декларацията „*двете страни нямат териториални претенции една спрямо друга*”;

- отказ от налагане на опекунство по отношение на движения и политически структури от страна и на двете подписващи декларацията страни;

- търсене на компромис за решаване на езиковия спор чрез конституционно регламентиране на езика и езиковите норми. Декларацията е подписана „*на официалните езици на двете държави - на български език съгласно Българската конституция и на македонски съгласно Конституцията на Република Македония*“.

В Декларацията от 1999 г. се прави значителна крачка напред в разрешаването на езиковия спор между Република България и Република Македония. Според текста на Декларацията „**България признава македонския език като език на територията на Македония, но не и на България**”. Тази формулировка дава възможност за преодоляване на различията и предлага ход за раздвижване на безизходното положение. Проблемът не е решен окончателно, защото официално **България не признава изцяло нито езика, нито македонската нация**. Окончателното решаване на този въпрос е оставено за по-добри времена, без да се уточнява кога ще настъпят те.

Въпросът е доколко този „език“ ще оцелее като единен и официален държавен език на Р Македония. Факт е, че съществува отделна и независима македонска държава, различна от България. Няма индикации, че Република Македония и управляващите в Скопие ще възприемат идеята, че Македония е другата българска държава на Балканите, както ни се иска на нас, българите.

Като недостатъци на Декларацията могат да се посочат: нейната неизчерпателност, липсата на конкретика, точно определени срокове за изпълнение на поетите ангажменти и не на последно място - липсата на заложен механизми за контрол на поетите договорености от двете страни.

От друга страна обаче, тази Декларация е един от факторите, които съдействаха за подготовката на България по пътя ѝ към Европейския съюз. Нейният текст е в основата на подготовения и подписан Договор за добросъседство и сътрудничество между България и Македония (2017 г.),

за реализирането на който България прави опити и лобира от 2008 г. насам.

Второто събитие е свързано с кризисната ситуация в Македония през 2001 г., когато на карта са заложени целостта и съществуването на македонската държавност. Именно тогава, в условията на радикално променящи се взаимоотношения между България и Македония, благодарение на Декларацията от 1999 г. се стигна до серия от политически действия и актове, които укрепват взаимното доверие и сътрудничество. Още от началото на кризата България заяви своята категорична позиция в защита на суверенитета на Македония за прекратяване на иредентистката активност на албанските бунтовници и мирно решение на възникналите проблеми по пътя на преговорите. Тези позиции бяха разширени с изразената готовност България да участва в намирането на мирни решения за оказване на военна и материално-техническа помощ за Р Македония и нейните въоръжени сили, чрез които тя успешно да се справи с възникналата ситуация. Тези действия обаче не срещнаха очакваното разбиране и одобрение както от водещите международни фактори, така и от определени кръгове в македонския политически елит. Водещите фактори в лицето на САЩ, НАТО и ЕС недвусмислено подчертаха кой, как и докъде може да се намесва в македонската криза, а действията на премиера Иван Костов за легитимиране на водачите на албанските иредентисти предизвикаха негативни реакции в новото македонско правителство, както и препоръки той да се съсредоточи върху предизборната си кампания в България.

* * *

Историческата равносметка за пропуските и грешките на българската политика спрямо Р Македония налага категорично и ясно да се формулират изисквания, които да маркират посоката на бъдещите двустранни отношения. Подобен тон бе зададен, когато България като член на ЕС и НАТО, непосредствено граничещ със Западните Балкани, на най-високо политическо равнище показва значимостта на новите основи и насоки във външната политика спрямо Македония.

Членството на Република България в евроатлантическите структури поставя нови жалони във взаимоотношенията между двете държави. На първо място самочувствието на България, че е крачка напред пред съседна Македония, бе основание да се формулират конкретни **изисквания към Р Македония**, постепенно трансформирани в необходими условия за стартиране на преговорния процес. Част от проблемите между двете страни са поставени на по-висока трибуна и влизат в дневния ред на Европейския парламент.

Първият акт се свързва с предупрежденията, отправени към Скопие от президента Георги Първанов и външния министър Ивайло Калфин (2006 г.), че в бъдеще българската подкрепа за членство на Р Македония в ЕС и НАТО ще бъде обусловена и ще зависи изцяло от пълноценната политика на добросъседство на Р Македония и желанието ѝ за успех в предприєдинителния процес.

Следващата подобна стъпка е естествено следствие от цитираната по-горе категорична промяна на българската визия за двустранни отношения между България и Македония. При официалната визита на президента Джордж Буш в София, в хода на която президентът Г. Първанов и премиерът Сергей Станишев поставиха на вниманието му проблемите, свързани с тенденциозната политика на недобросъседство и зачестили изяви на антибългаризъм в съседна Македония.

През м. януари 2008 г. заместник-министърът на външните работи на България Любомир Кючуков и неговият македонски колега по ранг Зоран Петров подписват **Меморандум за сътрудничество** между България и Македония в областта на европейската и евроатлантическата интеграция. Подписването на този документ се определя като важен факт както за двустранните отношения, така и за цялостната перспектива за Западните Балкани.

* * *

През годините след 1990 г. основните спорни въпроси, които помрачават отношенията между Република Македония и Република България, са свързани с въпросите за идентитета, езика и онези исторически личности от средновековната българска история и от времето на Българското възраждане, които в Македония се превръщат в емблеми на „македонската“ изфабрикувана история. Едва през първата половина на 2017 г. със смяната на властта в Скопие антибългарската реторика на управляващите в Скопие е леко туширана. Промяната е в резултат на външен натиск (САЩ и ЕС), а определящи са както интересите на „големите“ за влияние в региона, така и конкретните интереси на Р Македония да отговори на изискванията за прием в НАТО и в перспектива в ЕС.

В процеса на изхода от политическата криза в Р Македония се стига до интензивни контакти между българското правителство и лидерите на водещите македонски партии, в които беше категорично изразена позицията на България за мирен изход от критичната ситуация в страната, недопускане на ексцесии и непроливане на кръв. След съставянето на новото македонско правителство уравновесената българска позиция и активност

предпостави реализирането на разменени посещения³ на високо равнище между България и Македония. По инициатива на българската дипломация се стигна до реактивиране на преговорите за подписване на двустранен договор, останали безрезултатни в последните 9 години.

Договорът между България и Македония стана реалност изключително бързо и беше противоречиво посрещнат в Р Македония. Обществото се раздели на „предатели“⁴, т.е. поддръжници на „Договора за добросъседство“ (управляващата политическа партия, начело със З. Заев и радетелите за присъединяване на Р Македония към ЕС) и „защитници“ на „македонските национални интереси“ (ВМРО-ДПНМ, Н. Груевски)⁵ с всички последиствия от една такава крайна радикализация.

Действително срещу подписването на Договора в Р Македония се оформя силна опозиция, която защитава тезата, че това е документ, който дава повече предимства на България и българските постановки. Острото противопоставяне между сегашната опозиция – ВМРО-ДПНМ - и изчакващата предпазливост на новите управляващи (и техните албански съюзници) беше в синхрон с нееднозначното отношение към този документ и в Р България.

Ясна бе позицията на *водещите международни фактори* - за ускорено реализиране и финализиране на предприетите ходове и инициативи, за урегулиране на спорните въпроси със съседите и предприемане на реални стъпки към евроатлантическа интеграция след съставянето на правителството в Скопие⁶. След дискретното насърчаване на двете страни и потребността от политически успехи на техните лидери се стигна до ускорено подписване на Договора⁷.

Договорът за добросъседство е подписан на 1 август 2017 г. и в значителна степен преповтаря Декларацията от 1999 г., подписана от Иван Костов и Любчо Георгиевски. Документът е резултат от 18-годишни усилия на работни групи, експерти и политици, няколко правителства и съдържа

3 Посещението на македонския премиер Зоран Заев в София през юни 2017 г., както и поднасянето на цветя (заедно с българския премиер Бойко Борисов) пред паметника на цар Самуил се изтъква като сигурен знак за промяна в двустранните отношения.

4 В македонските медии са публикувани над 1000 негативни статии срещу З. Заев и посещението му в Р България.

5 Считаат, че договорът ще застраши македонските национални интереси.

6 В хода на подготовката самият Зоран Заев нееднократно заявява, че изпълнява „поръка на европската уния“.

7 За шест седмици неговият текст беше консултиран, редактиран и подготвен за подписване. Но това стана възможно благодарение на предварителните и постоянни дипломатически преговори, които в продължение на години с различен интензитет реализираха българските правителства, министри, дипломати, експерти и политици. Окончателният вариант на текста е продукт на години лобиране и целенасочена външнополитическа позиция.

ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ Р БЪЛГАРИЯ И Р МАКЕДОНИЯ...

преамбюл и 14 члена, в които се регламентират отношенията между двете държави.

В Договора са закрепени основните позиции на двете страни и различните членове ги обвързват да преследват своите интереси и цели в сътрудничество, а проблемите, свързани с историята, културата и идентичността, да бъдат изведени от прекия политически диалог и да се прехвърлят на специалисти в двустранна българо-македонска комисия.

В него са защитени интересите на двете държави, като специално се упоменава правото на защита на гражданите, които се намират респективно на територията на другата страна. Посочва се, че и двете страни нямат претенции за това, да поддържат специфични общности или корпоративни групи в другата страна, които да се ползват със специална защита извън гражданството, извън общите демократични правила и норми на спазване на човешките права, на идентичността на гражданите и на тяхното самоопределение.

Договорът е подписан на официалните езици на двете страни, с което България отново признава правото на Македония като независима и суверенна държава да определя както същността на своя език, така и да се самоопределя в езиково и национално отношение като суверенна държава.

Подписването на Договора в този спешен порядък е свързано с необходимостта Македония максимално бързо да се придвижи към членството в НАТО и в Европейския съюз (ЕС) - организации, които изискват от кандидатките за членство да разрешат нерешените проблеми, които имат със своите съседи.

Най-чувствителните въпроси в двустранните отношения между България и Македония, за които се търсят отговори и чрез Договора, са: признаването на македонския език, проблемите с общата история и претенциите на Скопие за македонско малцинство у нас.

Още през 1999 г. бе използван компромисен вариант и Декларацията Костов - Георгиевски бе подписана на български, македонски и английски език, т.е. на конституционните езици на двата народа. Този формат е използван и при подписването на Договора.

Въпросът за претенциите за македонско малцинство е решен по идентичен начин. Член 11, точка 5 – преповтаря записаното в Декларацията от 1999 г.: *„Република Македония потвърждава, че нищо от нейната Конституция не може и не трябва да се тълкува, че представлява или някога ще представлява основа за намеса във вътрешните работи на Република България с цел защита на статута и правата на лица, които не са*

граждани на Република Македония“. Този текст се налага заради чл. 49 от Конституцията на Р Македония, според който тя е задължена да се грижи за правата на македонските малцинства в Гърция и България.

Най-сложен е въпросът с общата история. Според текста на Договора се предвижда създаване на българо-македонска комисия от изявени историци и общественици, която да проучва автентични и легитимни исторически източници и да подготви доклади за пренаписване на учебните програми и помагала (чл. 8, точка 2).

Стъпка към преодоляване на алиенацията и недоверието (които изграждат бариери не само между държавите, но и между хората) е заложената идея за *„съвместни чествания на общи исторически събития и личности, насочени към укрепване на добросъседските отношения в духа на европейските ценности“*. Контактите между гражданите на двете държави ще възродят общите традиции, култура и ценности, ще изградят мост за пълноценно съжителство и взаимно разбирателство.

Договорът предвижда изграждането и модернизирването на инфраструктурата между двете държави. Липсата на такава е пречка за развитието на пълноценни комуникации, търговия, туристически и информационен обмен, възможност за общуване между хората. Съществуващите до момента транспортна, енергопреносна, комуникативна мрежа са недостатъчни, нерационални и затрудняват нормалните междудържавни контакти и взаимоотношения.

Въпреки голямата степен на припокриване на текстовете на Договора и Декларацията от 1999 г. впечатление прави, че двете нови точки – за създаване на комисии (*член 8* – експертна комисия по исторически и образователни въпроси - и *член 12* – междуправителствена комисия) не съдържат цели и срокове, а изискването за „обективност“ е само пожелателно. Призивът към автентичност на историческите извори и „научно тълкуване на историческите събития“ не е нито нещо ново, нито гаранция. Такъв подход релативизира формулировките и заплашва да направи процеса на изпълнение не „дългосрочен“, а „вечен“.

В *член 9* от Договора се говори за „полагане на усилия за свободно разпространение на информация“ - нещо, което би трябвало да бъде задължителна предпоставка, а не по желание предвид факта, че е една демократична основа в рамките на общността.

След подписването на Договора настъпи вакуум в придвижването му. Неясни са сроковете за неговата ратификация. Досегашната, категорично

негативна позиция на ВМРО⁸ не вещае добри перспективи за скорошно ратифициране на договора – изготвен, съставен и подписан от досегашния им опонент и под натиск отвън. Този документ е прокламиран и утвърждаван като върхово постижение лично на премиера Заев и политиката на СДСМ. Притеснително е неясното бъдеще на документа - с оглед на ситуацията в Македония – много надежди и очаквания, но и липса на реални предпоставки за поставяне на отношенията на нова основа.

Не трябва да се пренебрегва фактът, че Гърция все още не е заявила компромисна позиция по отношение на името на Р Македония. Реално развитие на въпроса за членството на Македония в НАТО и ЕС може да се очаква след отпадане на гръцкото вето по въпроса с името на бившата юго-република и след ратифицирането на Договора в македонския парламент.

Дотогава България следва да полага усилия за ратификация на Договора, за да не се стигне до спиране на започналия позитивен процес във взаимоотношенията между двете държави. Инициативите, усилията, работата в посока пълноценно сътрудничество и добросъседство следва да се насърчават и да продължат както в двустранен план, така и на различни международни форуми, организации, структури, а също и в столиците на държавите партньорки с цел предотвратяване на деструктивни опити за промяна във външнополитическите отношения.

Предстоящото председателство на Република България на Съвета на Европейския съюз предпоставя условия за пълноценно развитие на направените през м. август 2017 г. заявления.

* * *

Договорът не може да реши всички натрупани с години проблеми и противоречия. Той представлява добра предпоставка и начертава жалони за бъдещите взаимоотношения между двете държави.

България ще продължи с подкрепата си за присъединяването на Р Македония към ЕС. Тя има интерес да се успокои регионът, с което ще се гарантират ред, сигурност и стабилност за всички държави на Балканите.

Подписването на Договора за добросъседство дава основание на Р България да формулира изисквания към Р Македония в няколко основни посоки:

- възстановяване на българските паметници на културата и изчистяване на паметта на хилядите българи, дали живота си в националноосвободи-

8 Позицията на Никола Груевски и неговите поддръжници е проблематична за България. Възможен е ход назад или задкулисно затишие, но той и неговата партия няма да слязат от политическата сцена. В обозримо време – на предстоящите парламентарни избори през октомври 2017 г. – ще имат възможност да демонстрират просръбски позиции и антибългарски настроения.

телните борби и войните за национално обединение;

- прекратяване на притесненията и всякакъв вид тормоз (разпити в полицията, уволнения от работа, натиск върху мнения), на който биват подлагани македонските граждани, самоидентифициращи се като българи.

Успоредно с това страната ни *следва да предефинира външнополитическите си приоритети спрямо Македония:*

- България трябва да продължи политиката и действията за запазване на суверенитета и целостта на македонската държава;

- да подготви комплексен пакет от исторически, културни, политически, географски, етнографски, икономически и други позиции, становища и аргументи, които да бъдат основа за външнополитическия курс на Р България;

- българската външна политика да бъде прагматична, а българо-македонските отношения да се разглеждат в светлината на новите реалности за Балканите. Тя трябва да уреди бъдещите си взаимоотношения с Р Македония чрез двустранни договори, които при приемането ѝ в ЕС да залегнат в нейния договор за присъединяване;

- в непосредствено бъдеще да се постигне консенсус за воденето на последователна и адекватна политика спрямо Македония, като не се допуска партийното противоборство да измести националния интерес;

- на българите в Македония да се предоставят от страна на Р България различни предимства и облекчения: за получаване на българско гражданство, по-лек достъп до български висши учебни заведения, откриване на повече пропускателни гранични пунктове, съдействие при намиране на работа.

Не трябва да се заблуждаваме, че Договорът ще реши всички двустранни проблеми и въпроси между Р България и Р Македония. Несериозно е да се товари със свръхочаквания и излишни емоции обществеността от двете страни на границата. Той е в интерес на България и целия регион и най-вече чрез него Скопие ще се доближи до желаното членство в ЕС и НАТО. Този Договор е шанс за Македония да излезе от изолация, страната да се справи с вътрешни кризи и нестабилност и да се тушира влиянието на други външни фактори в опита им да дестабилизируют Р Македония и да я отклонят от евроатлантическия ѝ път.

Надеждата е Договорът да послужи като коректив, а в процеса на прилагането му ще разберем дали заложените в него контролни механизми са адекватната застраховка за бъдещи отношения на разбирателство и добросъседство. Защото историята изобилства с примери за демонстрирана

лоялност, кодирана чрез юридически клаузи и параграфи, които се оказват нереални, а често и пагубни за международните отношения.

Време е противоречията и проблемите между България и Македония да останат в миналото и да се инвестира в създаването на една категорична и ясна балканска политика, която да отстоява интересите на страните в региона и да гарантира тяхната сигурност и стабилност по пътя им към евроатлантическите структури.

2.2. Политическа криза в Р Македония (2017 г.)

Изход от политическата криза

Задълбочаващата се вътрешнополитическа криза през последните три години блокира системите на държавно управление в Република Македония. Ескалацията на напрежението в страната, общественото недоволство намериха израз в масови брожения, демонстрации - т.нар. „Шарена революция“, след която се заговори за наченки на „майдан“ по „македонски“. Решаваща е намесата на международния фактор (САЩ, НАТО, ЕС), с посредничеството и под диктата на който се стигна до ограничаване на кризата, преговори и насрочване на избори. Реалният изход от продължилата няколко години политическа агония в Р Македония се постига след избори поради невъзможност на победилата ВМРО да продължи управлението и да състави правителство, на нов кабинет чрез една компромисна коалиция с албанските партии. Правителството, съставено от Зоран Заев⁹, започва работа в условията на силна опозиция, обществено недоверие и открити провокации, довели до сблъсъци в македонския парламент.

Събитията в парламента се превръщат в логичен финал на вече драматичната ситуация в Р Македония. Последвалите решения препращат ситуацията в републиката към аналогия с „нежните революции“ в Източна Европа през 1989 г.

Интереси, позиции и поведение на водещите външнополитически фактори

Външнополитическият фактор винаги е бил доминиращ в политическите процеси на Балканите. В тази геополитическа зона се сблъскват влияния и интереси както на глобалните фактори от ранга на САЩ, ЕС, НАТО, Русия, така и на регионални центрове и сили като Република Тур-

⁹ Македонският президент Георге Иванов връчва мандат за съставяне на правителство на Зоран Заев на 16.05.2017 г.

ция, ислямските държави, страните от „Вишеградската четворка“.

Анализът на отношението и активността на **външнополитическите** фактори към кризисните процеси в Република Македония може да се проследи в две основни посоки. *Първо*, водещото влияние на **САЩ, ЕС, НАТО**, имащи свои представители в Р Македония. *Второ*, интересите и взаимоотношенията със **страните от региона**.

Европейският съюз като водещ геополитически фактор е в трудна ситуация по отношение на казуса „Македония“. От една страна, Гърция като член на ЕС блокира всяка негова инициатива по адрес на Република Македония. От друга страна, ЕС е „притискан“ от своя геостратегически съюзник САЩ за реализиране на компромис, т.е. да принуди съседните на Република Македония страни - членки на ЕС (България и Гърция) да направят отстъпки в своите позиции спрямо Република Македония. Натискът от САЩ за компромиси и отстъпки спрямо Македония цели по-бързото приемане на страната в НАТО, а в по-обозримо бъдеще - и в ЕС. Тази „припряност“ е продиктувана от стремежа и на САЩ, и на стратегическите им партньори от НАТО да се „изтласка“ Русия от района на Балканите, Адриатика и Средиземно море.

ЕС се стреми да играе ролята на посредник и медиатор в много от кризисните ситуации на Балканите и в частност в Република Македония. Ролята на медиатор е затруднена за европейските емисари поради неотстъпчивостта от една страна на управляващите в Скопие и поради последователната позиция на Гърция, да не допусне легитимирането на нова държава с името Македония в съседство.

Оценката на редица наблюдатели е, че в последните години ЕС е пасивен и стереотипен в политиката си за търсене на изход от кризата в Македония. Тя контрастира с оценката за политиката на другия геостратегически играч – **САЩ**. Впечатлението, което оставят САЩ с активността си на Балканите, е, че съумяха за кратки срокове да изтласкат руското влияние от региона. За по-малко от две десетилетия след Дейтън на Балканите настъпват сериозни изменения във външнополитическата ориентация на всички балкански страни. Словения, България, Румъния и Хърватия са приети за членки на ЕС, като преди това стават членки на Алианса. В НАТО са приети Албания и Черна гора. От политическата карта на Балканите изчезна „остатъчна Югославия“, унаследена от Сърбия и Черна гора. През 2008 г. се появява нова държава – Косово - чрез

изявления провокираха Държавния департамент на САЩ да изясни отделянето му от Сърбия. Търсят се пътища за консолидиране на Босна и

Херцеговина с цел недопускане на отделяне на Република Сръбска¹⁰.

В хода на актуалната политическа криза едно изявление на американския конгресмен Дейна Рорабейкър¹¹ разтърси Балканите и провокира реакции в Р Македония. С него той се обяви за промяна на границите на Балканите и подялба на Македония¹². „Създаването на македонска държава се провали и в момента съществуват всички условия тя да бъде поделена между нейните съседи, включително Косово и България”. Подобни „изненадващи“ изявления не са случайни. Това е похват за проучващо опипване на почвата и изясняване на позиции, мнения и интереси, изразени чрез реакциите на всички засегнати страни.

В Скопие официално искат чрез посолството си във Вашингтон становище от Държавния департамент за изказванията на републиканския конгресмен. ЕС също не остава безразличен към изказването (думите) на американския конгресмен. „Ние изцяло подкрепяме страната, включително нейния суверенитет, зачитаме и нейните граници. Ние всъщност постоянно казваме, че не може да има промени“ – заяви Мая Коциянчич, говорителката на Еврокомисията. Подобни разнопосочни политиката си спрямо Р Македония, заявявайки, че тя е непроменена.

В заключение: САЩ и ЕС в качеството си на генератори на политика недооценяват ситуацията както на Балканите, така и по отношение на Република Македония. Според български анализатор „Брюксел, Берлин и Вашингтон третираха и продължават да третират Македония като нормална държава, в която не етнически фактори, а гражданското общество и европейският дневен ред определят характера на политическите отношения. Подобен подход гарантира дълъг живот на национализма в проблемната ни съседка, но и съдържа рискове за допълнителното му радикализиране.“¹³.

По различни съображения и под натиска на обстоятелства и събития

10 Както се шегува д-р Душан Пророкович, официален Лондон по-лесно би се съгласил да даде независимост на Шотландия, отколкото да се съгласи с независимостта на Република Сръбска. Според западните политици Шотландия дори и независима би следвала външната политика на Обединеното кралство (което може да не е толкова „обединено“), докато за Република Сръбска опасенията са, че веднага ще влезе в руската орбита на влияние. За западните политици „всички православни на Балканите са потенциални руски съюзници и най-вече сръбите и българите.“ В: Пророкович, Душан, Единият проблем на Македония е вътрешен и това е лутането в търсенето на корени...

11 Конгресмен - републиканец, член на Комисията за външни работи, председател на Подкомисията за европейски въпроси.// Американски конгресмен призова за подялба на Македония / 07 Февруари 2017 // <https://nova.bg/news/view>

12 Рорабейкър казва следното: „Аз имам влияние върху външната политика и на следващите заседания на Комитета по външна политика ще обсъдим въпроса за промяната на границите на Балканите с цел те да имат смисъл и да доведат до мир“.

13 Ценков, Емил. Геополитически обзор април 2017, публикуван 01 май 2017 г.

нерядко влизат в сговор с корумпираните елити в Македония, които нямат интерес от върховенството на закона, от съдебна реформа и подобряване на управлението. Те следват своите стратегически интереси, без да се съобразяват с проблемите, свързани с междуетническото напрежение, сбърканата идентичност и нелепите изстъпления на радикалните македонисти. *„Македонската криза има потенциала да дестабилизира Западните Балкани, като изпрати послание, че тези, които не уважават демократичните правила, могат да си служат с насилие безнаказано и ЕС няма да направи нищо, за да ги спре¹⁴.“*

Русия се активизира на Балканите като опит да неутрализира напрежението и изолацията, възникнали след разгарянето на кризата Украйна - Русия. Руското влияние на Балканите продължава да има опорна точка в лицето на Република Сърбия, Република Сръбска, както и в Босна и Херцеговина. За разлика от Република България, която стопаира редица стратегически инфраструктурни и енергийни проекти като „Южен поток“, АЕЦ „Белене“ и нефтопровода „Бургас-Александруполис“, Република Македония изгради газопровод през Република Сърбия за доставка на руски газ. Освен това тя се обяви против бойкота на газопровода „Турски поток“ от страна на Брюксел и против санкциите, наложени срещу Русия.

Според някои политическите наблюдатели Русия *„не проявява особен интерес към дадения регион (Балканите) и към Македония в частност – и по този начин като че ли ѝ позволява да попадне в зоната на американското влияние“¹⁵*. Независимо от това виждане („слабия интерес“ на Русия към региона и към Македония) в Москва нарастват опасенията от засилващото се американско влияние в региона, особено след кризата в Украйна през 2014 г. *„В процеса на развитие на събитията все по-очевидно става преплитането в Македония на различните интереси на западните играчи (заслужаващи отделно разглеждане), които, съдейки по себе си, едва ли искрено са загрижени за проблемите на демокрацията в културно чуждата им страна, а по-скоро те са единни в стремежа си да изолират стратегически важната територия от руско влияние¹⁶.“*

В края на юни 2016 г. в Москва няколко политически партии от четири балкански държави (включително и от Македония) подписват Декларация за превръщането на Балканите във „военно неутрална зона“. На 22 юни 2016 г. Държавната дума на Русия обявява, че той ще обезпечи регионална-

14 Македонският срив. Как да разбираме кризата в Македония. - mediapool.bg, 11. 05. 2017.

15 Белоус, Сергей. Македонският узел для „Турецкого потока“ „Expert Online“ 2016.

16 Пак там..

та сигурност на Балканите¹⁷. Кодовото име на този план е

Б-4¹⁸ и според него Сърбия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Македония трябва да създадат един своеобразен „блок“ на неутрални държави на Балканите. Той е контрапункт на разширяващото се американско присъствие в региона и експанзионистката политика на НАТО към цяла група държави от Западните Балкани. Според инициаторите Проект Б-4 осигурява както на Македония, така и на другите държави стабилност и икономическо развитие, а статутът им на неутрални държави им носи сигурност и стабилност.

Присъствието на Русия е осезаемо. Тя разполага със стабилни позиции в енергийния сектор, инвестира значителни средства в регионалната икономика, разширява присъствието си в културно-информационната сфера и осъществява сериозна хуманитарна активност. От 2012 г. насам в Ниш функционира Руско-сръбски хуманитарен център, помогнал за преодоляване на последиците от наводненията в Сърбия и Босна и Херцеговина. Освен това руските железници се ангажират с модернизацията на сръбския участък от паневропейски коридор X, която се осъществява с руски заем от близо милиард долара¹⁹.

Непосредствено преди позитивната визия за изход от кризата **Германия** лансира финансов план за икономически инвестиции в държавите от Западните Балкани, които все още не са членове на ЕС. Планът, наречен „*Берлин плюс*“²⁰, представлява естествено продължение на *Берлинския процес*²¹ и предполага създаването на специални фондове за финансиране на проекти в сферата на инфраструктурата, стимулирането на бизнеса, развитието на информационните технологии и икономическо стабилизиране на страните от Западните Балкани. Това е опит на Берлин, а впоследствие

17 Адамчевски, Мирче. Б-4 за Македонија во нов балкански сојуз // Колумни, 24 февр., 2017.

18 Инициатор на проекта Б-4 е Сергей Железняк, заместник-секретар на Генералния съвет на партията „Единна Русия“ и член на Комитета за международни въпроси при Държавната дума.

19 Увеличават се и китайските инвестиции в региона, особено в инфраструктурни проекти, в рамките на стратегията на Пекин „Един пояс, един път“ (пример за това е проектът за скоростна жп линия и автомагистрала между Белград и Будапеща).

20 Германска инициатива, лансирана през м. май 2017 г. от германския външен министър Зигмар Габриел, селективно ориентирана към определени държави в региона. През м. юни 2017 г. българският премиер изрази желанието на страната ни да се присъедини към тази инициатива.

21 Както е известно, целите на **Берлинския процес** (свързан с ускореното приемане на държавите от Западните Балкани в ЕС и стартирал в немската столица през 2014 г.), чийто двигател е Германия, са регионалното сътрудничество, подобряването на икономическата среда и условията за осъществяване на бизнес, развитието на инфраструктурата. В основата на решението на ЕС, да потърси нов формат на отношенията си с държавите от Западните Балкани, стоят няколко фактора. На първо място е нарастващото недоволство в региона, че обещаната евроинтеграция доста години си остава само на думи. Македония например е кандидат за членство в ЕС от 2005 г., но преговорите между Скопие и Брюксел все още не са започнали. В рамките на инициативата се провеждат ежегодни срещи на „ЕС-Западни Балкани“, последната от които беше през юли 2017 г. в италианския град Триест.

и на Виена (Австрия също се присъединява към проекта) да формулират и реализират собствени стратегии по отношение на Западните Балкани. От една страна, искат да балансират нарастващия евроскептицизъм и да задържат държавите от региона в зоната на влияние на ЕС, но от друга, в унисон със собствените си интереси целят да модернизират региона изцяло с европейски пари, без да включат в тази инициатива трите балкански страни - членки на ЕС (България, Румъния, Гърция), което не е нито в наш, нито в техен интерес.

Стремежът на оста Берлин - Виена е чрез инвестиции да тушира политическото напрежение в посочените страни и по този начин да се погрижи за собствената си сигурност. Тлеещи или активни политически кризи има в Сърбия, Македония, Албания, Косово, Черна гора и Босна. Въпреки декларираната евроатлантическа ориентация вътрешнополитическите проблеми²² и междудържавните спорове ги отдалечават от фактическото членство в ЕС.

По линия на руското влияние определящи са позициите на Република **Сърбия**, която в политиката си спрямо Република Македония среща подкрепата и сътрудничеството на Москва. Силното влияние на Република Сърбия има своите исторически корени не само в споделената югоносталгия, но и в дългогодишната хегемония на останките от бившите югославски служби и тяхното имплантиране във властовите структури, политическите партии и „сенчестия бизнес“ и в двете постюгославски държави. Огромно значение има и доминиращото културно влияние на Сърбия в Република Македония. За разлика от символичното българско медийно присъствие в страната Сърбия осъществява ескалираща културна експанзия.

Последните години от сръбска страна се залага на прояви на „югосолидарност“, съвместни чествания, придържане към общи традиции, сходни интереси и др. Като значим лост за въздействие се използва сръбското малцинство в Македония и неговите етнополитически структури; СПЦ и нейните усилия да се намесва директно в църковния проблем в Р Македония.

Гръцкото влияние е по-скоро изключение и то е подчинено на геостратегическите цели и интереси на Гърция като член на НАТО и ЕС. Последната от години блокира както опитите за членство на Македония в НАТО, така и евентуалното ѝ членство в ЕС. Влиянието на Република

²² През февруари 2017 г. с подкрепата на ЕС беше подписан договорът за демаркиране на границата между Косово и Черна гора. Този факт създаде впечатление, че новата политика на Съюза е резултатна. Но споразумението не беше ратифицирано. Парламентарните дебати през м.май по повод на неговата ратификация доведоха до вот на недоверие на косовското правителство и нови избори.

Гърция в Република Македония има предимно икономическо изражение. За разлика от Сърбия, която е активна на културния фронт, и Албания, която се опитва да влияе чрез етническия „албански фактор“, Гърция реализира силно икономическо присъствие в Р Македония. Гръцките инвестиции в Македония са два пъти повече от българските²³ и гръцкият износ за Република Македония многократно надвишава българския²⁴.

Република **Турция** е основен външнополитически фактор със сериозно влияние в Македония. Днес Анкара е съумяла да изгради добри отношения с почти всички политически субекти в Република Македония. Подобно на протурските етнически партии в Република България и в Република Македония е създадена партия на турското етническо малцинство. По религиозната вертикала и по каналите на икономическото влияние Република Турция курира и албанските етнически партии в Македония. Разбира се, при тях влиянието на Албания е по-силно изразено, но подкрепата на една регионална сила, каквато е Република Турция, не е за пренебрегване.

Албания и изразеното ѝ влияние във вътрешнополитическия процес на Р Македония бе посочено нееднократно. Преодоляване на вътрешнополитическата криза в Македония стана възможно благодарение на подкрепата на албанските партии. След подписването на т.нар. Тиранска платформа през януари 2017 г. всички те почти открито работят за създаването на т.нар. „Велика Албания“ (под една или друга форма, вътре или извън ЕС). Албанският демографски натиск в Македония непрекъснато нараства. В страната от години насам съществуват своеобразни албански анклави, в които македонската държава на практика не функционира. В същото време правителството в Скопие трябва да решава тежки социални проблеми и да се бори с гигантска корупция, включително по най-високите етажи на властта²⁵.

Косово е друга съседна на Република Македония страна, чието влияние върху процесите вътре в Македония често се подценява. Косовската криза от края на миналия век доведе до първата разтърсваща етнополитическа криза в Р Македония. След събитията от пролетта и лятото на 2001 г. и последвалото подписване (през м.ноември 2001 г.) на Охридското споразумение албанските иредентисти в Македония, подкрепяни от сънародниците си от Косово, налагат значителни отстъпки от страна на централната власт в Скопие. Това временно отлага разврзката на етническата криза в

23 Данните са на Македонската национална банка към 2015 г. <http://nbrm.mk/>

24 <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/mkd/>

25 **Григоров, Петър**. Перспективите пред Балканите след подписването на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между България и Македония // Геополитика, 09 септ. 2017.

страната и я вкарва в период на „летаргия“.

2.3. Тенденции, варианти и перспективи за бъдещето на Република Македония²⁶

Първите опити, да се прогнозира развитието на македонската държавност, са отпреди 10-15 години. Всички те модифицират по нов начин както политиката и пресъздадените институции, така и потенциала на новосформираната държава, изправена пред предизвикателствата на времето.

Охридските споразумения от август 2001 г. и Конституцията на Македония от 16 ноември 2001 г. предпоставят нова, различна визия за бъдещето на държавата.

Евентуалните варианти за бъдещето на Р Македония е възможно да се обособят в две групи: **песимистични и оптимистични.**

Един обстоен преглед²⁷ върху изследванията по въпроса създава представа, че песимистичните сценарии доминират. Подобни виждания се потвърждават от изключително комплицираната ситуация на Западните Балкани. Като водещи се посочват процесите на албанизация и ислямизация на значителни части от Македония, Сърбия, Босна и дори от Черна гора (независимо от малките размери и скромната численост на населението на екзотичната балканска страна). Тези негативни процеси, успоредно със социално-икономическите проблеми в региона генерират нестабилност и са причина за многобройните прогнози, свързани с бъдещето на Република Македония.

В духа на посочения по-горе преглед следва да се започне с песимистичните варианти:

1. *Македония като държава, генерираща перманентно нестабилност.* Основание за подобна прогноза е противоречивата позиция и поведение на албанския фактор. Независимо от начина на действие (терористични актове, блокади и нападения) те запазват и до момента ореола си на

²⁶ В специализираната литература се срещат опити да се прогнозира бъдещето в развитието на държавността на Република Македония. Такъв анализ е логично да се направи чрез изследването на различни документи, коментари и изказвания на експерти, учени и политически дейци от балканския регион.

²⁷ Македонија по Рамковниот договор. Зборник на трудови: ФИОМ, 2006.; Голубовски, В. и др. Предлог – државна стратегија за одбрана на уставното име на Република Македонија. / Владимир Голубовски, Јанко Бачев.- Скопје, 2010.; Ванковска, Б. **Тековни перспективи врз состојбата во Македонија: напори за мир, демократија и безбедност**.- Скопје, 2003.; *Витларов*, Т. и др. **Системска анализа** на законската рамка и соработката меѓу надлежните институции во борбата против организиранот криминал / Тодор Витларов, Гордан Калаџиџев, Миодраг Лабовиќ и Трпе Стојановски. Скопје, 2005.; Георгиевски, Ј. Без ампутација Македонија е осъдена на гибел – интервју на Никола Кицевски. // *Труд*, 10.09.2007 г., с.12.и др.

„борци за свобода, човешки и граждански права” в очите на Запада. Успоредно с това централната власт в Скопие е „подкрепяна” в усилията си да запази държавния интегритет на Македония, но тази поддръжка е по-скоро декларативна, „медийна”, виртуална, отколкото реална.

2. *Интензивна албанизация на Македония.* Твърдение, което се основава на данните за демографската динамика на албанското население. Наред с тоталната етнодемографска и етнополитическа хегемония на албанците в Западна и Северозападна Македония и превръщането на Скопие в най-многолюдния албански град в последните години се налага една тревожна тенденция. Албанците масирано проникват и се заселват в редица райони на изток от р. Вардар (показателен е примерът с гр. Куманово). Както отбелязва бившият македонски премиер Любчо Георгиевски: *„Катастрофата идва, но в Скопие дремят. А сме изправени пред опасността да станем трета албанска държава.”*²⁸.

3. *„Отчупване” на територии от Република Македония по примера на казуса Косово 2008 г.* Този вариант е в унисон с лансираната от Л. Георгиевски теза за спешна „ампутация” на Западна Македония. Допреди 5 години е била възможна „размяна” на територии и население с Албания, но към днешна дата това е пропуснат шанс. Л. Георгиевски предлага да се „подарят” на албанците определени територии, за да може да се съхрани и запази македонската държавност на останалата част от територията на републиката. „Македония трябва да гледа на своето разделяне като на спасителна операция, казва Л. Георгиевски. Ако изпуснем тази възможност, или ще ни постигне съдбата на трета албанска държава на територията на Македония, или албанците ще си вземат толкова територия, колкото поискат.”²⁹

4. *„Кантонизация” на Република Македония.* След Охридското споразумение от 2001 г. това е твърде възможен процес. Въпрос на време е албанците да последват примера на своите „събратя” от Косово. Това може да бъде началото на юридически регламентирана кантонизация на Р Македония.

От изложените перспективи две са в процес на реализация: **перманентната нестабилност и кантонизацията**, а другите две са потенциално възможни, но трудноизпълними в близък план. **Албанската хегемония** като демографски процес изисква времеви ресурс. **Ампутацията** на територии пък е трудна за реализиране схема предвид съвременните реалности на Балканите и в Европа. Интерес представляват и визиите на Душан

28 Георгиевски, Л. Цит съч., с. 12.

29 Пак там, с. 14.

Пророкович. Той предвижда възможни варианти за развитието на албанския възел на Балканите, включващ промяна на ситуацията в албанските общности в Косово и Македония. В единия от тях се предвижда „албанска интифада“ в Македония, която да доведе до разделяне на държавата и последващо обединяване на Косово и т.нар. република Илирида. Вторият вариант предвижда формиране на конфедеративна конфигурация с участие на трите албански държавности – Черна гора, и при определено развитие на ситуацията – България. Това според него очертава „балканска геополитическа хоризонтала“ от Адриатика до Черно море под егидата на САЩ, което им позволява да установят пълен контрол върху това изключително важно геополитическо и геостратегическо пространство. Създаването на подобна конфигурация според него ще предизвика „тектонични“ промени на Балканите с широки размери³⁰.

Независимо от всички гореизложени съждения и прогнози, с оглед бъдещето на Р Македония необходимо е категорично да се подчертае, че всяко прекрояване на границите на Балканите би било **взривоопасно**. Запазването на суверенитета на балканските държави, регионалната стабилност и сигурност трябва да бъдат приоритет номер едно във външната политика на всяка държава в региона.

Съществуват и **оптимистични** възможности за развитие на Р Македония. Един от вариантите е ускореното *интегриране на страната в Европейския съюз*. Подобен сценарий става все по-вероятен дори и в обозримо бъдеще, но при условие че се продължи започналата преориентация в политиката на македонския политически елит и хармонизацията с действията на албанския фактор.

Вероятен позитивен вариант е „*експресното*“ *интегриране на Македония в структурите на НАТО*. Това обаче едва ли ще се случи в близко бъдеще, без да се стигне до решително сближаване в гледницата на Гърция и Македония и предприемане на реални стъпки за компромис по отношение името на страната.

Възможна е **комбинирана** перспектива *интегриране в структурите на НАТО и ЕС и паралелно с това радикална промяна в държавното устройство на страната, продължаваща албанизация и ислямизация*. В резултат славяноезичното, православно население ще бъде маргинализирано, а наименованието Македония ще остане оспорвано географско-историческо понятие.

³⁰ Пророкович, Душан. Единият проблем на Македония е вътрешен и това е лутането в търсенето на корени, обръкването около въпроса за идентичността: Интервю пред вестник „ДНЕВНИК“, Скопие.

Независима и суверенна Македония има неясно и неустановено бъдеще. Въпросът е в каква посока ще се ориентира това бъдеще и македонската държавност – като модернизираща се, евроатлантическа, суверенна държава или като пореден вариант на „двуентитетна държавност“ по подобие на Босна и Херцеговина и Кипър, в която двете етнически общности - македонска и албанска - ще търсят начини и средства за взаимно съжителство след десетилетия противопоставяне, враждебност, подозрителност и при наличие на силно въздействие и зависимост от ситуацията в съседните „албански региони“ – Косово и Южна Сърбия. В перспектива това ще покаже единствено времето.

2.4. Препоръки за развитието на отношенията България - Македония

Неблагоприятното стечение на фактори и обстоятелства, свързани с обществено-политическата ситуация в Македония, стабилността и сигурността в региона, евроатлантическата интеграция, налагат България да предприеме целенасочени инициативи и стъпки, които да преодолеят стагнацията и продължителното влошаване на двустранните отношения с Македония. Те могат да бъдат ориентирани в няколко направления:

- да се елиминират условията, възможностите и поводите за използване „езика на омразата“ в двустранните отношения чрез адекватна и отмерена реакция, поставянето му в дневния ред на международни и европейски форуми, институции и организации (*В Македония подобни прояви са факт, който се стимулира и поддържа и във властта, и в опозицията.*);

- България да работи за запазване на интегритета и целостта на македонската държава;

- прецизиране и балансиране на обусловената подкрепа за Македония за ускорена евроатлантическа интеграция;

- избягване на агресивната реторика по отношение на Р Македония в нейните взаимоотношения с България и други съседи;

- отношенията България – Македония да не бъдат продукт на партийни интереси. Не трябва да се допуска партийното противоборство да измести националния интерес. В бъдеще е необходимо да се постигне консенсус за воденето на една последователна и прагматична политика спрямо Македония;

- българската експанзия в Македония трябва да бъде културна, науч-

на, финансова и икономическа;

- **Гърция** – България да не е безучастна в спора за името, особено в случаите, когато се прави опит за налагане на „регионално” име, включващо или засягащо части от държавната ѝ територия. Да поддържа контакти с Гърция чрез пълноценни двустранни отношения във всички структури, в които и двете страни са членки;

- **Сърбия** – да се посочват същността и опасността от прекаленото обвързване в сфери като икономика, комуникации, стокообмен, култура, външна политика, които могат да се превърнат в препятствие и „троянски кон“ за евроатлантическата интеграция на Р Македония; ролята на албанския фактор и действията му да установи „единно пространство“ в триъгълника Косово – Сърбия – Македония; църковният въпрос, свързан със статута на македонската православна църква и взаимоотношенията ѝ със Сръбската патриаршия;

- **Турция** – посочване експанзионистката и хегемонистичната същност на доктрината „стратегическата дълбочина” и неоосманизмът, които могат да превърнат Турция в опекун – протектор за изповядващото исляма население в Македония (албанци, македонци-мюсюлмани, възприели етнонима бошняци през последните години) , роми, гупти и др., които в обозримо бъдеще ще прехвърлят половината от населението на Македония.

Като практически стъпки и действия в тази насока могат да бъдат очертани следните:

а) недопускане на патерналистичен подход, заемане на позицията на „големия брат”, стриктно и взаимно придържане към взаимното уважение, партньорството, равнопоставеността и добросъседството;

б) изясняване на отношението и политиката (въпреки липсата на консенсус в българското общество) към българите в Македония – вариант е да бъдат посочени като един от „съставните народи“ в Р Македония по подобие на: албанския, сръбския, влашкия, бошняшкия, ромския, турския и други народи, както са изброени етносите в последните промени в Конституцията на Р Македония. Последващите действия на Р България следва да бъдат в посока: българските граждани да получат съответната защита от страна на България въз основа на заявления български произход и притежание на български паспорт;

в) икономизиране и прагматизиране на българската политика: освобождаване от исторически наслоения, съвременни предубеждения и чувство за превъзходство; реактивиране на започнати или замразени проекти,

ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ Р БЪЛГАРИЯ И Р МАКЕДОНИЯ...

свързани с инфраструктурата, транспортните и други комуникации (Коридор №8, ж.п. връзки, ангажиране на повече бизнес субекти при активната подкрепа на държавата и др.);

г) хуманизиране на политиката чрез съживяване на родовата памет на фамилии от Македония и България. Възраждане на традиционни обичаи, практики, обреди, вярвания. Съвместни чествания на събития, личности, процеси, показващи и доказващи единството и близостта на народите от двете страни на границата;

д) извеждане на аспектите на сигурността в отношенията България –Македония във връзка с бежанската криза, международния тероризъм, радикализирането на ислямския фактор, балканските канали за трафик на бежанци, дрога, хора, оръжие, боеприпаси.

Заключение

След края на Студената война и краха на тоталитарните режими в Юго-източна Европа сме свидетели на продължилите близо десетилетие процеси на дезинтеграция на югославската федерация. През 1991 г. беше провъзгласена Република Македония като самостоятелна държава, избрала демократичен път на развитие. В сравнителен план се откроява един държавотворчески процес, сходен с този, който протича във Вардарска Македония след 1944 г. Отново се формира и налага държава при форсмажорни обстоятелства. **Ако през 1944 г. тя се изгражда в рамките на създаваща се Федеративна Югославия в хода на Втората световна война, през 1991 г. тя се отделя от разпадаща се Югославия след края на Студената война.**

Държавотворческите процеси и решения в края на Втората световна война са предрешени на сесията на АВНОЮ през ноември 1943 г. в босненското градче Яйце. На нея не присъстват представители на мнозинственото население от тази част на Македония, която по това време е в пределите на България, а населението там се самоидентифицира като българи. „Македонци” са само част от върхушката на Македонската комунистическа партия и партизанското движение. Тази върхушка се счита за част от Югославската комунистическа партия, от нейната „народо освободителна борба” и налага линията за възкресяване на Югославия в дотогавашните граници, но като федерация. Като благодарност за утвърждавана политическа линия те получават уверенията на ЮКП, че в бъдещата федерация ще има място и за „федерална Македония”, на която те ще бъдат основатели, лидери, а Република Македония ще се превърне в своеобразен „Пиемонт” на македонското обединение. Поставено е и условието - за да има такава македонска република, трябва да се трансформира нейното население - от българи да станат „македонци”, а от тях да са сглоби „македонскиот народ” (сиреч нация), за да може да се присъединят към федерацията като нейна шеста съставна част със статут на република. Тази държавотворческа политика е продължена и финализирана през август 1944 г., когато в ускорен порядък, при директно участие и контрол на емисари от Белград в манастира „Прохор Пчински” е

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

провъзгласена Народна република Македония в състава на ФНРЮ. В следващите години наред с държавотворческите процеси се пристъпва и към налагане на етноформиращи политики - за утвърждаване на ново национално съзнание на новопоявилата се „югославска нация.”

След 1991 г. се създава Република Македония, но в условията на преход и сложна геополитическа обстановка, на фона на ярко изразената динамика на политическите процеси, които предпоставят коренно различни условия за утвърждаване на държавността и онези структури, които гарантират нейната стабилност и сигурност. Налице са сходни процеси, но реализирани в различни времеви и геополитически отрязъци.

Първите крачки за утвърждаване на втората македонска държавност са свързани с няколко тенденции: стремеж на политическия елит на Македония да се отърси от директната опека на Белград и остатъците от федеративните структури; очаквания да получи международно признание, гаранции и пълноправно членство във водещите международни организации; усилия и стъпки да създаде плуралистична политическа система; да произведе и приеме закони, които да регламентират изграждането на нови държавни институции и структури; възможност да трансформира системата си за сигурност така, че тя да гарантира нормалното протичане на демократичните процеси; желание да изрази свободно волята си при избора на форма и структура на бъдещото си държавно устройство.

Подреждането и структурирането на устоите и приоритетите на новата държавност са продиктувани не само от нейните формални характеристики, свързани с територия, брой на население, геостратегическа позиция, интереси, а и от специфичната обстановка на (не)сигурност в региона и уникалното за всяка балканска държава обществено разделение по етнонационален, религиозен и културен признак.

През 1991 г. е приета демократична Конституция на Република Македония, като основно място в нея е отделено на организацията на държавните институции на Република Македония. Трансформацията на институциите е бавен и продължителен процес. В хода на преизграждането им се наблюдава стремеж да се преодолее наследството, практиката и политиките от времето на федерацията. Тези усилия се сблъскват с липсата на демократични традиции и македонската държава е изправена пред трудната задача да създава и реформира институции, които никога дотогава тя не е имала.

Радикалните промени във всички сфери имат за цел да гарантират както териториалния суверенитет, така и вътрешния мир и ред в страната. **Новото законодателство** предпоставя адекватни промени и синхронизация

с изискванията на международните организации и структури.

Забавянето на реформите в общественно-политическите отношения, социално-икономическото развитие, системата за сигурност и недобре степенуваните ѝ приоритети (съобразно с новите общественно-политически реалности) са предпоставка за етнополитическата криза в РМ през 2001 г., която представлява първата сериозна заплаха за интегритета на Р Македония след обособяването ѝ като независима държава.

Конституционно-политическото устройство на Република Македония от обявяване на нейната независимост (1991 г.) до 2001 г. проявява съществени недостатъци и дефицити както във формално-правен аспект, така и в институционален и функционален смисъл. Те пораждат напрежение в последвалото десетилетие и рефлектират върху македонското общество и региона като цяло.

Етнополитическата криза през 2001 г. откроява всички слаби и нефункциониращи страни на държавните институции. Развитието и изходът от критичната ситуация подсказват, че Р Македония не притежава функционален механизъм за справяне с кризи. Тя очертава един нов етап в цялостното устройство на държавата, базиран на необходимостта от усъвършенстване на конституционните, правни и обществени норми.

Поправките в Конституцията на Република Македония от 2001 г. отварят нова страница в институционалното изграждане на държавата, а с Охридското споразумение се създава нова конституционна концепция за едно мултиетническо общество. Промените, заложи в Рамковия договор, провокират много въпроси от правен, политически и социален характер. Все по-изразеното присъствие на албанския фактор в съвременна Македония очертава и първостепенния проблем за националната идентичност, който се превръща в основен за съществуването, международноправния субективитет, политическата стабилност и сигурност на **Р Македония** – държавата не е само македонска, а и албанска, а също и на други народи в републиката.

След 2001 г. международната общност изчаква страната да се превърне в предвидим партньор, отговарящ на поставените изисквания със синхронизирано законодателство и обновени институции. Това предполага установяване на демократични принципи и съгласуване на националните интереси с политиките на ЕС и е в унисон със стремежа на Македония да се присъедини към НАТО и Европейския съюз.

В края на ХХ и началото на ХХІ век на преден план се открояват етническите аспекти на кризите в Република Македония като основни първопричинители на конфликтни ситуации, а към края на второто десетилетие

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

на този век те вече са предизвикани и имат друг характер - политически, морален, социално-икономически.

В съответствие с логиката на анализа се дефинират основните предизвикателства пред Р Македония. Част от тях са съобразени с потенциалните съвременни заплахи за сигурността в региона. А други са резултат от стремежа да се ориентира обществото към онези демократични ценности и принципи, които толерират формирането на специфична култура, взаимодействие и сътрудничество между различните (социални, религиозни, културни, етнически и статусни) групи и общности .

Двата основни фокуса, към които са насочени целите на политиката - евроатлантическите интеграционни процеси и междуетническите отношения, се оценяват от обществеността като най-важни за преодоляване на рисковете за сигурността и е логично да бъдат основа за създаването на политики и стратегии за сигурност в обозримо бъдеще.

Ситуацията в Република Македония е силно зависима и от ситуацията и процесите в непосредственото ѝ съседство на Балканите, и от геостратегическото инженерство на водещите фактори на международната арена. От една страна, то се характеризира с напредъка на съседите в евроатлантическата интеграция и значителното и продължително изоставане на Република Македония по отношение на този процес, а от друга, с борбата за влияние и хегемония в района на Балканите от основните външнополитически фактори (САЩ, НАТО, ЕС, Русия).

Особено остро стои въпросът с блокираното членство в НАТО на Р Македония. Наложено вето от страна на Гърция не само генерира несигурност и напрежение, а и отлага възможните гаранции и подкрепата на съседите в посока оцеляване на македонската държавност и идентичност. Тези неблагоприятни фактори се допълват от вътрешни, които дестабилизируют държавата: липса на политически консенсус по основните приоритети на страната; преекспониране на етническите интереси в ущърб на националните интереси; липса на достатъчен капацитет и професионализъм в системата за сигурност; недалновидна държавна политика по отношение бъдещето на страната и пътя ѝ към евроатлантическите структури. Все по-ясно е обаче, че евроинтеграцията на Република Македония зависи не само от собствената ѝ политика и стриктното изпълнение на критерии и условия, поставени от ЕС, а и от други геополитически и геостратегически интереси.

Утвърждаването на македонската държава като пълноправен субект на международни отношения се свързва с агресивен и антахроничен национализъм, чрез който „новото“ поколение политици отстоява държавен суверени-

тет и национална идентичност. Постюгославският македонизъм е презареден съобразно новите реалности, но неговите възродени черти имат подчертано деструктивно влияние в регионален и във вътрешнополитически план.

Всички тези проблеми поставят под въпрос жизнеспособността на държавата и капацитета на институциите, които трябва да защитят нейния суверенитет, в случай че страната бъде застрашена от деструктивна активност (независимо дали вътрешна, или външна).

В съвременната геополитическа ситуация на Балканите специално място заслужава анализът на българо-македонските отношения след 1991 г. Почти три десетилетия противоречиви събития, факти и тенденции илюстрират отношенията между двете държави, които през годините еволюират и протичат в широка амплитуда – от еуфорични изявления и надежди за добросъседство и сътрудничество през възраждане на проблеми от миналото до крайна стагнация и съживяване на „езика на омразата“ в техните взаимоотношения. Усилията на българската държава, да се установи пълноценен и искрен диалог за дълъг период от време, не срещат реципрочно отношение.

След годините на низходящо развитие във взаимоотношенията между България и Македония в последните месеци отново се създават условия и възможност да се прекрати този тренд, отношенията да се поставят на нова основа – взаимно доверие, разбирателство, сътрудничество. Подписаният Договор за добросъседство и сътрудничество (1 август 2017 г.) е надежда и предпоставка за преодоляване на предразсъдъците от миналото и изграждане на двустранни взаимоотношения, отчитащи и гарантиращи интересите и на двете държави.

Република Македония е изправена пред предизвикателството да преодолее дихотомията – да вегетира като **провалена държава** – кантонизирана или „двуентитетна“, етнизирана, разделена, отчуждена от съседите си и Европа или **съвременна европейска държава**, която уверено поема по пътя на своето модернизирание и пълноценна евроатлантическа интеграция. Само тогава ще се очертае шанс за съхраняването на страната, а България и Македония ще продължат да съществуват и да си сътрудничат като **две държави с общо минало и с общо бъдеще**.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

I. Документални източници

Публикувани документи

АСНОМ – Петдесет години македонска др̀жава 1944-1994. Прилози од научен собир одржан на 17-18 ноември 1994, Скопје: Македонска Академија на науките и уметностите, Институт за национална историја, 1995, 572 с.

Бела книга на одбраната. Скопје, 2012.

Документи за др̀жавноста на Република Македонија. Скопје, 2002.

Закон за внатрешни работи // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр.92, 2009 от 24.07.2009 г.

Закон за надворешни работи // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр.46, 2006 от 11.4.2006 г.

Закон за одбрана // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр. 42, 2001 (1.06.2001 г.)

Закон за одбрана // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр.8/1992 от 15.02.1992 г. *Закон* за управување со кризи // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр.29, 2005 от 4.05.2005 г.

Конституција на Федеративната народна република Југославија. С., изд. на Българо-југославското дружество, 1946.

Македонија: Путь к самостоятельности (Документы). Москва: ОАО Издательство „Радуга”, 1997, 526 с.

Национална концепција за безбедност и одбрана // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр. 40, 2003 от 23.06.2003 г.

Несъвършеният мир: Доклад на международната комисија за Балканите/ Предг. от Лео Тиндеманс. С., 1997.

Прва влада на Македонија : Документи – Извршни и управни органи на Македонија, Том II, Книга 1. Скопје: Архив на Македонија, 1995, 251 с.

Стратегија за национална безбедност на Република Македонија, 2008.

Стратегија за одбраната на Република Македонија // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр.30, 2010 от 1.03.2010 г.

Устав на Република Македонија. // *С л у ж б е н весник* на РМ, бр.52/91 от 22.11.1991 г., бр. 1/92 от 10.01.1992 г., бр.31/98 от 02.07.1998 г., бр.91/01 от 20.11.2001 г., бр.84/03 от 30.12.2003 г., бр.107/05 от 09.12.2005 г. и бр. 3/09 от 9.01.2009 г.

Platforma o budukoj jugoslovenckoj zajednici. // *J u g o s l a v s k i pregled*. –Beograd, 1991, № 3-4, s. 203-206.

II. Дневници, мемоари

Арсовски, М. Хроника на еден неминовен распад. / Митре Арсовски. Скопие: Време ДОО, 1995.

Желев, Желю. В голямата политика. Изграждане на новата вьншна политика на Република България от 1990 до 1996 г. С., 1998, 336 с.

Марков, Марко. Западнoбалканско време. С., 2015.

Маркович, Мира. Отговор (Интервюта на д-р Мира Маркович). Београд, БМГ. С., Фондация „Славяни”, 1994, 390 с.

Нешков, Т. Раздяла няма: Македония срещу македонизма / Темелко Нешков. С., Св. Климент Охридски, 2014, 392 с.

Югославската криза и Русия: документи, факти, коментари (1990-1993): Съвременна история на Югославия в документи / Състав. Е. Ю. Гускова. С., 1994.

III. Монографии, студии, изследвания

Аспекти на етнокултурната ситуация в България и на Балканите: Сб. Материали от II семинар, 21-23. 02.1992 г. С., Състав. В. Русанов; Ред. А. Лилов. С.: ЦИД, 1992.

Балканите в политиката на големите държави: САЩ, ФРГ, Англия, Франция. С., 1995, с. 72-78; 103-107.

Балканите през първото десетилетие на XX век: Сборник статии / Състав. А. Костов, Ек. Никова. С., 2012.

Балканите през второто десетилетие на XXI век: Сборник статии / Състав. А. Костов, Ек. Никова. С., 2015.

Балканската сигурност: Политически и военни проблеми. С., 1995, с. 54-55, 98-99, 114-120.

Балканските страни по пътя на промените. С., 1993, с. 195-220; 111-124.

Банчев, Бисер. България и Югославската криза (1989-1995). С., 2009.

България и изборите в Македония: Наблюдения, изводи, прогнози: Студии. С., Асоциация АКСЕС, 1999, 80 с.

България и признаването на Македония. С., Център за изследване на демокрацията, 1992.

България-Македония: Проблеми на евроинтеграцията. Т.2./Под. Ред. К. Кертиков: Институт по социология – БАН. С., 2002.

Ванковска, Билјана. Политически систем. Скопје, 2007.

Вейга, Франсиско. Балканският капан. Една европейска криза в края на века. С., Амадеус'с Къмпани ООД, 1999, 362 с.

Велјановски, Н. Државноправниот развој на Македонија. – Административно-централистичкиот период во државноправниот развој на Македонија (1945-1953). Скопје: Институт за национална историја, 1992, 320 с.

Велјановски, Н. Македонија во Југословенско-бугарските односи (1944-1953). Скопје: Институт за национална историја, 1999, 303 с.

Велјановски, Н. Македонија. 1945 – 1991 – државност и независност. – Скопје: ИНИ „Матица македонска”, 2002, 405 с.

Велјановски, Н. Македонија и Балканот. Скопие, Македонска реч, 2007.

Георгиева, Л. Творење на мирот. Вилдорф, 2004.

Георгиевски, Любчо. С лице към истината: Избрани статии, есета, речи, интервюта, прогнози и полемики. С. Балкани, 2007.

Глени, Миша. Балканите 1804 – 1999. Рива. С., 2004.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Госийо, Жан - Франсоа. Власт и етнос на Балканите. С., 2004. Гоцевски, Т. Одбранбеното осамостојување на Македонија: Чекор кон суверена држава /Трајан Гоцевски. Куманово: Македонска ризница, 2001.

Димитров, Ангел. Раждането на една нова држава. Република Македонија меѓу југославијата и национализмот. С., 2011.

Джукич, Славољуб. Крајот на србската приказка. С., СУ, 2000, 284 с. Дракул, С. Македонија меѓу автономијата и дележот. Т. I-V, Скопје, 1995-1998.

Етнополитички проблеми во Југоисточна Европа през 90-те години на XX век и евроатлантската интеграција на Бугарија. С., 2001.

Енчев, Велизар. Југославија: Последната Балканска империја (историја, политика, етноси). С., „Ренесанс“, 2005.

Кастелс, М. Силата на идентичноста. Информационната епоха: икономика, општество, култура, т. II. /Мануел Кастелс. С., ЛиК, 2006.

Кертиков, К. и др. Бугарија и Македонија – заедно во Европа /К. Кертиков и Долорес Арсенова. С., 2000.

Кармънт, Дейвид и др. Предотвратување и управување на меѓународни етнички конфликти / Дейвид Кармънт, Патрик Джемс. С., 2001.

Лалков, М. Југославија /1918-1992/. Драматичниот пат на една државна идеја. С., 1999, 264 с.

Лалков, М. От надежда към разочарование. Идејата за федерацијата во Балканскиот југоисток (1944 – 1948 г.). С. Век 22, 1994.

Лејти, Марк. Спечување војна во Македонија: Превентивна дипломатија за 21 век / Марк Лејти. Скопје: ФИОМ, 2009.

Лиманоски, Н. Исламизацијата и етничките промени во Македонија. Скопје: Мак. книга, 1993.

Лоринг, М. Денфорт. Македонскиот конфликт. – Етничкиот национализмот во транс-националниот свет. – Скопје, 1996, с. 217-275.

Малеска, Марјана. Етничкиот конфликт и прилагодувањето (Македонија 1991-1997). Скопје: Култура, 1997.

Малчи, Назми. Политичката толеранцијаво функција на мирот. Скопје, 2001.

Манчев, Кр. Историја на балканските народи 1945 – 1990. С., Парадигма, 2003.

Манчев, Кръстьо. Крвавиот крај на Југославија. С., 2009.

Милосавлевски, Сл. и др. Албанците во република Македонија 1945-1995: Легислатива, политика, документација, статистика./Сл. Милосавлевски, М. Томовска. – Скопје, 1997.

Минчев, Огњан. 1995: Стъпки по пътя. С.,1996, с.18-19; 83-91.

Минчева, Любов. Качествени методи во сравнителните истражувања: Сборник казуси: Помагало за студенти / Любов Григорова Минчева. 2. изд. В. Търново, 2005. 292 с.

Митев, П. и др. Македонија на крстопът. / Митев, П., А. Желязкова, Г. Стойковски.С., Изток-Запад, 2008.

Митревска, М. и др. Превенција и менаџирање на конфликти-случај Македонија – (нова безбедносна парадигма) / Марина Митревска, Антон Гризолд, Владо Бучковски,Ентони Ванис.- Скопје: Бомат графикс, 2009.

Мијалковски, М. и др. Тероризам албанских екстремиста. – Београд: Новинско-издавачески центар ВОЈСКА. /Мијалковски М. П. Дамјанов, 2002.

Националните малцинства (националностите) во Република Македонија. Скопје, Влада на РМ, Секретаријат за информации, 1995.

Недева, И. Проблемът Македонија. С., Фондация „Славяни”, 1994.

Новите Балкани: Дезинтеграция и възстановяване. С., 2006.

Пономарева, Е. Г. Новые государства на Балканах. – Москва: Издательство „МГИМО“, Университет, 2010.

Първанов, А. Косовският възел на Балканите. Възникване, развитие, решения /А. Първанов. С., 2011. с. 278.

Радева, Ю. и др. Македонија в разпадаща се Югославия / Ю. Радева, А. Първанов, К. Христова. С., 1992.

Радуле, Г. История на Македонија: Апология на македонизма. С., 1997.

Ружин, Нано. Македонија во НАТО. Скопје, с.78-81.

Стамова, М. Албанският въпрос на Балканите (1945 – 1981). - /Марияна Стамова. С., Фабер, 2005.

Стамова, М. Албанският проблем в Югославия след Тито 1980 - 1990. С., 2016.

Стојановски, Трпе. Република Македонија помеѓу Самитот во Рига и членството во НАТО, Министерство на одбраната. Скопје, 2007.

Узунов, К. и др. Скок зад огледалото. Република Македонија – први избори 1990 – 1992 / Кр. Узунов, Евелина Цанева: Център за изследване на демократијата. С., 1992.

Узунов, Кр. и др. Христос на Балканите. Основни моменти от етническата ситуација в република Македонија. Кр. Узунов, Е. Цанева. С., 1993.

Хинкова, С. Југославскиот случај. Етнически конфликти в Југоисточна Европа. С., КХ, 1998.

Христов, А. Создавање на македонската држава. Мисла. Скопје: 1990.

Цачевски, Венелин. Балканите: новата Југоисточна Европа. От разделение към регионално сѐтрудничество и евроинтеграција. С., 2007.

Цачевски, Венелин. Балканите. Крајот на конфликтите. С., 2008.

Цачевски, Венелин. Бѐлгария и Балканите в началото на XXI век. С. Изток-Запад, 2011.

Чавдарова, М. Политически системи и външна политика на балканските држави. С., Универзитетско изд. „Стопанство“, 2008.

Шарый, А. После дождя. Југославские мифы старого и ногого века. Москва, 2002.

Шкарик, С. Македонија на сите континенти: Мир, демократија, геополитика. Скопје, 2000.

Шкарик, С. Правото, силата и мирот - Македонија и Косово/ С. Шкарик. Тетово, 2002. 729 с.

Југокризата / Състав. и ред. Бойко Пангелов и Димитър Ангелов. С., 1991.

Andriotis, N. The Federative Republic of Scopje and its languages. Thessaloniki, 1991.

Clement, S. Conflict Prevention in the Balkans: the Case of Kosovo and the FJR Macedonia. Paris: Chaillot Paper, JSS, WEU, 1997.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Danforth, L.* The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism. Princeton, PUP, 1995.
- Dusan J.* Serbia: The Janus Head of State-Building. // Prospects and risks Beyond EU Enlargement. Opladen, 2003.
- Grujoski, Trajce.* The dissolution of the SFRY: Study and witness. Skopje, 2003, p. 239-241.
- Gallager, Tom.* The Balkans in the New Millennium: In the shadow of war and peace. Москва, 2005, p. 78-111.
- Human Rights Watch – Helsinki: Denying Ethnic Identity: The Macedonians of Greece. New York, 1994.
- Macedonia and its Relations with Grece. Skopje, MASA, 1993.
- Miegel, John, S. (ed.) State and Nation Building in East Central Europe: Contemporary Perspectives. NY: CUP, 1996.
- Minority Rights and Responsibilities: Challenges in New Europe. NY. 1993.
- Ortakovski, Vi. The Kosovo conflict and Macedonia. Skopje: St Cyril and Metodija University, 1998.
- Ruchlik, Jan; Miroslav Kouba. Dejiny Makedonie: Nakladatelstvi Lidove noviny. Praha, 2003.
- Shea, John. Macedonia and Grece: the Struggle to Define a new Balkan Nation. Jefferson. N.C. McFarland, 1996.

IV. Периодични издания

- Аврейски, Н.* Балканският геополитически възел и Великите сили. // Г е о п о л и т и к а & Г е о с т р а г и я, 2008, кн.1.
- Аврейски, Никола.* Балканската политика на Република България // Международни отношения, 35, 2006, N 1, с. 55-96.
- Александров, Киро.* Спорът между Атина и Скопие е и спор с България. // Македонски преглед, бр. 1, 2009, с. 79-82, с. 79
- Алтънков, Никола* Груевски, Заев, Ахмети и Платформата на албанците...// България - Македония, бр. 1, 2017 г., с. 6.
- Адамчевски, Мирче.* Б-4 за Македонија во нов балкански сојуз // Колумни, 24 февр., 2017.
- Бараков, С.* Македония: ново начало или начало на края // Международни отношения, № 4, 2001.
- Беджети, Миранда.* Европейската и евроатлантическата интеграция на Република Македония // Македонски преглед, бр. 3, 2010, с. 46.
- Блажески, И.* Уставните промени не значат ништо без вистински мир // Дневник, бр. 1705 от 17 ноем. 2001, с. 1.
- Божинов, Войн.* Кръпките по дрехите на македонизма // Мак. преглед, № 3, 2013, с. 101-106.
- Бояджиева, Н.* Политическият елит в следитова Югославия / Н. Бояджиева. // Международни отношения, № 3, 1998, с. 77-96.

Василева, М. Новата конституция и старите страхове на македонците. // Дневник, бр. от 22 ноем. 2001 г.

Весковик-Вангели, Вера. „Енигмата август” во историското минато на Македонија. // Македонија во двадесетиот век – Материјали од меѓународниот научен собир, 25 и 26 април 2002 година. Скопје, Институт за национална историја, 2002, с. 47-58.

Велјановски, Новица. Клучните фактори за распадот на СФРЈ и за осамостојувањето на Република Македонија. // Македонија во двадесетиот век – Материјали од меѓународниот научен собир, 25 и 26 април 2002 година. Скопје, Институт за национална историја, 2002, с.187- 196.

Влахов-Мицов, Стефан. Република Македонија по прогласувањето на независноста – традиции и предизвици. // Македонија во двадесетиот век – Материјали од меѓународниот научен собир, 25 и 26 април 2002 година. Скопје: Институт за национална историја, 2002, с.231-241.

Војновска, О. Собранието ги прогласи уставните измени. // Утрински весник, бр. 723 от 17 ноем.2001, с. 1.

Волков, В.К. Русија и Балканите: вчера, днес, утре. // Турција, Балканите, Европа: Историја и култура: Изследвания в чест на професор Дженгиз Хаков. С., 2003, с.193-210.

Гелевски, Симеон. Положбата и улогата на управата во самостојна и суверена Република Македонија. // Конституирање на Република Македонија како модерна правна држава (прилози за научен проект): Зборник на Трудови-Правен факултет. Скопје: 1995, с. 159-175.

Георгиевски, Л. Исканијата на албанците да станат конституционен народ са невьвозможи: Интервју. // Политика, № 3, 2001, с. 33.

Гуськова, Е. Ю. Югокризис начал разрастаться с момента его интернационализации. // Международная жизнь, 2006, № 5, с.73-80.

Делисо, К. Македонија капитулира бавно. // Тема,бр. 10, 2001, с. 52-54.

Димитров, Пл. Конституционните поправки в Р Македонија засилват регионализацијата, но не водят до федерализација. // Демократија, год. XII, бр. 279, 28 ноем. 2001, с. 16.

Димитров, Пламен. Македонија в балканскиот геополитички фокус. // Геополитика, бр. 2, 2004.

Иванова, М. Югокризата како фактор за формирање на геополитичката обстановка на Балканите. // Межд. одношения, № 3, 1996, с. 15-24.

Йорданоски, З. В челюстите на геополитиката. // Караван, № 2, август 2001, с. 6-8.

Кайчев, Наум. Партијната система на Р Македонија и општествено-политичката криза в страната през 2015-2016 г. // Македонски преглед, № 3, 2016 г.

Ковач, Марија. Фактор меѓетнического противостојанија в Македонија в контексте регионална безопасности / М. Ковач. // Европейска безопасност: События, оценки, прогнозы, Выпуск 12 (28), июнь 2008, с. 13-15.

Конфликт между кризисом государственности и региональной стабильностью (Македонија 2001): Круглы стол, 2002. // МЭ и МО, 2002, № 5, с. 66-71.

Крамарска, С. Прослава на десетгодишнината од Уставот во знак на уставните промени. // Утрински весник, бр. 724 от 19 ноем, 2001 г.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Македонија во дваесеттиот век: Материјали од меѓународниот научен собир, 25 и 26 април 2002 г. Скопје: Институт за национална историја, 2003.

Милков, Хр. Името „Македонија” в гръко-македонскиот спор (1991 – 1997 г.). // П о л и т и ч е с к и изследвания 1997/1998, с. 167-175.

Михайлов, Андрей. Постюгославското пространство – история, развитие и проблеми. // М е ж д. отношения, № 3, 1998, с. 97-106.

Найденев, Б. и др. А. Лютакова. Албанскиот тероризъм в Македонија / Б. Найденев, А.Лютакова. // В о е н е н журнал, № 2, 2002, с.59-76.

Павлов, Н. Конфликтът в Македонија и отражението му върху геополитическото реструктуриране на Балканите. // В о е н е н журнал, № 2, 2002, с. 50-58.

Панчев, Антон. Ролята на албанскиот фактор за стабилноста на Р Македонија // Мак. преглед, бр. 3, 2013, с. 83-99

Пери, Д. Западът и кризата в Македонија / Д. Пери. // Н и е, бр. 11-12, 2001, с. 23-25.

230. Петровик, Драгољуб. Државноправниот идентитет на Македонија во XX век. // Македонија во двадесеттиот век – Материјали од меѓународниот научен собир, 25 и 26 април 2002 година. Скопје, Институт за национална историја, 2002, с. 35-46.

Петровска, Ју. Сербия ищет заказчиков убийств Стамболича и Джинджича. // Независимая газета, 8 април, 2003.

Питасио, Армандо. Нация и национализъм на Балканите.// Б а л к а н и с т и ч е н форум, 1995, № 2, с. 22-34.

Поптревски, В. Рамковото споразумение - необходимо, но недостатъчно за мира. // Караван, № 3, октомври 2001, с.22-24.

Пономарева, Елена. Глобализация versus балканизация. // Свободная мысль, 2008, № 7, с. 31-44.

Първанов, А. „Албанскиот синдром” в Република Македонија. // Н а ц и о н а л н и проблеми на Балканите: история и съвременност, Институт по балканистика при БАН. АРГЕС. С., 1992, с. 158-178.

Първанов, А. Американската администрация и „взривното разпадане” на Югославия (1991 – 1992) // М е ж д. отношения, № 1, 1993, с.31-41.

Първанов, А. Администрацията на Джордж Буш и меѓународното признавање на Република Македонија (1991 – 1992). // М а к е д о н с к и преглед, № 4, 1992, с. 30-49.

Първанов, Антон и др. Албанскиот фактор в Македонија (1944 – 1991) /Антон Първанов, М. Стамова. // Турция, Балканите, Европа. История и култура. Изследвания в чест на проф. Дженгиз Хаков. С., Институт по Балканистика при БАН, 2003.

Първанов, А. Геополитическата обстановка в Югоизточна Европа. Основни тенденции и перспективи. // Н о в о време, 1997, № 2-3.

Първанов, А. Изборите през 1990 г. в Република Македонија – преход от едностранен тоталитаризъм към политически плурализъм. // М а к. преглед, №3, 1991, с.8-33.

Първанов, А. Обявявање независноста на Република Македонија през 1991 година. // В о е н н о исторически сборник, 1992, кн. 2-3, с.221-249.

Първанов, А. Признаването на Македонија и „Падащото балканско домино”. // П о л и т и к а за сигурност, 1999, с. 22-27.

Първанов, А. Югославия и интеграционните процеси в Западна Европа // М е ж д.

отношения, 1990, № 5, с.59-70.

Радева, Ю. Политиката на България спрямо новите държавни образувания на територията на бивша Югославия // М е ж д. отношения, № 5, 1994.

Русев, Сергей. Признаването на Република Македония и възможната роля на България. // Международни отношения, кн. 2-3, 1993, с. 61-65, с. 62.

Руси, И. Военните укрепват мира, а цивилните го рушат? // Караван, № 3, октомври 2001, с. 19-21.

Славески, Ст. и др. Македонският модел за разрешаване на етническите конфликти /Стоян Славески, Оливер Бакрески, Златко Николоски. // Г е о п о л и т и к а, 2012, № 1, с. 23-34.

Стоянава, Л. Македония – илюзии и реалности. // М е ж д. отношения, № 2, 1996, с. 59-64.

Сфетас, Спиридон. Кризата в Скопие. Охридското споразумение и последвалото развитие (март 2001 - юли 2002). // М а к е д о н с к и преглед, бр. 4, 2002, с. 41-55.

Трајков, Младен. Реформите и реструктурирането на безбедносниот сектор во Република Македонија, низ перспективите на евроатлантическите и евроинтеграциските процеси. // З б о р н и к на трудови от ФБ на Универзитетот „Св. Климен Охридски“. Битоля, Научно-стручна конференција: Б е з б е д н о с т а, еколошката безбедност и предизвиците на Република Македонија. Охрид, 17-18.09.2010 г. Скопје, 2010, с.173-189.

Тягуенко, Л.В. Союзная республика Югославия на рубеже XXI века. - // Н о в а я и новейшая история, № 3, 2001, с. 28.

Христов, А. Од концепција за автономна до создавање на Социјалистичка Република Македонија како национална држава во Југословенската федерација. // З а п о н о в и т е проучувања на Југоисточна Европа. – ИНИ. Скопје, 1981, с. 295-302.

Цачевски, В. Македонската криза – труден тест за западната политика. // М е ж д у н а р о д н и отношения, кн. 4, 2001.

Цачевски, В. Преодоляна ли е кризата в Македонија? // М е ж д у н а р о д н и отношения, Кн. 2, 2002, с. 71-80.

Цветановска, Мария. Угроза целостности Македони. // Свободная мысль, № 4, 2009, с. 61-68.

Чавдарова, М. Кризата в балканския етнодържавен ред през 90-те години. // М е ж д. отношения, № 4, 1993, с. 35-41.

Чолаковски, С. По прогласувањето на уставните амандмани, Министерството на одбраната очекува. // Утрински весник, бр.723 от 17 ноем. 2001 г.

Шкарич, С. Конституционно-правово становление македонского государства / Светослав Шкарич. // М а к е д о н и я. Путь к самосотельности: Документы. М.,1997, с. 50-51.

Языкова, А. А. Македония: Новый виток конфликта на Балканах? // Европейская безопасность: События, оценки, прогнозы, Выпуск 2, декабрь 2001, с. 13-15.

Ackerman, Al., A. Pala From Peacekeeping to Preventing Development: A study of the UN in the Republic of Macedonia. // E u r o p e a n Security, 1996, vol. 5, № 1.

Clement, S. FYROM: The Apparent stability. // S o u t h e a s t e r n European Yearbook,

Athens, 1995, p. 347-371.

Clement, S. The Former Yugoslav Republic of Macedonia (FIROM). // Southeast European Year Book, 1994 - 1995, HFE, Athena, 1995, p. 345-371.

Development toward Peace: How Can European Potential to Solving long lifts be Mobilized for Settlement of the Macedonian Problem. – Scopje, December, 1993, p. 3-5.

Frankland, Er. Struggling with Collective security and Recognition in Europe: The Case of Macedonian Republic. // European Security, 1995, vol. 4, № 1

Perry, D. M. Crisis in the Macedonia Making and its Neighbors. // Southeastern Europe, 1994, vol 43, № 1-2.

Perry, D. M. Macedonia: Melting Pot or Meltdown? // Current History, November, 2001.

Pettifer, Y. Macedonia: still the apple of discount. // The World Today, 1995, № 3, p. 55-59.

Simoska, E. The Inter-Ethnic Tolerance in the Republic of Macedonia. // Comparative Balkan Parliamentarism. S. JCMSIR, 1996.

V. Интернет сайтове

www.gov.mk

www.newbalkanpolitics.org.mk

www.al.com.mk

www.ok.mk

www.culture.org.mk

www.mymacedonia.net

www.mediapool.bg/news/

www.obshtestvo.net

www.realitymacedonia.org.mk

www.maknews.com

www.vlada.mk

www.slvesnik.com.mk

www.vlada.mk

www.mvr.gov.mk

www.sobranie.mk

www.pravda.gov.mk

www.mfa.gov.mk

www.president.gov.mk

www.morm.gov.mk

www.mls.gov.mk

www.utrinski.com.mk

www.un.org

www.unher.org

www.europa.eu.int
www.ue.eu.int
www.osce.org
www.nato.int
www.secicenter.org
www.stabilitypact.org
www.icg.org
www.balkaninsight.com

Приложение № 1

СЪВМЕСТНА ДЕКЛАРАЦИЯ

**на Министър-председателя на Република България и
Председателя на Правителството на Република Македония**

Министър-председателят на Република България и
Председателят на Правителството на Република Македония,

Изхождайки от общия стремеж за развитие на добросъседски отношения между двете държави,

Дълбоко убедени в необходимостта от развитие на сътрудничеството на базата на взаимното уважение, доверие, разбирателство, добросъседство и взаимно зачитане на интересите на техните страни и народи,

Убедени в необходимостта от укрепване на сигурността и мира, сътрудничеството и доверието в Югоизточна Европа,

Изхождайки от стремежите на двете страни за интеграция в европейските и евроатлантическите структури,

Вярвайки, че конструктивният диалог по всички аспекти на двустранните отношения, както и по регионалните и международните проблеми ще допринесе за по-нататъшното развитие на връзките на двете страни на равноправна основа,

Зачитайки принципите на Устава на ООН и документите на ОССЕ, както и демократичните принципи, залегнали в актовете на Съвета на Европа,

1. Изразяват своята готовност и общо желание за развитие на всеотранни отношения между Република България и Република Македония. Тези отношения ще бъдат развивани в съответствие с основните принципи на международното право.

2. Двете страни ще си сътрудничат в рамките на Организацията на Обединените нации, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, Съвета на Европа, Инициативата на НАТО Партньорство за мир, Многонационалните мирни сили в Югоизточна Европа и други международни организации и форуми.

3. Двете страни ще съдействат за развитието на сътрудничеството между държавите от Югоизточна Европа, за укрепване на разбирателството, мира и стабилността в района и при осъществяване на регионални проекти като елемент от процеса за създаване на единна Европа.

4. Двете страни ще поддържат контакти и ще провеждат срещи между представителите на органите на държавната власт на различни равнища за развитието на приятелските отношения и сътрудничество.

Те ще съдействат за поддържане на контактите между неправителствените организации и гражданите на двете страни.

5. Имайки предвид географската си близост, двете страни ще се стремят да създават необходимите правни, икономически, финансови и търговски условия за осигуряване на безпрепятствено движение на стоки, услуги и капитали. Те ще насърчават взаимните инвестиции и ще осигуряват тяхната защита.

6. Двете страни ще подкрепят разширяването на туристическия обмен, както и развитието на подходящи форми на сътрудничество в областта на туризма.

7. Двете страни ще разширяват и усъвършенстват транспортните връзки и комуникациите между тях, включително в рамките на регионалните инфраструктурни проекти.

Те ще се стремят към облекчаване на митническите и граничните формалности за пътниците и стоките, които се придвижват между тях.

8. Двете страни ще насърчават активното и безпрепятствено сътрудничество в областта на културата, образованието, здравеопазването, социалните грижи и спорта.

9. Двете страни ще полагат усилия за свободно разпространяване на информация, като насърчават и развиват сътрудничеството в областта на пресата, радио и телевизионните предавания чрез използване съвременните съобщителни средства.

Те се ангажират в защита на авторските и интелектуалните права на творците от двете страни.

10. Двете страни ще разширяват сътрудничеството си в правната и консулската област и по-специално по граждански, наказателни и административни въпроси както с цел улесняване на пътуванията и посещенията на своите граждани, така и за решаване на техните хуманитарни и социални проблеми.

11. Двете страни няма да предприемат, подтикват и поддържат действия, насочени срещу другата страна, които имат неприятелски характер.

Нито една от страните няма да допуска нейната територия да бъде използвана срещу другата от организации и групи, които имат за цел извършването на подривни, сепаратистки или застрашаващи спокойствието и сигурността на другата страна действия.

Двете страни нямат и няма да предявяват териториални претенции една спрямо друга.

Република Македония заявява, че нищо от нейната Конституция не може и не трябва да се тълкува, че представлява или някога ще представлява основа за намеса във вътрешните

работи на Република България с цел защита на статута и правата на лица, които не са граждани на Република Македония.

Двете страни ще предприемат ефикасни мерки за предотвратяване на недобронамерена пропаганда от страна на институции и агенции и няма да допускат дейности на частни субекти, насочени към подстрекателство на насилие, омраза или други подобни действия, които биха навредили на отношенията между Република България и Република Македония.

Подписана в София на 22.02.1999 г. в два оригинални екземпляра, всеки от които на официалните езици на двете страни – български език съгласно Конституцията на Република България и македонски език съгласно Конституцията на Република Македония, като двата текста имат еднаква сила.

ЗА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ:

ИВАН КОСТОВ
Министър-председател

ЗА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ:

ЛЮБЧО ГЕОРГИЕВСКИ
Председател на Правителството

** Съвместната декларация от 1999 г. е препотвърдена със съвместен меморандум, подписан от България и Република Македония в София на 22 януари 2008 г.*

Приложение № 2

Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония

„Република България и Република Македония (наричани по-нататък общо „Договарящи се страни”),

Изхождайки от общия стремеж за по-нататъшно развитие на добросъседството, приятелството и сътрудничеството между двете държави,

Дълбоко убедени в необходимостта от развитие на сътрудничеството на базата на взаимното уважение, доверие, разбирателство, добросъседство и взаимно зачитане на интересите на техните държави,

Вярвайки, че всестраниното развитие и задълбочаване на приятелските, добросъседски отношения между тях отговаря на интересите на народите на Република България и Република Македония,

Убедени в необходимостта от укрепване на сигурността и мира, сътрудничеството и доверието в Югоизточна Европа,

Приветствайки стремежа на Република Македония за интеграция в европейските и евроатлантическите структури,

Вярвайки, че конструктивният диалог по всички аспекти на двустранните отношения, както и по регионални и международни въпроси ще допринесе за по-нататъшното развитие на връзките между двете държави на равнопоставена основа,

Потвърждавайки фундаменталното значение на Съвместната декларация от 22 февруари 1999 г. в отношенията между двете държави, имайки предвид общата им история, която свързва двете държави и народите им,

Зачитайки принципите на Устава на Организацията на обединените нации и документите на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, както и демократичните принципи, залегнали в актовете на Съвета на Европа, се договориха за следното:

Член 1

Двете Договарящи се страни ще развиват всестрани отношения помежду си в съответствие с основните принципи на международното право и добросъседството.

Член 2

1. Двете Договарящи се страни ще си сътрудничат в рамките на Организацията на обединените нации, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, Съвета на Европа и други международни организации и форуми.

2. Двете Договарящи се страни ще развият сътрудничеството помежду си в областта на европейската и евроатлантическата интеграция, насочено към успешната подготовка на Република Македония за присъединяването ѝ към Европейския съюз и НАТО. Българската страна ще споделя своя опит с цел да съдейства на Република Македония да изпълни необходимите критерии за членство в Европейския съюз и ще подкрепя Република Македония за получаване на покана за членство в НАТО, съгласно съответните решения от срещите на върха на НАТО.

Член 3

Двете Договарящи се страни ще съдействат за развитието на сътрудничеството между държавите от Югоизточна Европа, за укрепване на разбирателството, мира и стабилността в региона и при осъществяването на регионални проекти като част от процеса за създаване на единна Европа.

Член 4

1. Двете Договарящи се страни ще поддържат контакти и ще провеждат срещи между представителите на органите на държавната власт на различни равнища за развитието на приятелските отношения и сътрудничеството.

2. Двете Договарящи се страни ще съдействат за поддържане на контактите между местните власти и гражданите на двете страни.

Член 5

Имайки предвид географската си близост, двете Договарящи се страни ще се стремят да създават необходимите правни, икономически, финансови и търговски условия за осигуряване на възможно най-широко движение на стоки, услуги и капитали. Те ще насърчават взаимните инвестиции и ще осигуряват тяхната защита.

Член 6

Двете Договарящи се страни ще подкрепят разширяването на туристическия обмен, както и развитието на подходящи форми на сътрудничест-

во в областта на туризма.

Член 7

1. Двете Договарящи се страни ще разширяват и усъвършенстват транспортните връзки и комуникациите между тях, включително в рамките на регионалните инфраструктурни проекти.

2. Двете Договарящи се страни ще се стремят към облекчаване на митническите и гранични формалности за пътниците и стоките, които се придвижват между тях.

Член 8

1. Двете Договарящи се страни ще насърчават активното и безпрепятствено сътрудничество в областта на културата, образованието, здравеопазването, социалните грижи и спорта.

2. В срок най-късно до три месеца от влизането на настоящия договор в сила с цел задълбочаването на взаимното доверие двете Договарящи се страни създават Съвместна мултидисциплинарна експертна комисия на паритетен принцип по исторически и образователни въпроси, за да допринесе за обективното, основаващо се на автентични и основани на доказателства исторически извори за научно тълкуване на историческите събития. Комисията представя пред правителствата на Договарящите се страни ежегодни доклади за своята работа.

3. Двете Договарящи се страни ще организират по взаимна договореност съвместни чествания на общи исторически събития и личности, насочени към укрепване на добросъседските отношения в духа на европейските ценности.

Член 9

Двете Договарящи се страни ще полагат усилия за свободно разпространяване на информация, като насърчават и развиват сътрудничеството в областта на средствата за масово осведомяване чрез използване на възможностите на съвременните комуникационни средства. Те се ангажират в защитата на авторските и интелектуалните права на творците от двете страни.

Член 10

Двете Договарящи се страни ще разширяват сътрудничеството си в правната и консулска област и по-специално по граждански, наказателни и

административни въпроси, както и за решаване на хуманитарни и социални проблеми на техните граждани.

Член 11

1. Нито една от Договарящите се страни няма да предприема, поддържа и поддържа действия, насочени срещу другата страна, които имат неприятелски характер.

2. Нито една от Договарящите се страни няма да допуска нейната територия да бъде използвана срещу другата от организации и групи, които имат за цел извършването на подривни, сепаратистки и застрашаващи спокойствието и сигурността на другата Договаряща се страна действия.

3. Двете Договарящи се страни нямат и няма да предявяват териториални претенции една спрямо друга.

4. Всяка от Договарящите се страни има право да защитава правата и интересите на своите граждани на територията на другата страна в съответствие с международното право.

5. Република Македония потвърждава, че нищо от нейната Конституция не може и не трябва да се тълкува, че представлява или някога ще представлява основа за намеса във вътрешните работи на Република България с цел защита на статута и правата на лица, които не са граждани на Република Македония.

6. Двете Договарящи се страни ще предприемат ефикасни мерки за предотвратяване на недобронамерена пропаганда от страна на институции и агенции и ще обезкуражават дейности на частни субекти, насочени към подстрекателство на насилие, омраза или други подобни действия, които биха навредили на техните отношения.

Член 12

1. В рамките на 3 месеца от влизането в сила на този Договор двете Договарящи се страни ще учредят Съвместна междуправителствена комисия. Комисията се съпредседателства от министрите на външните работи и включва висши официални представители на двете Договарящи се страни.

2. Съвместната междуправителствена комисия ще провежда редовни срещи един път годишно с цел преглед на ефективното прилагане на този Договор, приемане на мерки за подобряване на двустранното сътрудничество, както и решаване на възникнали по време на изпълнението на Договора въпроси. Всяка от Договарящите се страни може при необходимост да предложи организирането на допълнителни срещи на Съвместната

ПРИЛОЖЕНИЯ

междуправителствена комисия.

Член 13

1. Този Договор подлежи на ратификация съгласно конституционните изисквания на Договарящите се страни. Този Договор влиза в сила на датата на размяна на ратификационните документи на двете Договарящите се страни и остава в сила за неопределен период от време.

2. Този Договор може да бъде изменян с писменото съгласие между двете Договарящи се страни. Измененията се договарят по дипломатически път и влизат в сила в съответствие с алинея 1 на този член.

3. Всяка Договаряща се страна може да прекрати Договора чрез изпращане на писмено уведомление до другата Договаряща се страна.

Договорът ще престане да бъде в сила една година след датата на получаване на това уведомление.

Член 14

Този Договор по никакъв начин няма да бъде тълкуван така, че да противоречи на двустранни или многостранни договори, по които двете Договарящи се страни са страни.

Подписан в На в два оригинални екземпляра, всеки един на официалните езици на Договарящите се страни – български език съгласно Конституцията на Република България, и македонски език съгласно Конституцията на Република Македония, като и двата текста имат еднаква сила.

ЗА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ЗА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ

Приложение № 3

Международноправни актове между Република България и Република Македония (1991 – 2017 г.)

- **Договори между Република Македония и Република България**
Договор за обмен на електроенергия, в сила от 14.12.1996 г.

Договор между правителството на Република България и правителството на Република Македония за взаимна защита и насърчаване на инвестициите (подписан в София на 22 февруари 1999 г., в сила от 5 юни 1999 г.)

Договор за правна помощ по граждански дела между Република България и Република Македония (подписан в Скопие на 15 май 2000 г., в сила от 7 април 2002 г.)

Договор между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество в областта на туризма (подписан в Скопие на 15 май 2000 г., в сила от 7 април 2002 г.)

Договор между Република България и Република Македония за социално осигуряване и административно споразумение към него (подписан в София на 6 февруари 2003 г.), ратифициран със закон, приет от 39-то НС на 21.05.2003 г.

Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония (01.08.2017 г.)

- **Споразумения между Република Македония и Република България**

Споразумение за сътрудничество в областта на борбата с незаконния трафик на оръжие, тероризма и организираната престъпност – 20.10.1992.

Рамково споразумение за сътрудничество в областта на електроенергията на английски език между НЕК и ЕСМ (ноември 1995 г.)

Споразумение за свободна търговия, подписано на 13.10.1999 г. в София, в сила от 01.01.2000 г., ратифицирано със закон от Народното съ-

ПРИЛОЖЕНИЯ

бране на Република България на 15.12.1999 г. (от 01.01.2007 г. споразумението е прекратено съгласно Договора за присъединяването на Република България към ЕС)

Споразумение за сътрудничество в областта на енергетиката (подписано в Скопие на 25 март 2000 г.)

Споразумение за сътрудничество в областта на енергетиката – подписано на 25.03.2000 г. в Охрид

Споразумение за изграждане на далекопровод Дуброво (Република Македония) - Радомир (Република България) (подписано в Скопие 2000 г.)

Споразумение между Министерството на околната среда и водите на Република България и Министерството на околната среда на Република Македония за сътрудничество в областта на опазване на околната среда (09.06.2000 г.)

Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество в областта на здравеопазването и медицинската наука (подписано в София на 20 октомври 2000 г., в сила от 23 февруари 2001 г.)

Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество в борбата срещу тероризма, организираната престъпност, незаконния трафик на наркотични вещества и прекурсори, незаконната миграция и други престъпления (подписано в Скопие на 26 февруари 2002 г.)

Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Македония за обмен и взаимна защита на класифицираната информация, подписано на 7 октомври 2005 г. в гр. Благоевград

Споразумение за взаимни пътувания на гражданите (подписано на 3 ноември 2006 г. в София)

Споразумение между Европейската общност и Бивша югославска ре-

публика Македония относно някои аспекти на въздухоплавателните услуги (хоризонтално споразумение); в сила от 25.02.2008 г.; решение за сключване, ОВ L 60/2008. 2006, 9 юни

Многостранно споразумение между Европейската общност и нейните държави – членки: Република Албания, Босна и Херцеговина, Република България, Република Хърватия, Бивша югославска република Македония, Република Исландия, Република Черна гора, Кралство Норвегия, Румъния, Република Сърбия и Временната администрация на ООН в Косово за установяване на общоевропейско авиационно пространство (ЕСАА) (всеобхватно споразумение), подписано на 9 юни 2006 г. в Люксембург, приключила ратификация, 2006, 9 юни

Споразумение за икономическо сътрудничество между правителствата на България и Македония, във връзка с присъединяването на България към ЕС и новите ангажименти на България като страна - членка. Вътрешните процедури за влизане в сила на Споразумението са изпълнени и от двете страни; подписано в Скопие на 15.12.2008 г.

• Споразумения между Република Македония – Република България в областта на отбраната

Споразумение за сътрудничество между Министерството на отбраната на Република България и Министерството на отбраната на Република Македония (март 1999 г.)

Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Македония относно безвъзмездно предоставяне на военна техника и бойни припаси (април 1999 г.)

Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Македония относно безвъзмездно предоставяне на бойни припаси, инженерно имущество и запасни инструменти и принадлежности (2001 г.)

Споразумение между Министерството на отбраната на Република България, Министерството на отбраната на Република Албания и Министерството на отбраната на Република Македония за сътрудничество в областите на военното обучение, техника и наука (2005 г.)

Споразумение между Министерството на отбраната на Република България и Министерството на отбраната на Република Македония относно безвъзмездно предоставяне на право на ползване на софтуерен продукт „Национален кодификационен инструмент „БУЛКОД” (2007 г.)

• Меморандуми между Република Македония и Република България

Меморандум за сътрудничество в областта на европейската и евроатлантическата интеграция (подписан в София на 30 август 2004 г.)

Меморандум за сътрудничество в областта на европейската и евроатлантическата интеграция между правителството на Република България и правителството на Република Македония (подписан на 22 януари 2008 г. в София)

• Спогодби между Република Македония и Република България

Междуправителствена спогодба за търговско-икономическо сътрудничество – 07.06.1993 г.

Спогодба за международни автомобилни превози на пътници и товари – 19.10.1993 г.

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за международни автомобилни превози (подписана в София на 22 февруари 1999 г., в сила от 12 юни 1999 г.)

Спогодба за въздушни съобщения между правителството на Република България и правителството на Република Македония; в сила от 8.06.1999 г.; ратифицирана със закон, приет от НС на 12.05.1999 г., ДВ, бр.47/1999 г. Обн. - ДВ, бр. 74/1999 г. 1999, 22 февруари, подписана в София

Спогодба за търговско сътрудничество (22.02.1999 г.) - в сила от 5.05.1999 г.

Спогодба между Република България и Република Македония за избягване на двойното данъчно облагане на доходите и имуществото; ратифицирана със закон, приет от 38-о Народно събрание на 16.06.1999 г.; в

сила от 24.09.1999 г.

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за свързване на железопътните мрежи на двете страни (подписана в Скопие на 12 март 1999 г., в сила от 23 юни 1999 г.)

Спогодба между правителствата на Република България и Република Македония за откриване на два нови гранични контролно-пропускателни пункта и пътни връзки между двете страни (14.06.1999 г.) в сила от 13 септември 1999 г.

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество и взаимопомощ в митническата област (подписана в Скопие на 14 юни 1999 г., в сила от 15 юли 2000 г.)

Спогодба за търговско сътрудничество (22.02.1999 г.) - в сила от 5.05.1999 г.

Спогодба за сътрудничество между България и Македония в областта на стандартизацията, метрологията, акредитацията и оценка на съответствието – подписана в Скопие, 15.05.2000 г.

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за обратно приемане на незаконно пребиващи лица (4 юни 2001 г.)

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за опазване, поддържане, обновяване и обозначаване на граничната линия и граничните знаци по българо-македонската държавна граница (подписана в Скопие на 15 май 2000 г., в сила от 8 март 2002 г.)

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за мерките за предотвратяване и решаване на гранични инциденти по българо-македонската държавна граница (подписана в Скопие на 15 май 2000 г., в сила от 8 март 2002 г.)

ПРИЛОЖЕНИЯ

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество в областта на културата (подписана в Скопие на 15 май 2000 г., в сила от 8 март 2002 г.)

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество в областта на образованието и науката (подписана в Скопие на 15 май 2000 г., в сила от 8 март 2002г.)

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за взаимно признаване на документите за образование и научни степени (подписана на 4 юни 2001 г., в сила от 8 март 2002 г.)

Спогодба между правителството на Р България и Р Македония за откриване на културно-информационен център на Р България в Скопие и на Р Македония в София (подписана в Скопие на 18 април 2003 г.)

Спогодба между правителството на Р България и правителството на Р Македония за откриване на нов международен пътен граничен контролно-пропускателен пункт между двете страни (Невестино-Делчево), (подписана в Скопие на 18 октомври 2004 г.)

Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Македония за взаимни пътувания на гражданите

• **Спогодби между Република Македония и Република България в областта на отбраната**

Спогодба между Министерството на отбраната на Република България и Министерството на отбраната на Република Македония относно участие в логистичното осигуряване на хуманитарната операция за бежанците от Косово (май 1999 г.)

• **Протоколи между Република Македония и Република България**

Протокол за сътрудничество между Министерството на външните работи на Република България и Министерството на външните работи на Република Македония (подписан в София на 22 февруари 1999 г., в сила от 22 февруари 1999 г.)

Протокол относно определяне насоките, начините и реда на сътрудничеството в областта на граничния контрол и противодействие на нелегалната миграция между Министерството на вътрешните работи на Република България и Министерството на вътрешните работи на Република Македония (подписан в София на 19 юни 2000 г., в сила от 19 юни 2000 г.)

Протокол към Договора за взаимна защита и насърчаване на инвестициите (подписан на 3 ноември 2006 г. в София)

• Протоколи между Република Македония и Република България в областта на отбраната

Протокол между Министерството на отбраната на Република България и Министерството на отбраната на Република Македония за сътрудничество в областта на военната медицина (ноември 1999 г.)

Протокол за сътрудничество между Министерството на отбраната на Република България и Министерството на отбраната на Република Македония в областта на подготовката на военни кадри (2000 г.)

• Законопроекти за ратифициране на споразумения от страна на Република Македония и Република България

Законопроект за ратифициране на Споразумението за присъединяване на Република Македония към Централноевропейското споразумение за свободна търговия (ЦЕФТА), 602-02-26 от 21/11/2006 г.

Законопроект за ратифициране на Тристранната конвенция относно трансбалканската система петролопроводи между Република Албания, Република България и Република Македония, 702-02-22 от 05/03/2008 г.

• Декларации от страна на Република Македония и Република България

Съвместна декларация на министър-председателя на Република България и председателя на правителството на Република Македония (подписана в София на 22 февруари 1999 г.)

• Конвенции между Република Македония и Република България

ПРИЛОЖЕНИЯ

Консулска конвенция между Република България и Република Македония; подписана в София на 22 февруари 1999 г., в сила от 23 март 2000 г.)

• **Едностранни постановления в Република България по отношение на Република Македония**

Постановление № 228 на МС от 20.05.1997 г. за приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България, обнародвано - ДВ, бр. 42 от 27.05.1997 г.; в сила от 27.05.1997 г.

• **Програми между правителството на Република България и правителството на Република Македония**

Програма между правителството на Република България и правителството на Република Македония за сътрудничество в областта на образованието и науката за периода 2001 - 2003 година (подписана в Скопие на 14 ноември 2001 г.)

На 26.05.2000 г. в София е подписана Оперативна програма за сътрудничество между статистическите институти на България и Македония.

Приложение № 4

**Списък на експертни разработки и анализи за
отношенията между Република България и
Република Македония (1991 – 2017 г.)**

1. **БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИКА СПРЯМО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ: Препоръки за развитието на добросъседски отношения след приемането на България в ЕС и в контекста на разширението на ЕС и НАТО в Западните Балкани** / Под ръководството на Л. Иванов и с участието и приноса на: З. Андонова, П. Атанасов, С. Бараков, Б. Бобев, Ж. Георгиев, Г. Даскалов, А. Димитров, Б. Димитров, Е. Еков, С. Елдъров, В. Илиев, З. Илиева, Н. Колев, К. Косев, М. Миланов, И. Митов, П. Пантев, Г. Папакочев, А. Попов, А. Първанов, В. Рачев, Н. Стоянова, В. Текелов, М. Трайков, С. Хаджитодорови др. С, 2008. 80 с.

2. **НЕОБХОДИМА Е НОВА ПОЛИТИКА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ** / Под ръководството на Александър Лилков: Център за стратегически изследвания. С., 1998. 80 с.

3. **PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF THE RELATIONS BETWEEN BULGARIA AND MACEDONIA:** Institute for Regional and International Studies. Sofia, 1999.

4. **ОТКРИТО ПИСМО ОТ МНИ ДО ПРЕЗИДЕНТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ** // Македонски преглед, 1997, кн. 4, с. 5-17.

5. **МЕМОРАНДУМ НА НАУЧЕН ЦЕНТЪР ЗА БЪЛГАРСКА НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ И МНИ:** Националната позиция на България по развитието на етническият конфликт в Република Македония / Гр. Велев, Д. Гоцев. // Авитохол, 2002, Кн. 19.

6. **ДЕКЛАРАЦИЯ на МНИ:** Да предотвратим една нова заплаха за Европейския съюз // Македонски преглед, 2010, Кн. 1.

7. **ДЕКЛАРАЦИЯ на МНИ** относно необходимостта от нов подход в междудържавните отношения с Република Македония // Македонски преглед, 2015, Кн. 1.

Приложение № 5

**Преглед на издаването и обнародването на
стратегически документи в сферата на
сигурността в периода 1998 – 2013 г.¹**

Название на стратегическия документ	Публичен документ	Обнародван/ обявен в Държ. вестник	Промени
Бяла книга на отбраната	да	1998	2005 и 2012
Стратегија за отбрана на Република Македонија	да	11.09.1998	01.03.2010
Охридски рамков договор	да	13.08.2001	Не
Национална концепција за сигурност и отбрана	да	11.06.2003	Не
Стратегически преглед на отбраната	не	22.10.2003	Не
Национална стратегија за интегрирано гранично управление	да	12. 2003	Не
Стратегија за реформа в полицијата	не	2003	2004
Стратегија за национална сигурност на Република Македонија	не	01.2008	Не
Дългосрочен план за развитие на отбраната	да	01. 2011	

¹ Рајковчевски, Раде. Градење безбедносна политика: Случајот на Република Македонија. Скопие: Фондација Конрад Аденауер, 2013, с. 110.

Приложение № 6

**Списък на министър-председателите на
Република Македония**

Министър-председател	Заемал длъжността		Партия
	От	До	
Никола Ключев	27 януари 1991	17 август 1992	безпартиен
Бранко Цървенковски	17 август 1992	30 ноември 1998	СДСМ
Любчо Георгиевски	30 ноември 1998	1 ноември 2002	ВМРО-ДПМНЕ
Бранко Цървенковски	1 ноември 2002	12 май 2004	СДСМ
Радмила Шекеринска (и.д.)	12 май 2004	2 юни 2004	СДСМ
Хари Костов	2 юни 2004	18 ноември 2004	безпартиен
Радмила Шекеринска (и.д.)	18 ноември 2004	17 декември 2004	СДСМ
Владо Бучковски	17 декември 2004	28 юли 2006	СДСМ
Никола Груевски	28 юли 2006	18 януари 2016	ВМРО-ДПМНЕ
Емил Димитриев	18 януари 2016	31 май 2017	ВМРО-ДПМНЕ
Зоран Заев	31 май 2017	действащ	СДСМ

Източник: <https://bg.wikipedia.org/wiki>

Приложение № 7

Правительства на Република Македония

Статия	Управление	Министър-председател	Партии
Правителство на Република Македония (1)	27 януари 1991 – 17 август 1992	Никола Кљосев	независим
Правителство на Република Македония (2)	5 септември 1992 – 20 декември 1994	Бранко Цървенковски	СДСМ
Правителство на Република Македония (3)	20 декември 1994 – 30 ноември 1998	Бранко Цървенковски	СДСМ
Правителство на Република Македония (4)	30 ноември 1998 – 1 ноември 2002	Любчо Георгиевски	ВМРО-ДПМНЕ
Правителство на Република Македония (5)	1 ноември 2002 – 26 август 2006	Бранко Цървенковски Хари Костов Владо Бучковски	СДСМ
Правителство на Република Македония (6)	26 август 2006 – 27 јули 2008	Никола Груевски	ВМРО-ДПМНЕ
Правителство на Република Македония (7)	27 јули 2008 – 27 јули 2011	Никола Груевски	ВМРО-ДПМНЕ
Правителство на Република Македония (8)	27 јули 2011 – 19 јуни 2014	Никола Груевски	ВМРО-ДПМНЕ
Правителство на Република Македония (9)	19 јуни 2014 – 16 јануари 2016	Никола Груевски	ВМРО-ДПМНЕ
Правителство на Република Македония (10)	16 јануари 2016 – 31 мај 2017	Емил Димитриев	независим
Правителство на Република Македония (11)	31 мај 2017 - ...	Зоран Заев	СДСМ

Издател: Дипломатически институт©, 2018
<http://bdi.mfa.government.bg>
Facebook: Български дипломатически институт

Коректор: Цветелина Велчева
Графичен дизайн и корица: "Вива вижън" ЕООД
Предпечат и печат: "Медия продукт" ЕООД

София
ISBN 978-619-7200-11-9

